

PADĖKA

Šios knygos „Tinkamas įvertinimas. Praktikos vadovas“ atsiradimo idėjos autoriumi būtų galima įvardinti James Cox, socialinio darbo ekspertą iš Škotijos, kuris yra ilgametis Vaikų gerovės centro „Pastogė“ metodininkas ir mokytojas. James atvyko į Lietuvą 1996 m. ir metus laiko savanoriškai dirbo mūsų įstaigoje, vedė mokymus darbuotojams, konsultavo dėl sudėtingų atvejų. Tačiau ir vėliau, kai James sugrįžo į Edinburgą, darbiniai ryšiai ir draugystė su juo nenutrūko: James ne kartą lankėsi Lietuvoje, taip pat mūsų įstaigos darbuotai svečiavosi Edinburge, kur sėmėsi profesinės patirties. Tokio vizito Škotijoje metu 2011 m. James mūsų delegacijai padovanojo šią knygą „Making good assessments. A practical resource guide“.

Tikiuosi, kad ši knyga bus puiki metodinė medžiaga specialistams, atliekantiems įtėvių ir globėjų įvertinimą. Viso šeimų parengimo metu, kuris užtrunka apie 3 mėnesius, turbūt sudėtingiausia dalis yra apdoroti didelį informacijos kiekį apie kiekvieną šeimą ir priimti, geriausiai bendrą su šeima sprendimą - ar tikrai ji yra tinkama ir pajėgi pamilti ir auginti vaiką. Šioje knygoje sudėtos naujausios mokslinės žinios, todėl tai turėtų būti gera priemonė globėjus ir įtėvius rengiantiems ir juos konsultuojantiems (GIMK) specialistams, kurie galės papildyti savo žinias, įgytas pagal programą PRIDE (dabar adaptuota į GIMK).

Noriu nuoširdžiai padėkoti visiems, kurie prisidėjo, kad ši knyga būtų išleista. Šiai knygai išleisti buvo panaudotos Kazimiero Domentos Kanados lietuvių, išeivio iš Kauno palikimo lėšos. Taip pat dėkoju Britų agentūrai leidusiai įsigyti kopijavimo teises (British agency for foster and adoption). Matydami prasmę kelti GIMK specialistų kvalifikaciją, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, per Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos finansavo šių kopijavimo teisių įsigijimą ir knygos leidybą, taip pat padengė dalį vertimo išlaidų.

Ričardas Kukauskas

Vaikų gerovės centro „Pastogė“ direktorius

IVADAS

Didžiosios Britanijos įvaikinimo ir globos asociacija (BAAF) jau seniai galvojo apie siekį formuoti aukštus standartus, susijusius su nuolatinėje globoje esančiais vaikais. Supratimo apie būsimų globėjų įvertinimą bei parengimą stoka privertė BAAF imtis iniciatyvos ir išleisti ne vieną publikaciją bei leidinį, susijusį su globėjų įvertinimu ir parengimu.

Per pastaruosius dešimt metų globos ir įvaikinimo srityje įvyko svarbių pokyčių. Nerimas dėl nuolatinės globos atidėliojimo vaikams, negalintiems gyventi su savo biologiniais tėvais, ir nuolatos kintančios įvaikinimo formos paskatino vyriausybę peržvelgti Anglijos įvaikinimo situaciją, o ši – kuo greičiau priimti naujus įvaikinimo įstatymus Anglijoje ir Velse. Neseniai nauji įvaikinimo įstatymai buvo priimti ir Škotijoje.

Mes nepaliaujame siekti, kad vaikai, patekę į globos sistemą, išvengtų laiko gaišimo juos apgyvendinant ir patirtų kuo mažiau traumų dėl persikėlimo. Šį tikslą galėsime pasiekti tik tuomet, kai bus pakankamas kiekis tinkamai įvertintų ir parengtų šeimų, pasiruošusių priimti vaikus ir užtikrinti jiems itin reikalingą pastovumą. Vis daugėja iš sudėtingų šeimų ateinančių vaikų, kuriems itin reikalinga gyvenamoji vieta. Šie veiksniai tampa iššūkiu socialiniams darbuotojams, turintiems rasti vaikui geriausią vietą ir pabrėžti, kad „ji yra tinkamiausia“.

Požiūris į būsimų įtėvių ir nuolatinį globėjų vertinimą yra pasikeitęs. Nuo 1960-ųjų nuomonę, kad įvaikinimas yra paslauga bevaikėms poroms, mes pakeitėme į vaiką orientuotą požiūriui, kuris remiasi vaikų (daugelis iš jų vyresni) poreikių tenkinimu, atpažįstant vertingus išteklius, kuriuos jam gali suteikti įtėviai ar globėjai. Tai labiau išryškino patį vertinimo procesą. Rimtose atvejų peržiūrose atskleidė nepakankamą įvertinimą, todėl agentūros dabar dirba gerokai kruopščiau. Be to, dabar daugiau dėmesio skiriama požymių ir faktų rinkimui, informacijos analizei. Įvairūs Didžiosios Britanijos regionai yra išplėtoję darbo su vaikais, turinčiais specialiųjų poreikių, ir jų šeimomis struktūras ir tikėtina, kad ši patirtis bus taikoma įvertinant būsimuosius įtėvius bei globėjus.

Dabar daugiau dėmesio skiriama vertinimą atliekančiam socialiniam darbuotojui ir jo santykiui su pareiškėjais. Mes pripažįstame galimą darbuotojo subjektyvumą; esame jautresni nepageidaujamam vertinimo pobūdžiui; pripažįstame jėgos disbalansą tarp agentūrų ir pareiškėjų. Per daugelį metų

vertinimo procesas tapo atviresnis pareiškėjams ir aktyviems dalyviams, o tai savo ruožtu lėmė šio proceso aiškumą ir geresnį supratimą.

Šalia visų šių pokyčių dedamos nuolatinės pastangos atskleisti pareiškėjams galimą apgyvendinimo jų šeimose poveikį vaikams iš netinkamos aplinkos. Reikia, kad vertinimą atliekantys socialiniai darbuotojai būtų įgiję teorinių pagrindų vertinimui ir mokėtų kūrybiškai nustatyti pareiškėjų galimybes. Iš pareiškėjų reikalaujama suvokti vaikų emocinius poreikius ir elgesį, savo kaip tėvių/globėjų vaidmenį bei tapimo nauja šeima poveikį.

Keturiuose Didžiosios Britanijos regionuose veikia skirtinga teisinė ir priežiūros struktūra, būsimųjų tėvių ir nuolatinėjų globėjų vertinimas turi atitikti teisės normas, o darbuotojai turi jas išmanyti. Šio vadovo tikslas yra atkreipti dėmesį į bendrus įvertinimo principus ir elementus bei apžvelgti pagrindines įvertinimo sritis.

Dabar vertinimas apima daugybę pasirengimo, apmokymo, refleksijos ir savimonės elementų. Taip pat didelis dėmesys skiriamas vaikų apsaugai, pastovių vertinimo standartų poreikiui ir siekiui suformuoti kaip įmanoma geresnę praktiką. Vertinimas yra viena iš platesnio proceso dalių, apimanti ilgalaikę paramą šeimai. Šiame kontekste ir buvo parašytas šis vadovas.

Pagrindiniai principai

Svarbu apibrėžti, kas ir kokie yra būsimų tėvių bei nuolatinėjų globėjų pagrindiniai vertinimo principai.

1. Vertinimai turi būti susiję su vaikų, kuriems reikalinga nuolatinė gyvenamoji vieta, poreikiais bei su būsimų tėvių ir nuolatinėjų globėjų parengimu atlikti šią užduotį.
2. Požiūris turi kilti iš mūsų filosofijos, ko mes linkime ir siekiame šiems nuo biologinių tėvų atskirtiems vaikams, be to, turime sistemingai siekti aukštų standartų.
3. Vertinimo tikslas yra sukurti vaikui/ vaikams šeiminių gyvenimą, o įvertinimai turi būti kompetentingi ir atspindėti mūsų supratimą, kokios šeimos šiems vaikams reikia.
4. Kriterijai, pagal kuriuos vertiname šeimą, suteikiančią vaikui pastovumą, turi būti suprantami.
5. Vertinimai atliekami pasitelkus priemonių ir būdų įvairovę: individualūs pokalbiai, pokalbiai su šeimos nariais, mokymai grupėje, įvairūs pratimai, medžiagos rinkimas iš įvairių šaltinių ir pasirengimas mokymams, kuris atspindi įvairius mokymosi stilius.

1. Vaikų, kuriems reikalingas pastovumas, poreikiai

Tikėtina, kad prieš atliekant vertinimą, socialiniai darbuotojai bus gerai informuoti apie vaikų, kuriems reikalinga nuolatinė gyvenamoji vieta, charakteristiką, jiems rengiamą ilgalaikį globos planą ir šių veiksmų įtaką naujoms šeimoms. Kai kuriais atvejais vertinimas bus atliekamas konkrečiam vaikui, todėl tikimasi, kad socialinis darbuotojas tą vaiką pažinos. Tai yra valdžios institucijų ir įstaigų, besirūpinančių vaikų gerove, atsakomybė užtikrinti veiksmingus ilgalaikius planus, susijusius su ilgalaikiais vaikų poreikiais, kurių pagrindas būtų pats vaikas. Tiems, kas nėra susipažinę su praktiniais vaikų įvaikinimo ir globos planavimo klausimais, gali būti naudinga išnagrinėti šios srities nuostatus ir įstatymus. Šis vadovas buvo parašytas vadovaujantis dviem pagrindinėmis prielaidomis. Pirma prielaida: tik nedidelė dalis biologinių tėvų patys duoda sutikimą įvaikinti kūdikį, todėl didžioji dalis vaikų, kuriems reikalinga pastovi gyvenamoji vieta, yra vyresni ir jiems būdingos šios charakteristikos:

- Daugelio jų ankstyva patirtis yra žlugdanti, jie yra patyrę ankstyvą atskyrimą ir netektis. Kai kurie buvo atskirti nuo tėvų vos gimę ir gali būti pažeisti iki gimdymo dėl netinkamų tėvų veiksmų bei smurto namuose. Kiti yra vyresni ir gali būti patyrę nepriežiūrą, apleistumą ir/ar emocinę, fizinę arba seksualinę prievartą. Dauguma vaikų turi specialiųjų poreikių, o kai kurie – psichinės sveikatos sutrikimų.
- Jų tapatybės ir priklausymo jausmas gali būti paveiktas atskyrimo nuo tėvų. Kai kurie vaikai gali būti iš tautinių mažumų grupės ir patirti dvigubą atskirtį.
- Daugelis jų yra apgyvendinti laikinuosiuose globos namuose, kol jiems bus sudarytas ilgalaikis globos planas. Liūdna, bet realybė tokia, kad daugelis tų vaikų globos sistemoje kelis kartus bus perkeliama į įvairias globos vietas. Šiuo laikotarpiu vaiko kontaktai su biologine šeima bus palaikomi (nebent būtų kitų stiprių kontraindikacijų). Dažniausiai tai yra teigiamas veiksnys, tačiau kai kuriais atvejais šie kontaktai gali pažeisti vaiko saugumo jausmą.

- Vaikai formuoja savo pasaulėvaizdį, pagrįstą asmenine patirtimi. Jų praeities suvokimas ir jos priėmimas yra pagrindinis dalykas, į ką reikia atkreipti dėmesį įvertinant tų vaikų poreikius bei uždavinius, kurie kils naujai šeimai.
- Kai kurie vaikai gali būti įvaikinami iš užsienio šalių. Šiems vaikams būdinga tai, kad jie yra atskirti nuo savo kilmės šalies ir bendruomenės, jiems trūksta žinių apie biologinius tėvus bei jų sveikatos istoriją, kartais per ilgai užsitęsęs institucinės globos laikotarpis.

Skyriai šioje knygoje buvo sudaryti tokia tvarka, kad padėtų pareiškėjams suprasti vaikų, laukiančių gyvenamosios vietos, poreikius ir jų įtaką naujųjų tėvų gyvenimui. Taip siekiama atkreipti dėmesį į ilgalaikį žalingos patirties poveikį ir iš to išplaukiančios pastovios paramos poreikį bei siekį nutiesti tiltą tarp pareiškėjų vidinių lūkesčių ir to, ko jie realiai gali tikėtis. Nuolatinis išgąsdinto ankstesnės patirties vaiko poveikis jo „naujai“ šeimai pareiškėjams yra pripažintas iššūkis, todėl nebuvo ketinama sudaryti ilgus sekinančius knygos skyrius. Taip pat nesitikima, kad įvertinimas visiškai paruoš pareiškėjus „tikram“ vaikui, kurį jie pradės pažinti vėlesniais pripratimo ir prisirišimo etapais. Tačiau svarbu, kad pasiruošimo ir įvertinimo etapas sudarytų galimybę suprasti pagrindinius vaiko poreikius – tiek bendrus, tiek specifinius – su kuriais tėvai susidurs vėlesniais pripratimo, prisirišimo ir apsigyvenimo etapais.

Antra prielaida: žinant šios vaikų grupės sudėtingas aplinkybes ir patirtį, ne visus juos bus galima įvaikinti arba ne visi norės būti įvaikinti. Dėl to šis vadovas apima tiek galimų įvaikinti vaikų vertinimo procesą, tiek tų, kuriems tinkamesnė nuolatinė globa šeimoje. Pagrindinės vaikų poreikių sritys taikomos bet kokiam nuolatiniam gyvenimo formai, tačiau reikšmė ir potekstė vaikams bei įtėviams/globėjams skiriasi priklausomai nuo to, ar vaikas yra įvaikintas, ar globojamas.

Pastaba apie terminus

Šioje vietoje yra svarbu aptarti terminus. Kai kuriems žmonėms „ilgalaikė globa“ ir „nuolatinė globa“ reiškia skirtingus dalykus, kai kuriems – tą patį ir vartojamos pakaitomis. Šiuo atveju mes jas atskiriame: „ilgalaikę globą“ suprantame kaip ilgalaikį jaunuolių apgyvendinimą, kol jiems sukaks 18 metų ir jie persikels gyventi į atskirą būstą (kuriam skiriama tam tikra parama ir pagalba) arba kai grįš gyventi į biologinę šeimą, arba kai pradės gyventi savarankiškai. Kiekviename iš šių atvejų jaunuoliai išlaiko ryšius su savo biologine šeima, kuri, manytina, yra nuolatinės paramos šaltinis iki pat pilnametystės. „Nuolatinę globą“ mes suprantame kaip šeimos vaikui ar jaunuoliui suteikimą, kur biologinė šeima atlieka tik minimalų (arba išvis jokio) vaidmenį jaunuolio gyvenime, kitaip tariant, ji yra šeima visam gyvenimui, tačiau neturinti teisinio pagrindo įvaikinti.

Visi vaikais besirūpinantys asmenys turi suprasti biologinės šeimos narių ir susitikimų su jais svarbą. Socialiniai darbuotojai su pareiškėjais turi būti pasirengę nustatyti ne tik teisinius globos ir įvaikinimo skirtumus, bet ir emocinius bei psichologinius skirtumus, atsirasiančius jiems bei vaikams.

Vaikai gali suprasti, kad jie negali grįžti į savo biologinę šeimą, bet jiems gali būti sunku priprasti prie naujos šeimos. Šeimos, norinčios pilnai perimti tėvų vaidmenį, gali kovoti matydamos, kad vaikas bando atsiriboti nuo šimtaprocentinio bendrumo su jų šeima, arba jautriai reaguoti į privalomas tėvų pareigas. Teisinis įvaikinimo statusas nebūtinai turi galią pašalinti su tuo susijusį nerimą. Verčiau reikia stengtis suformuoti pastovius jausmus su šeima visam gyvenimui ir ilgalaikius įsipareigojimus tarp šeimos narių. Vaikams pastovumo suteikia šie dalykai:

- stiprėjantis „priklausymo“ jausmas žmogui, kuris kasdien juo rūpinasi;
- pastovaus stabilumo tikėjimasis šioje gyvenamojoje vietoje;
- saugumo jausmas, kai esi mylimas ir vertinamas tiek pats savaime, tiek kaip nuolatinis šeimos narys;
- susijungimas su savo biologinės šeimos tautybe, religija, kalba ir kultūra;
- biologinės šeimos ir jos istorijos pripažinimas bei teigiamas priėmimas su, jei įmanoma, besitęsiančiais kontaktais;
- tapimas visateisiu išplėstinės šeimos nariu ir platesnio ilgalaikio draugų bei šeimos tinklo dalimi;
- pasitikėjimo stiprėjimas, sprendžiant platesnio pasaulio klausimus, įskaitant ir tapimą nepriklausomu, bei savarankiško gyvenimo pradėjimas.

Šie veiksniai socialiniams darbuotojams gali būti naudingi, kai reikia įvertinti būsimų tėvių ir nuolatinių globėjų gebėjimus.

2. Filosofinis kontekstas

Remiantis įstatymais yra pagrindo manyti, kad kiekvienam vaikui geriausiai augti jo biologinėje šeimoje, kol tai atitinka vaiko interesus. BAAF įsitikinimu, reikia dėti visas pastangas, kad būtų sugrąžintas vaiko saugumas ir stabilumas jo biologinėje šeimoje. Kai tai neįmanoma, tuomet būtina laiku atlikti planavimą, teikti aukštus standartus atitinkančias paslaugas ir sudaryti vaiko globos planą dėl jo globos ar įvaikinimo. Kiekviena įstaiga procedūromis ir nuostatomis yra apsibrėžusi savo filosofiją, susijusią su vaikų globa. Pastovumo siekimas yra prioritetas. Tačiau įvaikinimo reikaluose vis dar pasitaiko įvairių variacijų, susijusių su vaiko amžiumi, etniškumu ir neįgalumu, kurie kartais tampa lemiamais veiksniais (*Selwyn ir kt.*, 2006, 2010).

Svarbu, kad visi, kurie dalyvauja globos planavime – vaiko socialiniai darbuotojai, nepriklausomi peržiūros pareigūnai, šeimos parinkimo darbuotojai ir įvaikinimo specialistų grupė, turėtų bendrą supratimą apie sprendimus ir galėtų jais pasidalyti su kitais specialistais, visuomene ir žiniasklaida. Filosofija, kuri supranta ir vertina šeimų pastangas tapti naujais tėvais bei supranta vaikų pažeidžiamumą, parems ir pastiprins tėvių bei nuolatinių globėjų pasirengimą ir įvertinimą.

Šiame vadove aprašomas būdas ir metodas pabrėžia pareiškėjų poreikį lavinti savo vidinę išvalgą, savo jausmus, emocijas ir tai, kaip jie išreiškia savo motyvaciją, viltis, baimes ir lūkesčius. Dėl to tikėtina, kad užsimegs pasitikėjimu paremtas ryšys tarp šeimų ir darbuotojų/įstaigų. Struktūros, kuriose mes dirbame, neišvengiamai formuoja jėgų skirtumą tarp pareiškėjų ir darbuotojų kaip įstaigų atstovų. Tai reikia pripažinti tam, kad veiklos kryptis ir atlikimo metodika įtrauktų šeimas kaip galima atviresniam ir veiksmingesniam įvertinimo procesui.

Įstaigos filosofija, atlikimo metodikos ir praktika formuojasi skirtingai. Kartais tai yra besiplėtojantis procesas, nes naujos idėjos įtraukiamos į jau esamą struktūrą. Kitais atvejais, pavyzdžiui, vertingas tiriamasis darbas, vidinė paslaugų revizija ar naujas įstatymas priveda prie esminio tikslų ir siekių peranalizavimo ir permąstymo. Kaip tik tokio šio vadovo poveikio įstaigoms mes ir tikimės.

3. Šeimos gyvenimo kūrimas

Vaikams, kuriems reikia nuolatinės globos ar tėvių šeimos, tai suteikia galimybę patirti naują šeiminių gyvenimą. Vertinimo metu dėmesys bus atkreipiamas į tėvių/nuolatinių globėjų savybes ir gebėjimus bei kaip tai sutampa su vaikų, kuriems reikia šeimos, poreikiais. Taip pat svarbu, kad vertinimas apimtų platesnį tinklą ir apsvaistytų, kokią formą šeimos gyvenimas įgaus, kai namuose apsigyvens vaikas. Kai kuriems pareiškėjams tai reiškia šeimos sukūrimą, kitiems – kitokio pobūdžio šeimos sukūrimą.

Šeimos kaip tėvių ar globėjų tapatybę paveikia atskiri jos nariai, platesnis šeimos ratas ir šeimos statusas bendruomenėje bei darbovietėje. Šeimos gyvenimo prigimtis ir reikšmė gali būti įvilktą į ankstesnių kartų, kurioms priklauso pareiškėjai, tradicijas, religiją ir kultūrą. Vertinimą atliekantys socialiniai darbuotojai turi vadovautis savo įsitikinimais, savo vertybėmis bei šeimyninio gyvenimo patirtimi ir neužmiršti, kokį įsivaizduojamą poveikį tai daro tėvių ar globėjų šeimai.

Pareiškėjui reikia apsvaistyti, ką reiškia tapti tėvu, nesvarbu, įvaikinant ar globojant, ir kokį emocinį bei praktinį poveikį tai padarys. Poroms būtina apsvaistyti pokyčius, kurie atsiras jų tarpusavio santykiams perėjus nuo dvišmenio į trišmenį (ar net ir daugiau) santykį. Pareiškėjams, turintiems savų vaikų, reikia apsvaistyti, kokį poveikį padarys šis papildymas visai šeimai ir kiekvienam nariui atskirai.

Susitelkus ties šeimos gyvenimu, svarbu nepamiršti į vertinimo procesą įtraukti ir jau esamus šeimos vaikus. Tai būtina atidžiai apgalvoti, priklausomai nuo vaikų amžiaus, jų suvokimo lygio ir kiek tėvai juos yra parengę būsimiems pokyčiams. Socialiniam darbuotojui svarbu suprasti, kaip vaikas suvokia būsimus pokyčius šeimoje, jų įtaką jam pačiam ir ar gebės susitvarkyti su nauja situacija ir tapti naujos brolių/seserų grupės dalimi. Daugelis vaikų tai pradeda suvokti tik šeimoje apsigyvenus naujam vaikui. Todėl yra prasminga teikti paramą tėviams ir globėjams, naujai brolių/seserų grupei bei naujai susiformavusiai tėvių/globėjų šeimai.

Seneliai ir kiti išplėstinės šeimos nariai tėvių šeimos gyvenime gali atlikti pagrindinį vaidmenį, tačiau vertinime jie dažnai yra laikomi antraeiliais. Jie ne tik gali būti svarbus paramos šaltinis, bet ir

apjungti, stiprinti naują tėvių/globėjų šeimą, įtraukdami į ją naują vaiką. Tam, kad aiškiai suprastų, ką ši nauja šeimos tapatybė reikš, jie turi gerai išmanyti apie įvaikinimo/globos poveikį naujam vaikui, jo naujiems tėvams ir broliams/seserims.

Naujas šeimos tapatumas yra tai, ką daugelis tėvių/globėjų šeimų patys pasirenka. Tačiau kitų šeimų atvejai yra kitokie, antai jei šeimoje apgyvendinamas „kitoks“ vaikas, pavyzdžiui, kitos tautybės ar rasės, tuomet jis visuomet išsiskirs iš tos šeimos. Aplinkiniai bei kaimynai tokia šeima ilgai domėsis ir smalsaus apie to vaiko istoriją. Todėl įvertinant svarbu atkreipti dėmesį, kaip šeima emociškai ir praktiškai susidoros su skirtumais, susijusiais su nauju jų šeimos statusu.

4. Įvertinimo kriterijų nustatymas

Kai įstaigos jau nustato nuolatinius šeimos išteklius, vis dar išlieka sudėtingas uždavinys apibrėžti tas ieškomas savybes ir kaip jos pasireiškia. Vertinimo procesas smarkiai pajudėjo į priekį nuo paprasčiausio pareiškėjų patikrinimo, ką jie mano ir kaip jaučiasi tam tikromis surežisuotomis aplinkybėmis, iki proceso, kurio metu pareiškėjai apsveria, kaip jie tapo tokiais žmonėmis, kokie yra šandien, ir gali įvertinti savo stiprybes bei silpnąsias vietas, kaip tai susiję su vaikų poreikiais, ir pamąstyti, kokį poveikį jiems gali padaryti būsimas vaikas. Jiems yra suteikiama galimybė aktyviai pademonstruoti savo gebėjimus ir kompetenciją.

Pirmas žingsnis kuriant tinkamumo įvaikinti ar globoti kriterijus yra santykinai paprastas ir nesudėtingas. Pareiškėjai gali būti atmesti dėl konkretaus perspėjimo ar atsargumo priemonės arba dėl konkretaus įstaigos kriterijaus, pavyzdžiui, neleidimas apgyvendinti jaunesnio nei 5 metų vaiko su rūkančiu pareiškėju. Daug sunkiau yra pasiekti abipusio pasitikėjimo tarp įstaigos ir pareiškėjo. Viena yra pašalinti pareiškėją dėl neigiamų savybių, nes visi sutinka, kad jos yra nepriimtinos, tačiau kas kita yra pastebėti ir atpažinti teigiamas savybes, kurios kartais gali būti užslėptos ir sunkiai nusakomos. Mes taip pat neturėtume užmiršti, kad negalima užverti durų žmonėms, kurie neatitinka įprasto tėvių ar globėjų paveikslo. Rutter ir kt. (2009) pastebėjo, kad kai kurie tėviai, įsivaikinę vaikus iš Rumunijos, Didžiojoje Britanijoje tikriausiai nebūtų buvę patvirtinti tėviais dėl savo amžiaus ir dėl to, kad turi biologinių vaikų, tačiau įvaikiams jie suteikė stabilų šeimyninį gyvenimą.

Pasirengimo programos gali įtraukti kai kuriuos kriterijus, kuriais galima pasidalyti su pareiškėjais. Jie gali apimti visą spektrą asmenybės savybių, požiūrių, tėvystės įgūdžių, įvairius įžvalgos ir savivokos lygmenis, gebėjimą mokytis ir prisitaikyti. Čia pagrindinis tikslas yra tai, kad veiksmingos pasirengimo ir vertinimo programos turi aiškiai išdėstyti, ko ieško pareiškėjuose, kokių įrodymų tikisi ir kokius jų gebėjimus pasirengimo procesas turi sustiprinti. Išteklių vadovas apsveria įvairius teigiamus rodiklius, pavojingus taškus ir įgūdžius, kurie gali būti patikrinti, išbandyti vertinimo metu. Jie gali būti pritaikyti atskiros įstaigos, juos gali prisieiti peržvelgti tebevykstančio tyrimo šviesoje arba patikrinti kaip rezultata.

Vertinimo metu socialinis darbuotojas pamažu pažins pareiškėjus, jų funkcionavimo stilių, asmenines savybes ir būdo bruožus. Labai svarbu atpažinti žinias, gebėjimus ir patirtį, kurią pareiškėjas atsineša į vertinimą, kaip jis remiasi savo stipriosiomis savybėmis ir kokios yra silpnosios savybės. Stipriųjų ir silpnųjų savybių ištyrimas padės nustatyti tolesnio pasirengimo, mokymosi ir pagalbos poreikį. Kai kuriems pareiškėjams jų kelionė prasidės nuo laikinos globos, kiti susidurs su iššūkiu pritaikyti savo jau turimus tėvystės įgūdžius būsimiems uždaviniams, tretiems tai bus visiškai nauja kelionė. Visiems pareiškėjams būtina teks apgalvoti asmenines savybes, gebėjimus ir žinias, kurias jiems reikės pademonstruoti prieš imantis globoti ar įsivaikinti. Būtina suprasti ir pripažinti, kad tai yra kelionė, o vertinimas – viena iš jos sudedamųjų dalių.

Žinome, kad visi pareiškėjai ir jų šeimos turi silpnųjų savybių, o kai kurie vaikai yra itin gabūs jas surasti ir pasistengti išbandyti savo naujas šeimas. Į gebėjimą ieškoti ir tinkamai panaudoti paramą, kaip ir į vyresnių vaikų perkėlimą bei vaikus, turinčius specialiųjų poreikių, buvo atkreiptas nemažas dėmesys. Įstaigos turi būti užtikrintos, kad vaikai gauna tinkamas paslaugas po apgyvendinimo bei pasibaigus adaptacijos laikotarpiui.

Specialistams, kurie priima sprendimus, įtampą kelia noras užtikrinti geriausią vaikui galimą apgyvendinimo vietą ir realių apgyvendinimo vietų stygius. Vėliau įtampą įstaigai kelia noras užtikrinti aukštą įvaikinimo ir globos paslaugų kokybę ir spaudimas padidinti tokių atvejų skaičius. Taigi rizikos įvertinimas yra sudedamoji vertinimo dalis. Žinome, kad rizikos veiksniai apima:

- vaiko amžių apgyvendinimo metu;
- laiko trukmę, praleistą globos sistemoje;

- egzistuojančias dideles elgesio problemas;
- vaikus, kurie buvo atstumti, pripažinti netinkamais;
- seksualinės prievartos istoriją;
- prenatalinį piktnaudžiavimą narkotikais ir alkoholiu.

Šiuos veiksnius kartu su kiekvienos įstaigos nesėkminga patirtimi reikia apsvarstyti tam, kad būtų suformuotas bendras požiūris į rizikos veiksnius ir jų reikšmę praktikai. Svarbu pripažinti, kad kiekviena žlugimo patirtis yra skausminga, sukelianti sielvartą ir gali daryti poveikį socialiniams darbuotojams atliekant tolimesnius vertinimus.

Šis vadovas skirtas tam, kad padėtų atkreipti dėmesį į kertinius klausimus atliekant pareiškėjų vertinimą. Jis negali diktuoti galutinio nuosprendžio, kuris turi būti priimtas kiekvienu individualiu atveju.

5. Pasirengimo ir įvertinimo programos elementai

Kiekvienam žmogui, besikreipiančiam dėl noro rūpintis kito asmens vaikais, nesvarbu globoti ar įvaikinti, reikia tiek sužinoti apie būsimą užduotį ir jai atlikti reikalingus įgūdžius, tiek apmąstyti, ką tai reikš jiems asmeniškai ir jų šeimai. Yra pusiausvyra tarp pareiškėjų edukacinio, į užduotį nukreipiančio, įgūdžius ugdančio požiūrio bei išvalgos, savimonės ir refleksijos lavinimo bei tobulinimo.

Produktyviausiai pasirengimas įvaikinti ir globoti vyksta grupinio darbo metu. Tai veiksmingas informacijos perdavimo bei įvairių nuomonių ir požiūrių nagrinėjimo būdas. Kai kurios grupės paskatina pareiškėjus išanalizuoti jausmus ir emocijas sukeliančias temas bei suvokti, ar jie gali apie šiuos dalykus kalbėtis grupėje. Ganėtina svarbu ir naudinga apsikeisti nuomonėmis bei požiūriais, kai grupės nariai dalijasi visiems aktualiais rūpesčiais, kaip antai: bevaikystė; tėvai, kurie yra gėjai ar lesbietės; juodaodžiai pareiškėjai, išreiškiantys norą auginti juodaodžius vaikus.

Pasirengimo grupės atlieka dalį vertinimo. Tačiau vien grupinis procesas negali būti patikimas vertinimo šaltinis. Kartu su faktu, kad kai kuriems pareiškėjams yra sunku prisidėti prie grupės atmosferos kūrimo, mes žinome, kad jiems reikia susieti gaunamą medžiagą su savo patirtimi ir kalbėtis apie tai su dalyviais bei šeimos nariais. Prie viso to dar yra poreikis ištirti asmeninę pareiškėjų gyvenimo pusę. Daugelis įstaigų akcentuoja individualių susitikimų (vizitų į namus) su šeima svarbą.

Taigi šio vadovo skyriai:

- padės suteikti žinių ir skatins supratimą tiek dėl atlikto pareiškėjų vertinimo, tiek dėl pačių pareiškėjų įsivertinimo;
- bus lanksčiai, individualiai naudojami ir aptariami šeimos diskusijose;
- atitiks dabartinį mąstymą ir filosofiją, bet suteiks vystymo ir adaptacijos erdvę, kad būtų galima įtraukti naujas žinias bei tyrimais patvirtintas nuostatas;
- iš anksto paruoš dirvą ganėtinai paplitusiai situacijai, kai vertinami konkretūs pareiškėjai, kaip antai, šeimos, sutinkančios globoti sunkią negalią turinčius vaikus, laikinieji globėjai, norintys tapti nuolatiniais globėjais, pareiškėjai, norintys įvaikinti vaiką iš užsienio, arba vieniši pareiškėjai.

Šis vadovas yra sudarytas ne kaip susisteminta programa, bet kaip naudingos informacijos individualiems susitikimams namuose (namų studijoms) šaltinis, o kai kurią informaciją galima pritaikyti ir grupinių užsiėmimų metu. Tikimasi, kad socialiniai darbuotojai šį vadovą naudos lanksčiai, pritrauks prie savo idėjų ir pritaikys savo darbo tikslams pasiekti.

Kaip maksimaliai padidinti šios knygos veiksmingumą

Nors kai kada šio vadovo medžiaga bus tinkama taikyti laikiniams globėjams, norintiems tapti nuolatiniais, tačiau iš esmės ji yra skirta naujiems pareiškėjams vertinti ir būsimo darbo pagrindams. Labai svarbu aptarti proceso žingsnius su naujais pareiškėjais. Vieni pareiškėjai gali gebėti greitai susieti medžiagą su savo patirtimi, o štai kitiems gali prireikti laiko įsisavinti naują medžiagą ir padaryti išvalgas. Bet kokiu atveju reikės skirti laiko refleksijai. Kiekviena įstaiga turės nuspręsti,

kokius veiksmus įtraukti vertinimo ir vaiko prisipratinimo laikotarpiais. Tam tikri faktoriai gali būti tinkami visiems jau įvertintiems rūpintojams.

Dirbant tiek su pareiškėjais, tiek su jau įvertintomis šeimomis yra svarbu, kad jie susipažintų su naujais šaltiniais ir ištekliais, įskaitant šiame vadove paminėtas publikacijas ir tyrimus. Socialiniams darbuotojams bei pareiškėjams įstaigos turi užtikrinti priėjimą prie šių šaltinių. Yra įvairių informacijos šaltinių: knygos, straipsniai žurnaluose, vaizdo medžiaga ir naujienos internete, kurie gali būti naudingi.

Kai kurios įstaigos atsakomybės, galinčios neigiamai paveikti vertinimo procesą:

- Tikimasi, kad įstaigos imsis savo nešališkos strategijos ir tai atsispindės jų įvertinime. Konkrečiai šiame kontekste įstaigos turėtų apgalvoti savo atsakomybę pasamdant vertėjus, jei to reikia (pavyzdžiui, kurtiesiems), susirinkimų vietos prieinamumą, laiko apskaičiavimą ir jo paskirstymą atsižvelgiant į pareiškėjų darbo laiką ir jų vaikų priežiūrą, religines šventes, apskritai apie priėmimo atmosferą, atsižvelgiant į įvairialypę pareiškėjų kilmę ir kultūrą. Socialiniams darbuotojams, kurie neseniai dirba šiame naujų pareiškėjų priėmimo ir vertinimo procese ir kurie susiduria su šeimomis iš etninių mažumų grupės, neįgaliais žmonėmis, tos pačios lyties šeimomis, vienišais pareiškėjais, gali prireikti papildomų mokymų ir paramos.
- Manytina, kad įstaigos turės bendrą vaikų priežiūros strategiją, susijusią su vaikų teisių apsaugos priemonėmis, ir tai tiesiogiai bus taikoma įvaikinimo bei nuolatinės globos procesuose. Šis vadovas tiesiogiai netaiko, bet laiko esant galimu, kad:
- pareiškėjai ir darbuotojai, kaip dalis vaiko apsaugos sistemos, yra patikrinami ir apie juos surenkamos charakteristikos bei rekomendacijos;
- yra laisvai prieinama medžiaga apie saugią globos praktiką globos ir įvaikinimo srityje;
- darbuotojams suteikiama galimybė susisiekti su vaiko teisių apsaugos specialistu. Pavyzdžiui, yra aktualu turėti informaciją apie esamą padėtį šeimose, kuriose potencialiai gali būti naudojama prievarta vaikų atžvilgiu;
- darbuotojai žino, kad kai kurie žmonės gali pasirinkti įvaikinimą arba globą tam, kad priėję prie vaikų galėtų toliau naudoti prievartą. Darbuotojai taip pat turėtų suvokti, jog įvertinimas pagrįstas principu „galvoti apie neįmanoma“ tam, kad vaikai būtų pilnai apsaugoti.

Kaip jau anksčiau buvo minėta, tikimasi, kad šis vadovas bus naudojamas kūrybiškai ir lanksčiai, derinant su informacija iš kitų šaltinių bei individualiai pritaikoma kiekvienam pareiškėjui. Pratimai sukurti taip, kad juos būtų galima taikyti pareiškėjams ir jų šeimoms, taip pat ir grupėse, kai kur yra siūlomos alternatyvos. Štai keletas pavyzdžių.

- Kiekvienas skyrius pradedamas įvadu, kuriame socialinis darbuotojas supažindinamas su teoriniu pagrindu, kad geriau suprastų nagrinėjamą temą. Dalis darbuotojų turės pasiskaityti papildomos literatūros apie tam tikras temas, todėl yra pateikiamas literatūros sąrašas. Tačiau pripažįstama, kad pareiškėjai skiriasi savo bendravimo ir mokymosi stiliumi, todėl socialiniam darbuotojui tenka atsakomybė rasti tinkamiausią priėjimą prie kiekvienos šeimos. Vis daugiau žmonių randa informacijos internete, tačiau jiems gali prireikti patarimų ir konsultacijų, susijusių su vaikais, kurie gali būti apgyvendinti jų šeimoje, taip pat apie internetinės informacijos patikimumą. Kiekviename skyriuje yra pateikti įvairūs pratimai; kai kuriuos jų reikės pritaikyti, atsižvelgiant į pareiškėjų situaciją ir jų gebėjimą kūrybiškai mąstyti apie ateities scenarijus.
- Tam tikra medžiaga šioje knygoje yra asmeniško pobūdžio, reikalaujanti jautresnio požiūrio, todėl ją geriausia aptarti individualiai arba šeimoje. Jeigu ji vis dėlto yra pateikiama ir apie tai diskutuojama grupėje, tuomet reikia sukurti pagrindines grupės taisykles, pagrįstas konfidencialumu ir pagarba grupės nariams. Tam tikromis temomis kai kurie pareiškėjai lengviau dalysis grupės aplinkoje, pavyzdžiui, nevaisingumo problemą aptars su kitomis bevaikėmis poromis; tačiau kitoje situacijoje, pavyzdžiui, išgyvenant antrinį nevaisingumą, kai pareiškėjai yra susilaukę pirmagimio, problema porai gali būti lengviau dalytis individualaus susitikimo su socialiniu darbuotoju metu.
- 1 priede yra pateikiami vaikų socialiniai tyrimai, kurie gali būti naudojami atliekant įvairius pratimus. Ji yra pateikiama norint parodyti, kad nemažai vaikų patiria vienokią ar kitokią diskriminaciją ir kad vaikams reikalingas pastovumas. Įstaigos, teikiančios informaciją apie tikrus vaikus, turėtų pasvarstyti, kokią emocinę įtaką ši medžiaga gali turėti būsimiems tėvams ir globėjams.

- Patyrę tėviai ir globėjai yra labai vertinami. Įstaigoms siūloma reguliariai padiskutuoti, kaip galima būtų įtraukti patirtį turinčius globėjus ir tėvius į naujų tėvių ir globėjų pasirengimo ir vertinimo procesą. Įstaigos dažnai juos įtraukia į pasirengimo grupes. Kai kurie jų gali būti parengti susitikti su šeimomis individualiai neformalioje aplinkoje. Taip pat šie žmonės naujas šeimas gali supažindinti su jau veikiančiomis savitarpio paramos grupėmis.
- Kai kurie atvejai bus susiję su specialiųjų poreikių turinčių vaikų įvaikinimu ir globa. Šiame vadove medžiaga pateikiama atsižvelgiant ir į kitus aspektus.
- Kiekviena įstaiga yra apsvarsčiusi savo grupės strategiją, kuri formuoja bendrą vertinimo procesą, bet skiriasi nuo individualių susitikimų (vizitų į namus). Paprastai tikimasi, kad visų pareiškėjų bus reikalaujama dalyvauti grupės užsiėmimuose; galima palikti erdvės reikalavimų svarstymams dėl skirtingų pareiškėjų dalyvavimo grupėse, pavyzdžiui, kai pareiškėjai nori antrą kartą įsivaikinti/globoti, kai laikini globėjai nori tapti nuolatiniais, kai nori įsivaikinti užsieniečiai.
- Kuriame vertinimo proceso etape vyksta grupės susitikimai?
 - Pirminiame etape, po kurio seka individualūs susitikimai (vizitai į namus)?
 - Kaip planuota, procesas vyksta tuo pat metu kartu su individualiais susitikimais (vizitais į namus) tam, kad pareiškėjų individualius ar šeimos klausimus/problemas būtų galima susieti su einamomis sesijų temomis?
 - Tuo metu, kai jis tinkamas iš praktinės pusės, atsižvelgiant į tai, kad dalyviai gali būti skirtinguose pasirengimo lygiuose? Patvirtintų globėjų ir tėvių poreikis gali reikšti, kad įstaigos nėra linkusios atidėti individualius susitikimus (vizitus į namus), nes pareiškėjai laukia grupės; arba pareiškėjai kreipiasi dėl konkretaus vaiko ir įstaiga nenori atidėti proceso.

Nuo ko pradėti vertinimą

Svarbu apsvarstyti vertinimą iš pareiškėjo perspektyvos, kurį kamuoja sumišę jausmai – baimė, nerimas, viltis ir laukimas. Pareiškėjai pripažins poreikį kapstytis po jų gyvenimus, tačiau jie gali būti nepasirengę nepageidaujama, o kartais ir erzinančiam šio proceso pobūdžiui. Darbuotojo priėjimo prie pareiškėjo būdas yra lemiamas veiksnys, suteikiantis galimybę užmegzti ir suformuoti bendradarbiavimą bei partnerystę.

Žinome, kad pirmieji atsiliepimai, pirmieji išpūdžiai, gauti pareiškėjui teiraujantis informacijos, nulemia, ar jis toliau bendraus su ta įstaiga. Pagarba ir sąžiningumu pagrįstas ryšys paruošia dirvą tolesniam bendradarbiavimui. Taigi svarbu, kad vertinimą atliekantis socialinis darbuotojas atkreiptų dėmesį į tai, kaip jis pradeda šį procesą su pareiškėju. Tad reikėtų pagalvoti apie pagrindinių bendro darbo taisyklių sukūrimą, sutarties apie įvertinimo proceso eigą sudarymą (galima ir rašytine forma). Tai gali apimti:

- abipusį pasitikėjimą, atvirumą, sąžiningumą ir pagarbą;
- galios skirtumų pripažinimą ir teisinę įstaigos atsakomybę, įsipareigojimą;
- įvertinimą atliekančio socialinio darbuotojo vaidmenį;
- apytikrę įvertinimo trukmę, vizitų laiką, susitikimų prioritetus;
- aktyvų pareiškėjo įsitraukimą į vertinimo procesą, įskaitant pasiruošimą vizitams, namų užduotis, papildomos literatūros skaitymą;
- konfliktų sprendimą ir veiksmus, kai nesutampa nuomonės;
- nediskriminuojančią ir neslegiančią tvarką.

Pačioje pradžioje labai svarbu išaiškinti vertinimą atliekančio socialinio darbuotojo vaidmenį, tai yra, atlikti kiek galima objektyvesnį vertinimą pagal globėjams ir tėviams keliamus reikalavimus. Šie kriterijai turėtų būti aptarti su pareiškėjais. Svarbu, kad darbuotojas būtų jautrus ir empatiškas pareiškėjui, nes įvertinimo proceso eigoje šio bus prašoma pasidalyti asmeniškais gyvenimo detalėmis. Su pareiškėju turėtų būti užmegztas profesionalus, bet draugiškas ir šiltas ryšys.

Reikia neužmiršti, kad šis procesas pareiškėjams bus įtemptas, ir ne vienas jų jausis tarsi pavojaus zonoje. Jie norės save nupiešti teigiamoje šviesoje, o tai gali iškraipyti vaizdą, ką jie iš tikrųjų mano apie save. Jie norės pateikti „teisingus“ atsakymus, bijos nepasisekimo, blogo įvertinimo, nebus tikri, ką socialinis darbuotojas nori išgirsti, kai kuriais atvejais mėgins kai ką nuslėpti.

Taigi, jeigu įvertinimą suprantame kaip nėrimą iki pat asmenybių ir jų gebėjimų suvokimo gelmių, tai paprastų pašnekusių ant sofos nepakaks. Kažkaip mes turime „nustebinti pasąmonę ir ją prakalbinti“.

Tai mums leistų įžvelgti, ne tik kaip pareiškėjai gali reaguoti, kai vaikas įvairus į kampą, bet ir kasdienėse situacijose, kai tėvai patys turi galvoti, spręsti susiklosčiusias situacijas ir bendradarbiauti tarpusavyje. Taigi, be pokalbių, reikalinga dar aibė priemonių ir pratimų. (Cousins, 2010, psl. 5–6).

Pagrindiniai klausimai

- Ši knyga yra sukurta kaip lanksti pagalbinė priemonė įstaigoms, atliekančioms būsimų įtėvių ir nuolatinių globėjų vertinimą.
- Socialiniai darbuotojai turi aiškiai suvokti vaikų, kuriems reikalinga pastovi gyvenamoji vieta, poreikius.
- Pasirengimo bei vertinimo laikotarpiu būsimiems įtėviams ir nuolatiniams globėjams padėti suprasti apie laukiančias užduotis ir vaikus, kuriems reikalinga pastovi gyvenamoji vieta.
- Vertinimas turi būti atliktas vadovaujantis nediskriminuojančiais, vaiko teisėmis paremtais principais.
- Įstaigos turi sudaryti šaltinių, kuriais būtų galima pasinaudoti pasirengimo ir vertinimo laikotarpiu, sąrašus.
- Visiems socialiniams darbuotojams, kurie atlieka vertinimą ir rūpinasi pasirengimo procesu, turi būti prieinamos geros supervizijos, parama ir mokymai.

VERTINIMO PAGRINDAI

Prieš imantis įvertinimo naudingą apsvarstyti jo pobūdį ir mūsų požiūrį į šį procesą. Visos Didžiosios Britanijos teritorijos turi savus įstatymus, reglamentuojančius būsimųjų tėvių ir nuolatinių globėjų vertinimą, o kai kuriais atvejais bus pateikiama naudingų šiam procesui praktinių patarimų. Jie suteiks vertinimui tam tikrą formą ir paaiškins vertinimo „kodėl“ ir „kas“, bet ne „kaip“. Šiame skyriuje bus apsvarstyti įvairūs vertinimo modeliai, teorinių požiūrių spektras ir analizės procesas.

Vertinimo modeliai

Nors galbūt ir pilnai nesuprasdami, tačiau kaip socialiniai darbuotojai turėtume domėtis konkrečiais vertinimo būdais. Padėtis gali keistis, nes laikui bėgant mes įgauname daugiau pasitikėjimo savimi ir išmokstame reflektuoti savo praktiką. Milner ir O'Byrne (1997) nurodo tris skirtingus Smale ir Tuson vertinimo modelius, kuriuos dažniausiai naudoja socialiniai darbuotojai.

Pirmasis yra vadinamasis **apklausos modelis**, kuris remiasi socialinio darbuotojo iš anksto apgalvotais klausimais (priklausomai nuo pasirinktos teorijos) ir pareiškėjo atsakymais. Čia maža lankstumo klausimams arba darbuotojo klausimo interpretacijoms.

Antrasis yra **procedūrinis modelis**, jis remiasi į tai, ar žmogus atitinka reikalavimo kriterijus. Tai gali būti atlikta ganėtina mechanškai ir iš šios procedūros apie žmogų mes nedaug sužinome.

Trečiasis, ir Smale, ir Tuson mėgstamiausias, yra **apsikeitimo modelis**, leidžiantis žmonėms būti savęs pačių ekspertais, o darbuotojui – sužinoti apie juos, padėti žmonėms įsivardyti savo teigiamas savybes ir silpnąsias vietas, taip pat suteikti jiems galimybę siekti tikslo, kuris šiuo atveju yra būti patvirtintais tėvais ar globėjais.

Klojant bet kokio vertinimo metodo pamatus, svarbiausia yra empatija pareiškėjui, atvirumas, sąžiningumas ir nuolatinis požymių ieškojimas, padedantis išbandyti skirtingus supratimo būdus.

Socialinio darbuotojo vaidmuo

Vertinimo procesas niekuomet negali būti visiškai objektyvus, nes vertinimą atliekantis socialinis darbuotojas pasitelkia asmeninę ir profesinę patirtį, savo emocijas ir lūkesčius. Mes esame linkę turėti mums priimtina požiūrį į pasaulį ir tendenciją pritaikyti naują informaciją jau egzistuojančiai pasaulėžiūrai, o ne suabejoti savo manymu bei prielaidomis. Kasdieniame gyvenime mes galime pasikliauti savo intuicija. Tačiau didžiąją dalimi tai yra pasąmonėje vykstantis procesas ir dėl to gali būti pavojingas. Kita vertus, reflektuojanti patirtis ir analitinis metodas gali mums padėti iširti visuminius elementus ir būdus, kaip jie jungiasi tarpusavyje ir sudaro prasmę. Mes neturėtume ignoruoti bjaurių jausmų, bet turėtume bandyti juos analizuoti ir suprasti, ką galėtų reikšti susieti su gaunama informacija ir ką iš jos sužinome apie klientą. Intuityvi praktika yra paremta ilgalaikę patirtimi, teoriniu pagrindu ir refleksijų praktika.

Munro (2002) modelis padeda socialiniams darbuotojams suprasti skirtingus komponentus, kurie suformuoja jų nuomonę ir sprendimus. Jų įsisąmoninimas gali padėti darbuotojams išsiugdyti refleksinę praktiką ir analitinius įgūdžius. Yra 5 komponentai:

- Vertybės – etinės mūsų darbo gairės.
- Mąstymo įgūdžiai – gebėjimas naudoti kritinę refleksiją, patirtimi ir žiniomis pagrįstas mąstymas, pusiausvyra tarp intuicijos ir analizės, rizika ir nauda.
- Emocinė išmintis – emocijų poveikio supratimas ir gebėjimas tai panaudoti supratimui ugdyti.
- Praktinė išmintis – normos ir įsitikinimai, kasdieniai įgūdžiai, praktika ir mokymosi patirtis.
- Formalios žinios – įstatymai, strategijos ir procedūros, tyrimai.

Refleksijų praktika

Refleksija yra geros praktikos raktas – savo praktikos apmąstymas, nuotaikų sekimas ir įvairių teorijų taikymas tyrinėjant įvairias reikšmes. Holland (2004) knygoje „Vaiko ir šeimos vertinimas socialinio darbo praktikoje“ (*Child and Family Assessment in Social Work Practice*) yra keletas naudingų skyrių apie ryšių vertinimą ir jų analizę. Autorė kalba apie „refleksijų praktiką“ kaip apie „kritinio mąstymo taikymą praktinei patirčiai tiek prieš įvykį, tiek po jo“, taip pat apie refleksyvumą kaip apie „fundamentalesnio tyrinėjimo taikymą diskursų ir žinių sistemoms, kuriomis remiasi sąveika

(interakcija) socialinėje globoje. Refleksyvumas apima socialinių darbuotojų suvokimą apie jų daromą įtaką, jų tikėjimą ir įsitikinimus, jų organizacijos kultūrą ir sąveiką (interakciją) su įstaigos lankytojais. Socialinis darbas – tai kompleksinio darbo sritis, kupina netikrumo ir rizikos, todėl praktika turi polinkį nukrypti daugiau į „techninius-racionalius“ metodus (Ruch, 2007), kurie pasikliauja organizacinėmis sistemomis ir nustatytomis vertinimo formomis. Čia atsiranda iššūkis socialiniams darbuotojams, tai yra rasti tinkamą pusiausvyrą tarp „techninių-racionalių“ žinių bei sistemų ir tarp refleksyvios patirties kaip raktą į supratimą. Tokiu būdu darbuotojai gali sujungti socialinio darbo „darymo“ ir „jautimo“ komponentus.

Sunkumas numatyti ir užtikrintumo stygius yra tie dalykai, kurių reikia laikytis ir jais vadovautis refleksyvios praktikos kontekste. Pagrindiniai vertinimą atliekančio socialinio darbuotojo klausimai yra šie: „Kaip man atrodo, koks tėvas bus šis pareiškėjas?“ ir „Kaip man atrodo, ar šis pareiškėjas bus jautrus vaiko ir tėvų mintims bei jausmams?“ Suaugusiųjų prieraišumo teorijos pagrindai (žr. 1 skyrių „Prieraišumas ir netektis“) gali padėti darbuotojui geriau suprasti savo požiūrį į pareiškėjus ir jų gebėjimą refleksyviai funkcionuoti.

Kultūrinė apžvalga

Holland (2004) svarsto McCracken pasiūlymą, kad socialinis darbuotojas nuo pačios vertinimo proceso pradžios turėtų laikyti galvoje „kultūrinę apžvalgą“, kad galėtų suprasti, kokį poveikį savasis „aš“ daro procesui. Pavyzdžiui, baltaodis socialinis darbuotojas atlieka bevaikių azijiečių musulmonų poros įvertinimą. Darbuotojas gali savęs paklausti:

- Ką aš žinau apie azijiečių musulmonų šeimas?
- Ką aš išmanau apie šios šeimos kultūrą?
- Iš kokių šaltinių gaunu žinias?
- Kokių prietarų ir mitų laikausi (tiek teigiamų, tiek neigiamų)?
- Ar aš žinau azijiečių musulmonų požiūrį į nevaisingumą?
- Ar aš žinau, koks yra musulmonų bendruomenės požiūris į įvaikinimą?
- Kas galėtų mane šioje šeimoje stebinti ir kodėl?
- Kaip mane priims ši šeima ir jos artimieji?
- Koks gali būti jų požiūris į įvertinimo procesą ir pačią įstaigą?
- Kokį poveikį įvertinimas gali padaryti šios šeimos gyvenimui?

Teorinis žvilgsnis į įvertinimą

Psichodinaminė kryptis

Paprastais žodžiais tariant, ši kryptis ypatingą reikšmę teikia ankstyvajai asmens vaikystei ir ankstyviesiems santykiams su tėvais bei praeičiai, veikiančiai dabartį ir ateitį. Ši kryptis gali būti naudinga stengiantis suprasti elgesį ir lavinant išvargę. Ji skatina klausytis bei priimti ir gali būti naudinga ankstyvaisiais vertinimo etapais padėdama socialiniam darbuotojui pažymėti tam tikrus daugiau dėmesio ir svarstymo reikalaujančius aspektus. Pavyzdžiui, tėvystės įgūdžiams įvertinti taikomi psichoanalitiniai principai. Panašiai yra ir su BAAF suformuotais svarbiais gebėjimais (žr. 5 skyrius „Tėvystės įgūdžiai“) – jie yra pagrįsti prieraišumo idėja. Gynybos mechanizmų sąvoka gali būti naudinga aptariant tai, kad kai kuriems žmonėms sunku reikšti savo emocijas. Todėl naudingas tarpasmeninių santykių supratimo būdas yra transakcinė analizė, kurios pagrindų yra ir psichodinaminėje teorijoje.

Tačiau šią teoriją taikant būsimiems tėvams ir globėjams esti ir tam tikrų apribojimų. Ji daugiausia koncentruojasi ties individu bei jo santykiais ir pašalina socialinius veiksnius. Milner ir O'Byrne (1998) kritikuoja šią kryptį dėl to, kad ji grindžiama vidurinės klasės baltaodžių vyrų prielaidomis apie šeimą ir nepaiso pareiškėjų iš mažumų grupės padėties bei konkrečių sunkumų, su kuriais jie susiduria ar gali susidurti. Be to, ši teorija remiasi tuo, esą sveika atvirai išreikšti visą spektrą savo emocijų, įsitraukti į refleksijas ir siekti savęs lavinimo bei savimonės. Tačiau kai kuriose kultūrose tai nėra priimtina ir socialiniai darbuotojai turi būti jautrūs kultūriniais lūkesčiams. Dar daugiau, ši teorija gali būti pernelyg įkyri ir kelti sumaištį, jeigu darbuotojas neskiria pakankamai laiko paaiškinti pareiškėjui, kodėl yra svarbu suprasti ankstyvas gyvenimo patirtis.

Ekologinė kryptis

Ši kryptis į vaiko vystymąsi žiūri jo šeimos, bendruomenės ir kultūros kontekste. Vertinimas yra grįstas į tris sritis orientuotu modeliu:

- vaiko vystymosi poreikiai;
- pareiškėjų tėvystės įgūdžiai;
- šeima ir jos aplinkos veiksniai.

Taigi akcentuojama ne tik tėvų ir vaikų santykiai, bet ir „aplinkos veiksnių ir vaiko vystymosi sąveika bei šių aplinkos veiksnių įtaka tėvų“ gebėjimams atsiliiepti į vaikų poreikius („Nepritekliuje gyvenančių vaikų ir jų šeimų įvertinimo gairės“, *The Framework of the Assessment of Children in Need*, 2000). Paskirtas socialinis darbuotas yra supažindinamas su realia padėtimi ir sudaromas planas, jame nurodomos intervencijos bei keblūs dalykai, į kuriuos būtina atkreipti dėmesį vertinimo metu. Bentovim pirmenybę teikia vaiko ir tėvų sąveikos procesui, o ne jų trikampiui. Šeimos gyvenimas prasideda nuo individo ar poros funkcionavimo šeimoje bei šeimos aplinkoje. Jų praeities istorijos supratimas yra raktas į jų šiandieninio funkcionavimo supratimą. Taikant šias gaires įvaikinimui ir globaliai, šeima ir socialinė integracija turi būti performuota į individo ar poros socialinę integraciją.

Paraiška įvertinti būsimuosius tėvius ir globėjus turi tam tikrų apribojimų. Vertinimą atliekančiam socialiniam darbuotojui sunku numatyti tėvystės įgūdžius remiantis šeimos dabartiniais ir praeities faktais bei veiksniais. Ekologinė kryptis nekreipia dėmesio į pareiškėjų motyvaciją ir kelią, kurį teks įveikti norint globoti ar įsivaikinti.

Šeimos sistemos

Jos remiasi bendrųjų sistemų metodu, kuriam svarbu suprasti individualias socialines problemas asmeninių sąveikų su skirtingomis sistemomis kontekste (neformalios sistemos, kaip antai, šeima; formalios sistemos, kaip antai, paramos grupės; visuomeninės sistemos, kaip antai, sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų įstaigos). Ši kryptis į asmenį žiūri kaip į šių sistemų dalį, jog galėtų nustatyti problemą ir susitarti ar tarpininkauti su sistemomis, kad būtų pasiektas veiksmingas pokytis. Asmuo yra šeimos sistemos, sudarytos iš posistemų, dalis: partneris, tėvas ir brolis/sesuo. Tarp visų posistemų yra ribos – paslaptys ir sąjungos. Vienos ribos gali būti pralaidesnės nei kitos. Tvirtos išorinės šeimos ribos apribos šeimos narius nuo sąveikos su kitomis sistemomis. Kai kuriais atvejais tai gali sudaryti lengvesnes sąlygas prievartai namuose atsirasti, nes žmonėms sunkiau patekti ar išeiti iš sistemos. Pernelyg atviros šeimos ribos gali pakenkti šeimos narių tapatybės jausmui ir asmeninės erdvės aiškumui. Pagal sisteminį požiūrį į šeimą, visa, kas vyksta vienoje posistemėje, turės įtakos kitai posistemėi. Tokiu būdu neigiami įvykiai, kaip antai, vedybinio gyvenimo sunkumai, neigiamai paveiks tėvų ir vaikų bei brolių/seserų santykius. Panašiai teigiami įvykiai ar pokyčiai darys teigiamą poveikį kitoms posistemėms.

Šeimos sistemų kryptis būsimų tėvių ir globėjų vertinimui gali būti naudinga skatindama suprasti pareiškėjų istoriją, paramos sistemą, vaidmenis ir tarpusavio ryšius (įskaitant ir galios vaidmenis bei patriarchatą/matriarchatą), bendravimo sistemas, vaiko(-ų) poveikį šeimai. Tačiau yra pavojus, kad jei šeimos narių ryšiai apsiriboja tik šeima, tuomet apleidžiamas socialinis kontekstas ir jo nepaisoma, taigi tokiu atveju sunku pastebėti diskriminacijos ir prievartos požymius. Ši kryptis taip pat nepadeda pažvelgti giliau ir suprasti kiekvieno asmens funkcionavimą sistemoje. Ji gali būti traktuojama kaip pakankamai „šalta“ ir objektyvi kryptis.

Į kompetenciją/užduotis nukreiptas modelis

Šis modelis į BAAF būsimų tėvių ir globėjų vertinimo formą F buvo integruotas 2000 m. Jame labiau akcentuojamas našumas, rezultatai ir gebėjimų demonstravimas, o ne procesas. Kompetencijomis pagrįstas modelis yra tvirtai suaugęs su sąveikomis tarp vertybių, žinių ir gebėjimų. Kompetencijos išaiškina būsimos tėvių/globėjų užduoties pobūdį ir parodo jiems realią padėtį. Šis modelis įtvirtina jau turimas pareiškėjų žinias ir gebėjimus bei padeda socialiniam darbuotojui ir pareiškėjui nustatyti egzistuojančias spragas bei galimus jų užpildymo būdus. Užduoties aiškumas, bendrais bruožais nusakomas kompetencijų rėmuose, suteikia pareiškėjui galimybę prisiimti didesnę atsakomybę už savo mokymąsi ir tobulėjimą.

Šio modelio trūkumas tas, kad per daug susikoncentravus į kompetencijas, vertinimas gali tapti mechaniškas ir neskatinti gebėjimo reflektuoti bei daryti išvagy. Šis modelis nesudaro sąlygų

nuodugniai pažinti pareiškėjus ir nesidomi tuo, kaip jie tapo tokiais žmonėmis, kokie yra šiandien; be to, nebūtinai sudaromos sąlygos socialiniam darbuotojui ar pareiškėjui nutiesti tiltą tarp dabartinių kompetencijų ir būsimų gebėjimų.

Edukacinė kryptis

Ši kryptis remiasi pagrindine mintimi, kad vertinimo procesas akcentuoja mokymąsi ir vystymąsi, kuriems svarbiausia – padėti pareiškėjui pasiekti tikslą, tai yra būti įvertintam kaip tinkamam būsimam įtėviui ar globėjui. Ši kryptis labiau pabrėžia savęs įvertinimą kaip grupinio darbo dalį kartu su vizitais į namus, kurių metu dėmesys atkreipiamas į asmeniškąsias sritis, pavyzdžiui, santykius su sutuoktiniu arba asmeninę prievartos ar apleistumo patirtį. Dalį vertinimo išvadų pareiškėjai gali parašyti kartu su socialiniu darbuotoju, pridėdami savo analizę. Šis veiksnys gali suteikti pareiškėjui galimybę tapti aktyviu dalyviu. Kai kurios įstaigos organizuoja savęs įsivertinimo grupinius mokymus, kurie vyksta lygiagrečiai su individualiais ar šeimos susitikimais, ir leidžia pareiškėjams patiems susieti grupėje išminktą medžiagą su asmenine patirtimi bei situacija ir tokiu būdu įgalinti tolimesnę refleksiją (daugiau apie tai skaitykite Clark et al, 1998).

Ši kryptis gali būti kliūtis grupėje suvaržytai besijaučiantiems pareiškėjams. Savęs įsivertinimas priklauso nuo to, kaip pareiškėjas supranta savo kaip įtėvio ar globėjo vaidmenį ir užduotis bei jo įžvalgų apie savo stiprybes ir silpnąsias vietas. Ši kryptis gali būti nepriimtina tiems pareiškėjams, kurie nesijaučia stiprūs rašymo ar rašinėlių kūrimo srityje arba kuriems lietuvių kalba nėra gimtoji kalba.

Rizikos įvertinimas

Vaiko teisių apsaugos principai liečia visus vertinimus ir pastaraisiais metais sprendimas bus priimtas po dviejų reikšmingų atvejo peržiūrų (Leslie, 2001, Parrott et al, 2007). Pirmumas teikiamas patikimiems globėjams, galintiems suteikti vaikams ir jaunuoliams saugumą bei patikimumą. Nuodugnus įvertinimas, atliekamas kruopščiai patikrinus dokumentus, rekomendacijas ir kitą informaciją, riziką sumažina, tačiau visiškai jos nepanaikina. Esti rizikos įvertinimo priemonių, bet rizikos supratimas taip pat apima žinias apie pareiškėjus, jų potencialių gebėjimų, streso ir konfliktų valdymo įvertinimą, atvirumą, komunikabilumą bei gebėjimą ieškoti pagalbos ir ja tinkamai pasinaudoti.

Geras vertinimas yra holistinis ir turi remtis įvairiomis teorinėmis kryptimis. Kad ir kokių teorijų derinys būtų naudojamas, svarbiausia, kad įvertinimas būtų pagrįstas. Bet koks teiginys apie pareiškėjus galutinėse išvadose turi būti pagrįstas ir/arba patikrintas.

Analizė

Kalbant bendrai apie socialinių darbuotojų atliktus vertinimus, galima pasakyti, kad jie dažnai sulaukdavo kritikos, nes stokodavo patikimos analizės. Išvadose gali būti pateikiama gausybė informacijos, tačiau tai, kas svarbiausia – kaip tie visi faktai susiję su esama pareiškėjų situacija bei kokios yra jų galimybės ateityje, nenurodoma. Vertinimui taikant analitinę kryptį, analizė įpinama į šį procesą nuo pat pradžios. Vertinimą atliekančiam socialiniam darbuotojui tai padeda sau ir kitiems aiškiai įvardyti, kaip jis „mato“ pareiškėją, ir kodėl jo parengtos išvados yra būtent tokios. Hipotezių kėlimas (būdas suprasti) yra esminis vertinimo požymis, kuris turi prasidėti nuo pirmojo kontakto su pareiškėju. Kadangi esame linkę klijuoti žmonėms etiketes bei matuoti pagal savo kurpalį ir apie žmones spręsti iš anksto, labiau ieškome tų faktų ir įrodymų, kurie patvirtina, o ne paneigia mūsų nuomonę.

Holland (2004) aptaria kokybiniuose tyrimuose taikomų metodų vertę. Paprastai kalbant, hipotezės turi tendenciją plėtotis (analitinė indukcija), arba mes patikriname informaciją jau egzistuojančios hipotezės šviesoje (analitinė dedukcija). Mūsų vertinimams bus naudingas abiejų tipų susijungimas.

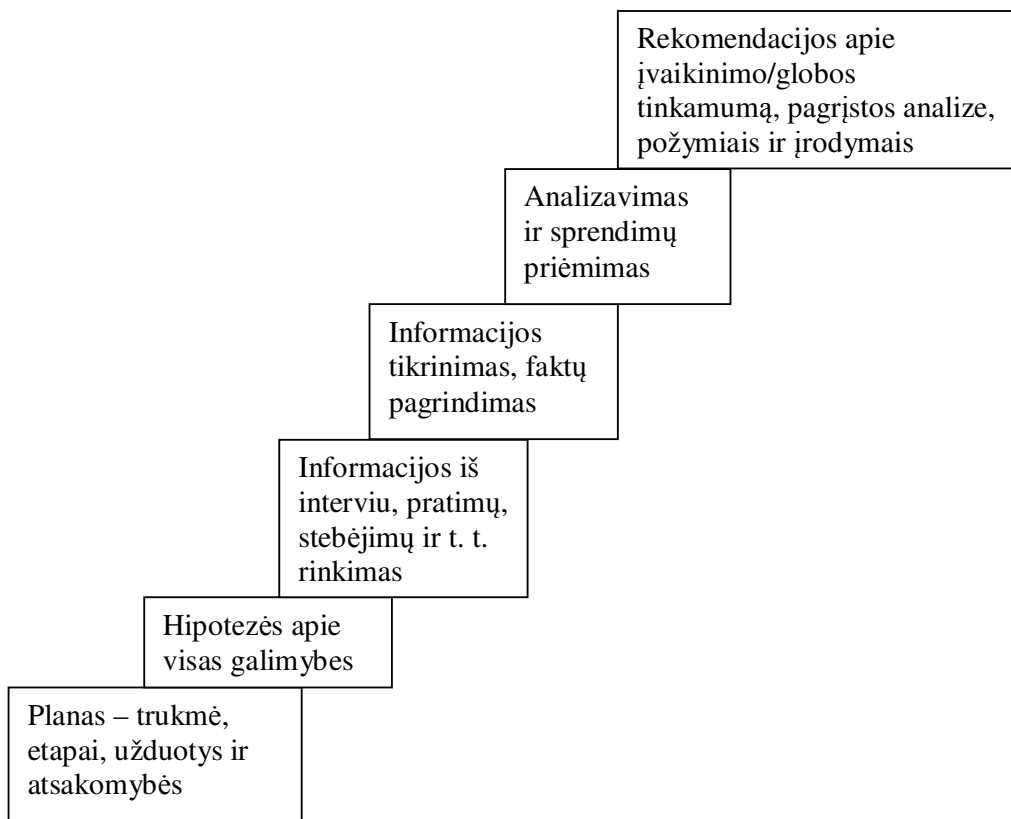
Socialinio darbo įvertinimuose lygiagrečiai eina informacijos paieška, padėsianti patikrinti galimus šeimos supratimo ir pagalbos būdus, ir atvirumas besiformuojančioms naujoms supratimo formoms, kylančioms iš nuolat atsinaujinančios informacijos (Holland, 2004, p. 129).

Naudingam hipotezių kūrimo proceso aptarimui paskaitykite Holland knygą „Vaiko ir tėvų vertinimas socialinio darbo praktikoje“ (*Child and Family Assessment in Social Work Practice*). Socialinio darbuotojo analizė bus stipresnė, jeigu ji bus pagrįsta įrodymais ir giliu tinkamos teorijos supratimu.

Tačiau tyrimai bei teorijos netaikomi paprastai ir nėra priežastis atsižvelgti į kiekvienos individualios situacijos sudėtingumą arba tendencija taikyti kurią nors vieną teoriją. Kaip jau buvo minėta, refleksiją taikantis praktikas turi nuolat peržvelgti teorijų požymius bei tyrimų faktus patirties šviesoje ir atvirkščiai.

Išvardijus skirtumus, kurie gali egzistuoti tarp įvertinimą atliekančio socialinio darbuotojo ir pareiškėjo, darbuotojas įvertinimą turėtų pradėti nuo pozicijos „aš nežinau“ ir leisti pareiškėjams būti savęs ir savo padėties „ekspertais“. Atidžiai klausantis ir reflektuojant galima sukurti bendradarbiavimu grįstus santykius, leidžiančius abiem pusėms tirti ir suprasti tai, kas išskyla, kas paaiškėja. Ši kryptis taip pat naudinga, kai į vertinimą įtraukiami vaikai.

Pakopinis vertinimo modelis

Calder ir Hackett pakopinis vertinimo modelis (2003) pateikia struktūruotą vaizdą apie vertinimo etapus, hipotezių kūrimą, tikrinimą ir atmetimą. Be to, šis modelis buvo pritaikytas naudoti atliekant būsimų įtėvių ir globėjų įvertinimus.

Holland (2004, p. 137), kalbėdamas apie tyrimų praktiką, užsimena, kad vertinimas turi tęstis, kol yra pasiekiamas sotes taškas.

Tai reiškia, kad mūsų renkama informacija daugiau nebesuteikia jokių naujų ar stebinančių faktų, o tik papildo bei paaiškina viena kitą.

Darbuotojai skatinami neišsigąsti netikrumo, abejonių, nežinomybės, nes sunku „prisikasti prie tiesos“, kai kalbama apie žmoniškųjų santykių sritį. Tačiau kruopšti ir išsami analizė padės darbuotojams įgauti tikrumo pateikiant galutines išvadas.

Supervizijos vaidmuo

Reguliaros supervizijos yra esminis dalykas paskatinti reflektyvią praktiką atliekant vertinimus. Supervizijos nereikia suprasti kaip prabangos arba kaip kažin ko, kas turi būti siūloma tik tada, kai išskyla poreikis. Nepaisant darbuotojo patirties ir kompetencijos, supervizija turi būti suprantama kaip prioritetas. Būsimų įtėvių ir globėjų vertinimas įtraukia dalyvius į reliatyviai artimus ryšius. Darbuotojai turi atrasti laiko ir erdvės refleksijai apie tarpusavio santykių dinamiką, jų asmeninę įtaką vertinimui bei kitas asmenines problemas, kurias gali paliesti. Supervizija turi suteikti darbuotojui

saugią erdvę, kurioje jis galėtų ištirti savo mintis ir jausmus bei pasidalyti mintimis, kaip jis supranta pareiškėją. Tiek darbuotojas, tiek supervisorius turi būti budrūs, taip pat supervisorius turi įgalinti darbuotoją suprasti ir valdyti šiuos procesus.

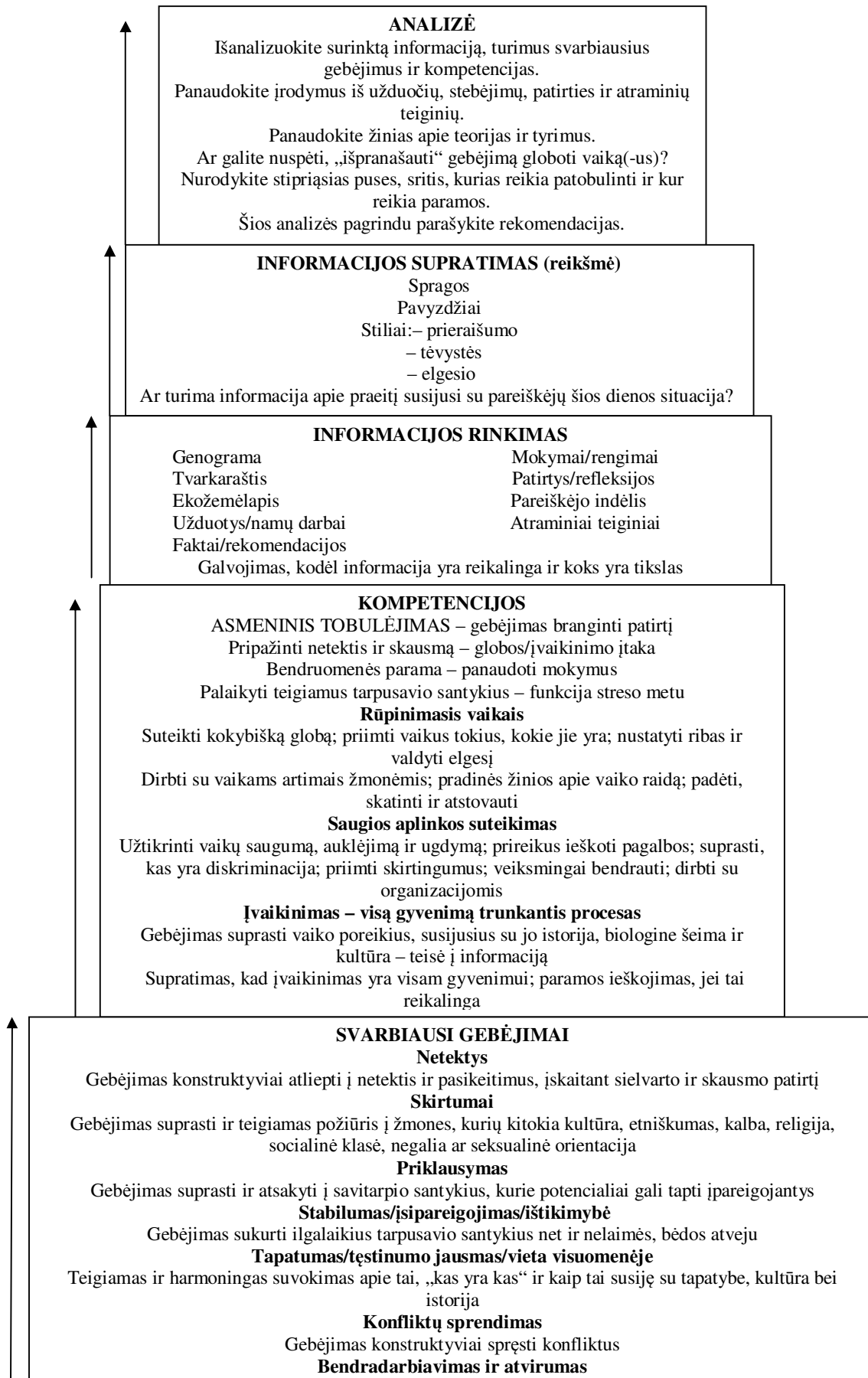
Grupinė supervizija arba bendradarbių supervizija taip pat gali būti naudinga, padedanti komandoms išsiugdyti supratimą apie būsimiems tėviams ir globėjams taikomus kriterijus bei standartus.

Pagrindiniai klausimai

- Įvairių vertinimo krypčių išmanymas padės socialiniams darbuotojams planuoti būsimų tėvių ir nuolatinių globėjų vertinimą.
- Vertinimo procesai turi būti grįsti abipusiu pasitikėjimu, atvirumu ir sąžiningumu.
- Refleksijos praktikavimas yra gero vertinimo pagrindas, o darbuotojas turi peržvelgti, kokią įtaką jis pats daro vertinimui.
- Socialiniams darbuotojams būtina suprasti skirtingas teorines kryptis, kurias galima būtų panaudoti vertinant būsimus tėvius ir nuolatinius globėjus.
- Analitinis požiūris į vertinimą būtinas nuo pat vertinimo pradžios; o visa tai turi būti paremta gera supervizija.

Kontrolinis sąrašas: analitinis įvertinimo procesas

Šis kontrolinis sąrašas padės darbuotojams įsitikinti, ar jie pasinaudojo įvairiausiais duomenų rinkimo metodais, ar nėra jokių spragų ir ar išanalizavo visą turimą informaciją.

PIRMAS SKYRIUS

Prieraišumas ir netektis

Įvadas

Prieraišumo pobūdis ir būtinybė yra svarbūs tiek profesionalams, tiek tėvams ir vaikams, su kuriais dirbame. Visi mes per gyvenimą nešamės ankstyvų ir gyvybiškai svarbių ryšių poveikį, kurie padėjo tapti tokiais, kokie esame. Kartu su mūsų genetinė istorija ir socialine aplinka jie formuoja mūsų asmenybę bei savęs pajautimą, padeda rasti prasmę pasaulyje, veikia mūsų kognityvinę, psichologinę ir socialinę raidą bei perduoda vidinius veikiančius tėvų ir santykių modelius.

Prieraišumo teorija – tai vaiko raidos teorija, pirmąkart aprašyta John Bowlby. Ji akcentuoja santykių, buvusių ankstyvosios vaikystės laikotarpiu, įtaką vaikui. Ji padeda mums suprasti, kokie tvirti, prieraišumu paremti ryšiai susiformuoja ir kaip atskyrimas, netektis, prievarta, smurtas ir nepriežiūra gali sužlugdyti šį procesą. Prieraišumo teorija labai svarbi vaikams, kurie auga atskirti nuo savo biologinės šeimos, bei tiems asmenims, kurie tokiais vaikais rūpinasi. Ji gali padėti suprasti vaikų elgesį ir kokį poveikį tai gali padaryti jų globėjams. Ši teorija darbuotojams ir globėjams nurodo gaires, pagal kurias galima formuoti naujas saugų prieraišumą skatinančias strategijas.

Kūdikis gimsta jau turėdamas polinkį siekti rūpintojo, galinčio suteikti jam saugumą ir nusiramimą, artumo. Prieraišumo elgsena (pavyzdžiui, verkimas, ieškojimas, ropojimas rūpintojo link) sukurta taip, kad būtų galima sulaukti atsako iš rūpintojo tose situacijose, kurios kelia kūdikiui nesaugumo jausmą ir nerimą. Jei rūpintojas yra atsakingas ir jautrus, tuomet prieraišus elgesys užtikrins jo artumą, kūdikio saugumą ir sumažins stresą. Kūdikis turi polinkį tyrinėti aplinką, ieškoti naujovių ir naujų patirčių, tačiau tai daryti gali tik tuomet, kai jaučiasi saugus.

J. Bowlby (1988) teigė, kad ankstyvosios kūdikio prieraišumo patirtys paskatina kognityvinių modelių arba *vidinių veikiančių modelių* vystymąsi. Tai protinis savęs ir kitų vaizdas, kuris daro įtaką ir gali būti paveiktas vėlesnių santykių. Vaikai suformuoja *sunkumų ištvėrimo strategijas*, kurios padeda užtikrinti, kad jų prieraišumo poreikiai būtų patenkinti. Laikui bėgant šios strategijos išlieka.

Prieraišumas yra sudėtinė, kompleksinė sąvoka, tačiau ji gali būti vaiko vidinio pasaulio supratimo ir santykių kūrimo ašis. Pareiškėjams, svarstantiems galimybę suteikti vaikams pastovumą, būtinas supratimas apie prieraišumą ir kokį poveikį jis daro žmogaus raidai. Tai neatsiejama nuo gyvenimo šeimoje, todėl socialiniai darbuotojai patys turi išsamiai žinoti prieraišumo teoriją ir vaiko raidą, taip pat kokią įtaką prieraišumo formavimuisi daro negalia, etniškumas ir kultūra.

Šis skyrius apžvelgs kai kuriuos pagrindinius prieraišumo, traumų ir netekčių aspektus. Tai yra susiję ne tik su vaikais, bet ir su pačių pareiškėjų asmeninėmis prieraišumo bei netekčių problemomis.

Socialiniai darbuotojai turi suprasti prieraišumo teoriją ir mechanizmą, kad įgalintų pareiškėjus suprasti ir pripažinti žalingo prieraišumo poveikį vaiko gebėjimui atsiliepti į rūpinimąsi. Pareiškėjams reikės apsvaistyti savą ankstyvą auklėjimo patirtį ir kaip tai gali paveikti jų gebėjimą auklėti; atpažinti savo stipriąsias puses ir silpnynes, taip pat emocinį poveikį tose situacijose, kai vaikas priešinasi mėginimui jį auklėti. Šiame skyriuje pateikiama informacija skirta padėti socialiniam darbuotojui reflektuoti šią, gana sudėtingą temą, tačiau negali būti profesinio skaitymo, mokymosi ir pasirengimo pakaitalu.

Parengiamuosiuose mokymuose pareiškėjai jau bus supažindinti su prieraišumo sąvoka. Šiame vadove pateikiama medžiaga yra skirta padėti socialiniam darbuotojui atlikti vertinimą ir inicijuoti diskusijas apie prieraišumo poveikį patiems pareiškėjams bei jų kaip tėvių ar nuolatinųjų globėjų gebėjimams. Vertinimą atliekantis socialinis darbuotojas turės pagalvoti, kaip pritaikyti pateiktą medžiagą ir užtikrinti, kad parinkta medžiaga atitiktų individualius poreikius. Pavyzdžiui, kai kurie pareiškėjai norės išsamiau patyrinėti teorinius aspektus, bet daugelis kitų labiau vertins teorinį pagrindą, pagrįstą praktika, ir atviras diskusijas, ką tai gali reikšti jiems patiems ir pas juos apgyvendintam vaikui.

Laikui bėgant, pareiškėjų supratimas plėtojis ir tęsis per visą vertinimo, suporavimo ir vaiko apgyvendinimo procesą. Todėl darbuotojui ir pareiškėjui gali būti naudinga iš naujo pakalbėti šia tema, kai bus svarstomas suporavimo klausimas, kad būtų galima apmąstyti įvairius aspektus santykiyje su realiu vaiku. Kiti skyriai, ypač tie, kuriuose kalbama apie tapatybę, ryšį ir tėvystės įgūdžius, papildys ir remsis kai kuriomis čia išdėstytomis sąvokomis.

Saugus prierašumas

Tai švelni laike ir erdvėje besitęsianti gija tarp dviejų individų, jungianti juos emociškai.

Klaus ir Kenell,
1976

Tai bandymas išlaikyti fizinį artumą su kitu asmeniu, kuris dažniausiai suvokiamas kaip stipresnis.

Bretherton, 1985

Tai fiziologinis ryšys su žmogumi, teikiančiu apsaugą.

Katz, 1994

Tikslas

Prierašus elgesys stiprina vaiko saugumo jausmą ir suteikia jam galimybę vystytis fiziškai, emociškai, kognityviškai ir socialiai.

Formavimasis

Prierašumas formuojasi tuomet, kai suaugęs asmuo nuolat rūpinasi vaiku. Prierašumas yra paskatinamas streso (fiziniai poreikiai, grėsmės, nutrūkę santykiai ir pan.) ir fizinės priežiūros, kuri apima fizinį artumą ir kūno kontaktą, nes tai yra baziniai vaiko poreikiai, lemiantys jo fizinį ir emocinį nusiramimą.

Saugaus prierašumo bruožai/formavimosi rezultatai

Fizinio/psichologinio saugumo jausmas	Pasitikėjimas, viltis, stabilumas
Nuoširdumas, teigiamas dėmesys/sąveika	Teigiama savivoka, tapatybė, iniciatyva, motyvacija
Susietumas, emocinis reagavimas, jautrumas	Teigiamas poveikis, savimonė, socialinė kompetencija, empatija
Sužadimas, bendravimas, psichologinio saugumo skatinimas	Loginis mąstymas, suvokimas, mokymasis, motoriniai įgūdžiai
Abipusiškumas/nuoseklumas/ nuspėjamumas	Padariniai, tam tikri lūkesčiai, atsakomybė
Sutramdymas/gebėjimas suvaldyti stresą ir frustraciją	Saugumas, pasitikėjimas, autonomija, gebėjimas greitai atgauti fizines ir dvasines jėgas

Pastaba: šie rezultatai yra susipynę ir jie nuolat kinta. Tai gali būti naudinga diskusijas skatinanti priemonė apie prierašumo įtaką daugeliui vystymosi uždavinių (tačiau visa tai reikia paaiškinti ir papildyti teorinėmis žiniomis).

Prierašumo formavimasis

Ryšys

Šis procesas prasideda dar gerokai iki gimimo kartu su tėvų lūkesčiais ir viltimis, su vaiko vaizdiniu, kurį tėvai savo mintyse suformuoja, bei unikaliais saitais tarp motinos ir negimusio kūdikio. Šis procesas gali būti paveiktas motinos psichinės ir fizinės būsenos, jos elgesio bei aplinkos, kurioje ji gyvena. Šis ryšio procesas taip pat gali būti lemtas pačių tėvų asmeninės istorijos ir poreikių. Taip pat galimi ir kiti veiksniai, susiję su kūdikiu, pavyzdžiui, sveikatos sutrikimai gimimo metu, negalia ar temperamentas. Įtėviai ar globėjai gali turėti asmenines viltis ir lūkesčius, tačiau tam tikri vaiko bei jo istorijos bruožai ir savybės gali šiuos saitus paveikti. Pareiškėjams būtų naudinga apsvarstyti šių ryšių mechanizmą ir kaip tai gali būti pritaikyta jiems patiems bei apsigyvenusiam vaikui. Galimos

diskusijos apie aplinkybes, kurios gali paskatinti arba sutrikdyti šių ryšių formavimąsi, bei apie tai, kas nutiktų, jei ryšys tarp vaiko ir tėvų neatsirastų. Daugelis būsimų tėvių nerimauja dėl užsimezgsio silpno ryšio, o tai susiję su gilesniais pamąstymais apie tapimo tėvais psichologinius ir socialinius aspektus. Tėviai ir nuolatiniai globėjai turi žinoti apie platų jausmų spektrą, kuriuos jie galimai patirs, įskaitant ir artimus pogimdyminei depresijai. Informacija apie prieraišumą ir ryšius gali būti geras pagrindas diskusijoms.

Ryšys

Tai tėvų jausmai ir gebėjimai auklėti bei atjausti.

Procesas – esminiai etapai

Prenatalinis etapas – lūkesčiai, viltys, įvaizdžiai, vaizdiniai.

Gimimas – lietas, rega, artumas, tyrinėjimas, reiklumas, unikalumas.

Pirmieji šeši mėnesiai – maistas, šiluma, apsauga, koncentracija į jautimus, pvz., kontaktas veidas su veidu, akių kontaktas, fizinis rūpinimasis/artumas, lietas, stimuliacija balsu, atsiliepiamas, pirmenybė tam tikriems dalykams.

Būdingi bruožai, savybės

Šiluma, prieinamumas (fizinis ir emocinis) susidomėjimas, jautrumas, žinojimas, nuoseklus reagavimas, artumas.

Pastaba: ši santrauka gali būti naudinga akcentuojant ryšių procesą ir tai, ko reikalaujama iš suaugusiojo. Todėl naudinga apmąstyti, kokios sąlygos/aplinkybės gali paskatinti arba sukliudyti ryšių formavimąsi: kokie galimi padariniai kūdikiui (ir suaugusiajam), jeigu ryšys neužsimezga?

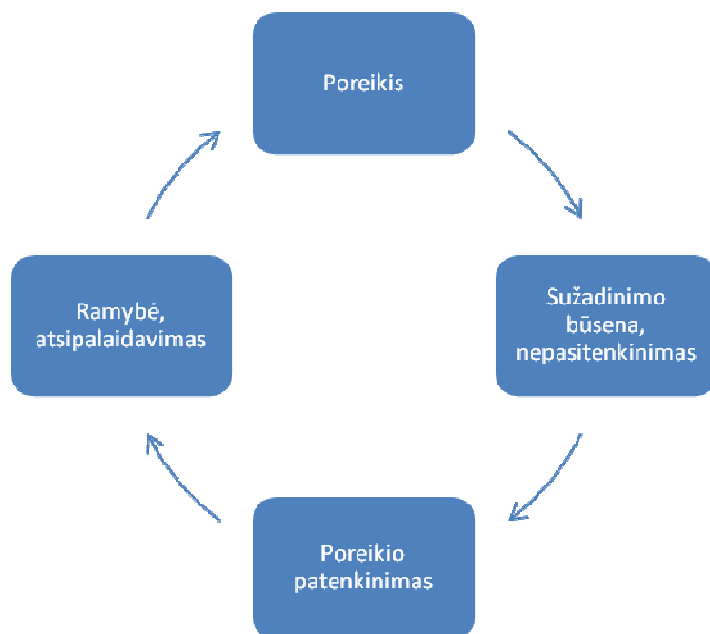
Prieraišumas

Besiplėtojantys ryšiai tarp kūdikio ir globojančio asmens buvo apibūdinti kaip „prieraišumo šokis“, kaip abipusis procesas tarp jautraus, atsiliepiančio rūpintojo ir budraus kūdikio. Pripratimo procesas, kurio metu besirūpinantis asmuo ir kūdikis išmoksta atsilipti į vienas kito elgesį bei nuotaiką, galiausiai padeda kūdikiui išmokti reguliuoti savo elgesį ir jausmus. Fahlberg (1994) sužadavimo ir atsipalaidavimo ratas yra paprasta šio proceso iliustracija. Prieraišumo formavimasis priklauso nuo besirūpinančio asmens, kuris yra jautrus, priimantis, empatiškas ir per daug neužsiėmęs. Bazinis saugumas, kurį teikia rūpintojas, leidžia augančiam kūdikiui išsiugdyti bazinį pasitikėjimo ir saugumo jausmą bei gebėjimą tyrinėti savo aplinką.

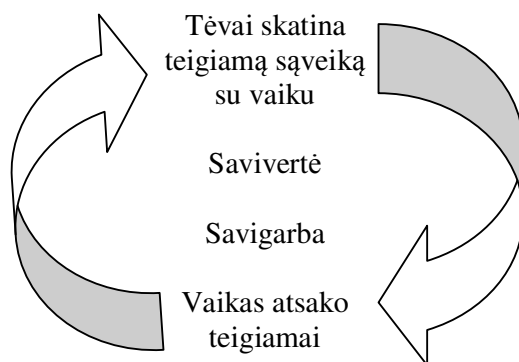
Prieraišumo teorija yra vaikų ir jais besirūpinančių žmonių ryšių supratimo pagrindas. Diskusijos su pareiškėjais turi koncentruotis ties tuo, kaip prieraišumas formavosi tarp kūdikio ir pirmojo juo besirūpinusio žmogaus bei kokia yra vaiko ankstyvosios istorijos reikšmė formuojantis prieraišumui su tėvais ar globėjais. Pareiškėjams reikės suprasti susiformavusio nesaugaus prieraišumo mechanizmus bei jų įtaką vaiko elgesiui ir emocijų raidai, savęs ir kitų suvokimui.

Sąveikos ratas

Sužadavimo ir atsipalaidavimo ratas

Teigiamos sąveikos ratas

Įtėviai ir globėjai dažnai sako, kad pasirengimo ir vertinimo procesas jiems padėjo aiškiau suprasti prieraišumą ir vaiko raidą, tačiau ne visada rado priemonių prieraišumui skatinti. Šio skyriaus informaciją socialiniai darbuotojai turėtų naudoti kaip skaitinius ir kaip diskusijų pagrindą pareiškėjams. Penktame skyriuje „Tėvystės įgūdžiai“ taip pat kalbama apie strategijas, kurias būsimoji įtėviai ir globėjai gali taikyti prieraišumui skatinti.

Prieraišumas ir įvairovė

Kultūrinės normos veikia prieraišumo formavimąsi. Pavyzdžiui, kai kuriose kultūrose didelis dėmesys skiriamas akių kontaktui ir vaizdiniam tarpusavio santykiams tarp globėjo ir kūdikio, kitose labiau akcentuojamas fizinis artumas ir prieinamumas (Rashid, 2000). Vakarų kultūroje pirminiais prieraišumo asmenimis yra laikomi vaiko tėvai (vienas iš tėvų), o štai kitose bendruomenėse, turinčiose plačius ir artimus giminystės ryšius, pagrindiniai asmenys, prie kurių gali formuotis vaiko prieraišumas, gali būti ir iš platesnio rato žmonių. Svarbu pripažinti didžiulį antrinio prieraišumo ir

kitų svarbių žmonių indėlių bei vertę. Būtina žinoti skirtingų kultūrų perspektyvas ir požiūrius, turint omenyje universalius vaikų emocinius ir raidos poreikius.

Neįgalaus kūdikio poreikiai gali būti labai specifiniai. Kūdikiai, turintys tam tikrų sveikatos problemų, pavyzdžiui, sergantys alkoholiniu kūdikių sindromu, gali vangiau siekti kontakto su savo globėjais užmezgimo. Ilgi ligoninėje praleisti laikotarpiai ir daug kūdikiu besirūpinančių asmenų gali turėti įtakos prieraišumo ir ryšių užmezgimo procesui. Specifiniai sutrikimai, pavyzdžiui, regos susilpnėjimas, gali daryti poveikį kūdikio ir globėjo tarpusavio pripratimo procesui. Gydymas vaistais kūdikį gali slopinti. Todėl saugaus prieraišumo formavimuisi gali prireikti daugiau laiko ir jis gali tapti sudėtingesnis.

Prieraišumo formavimasis, vaiko ir tėvų ryšiai

Vaiko ir tėvų tarpusavio ryšiai dažniausiai yra abipusiai. Suaugusieji neabejotinai veikia vaiką, tačiau ir kūdikiai daro įtaką jais besirūpinantiems asmenims. 1950-aisiais Winnicott atkreipė dėmesį, kad nėra tokio dalyko kaip „kūdikis“ (Winnicott, 1958), yra tik „motina ir vaikas“. Tarpusavio ryšių formavimasis net ir ankstyvosiomis gyvenimo dienomis yra cikliškas – kūdikis ir suaugęs asmuo veikia vienas kito veiksmus. Tačiau esti aplinkybių, kai abipusio bendravimo tėvo ir vaiko diadoje nėra. Vienas poros narys gali jaustis prisirišęs prie kito be atsako. Todėl, kad būtų aiškiau, terminas *prieraišumas* bus vartojamas siekiant apibrėžti vaiko ryšį su tėvais ar kitais asmenimis, o terminas *ryšys* – tėvų ir vaiko tarpusavio ryšį.

Apskritai, prisirišusių vaikų tėvai turi užmezgę saugų ryšį su savo vaikais. Tačiau kai kuriose situacijose tėvai gali turėti ryšį su vaiku, kuris nėra suformavęs didelio prieraišumo, nes vaikas turi problemų užmezgant normalius tarpusavio santykius. Kraštutinis to pavyzdys yra vaikų autizmas – būklė, kai vaikui sunku užmegzti artimus tarpasmeninius santykius su kitu žmogumi. Autizmu sergančių vaikų tėvų pirminis ryšys su tais vaikais dažniausiai būna geras ir tik laikui bėgant ši sąveika keičiasi, kai iš vaiko trūksta jautraus atgalinio ryšio. Kitais atvejais vaikai aktyviai siekia tėvų pritarimo ir meilės, bet jų ryšys su vaikais dėl įvairių priežasčių nebūna labai geras. Vaiko teisės apsaugos sistemoje yra daugybė atvejų, kai tėvų ryšys ir vaikų prieraišumas nesutampa.

Pasirengimas ryšiams

Laikas nuo pastojimo iki gimimo yra skirtas ryšiui tarp tėvų ir vaiko užmegzti. Per šį laikotarpį tėvai pradeda kurti dar negimusio vaiko įvaizdžius, įsivaizduoti, koks jis bus, kai gims. Jie kuria viltis ir lūkesčius, susijusius su vaiku, jais pačiais kaip tėvais ir būsimu ryšiu su vaiku. Motina užmezga ypatingą ryšį su negimusiu kūdikiu, kuris yra visiškai priklausomas nuo besikeičiančio motinos kūno, teikiančio negimusiam vaisiui visas maisto medžiagas.

Klaus ir Kennel (1976) išskiria du adaptacijos uždavinius motinai nėštumo laikotarpiu: pirma, ji turi pripažinti vaisių kaip neatsiejamą jos pačios dalį, antra – suvokti, kad vaisius yra atskiras asmuo. Pastarasis uždavinys dažniausiai būna susijęs su vaisiaus judesiais. Tai momentas, kai tėvai dažniausiai pradeda kurti fantazijas, susijusias su vaiku. Tai, kaip mama rūpinasi savimi nėštumo laikotarpiu, turi didžiulę įtaką dar negimusio vaisiaus vystymuisi.

Deja, mūsų visuomenei nesvetimas prenatalinis apleistumas ir smurtas. Nepriklausomai nuo to, ar kūdikis ir biologinė motina turėjo galimybę formuoti tarpusavio santykius gimus kūdikiui, jų tarpusavio priklausomybė per nėštumą ir gimimo procesą veda prie tarpusavio sąryšio, kurio negalima dubliuoti jokiais kitomis tarpusavio ryšio formomis.

Įvykiai, nutikę prenataliniu laikotarpiu, gali paveikti tėvų (ar vieno iš tėvų) ir vaiko santykius. Šie veiksniai apima paties nėštumo ypatybes, kaip antai: laiko planavimą, motinos būseną nėštumo laikotarpiu ir nėštumo komplikacijas (arba jų nebuvimą). Tiek apleistumas, apibrėžiamas kaip nesirūpinimas pagrindiniais vaiko poreikiais, tiek smurtas, apibūdinamas kaip suteikimas vaikui to, kas yra žalinga jo raidai, gali atsirasti nėštumo metu. Pavyzdžiui, prenatalinio apleistumo atveju vaikas gali negauti tinkamo maitinimo. Prenatalinio smurto atveju, vaisius gali būti veikiamas žalingomis medžiagomis, pavyzdžiui, alkoholiu ar narkotikais, kurios lengvai pereina iš motinos kraujos sistemos į vaisiaus.

Tėvų ryšys nėštumo laikotarpiu gali paveikti tolesnį ryšį su vaiku. Vaikų auklėjimo stilius, kuriuo buvo auklėjami patys būsimieji tėvai, daro stiprų poveikį jų lūkesčiams, susijusiems su vaikais ir jų pačių kaip tėvų vaidmenimis. Gimdoje esančio vaisiaus savybės atlieka ne paskutinį vaidmenį. Kartais motinos sako, kad pastebi naujagimių skirtumus netgi prieš gimdymą. Vieni vos pajuda, o štai kiti

spardosi ir dažnai apsisiverčia. Vaiko būdo bruožai ir tai, kaip motina juos priima, veikia juos jungiantį ir besiformuojantį ryšį.

Ryšys, užsimezgantis gimimo metu

Tiesioginis ryšys tarp tėvų ir vaiko prasideda pačią pirmąją kūdikio gimimo minutę. Desmond nustatė, kad pirmąją savo gyvenimo valandą normalus kūdikis yra budrus plačiai atmerktomis akimis (Desmond ir kt., 1966). Vėliau kūdikis dažnai nugrimzta į miegą. Naujagimis, laikomas horizontaliai, refleksiškai pasisuka į jį laikantį asmenį. Tėvams malonu, kai kūdikis į juos žiūri. Savo ruožtu jie dažnai ir švelniai myluoja kūdikį. Dažnai naujagimių tėvai pirmojo kontakto metu tyrinėja savo vaiką, skaičiuoja jo rankyčių ir kojųčių pirštukus, stebi, ar kūdikis yra fiziškai normalus.

Šis pirminis patikrinimas yra patvirtinimo proceso dalis. Po savęs ramino tėvai nukreipia dėmesį nuo tyrinėjimo, pripažįsta, kad vaikas yra unikalus, tačiau tuo pačiu ir panašus į kitus savo šeimos narius. Tyrimai, atlikti išanalizavus motinos ir vaiko tarpusavio sąveikos ligoninėje vaizdo įrašus, parodo, kad jeigu motina šiuo laikotarpiu nebūna aktyvi, tuomet išlieka kur kas didesnė rizika, jog ateityje dėl tarpusavio ryšio tarp motinos ir vaiko kils nemažai sunkumų. Tačiau ne tik suaugusieji daro įtaką tėvų ir vaiko ryšio formavimuisi. Kūdikis taip pat yra stiprus veiksnys. Vaiko fizinė negalia daro įtaką tėvams lygiai taip pat, kaip ir jam pačiam. Vaikas, nepasiduodantis įtakai arba labai sutrikdytas ir neramus, veikia tėvų ryšio formavimąsi. Mediciniškai silpni ir turintys fizinę negalią kūdikiai sudaro didesnę prieraišumo formavimosi rizikos grupę nei kiti kūdikiai. Taip yra ne todėl, kad nepakanka motinos, bet todėl, kad signalų siuntimas ir atsakymų į juos galimybės yra nenusipėjamos ir netipiškos. Kūdikiai ne tik inicijuoja tarpusavio sąveiką, bet ir modeliuoja motinų elgesį (Foley, 1980). Naujagimio nervų sistema dar nelabai gerai veikia. Ypač pirmąjį mėnesį, kai ką tik gimęs kūdikis turi prisitaikyti gyventi naujoje aplinkoje. Jautrumas išoriniams ir vidiniams stimulams paprastai yra mažesnis, nei jis bus, kai kūdikis paaugs. Naujagimiui reguliarumo trūksta daugelyje sričių: jis nevalgo, nemiega ar/ir nesituština reguliariai pagal grafiką. Kūdikis išsigąsta daugelio stimulų, jo judesiai atrodo trūkčiojantys ir nekoordinuoti.

Per pirmuosius savo gyvenimo metus ir po jų, vaiko nervų sistema pradės veikti geriau. Tarpusavio sąveika tarp naujagimio ir jo tėvų šiame procese turi didelę galią. Tėvų ir vaiko bendravimas, vaikų besiformuojančiai nervų ir hormoninei sistemoms, gali paaiškinti, kodėl kai kurių prieraišumo problemų turinčių vaikų yra sutrikęs kognityvinis vystymasis ir gali vėluoti fizinė raida.

Tėvų ir vaiko sąveika apima visus pojūčius: lietimą, girdėjimą, regą, uoslę ir skonį. Vaikas net per pirmus šešis savo gyvenimo mėnesius geba apsiekti ir reaguoti į juos visus. Tačiau iš pradžių kūdikiai dar negali savarankiškai valdyti savo raumenų. Yra natūrali tvarka, pagal kurią įgyjama kontrolė. Paprastai kūdikiai išmoksta valdyti savo kūną nuo galvos apačios link ir nuo centrinės kūno dalies išorės link. Štai kodėl prieraišumo procese kūdikiai aktyviai pradeda dalyvauti savo veido raumenimis.

Pirmiausia kūdikis išmoksta sukaupti savo dėmesį į objektus, esančius dvidešimt - dvidešimt dviejų centimetrų atstumu, tai yra atstumas tarp kūdikio akių ir motinos veido, kai yra žindomas krūtimi. Kai kūdikiui sueina keturios savaitės, iš visų kitų objektų pirmiausia jis išskiria žmogaus veidą. Aštuonių - devynių savaičių kūdikis jau geba sekti žmogaus veido judesius ir pats stengiasi tame dalyvauti.

Kontaktas veidas į veidą yra svarbus mezgantis ryšys su kūdikiu. Spitz pastebėjo, kad kūdikiai rodė pasitenkinimo ženklus, net kai jiems buvo rodomos žmogaus veido kaukės (Spitz, 1965). Uždengus kaukės apatinę dalį, jų reakcija nepasikeitė. Tačiau uždengus kaukės viršutinę dalį, bent vieną akį, kūdikiai pasitenkinimo neberodydavo. Spitz spėjo, kad kūdikių reakcija į žmogaus akis yra įgimta, o ne išmokta.

Tarp šešių savaičių ir aštuonių mėnesių kūdikių šypsena darosi vis selektyvesnė (Fraiberg, 1977). Nuo trijų iki trijų su puse mėnesių kūdikiai teikia pirmenybę savo motinos veidui. Nors šio amžiaus kūdikiai rodo pasitenkinimą matydami kitus žmones, jų reakcijos į motiną kur kas stipresnės ir akivaizdesnės. Pirmiausia kūdikiai dėmesį pradeda rodyti specifiniam veidui ir tik po dviejų mėnesių jie ima džiaugtis matydami įvairius kitus objektus. Tuo pat metu kūdikiai greičiau nurimsta, daugiau šypsosi ir artikuliuoja matydami motinos veidą (Ainsworth, 1967). Nuo pat gimimo kūdikiams stiprūs garsai sukelia stresą, o tylūs juos ramina. Jie labiau reaguoja į aukštesnio tono moteriškus balsus. Wolff pademonstravo, kad kūdikiai atsisuka į garsą, o kai jiems būna trys - keturios savaitės, atpažįsta savo motinos balsą (Wolff, 1966). Keturių savaičių vaikeliai guguoja, atsiliepdami į žmogaus balsą. Vokalizacija suaktyvėja, kai kūdikiams yra atsakoma. Beje, viena iš gugavimo funkcijų yra išlaikyti

suaugusį žmogų arčiau savęs, skatinti tėvų ir vaiko sąveiką bei palengvinti prieraišumo formavimosi procesą.

Kūno kontaktas taip pat prisideda prie tėvų ir vaiko prieraišumo. Daugumoje visuomenių kūdikiai su motinomis patiria kur kas dažnesnį kūno kontaktą nei vakarietiškoje industrinėje visuomenėje. Ritminiai judesiai, kuriuos kūdikis jaučia, kai motina jį nešioja, mažyliui primena judesius, kuriuos jautė būdamas įsčiose, todėl jis jaučiasi saugiai ir ramiai. Ritminiai judesiai skatina neišnešiotų kūdikių augimą. Lopšiai ir supamosios kėdutės nuo seno buvo naudojamos irzliems ir dirgliems kūdikiams nuraminti. Pastaraisiais metais vis daugiau tėvų naudoja nešiokles, kurios užtikrina artumą su kūdikiu kasdienėje namų ruošoje ar išvykose. Kai kurie neramūs kūdikiai teigiamai reaguoja į šį suvystymo poveikį.

Apskritai šiais ankstyvaisiais mėnesiais kūdikiai daugiausia reaguoja į jutimus, skatinančius kontaktą su žmogumi. Pirmenybę jie teikia žiūrėjimui į žmogaus veidą ir žmogaus balso klausymuisi. Jiems labiau patinka švelnūs rūbai ir ritmiškas judėjimas, patiriamas, kai juos nešioja tėvai. Kūdikiai pirmenybę teikia motinos pieno skoniui. MacFarlane įrodė, kad krūtimi maitinamas penkių dienų naujagimis gali atpažinti savo motinos liemenėlės įdėklo kvapą (MacFarlane, 1975).

Taigi, per pirmuosius šešis savo gyvenimo mėnesius kūdikiai itin aktyviai formuoja savo prieraišumo elgseną. Tačiau iki šešiolikos savaičių jie buvo ne tokie pastovūs. Tarp šešioliktos ir dvidešimt šeštos savaitės diferencinių atsakymų ženkliai padaugėja ir jie tampa akivaizdesni. Nuo šešto iki septinto mėnesio atsakymai tampa akivaizdūs ir juos demonstruoja dauguma kūdikių.

Kūdikio diferenciniai atsakymai, demonstruojami pagrindiniam juo besirūpinančiam žmogui:

- 3–6 savaitė: daugiau artikuliacijos, kai atsakinėja globojančiam žmogui;
- 9 savaitė: verkimas greičiau liaujasi, kai kūdikį laiko globojantis žmogus;
- 10 savaitė: suaktyvėjęs šypsojimasis, kai matomas globėjas;
- 15 savaitė: suaktyvėjęs verkimas, kai globėjas dingsta iš akiračio;
- 18 savaitė: stebi globėją, kai yra kitų laikomas;
- 21 savaitė: pasveikina globėją šilčiau nei kitus žmones;
- 22 savaitė: labiau tyrinėja aplinką, kai mato globėją netoliese;
- 24 savaitė: bando sekti paskui globėją, kai šis išeina.

Prieraišumas ir ryšys nuo šešių iki dvylikos mėnesių

Tarp šešių ir devynių mėnesių kūdikis sistemingai bando atskirti šeimos narius nuo nepažįstamųjų. Kūdikis yra susidaręs vidinį šeimos narių vaizdą ir pradeda demonstruoti baimę ar nerimą, kai prie jo artinasi nepažįstamas žmogus. Stipriau ir dažniau ši baimė juntama, kai kūdikis artėja prie vienerių metų amžiaus.

Aštuonių mėnesių kūdikis vaidina aktyvesnį vaidmenį, stengdamasis išlaikyti globėjus šalia savęs. Vaikas akivaizdžiai bando patraukti tėvų dėmesį, o padidėjęs mobilumas padeda pasiekti šį tikslą. Dėmesio siekimas yra svarbi prieraišumo formavimo dalis, kuriai nereikia trukdyti. Tarp devynių ir dvylikos mėnesių tarp kūdikio ir pirminio globėjo susiformuoja unikalūs ryšys, išsiskiriantis savo ryšio užmezgimo, palaikymo ir atsiliėpimo į jį pobūdžiu. Dažniausiai galima stebėti, kaip ši subtili pusiausvyra pasiekama. Per pirmuosius metus prieraišumas tarp vaiko ir motinos turi stiprėti, o priklausomybė mažėti.

Kūdikio prieraišumo poreikis yra toks stiprus, kad jeigu arti jo nėra globėjo, tai kūdikis mėgina traukti jį prie savęs. Jei tėvai atstumia kūdikį, įsikabinimas, įsitvėrimas, verkšlenimas ir zirzimas suaktyvėja. Tokiais atvejais artumas su tėvais pirmiausia pasiekiamas neigiamai, o ne teigiamai sąveika. Tai Ainsworth apibūdino kaip „nerimastingą prieraišumą“, kuris priešpastatomas „saugiam prieraišumui“, kai motina rodo, kad ji yra pasirengusi likti artimame santykiuje, tokiu būdu nukreipdama kūdikio energiją į kitas veiklas (Ainsworth, 1967).

Anot Ainsworth, nerimastingas ir nesaugus devynių dvylikos mėnesių kūdikis gali klaidingai atrodyti stipriau prisirišęs prie savo motinos nei saugus kūdikis, kuris gali tyrinėti nepažįstamą aplinką naudodamas motiną kaip saugumo garantą. Saugų prieraišumą jaučiantis vaikas gali mažiau susikrimsti išvydęs nepažįstamą žmogų. Kūdikis parodys suvokiantis, kad jo motinos nėra šalia, džiaugsmingai ją pasveikins grįžusią ir toliau tęs savo pradėtą veiklą.

O nesaugų prieraišumą jaučiantis vaikas netyrinėja aplinkos net ir motinai esant šalia. Vaikas ypač sunerimsta atsiradus nepažįstamajam, atrodo bejėgis patirdamas stiprų stresą, kai motina išeina, o jai

sugrįžus jis arba nesusidomi ja, arba toliau patiria stresą, tačiau bet kokių atveju nesugeba susikaupti ir mėginti ją pasiekti. Kūdikis pernelyg įsikabina. Kita vertus, vengiantį prierašumą jaučiantis vaikas aktyviai ignoruoja motiną, nususukdamas nuo jos arba nueidamas šalin, ir nežiūri į ją siekdamas nusiramino, paguodos bei paskatinimo.

Prierašumo reikšmė juodaodžiams vaikams

Čia pateikiami papildomi klausimai, susiję su juodaodžių vaikų poreikiais. Jie gali būti naudojami paskatinti pareiškėjus susimąstyti apie tai, kad etniškumas ir kultūra yra neatsiejami prierašumo aspektai ir, jei tai nėra pripažinta, kaip tai gali paveikti vaikų raidą.

1. Saugumas, apsauga (apsaugojimas), pasitikėjimas

- Ar mano pirminis prierašumas yra rasiškai ir kultūriškai tinkamas?
- Ar tai padės man jaustis saugiai ir pasitikėti savimi gyvenant dominuojančioje baltųjų visuomenėje, kurioje aš galimai patirsiu rasizmą.

2. Socializacija, susietumas, empatija

- Kokie ryšiai padaro mano gyvenimą prasmingą?
- Ar jie padeda man jaustis savo rasinės, kultūrinės, religinės bendruomenės dalimi?
- Kur aš galiu gauti ir atsilipti į nuoširdžią empatiją, atsižvelgiant į mano poreikius?

3. Savasties jausmas, tapatumas, savivoka

- Ar mano prierašumas padeda man suvokti, kas aš esu, suprasti savo istoriją, suformuoti savivertę?
- Ar aš vertinu savo etniškumą ir suvokiu jį kaip neatsiejamą savęs dalį?
- Kokį mane mato kiti, esantys šalia?
- Ar mano savęs suvokimas yra tikslus/teigiamas?

4. Stimuliacija, suvokimas, mokymasis

- Kas arba kokie yra man svarbiausi įvaizdžiai ar/ir pavyzdžiai bei kaip jie gali paveikti mano savivoką?
- Kokie rasiniai, kultūriniai, dvasiniai gebėjimai, normos taisyklės, tradicijos elementai padeda man suprasti savo pasaulį?

5. Vaidmens apibrėžimas, atsakomybė, tarpusavio sąveika (abipusiškumas)

- Kas yra mano vaidmens pavyzdys?
- Ar aš galiu nuoširdžiai su jais susitapatinti?
- Ar jie suteikia man galimybę tobulėti, ugdyti atsakomybę ir abipusius ryšius su kitais juodaodžiais, taip pat ir baltaodžiais?

6. Pasitikėjimas, gebėjimas įveikti stresą, frustracija

- Kokius iššūkius ir sunkumus aš turėjau įveikti kaip juodaodis vaikas?
- Ar prierašumas parengė mane ir padėjo man pasipriešinti bei išspręsti rasistinius sunkumus?

Prierašumas ir neįgalūs vaikai

Žemiau yra pateikiami kai kurie svarstomi klausimai, galintys apsunkinti neįgalių vaikų prierašumo formavimąsi.

- Sveikatos sutrikimų, pavyzdžiui, alkoholinį vaisiaus sindromą, turintis kūdikis gali būti abejingas, nereaguojantis ir negebėti teigiamai sąveikauti su pirminiais globėjais.
- Ilgas hospitalizavimas ankstyvame amžiuje gali sukliudyti prierašumo formavimosi procesą, netgi kai tėvai optimaliai lanko vaiką ligoninėje.
- Turi įsikišti keletas vaiku besirūpinančių žmonių – seselės, globėjai, draugai. Visai mažam vaikui sunkiau formuoti saugų prierašumą su daug žmonių. Pirmiausia, vaiko saugus

prieraišumas turi būti suformuotas su pirminiais juo besirūpinančiais žmonėmis – tėvais, seneliais.

- Specifinis sveikatos sutrikimas gali keisti vaiko imlumą suprasti tėvų prieraišaus elgesio supratimą, ypač jeigu nėra pripratimo. Pavyzdžiui, kūdikis, varginamas regos sutrikimų, turi ribotas galimybes užmegzti akių kontaktą, o suaugusieji neužtikrina kompensacinio kontakto per lytėjimą arba glostymą.
- Vaiko elgesys ar nuotaikos gali kaitaliotis dėl vaistų poveikio, o tai gali daryti įtaką pirminiams ryšiams ir jų tarpusavio sąveikai.
- Yra didesnė tikimybė, kad gimę neįgalūs vaikai turės kęsti destruktivų tėvų elgesį, prievartą, smurtą (Karr-Morse ir Wiley, 1997, p. 55).
- Motinos depresija (kuri gali kilti dėl neįgalaus kūdikio gimimo) yra didelis rizikos veiksnys formuojantis prieraišumui. Balbernie (2001) tai vadina „netyčine nepriežiūra“, kai kūdikiui kartais stinga „gyvų tarpasmeninių mainų, būtinų optimaliam smegenų vystymuisi“.

Vaiko prieraišumo poreikio vertinimas gali būti paveiktas šių veiksnių:

- prieraišumo dalykai gali būti nustelbti neįgalumo vertinimo, ypač medicininės diagnozės gydymo;
- tam tikras elgesys ir reakcijos gali būti klaidingai priskirtos negaliai, o ne prieraišumui;
- darbuotojams ir globėjams trūksta įgūdžių, kaip bendrauti su vaiku;
- darbuotojų įsitikinimų sistema: jaučiasi nekvalifikuoti/“neturintys laiko“/arba nesuinteresuoti negalios klausimais.

Prieraišumo etapai

Gimdami kūdikiai atsineša įgimtą polinkį atsiliepti į kitus. Jie domisi žmogaus veidu ir mėgsta į jį žiūrėti, jie gali išskirti žmogaus balsą iš kitų garsų ir priskirti skirtingus balsus skirtingiems žmonėms.

Nuo gimimo iki trijų mėnesių amžiaus kūdikiai išmoksta atsiliepti į žmones tais būdais, kurie užtikrina artumą. Jie verkia būdami alkani ar jausdami diskomfortą, šypsosi kalbinami, nurimsta paimti ant rankų. Jie nesirenka žmonių ir atsako visiems, kurie tenkina jų poreikius.

Trijų šešių mėnesių vaikeliai geba aktyviai siekti dėmesio ir pradeda atskirti įvairius žmones, kai kuriems rodydami prielankumą. Šešių mėnesių kūdikiai protestuoja, kai juos paima nepažįstamas asmuo, o nuraminti juos gali tik pasirinkti žmonės.

Septynių - dešimties mėnesių kūdikiai suformuoja specifinį prieraišumą prie vieno ar kelių asmenų ir būna atsargūs bei nepatiklūs su nepažįstamais žmonėmis. Kūdikiai būna socialūs su kitais tik tuo atveju, jeigu prieraišumą skatinantis asmuo suteikia kūdikiui saugią bazę.

Aštuoniolikos mėnesių prieraišumas sustiprėja ir kūdikis nurimsta tik būdamas šalia prieraišumą teikiančio asmens. Pastebimas atsiskyrimo protestas, jei nėra prieraišumą teikiančio asmens, bei siekis jo artumo, jei jaučiasi nusiminęs ar neramus.

Nuo aštuoniolikos mėnesių iki dvejų metų amžiaus vaikai dar labiau pasineria į tyrinėjimus, jei tik prieraišumą užtikrinantis asmuo suteikia jiems galimybę išlaikyti fizinį artumą. Pavojus/nerimas priverčia greitai grįžti į saugią bazę.

Dvejų - ketverių metų vaikai mokosi būti savarankiškesni ir labiau savimi pasitikintys. Priklausomybė mažėja, vaikai tyrinėja aplinką, esančią toliau nuo saugios bazės. Pradedantys vaikščioti mažyliai nuolatos tikrina, ar yra prieraišumą užtikrinantis asmuo. Augdami vaikai mokosi apsiprasti su trumpais išsiskyrimais, o susitikimai daugiau nebereikalauja fizinio kontakto (Golding, 2008). Vis dėlto patirdami nerimą ar susikrimtę vaikai gali vėl pajusti poreikį grįžti į saugią bazę.

Sulaukę **mokyklinio amžiaus** vaikai jau geba ilgiau išsiskirti, tampa autonomiškesni ir moka funkcionuoti pasaulyje, kuriame nėra prieraišumą skatinusio asmens. Jaučiantys saugų prieraišumą vaikai įgis pasitikėjimą savimi, kitais ir aplinkiniu pasauliu. Žinoma, kartkartėmis jiems vis dar prireikia prieraišumą skatinusio asmens padrąsinimo ir artumo, ypač kai yra neramūs ar patiria nesėkmę. Užsitęsęs išsiskyrimas sukels sielvartą.

Paauglystė – tai laikotarpis, kai jaunuolis išbando nepriklausomybės ir priklausymo poreikius. Draugystės už namų ribų tampa svarbesnės palaikymo ir paramos prasme. Seksualumo ir tarpusavio santykių tyrinėjimas akcentuoja besitęsiančią draugystės ryšių svarbą. Paauglystės sąmyšis ir

perėjimas į pilnametystę – tai laikotarpis, kai jaunuolis privalo žinoti, kad jis vis dar turi saugią bazę, į kurią gali grįžti, kai jam pasidaro sunku.

Veros Fahlberg kontrolinis prieraišumo sąrašas

Pateikiami keturi prieraišumo sąrašai (Fahlberg, 1994) kurie apima specifinius punktus, į kuriuos reikia atkreipti dėmesį vertinant vaiko prieraišumo lygį. Kai kurie stebėjimai atspindi normalaus vystymosi lygį, kadangi atrodo, kad jie yra priklausomi nuo prieraišumo susiformavimo.

Dr. James Anthony aprašė priemonę, kuri yra nepaprastai naudinga norint nustatyti vaikų (4–10 m. amžiaus) suvokimą apie vaikų ir suaugusiųjų tarpusavio bendravimą. Jis naudoja seriją kortelių su šeimos narių piešiniais – mama, tėtis, močiutė, senelis, broliai/seserys ir t. t. – ir ponas Niekas. Paskutinėje kortelėje pavaizduota vyro nugara. Kortelės, vaizduojančios vaiko šeimos narius ir poną Nieką, paskleidžiamos ant stalo. Tada vaikas supažindinamas su serija mažų kortelių, kurias žmogus, imantis interviu, perskaito, prašydamas sudėlioti jas ant atitinkamo paveiksluko. Viena kortų serija prasideda žodžiais: „Čia yra tas žmogus, pas kurį einu, kai noriu apsikabinti“, „...kai sergu“, „...kai noriu pažaišti“ ir t. t. Kita kortų serija prasideda žodžiais: „Šitas žmogus ateina pas mane, kai jis...“ – sąvokos susijusios su sąveikomis, inicijuotomis kitų žmonių. Pavyzdžiui, „nori apkabinti“, „nori ką nors apšaukti“, „nori pasidalyti paslaptimi“ ir t. t. Žmogus, imantis interviu, gali lengvai pasidaryti ir savo korteles. Šis pratimas padeda nustatyti, ar vaikas priima kitus žmones kaip turinčius teigiamą arba neigiamą sąveiką.

Stebėjimo sąrašas: į ką atkreipti dėmesį vertinant prieraišumą ir ryšius

Gimimas – 1 metai

Ar kūdikis...	Ar tėvai...
Būdrauja?	Atsiliepia į kūdikio artikuliaciją?
Reaguoja į žmones?	Pakeičia balso toną kalbėdami su kūdikiu arba apie kūdikį?
Rodo susidomėjimą žmogaus veidu?	Su kūdikiu užmezga veidas į veidą kontaktą?
Seka akimis?	Rodo susidomėjimą ir skatina amžių atitinkantį vystymąsi?
Dažnai artikuliuoja?	Reaguoja į kūdikio signalus?
Demonstruoja laukiamą motorikos išsivystymą?	Demonstruoja gebėjimą nuraminti kūdikį?
Džiaugiasi artimu fiziniu kontaktu?	Džiaugiasi artimu fiziniu kontaktu su kūdikiu?
Parodo, kad jam nepatogu?	Inicijuoja teigiamą bendravimą su kūdikiu?
Ar jį lengva nuraminti?	Pastebi teigiamas kūdikio savybes?
Demonstruoja normalų ar perdėtą nepasitenkinimą?	
Yra mėgstantis bendrauti ar pasyvus ir užsislendęs?	
Ar jo raumenų tonusas tinkamas?	

1–5 metai

Ar vaikas...	Ar tėvai...
Tyrinėja savo aplinką?	Taiko vaiko amžiui tinkamus drausminimo būdus?
Teigiamai reaguoja į tėvus?	Reaguoja į vaiko iniciatyvas, pasiūlymus?
Pats užsiima (žaidimais)?	Skatina švelnumą, meilumą?
Rodo tarpusavio sąveikos ženklus?	Veiksmingai paguodžia, nuramina?
Atrodo atsipalaidavęs ir laimingas?	Skatina teigiamą tarpusavio sąveiką su vaiku?
Bendraudamas žiūri į žmones?	Priima autonomijos išraiškas?
Rodo emocijas atpažįstamu būdu?	Teigiamai vertina, kai vaikas mėgdžioja suaugusius šeimos narius?
Reaguoja į skausmą ir malonumą?	Supranta vaiko užuominas, signalus?

Užsiima amžiui tinkama veikla?	Džiaugiasi abipuse tarpusavio sąveika su vaiku?
Tinkamai vartoja kalbą?	Atsako į vaiko meilumo, švelnumo iniciatyvas?
Reaguoja į tėvų nustatomas ribas?	Nustato vaiko amžiui tinkamas ribas?
Demonstruoja normalias baimes?	Palaiiko vaiką, kai jis rodo baimę?
Reaguoja į išskyrimą?	
Pastebi tėvų sugrįžimą?	
Demonstruoja išdidumą ir džiaugsmą?	
Rodo empatiją?	
Rodo drovėjimąsi, kaltę ar gėdą?	

Pradinės mokyklos metai

Ar vaikas...	Ar tėvai...
Elgiasi taip, tarsi mėgtų save?	Domisi, kaip vaikui sekasi mokykloje?
Didžiuojasi savo pasiekimais?	Priima neigiamų jausmų išraiškas?
Dalijasi su kitais?	Atsiliepia į vaiko iniciatyvas?
Priima suaugusiųjų nustatytas ribas?	Suteikia vaikui galimybes būti su savo bendraamžiais?
Išsako, kas patinka ir kas nepatinka?	Nešališkai sprendžia problemas tarp brolių/seserų?
Išbando naujas užduotis?	Siūlo vaiko mėgstamas veiklas?
Pripažįsta klaidas?	Taiko vaiko amžių atitinkančias drausminimo priemones?
Išreiškia plataus intervalo emocijas?	Paskiria vaiko amžiui tinkančias pareigas?
Užmezga akių kontaktą?	Atrodo, kad džiaugiasi šiuo vaiku?
Atrodo, kad atsiranda sąžinė?	Aiškiai leidžia suprasti, kokiam elgesiui pritaria, o kokiam nepritaria?
Juda atsipalaidavęs?	Pareiškia nuomonę tiek apie teigiamą elgesį, tiek apie neigiamą?
Noriai šypsosi?	
Jaučiasi patogiai, kalbėdamas su suaugusiais?	
Teigiamai reaguoja, kai tėvai/vienas iš tėvų yra fiziškai arti?	
Santykiai su bendraamžiais arba/ir broliais/seserimis yra teigiami?	

Prieraišumas ir vaikų vystymasis

Norint užtikrinti sveiką vaiko vystymąsi, būtina tenkinti jo pagrindinius poreikius. Cooper (1985) pagrindinių poreikių planas:

- pagrindinė fizinė priežiūra;
- prieraišumas;
- saugumas;
- stimuliacija ir įgimtas potencialas;
- vadovavimas ir kontrolė;
- atsakingumas;
- nepriklausomybė.

Šį planą, taip pat ir vaiko atvejo analizę, galima aptarti su pareiškėjais, kad jie geriau suprastų vaikų poreikius, atskyrimo, netekties ir netinkamo tėvų auklėjimo poveikį bei atkreiptų dėmesį į tai, kaip jų pačių auklėjimas gali tenkinti vaiko poreikius. Saugus prieraišumas yra vaiko sveiko fizinio, emocinio, psichologinio, kognityvinio ir intelektualinio vystymosi pagrindas. Pareiškėjams būtų naudinga apsvarstyti, kaip vaikų poreikių tenkinimas susijęs su prieraišumo ryšiais.

Nors Erikson (1950) darbas laikomas pasensiu, jo teiginiai apie emocinį vystymąsi suteikia kitų naudingų gairių apie vaiko raidos supratimą. Šių gairių pagrindas – fundamentalaus pasitikėjimo

jausmas. Be šio esminio dalyko, vaikams sunku įveikti vystymosi stadijas. Būsimiesiems tėviams ir nuolatiniam globėjams reikės padėti suprasti fundamentalaus pasitikėjimo sąvoką ir duoti rekomendacijų, kaip tai ugdyti jų vaikuose.

Vaikų vystymasis

Mary Sheridan sudarė keletą naudingų diagramų, rodančių kūdikių ir mažų vaikų raidos progresą skirtingais amžiaus tarpsniais. Pirmiausia jos buvo publikuotos knygoje „Ryšys su vaiku“ (*In Touch with Children*), kurią išleido BAAF 1984 m., o 2010 m. perleistas Beesley et al knygoje „Pasiruošimas įvaikinti“ (*Preparing to Adopt*).

Mokslo ir technologijų tobulėjimas, suteikiantis galimybę pamatyti smegenų vaizdą, papildė mūsų žinias apie ankstyvą smegenų vystymąsi. Pareiškėjams reikės apmąstyti iki gimimo ir po gimimo gautos patirties poveikį smegenų vystymuisi. Čia gali padėti struktūrinės schemos pratimai. Galima panaudoti penkto skyriaus „Tėvystės įgūdžiai“ atvejo analizę apie Marką.

Pagrindinių vaiko poreikių tenkinimas

- Pagrindinė fizinė priežiūra apima šilumą, nuoširdumą, būstą, tinkamą maistą ir poilsį, higienos įgūdžius ir apsaugą nuo pavojų.
- Saugumas apima globos tęstinumą, tęstinumo lūkestį kaip stabilios šeimos požymį, nuspėjamą aplinką, pastovius globos ir kasdienės rutinos modelius, nesudėtingas taisykles, nuolatinę priežiūrą ir kontrolę bei harmoningą šeimos grupę.
- Vadovavimas ir kontrolė – mokyti adekvataus socialinio elgesio, apimančio vaiko vidinę discipliną ir reikalaujančio kantrybės bei modelio, kurį vaikas galėtų kopijuoti, pavyzdžiui, sąžiningumo, rūpestingumo ir geranoriškumo kitų atžvilgiu.
- Atsakingumas – pirmiausia pradedant mažais dalykais, kaip antai, pasirūpinimas savimi, žaidimų vietos sutvarkymas arba indų nunešimas į virtuvę, ir galiausiai mokymasis detaliam priimti sprendimus, ko vaikas turės išmokti, kad galėtų adekvačiai funkcionuoti, įgaudamas patirties tiek iš savo klaidų, tiek iš pasisekimo, kai sulaukia pagyrų bei padrąsinimų, kad galėtų stengtis ir tobulėti.
- Stimuliacija ir įgimtas potencialas – giriant ir žadinant smalsumą bei tyrinėjantį elgesį, įgūdžių formavimas per jautrumą klausimams ir žaidimams, skatinant ugdomasias veiklas.
- Nepriklausomybė – pačiam priimti sprendimus, pradedant nuo paprastų dalykų ir tęsiant iki įvairiausių gyvenimo aspektų, bet apsiribojant šeimos ir visuomenės elgesio normomis. Tėvai priima tinkamus sprendimus, skatinančius nepriklausomybę, ir leidžia vaikui pamatyti bei pajusti šio savo įgūdžio padarinius. Apsauga reikalinga, tačiau per didelis saugojimas yra toks pat žalingas kaip ir per ankstyva atsakomybė bei nepriklausomybė.

Vaikų raidos etapai

Amžius	Emocinis vystymasis	Fizinis, kognityvinis ir kalbos vystymasis
Iki 18 mėnesių	Pasitikėjimo jausmas. Pasitikėjimas kitais.	Išskiria įvairias diskomforto stadijas: alkanas, šlapias, pavargęs. Pakelia daiktus. Atsisėda, šliaužioja, ropoja, atsistoja, vaikšto. Vokalizuoja: guguoja, juokiasi, spiegia, imituoja kalbą, supranta komandas.
1,5–3 metai	Autonomijos jausmas. Pasitikėjimas savimi.	Šokinėja, bėgioja, laipioja. Išmoksta padedamas apsirengti. Pratinasi prie tualetu. Vienišas ar lygiagretus žaidimas. Sparčiai plečiasi žodynas („ne“, „taip“, „tu“, „didelis“, „mažas“). Užduoda klausimus ir atsako į klausimus.
3–6 metai	Iniciatyva. Teisinga ar neteisinga.	Įgunda pasirūpinti savimi. Magiškai mąsto. Pradedą bendradarbiauti žaidimuose. Fiziškai atkaklus, energingas. Padidėję motoriniai įgūdžiai. Platesnis žodynas (būdamas 5 metų moka 2000 žodžių).
6–10 metų	Darbštumas, stropumas. Sąžinės formavimasis.	Akivaizdžiai padidėję motoriniai įgūdžiai. Išmoksta mokytis: skaityti, rašyti, matematikos pagrindų. Draugauja su to paties amžiaus ir lyties vaikais. Svarsto teisingumo problemas ir klausimus.
10–18 metų	Tapatumo jausmas. Atranda savo vietą pasaulyje.	Lytinis brendimas. Fizinis augimas. Emociniai pokyčiai. Išsiugdyti nauji gebėjimai. Tapatumas su bendraamžiais. Išsilaisvinimas.

Remtasi Erik Erikson ir Vera Fahlberg darbais.

Erik Erikson stadijos ir emocinis vystymasis

Iki 18 mėnesių

Vystosi **bazinis pasitikėjimas**. Tam įtakos turi nuolatinė patikima fizinė priežiūra ir pagrindinių vaiko poreikių tenkinimas, kuriuos užtikrina bent vienas vaiką globojantis asmuo. Tačiau šiam procesui gali pakenkti skurdi, nepastovi globa ir daugybiniai persikėlimai. Neturintiems pasitikėjimo jausmo vaikams būna sudėtinga pereiti į kitą vystymosi stadiją.

18 mėnesių – 3 metų

Formuojasi sveikas **autonomijos jausmas**. Tai lemia vaiko galimybę priimti pasirinkimus pagal jo amžių ir trumpam atitolinti nuo globojančio asmens, esant tikriems, kad ryšys nenutrūks. Tačiau kai su vaiku elgiamasi pernelyg griežtai arba infantiliai, trukdoma formuotis autonomijos jausmui. Vieno globėjo ar iš eilės kelių globėjų praradimas smarkiai stabdo šio jausmo formavimąsi. Neturėdami autonomijos jausmo vaikai nepasitiki savimi.

3–6 metų

Formuojasi **iniciatyvumas**. Rizikuojant, stebint, imituoiant ir fantazuojant formuojasi asmeninė iniciatyva. Kai vaikas eksperimentuoja su elgesiu, didėja teisingumo – neteisingumo jausmas.

Nuoseklus ir padrąsinantis globėjas užtikrina šio jausmo formavimąsi. Nenuoseklūs globėjai šį procesą slopina, o pernelyg baudžiantis elgesys veda prie perdėto savęs kaltinimo ir nevisavertiškumo jausmo.

6–10 metų

Formuojasi **darbštumas, stropumas**. Iš ryšių su mokytojais ir globojančiu asmeniu vaikas mokosi reikalingų įgūdžių, darbų pabaigimo bei gebėjimo spręsti problemas. Nesulaukęs pastovaus padrąsinimo ir palaikymo vaikas gali jaustis nugalėtas, suvaržytas ir nevisavertis.

10–18 metų

Formuojasi **tapatumo jausmas**. Remdamasis ankstesnėmis raidos stadijomis, vaikas išmoksta realistiškai pamatyti savo gebėjimus bei lavinti savo talentus ir interesus ruošdamasis suaugusio žmogaus gyvenimui. Jei ankstesnėse stadijose iškilo sunkumų ir nesklandumų, identitetas pilnai nesusiformuoja, jis pasidaro sumišęs, o visiška branda nepasiekiamą.

Ankstyvasis smegenų vystymasis

Naujagimio smegenys turi per 100 bilijonų neuronų (ląstelių), kurios pradeda vystytis pirmosiomis nėštumo savaitėmis. Iki gimimo smegenis veikia tiek genetika, tiek aplinka. Žalą joms gali daryti toksiškos medžiagos, kaip antai: alkoholis, narkotikai, taip pat motinos patiriamas stresas. Vis dėlto ženkiausias smegenų augimas vyksta po gimimo ir jis priklauso nuo sinapsių, atsirandančių tarp neuronų. Kai kurios jungtys jau yra susiformavusios, pavyzdžiui, čiulpimo refleksas, temperatūros ir kraujo spaudimo reguliavimas bei polinkis atpažinti veidus. Kitos jungtys priklausys nuo kūdikio aplinkos ir gaunamos stimuliacijos. Viso to pagrindas yra tarpusavio ryšys su globojančiu asmeniu.

Smegenų vystymasis yra ryšių tarp neuronų kūrimo, stiprinimo ir atmetimų procesas. Ankstyvasis smegenų modeliavimas vyksta sužadavimo ir atpalaidavimo ciklo metu. Pirmieji treji gyvenimo metai yra tas laikotarpis, kai nusistovi modeliavimas, taigi tampa svarbi vaiko globos kokybė, gaunama per šiuos metus. Sulaukusio trejų metų vaiko smegenys būna pasiekusios 90 procentų savo tūrio ir turi apytiksliai 1000 trilijonų sinapsių. Kai kurios jų bus sustiprintos, o kai kurios atmetos.

Smegenų vystymasis: jautrūs laikotarpiai

Smegenų kamienas	Iki gimimo – 8 mėnesiai Padėties reguliavimas, širdies susitraukimų dažnis, kraujospūdis, kūno temperatūra
Vidurinėsios smegenys	Gimimas – 1 metai Motorikos funkcionavimas ir reguliavimas, sužadimas, apetitas ir sotumas
Limbinė sistema	6 mėnesiai – 2 metai Emocinis funkcionavimas, prierašumas ir seksualinis elgesys
Žievė	1–4 metai Kognityvinis funkcionavimas, konkretus ir abstraktus mąstymas

Smegenų vystymasis gali akivaizdžiai komplikuo­tis, jei ankstyvu­oju gyvenimo periodu vaikas negauna tinkamo auklėjimo ir stimuliacijos. Dėl smegenų plastiškumo (smegenų formavimosi būdo, sinapsių sustiprinimo ir atmetimo bei neuronų trajektorijų kaip atsako į aplinką) yra galimybė kompensuoti ankstyvame amžiuje patirtą nesirūpinimą vaiku, bet tai priklausys nuo smurto ir nepriežiūros trukmės bei lygio, o kai kuriais atvejais šimtaprocentinė kompensacija gali būti neįmanoma. Kalbėdami apie ankstyvąjį smegenų formavimąsi, susijusį su tais jautriais laikotarpiais, mes vartojame sąvoką „naudoti arba prarasti“.

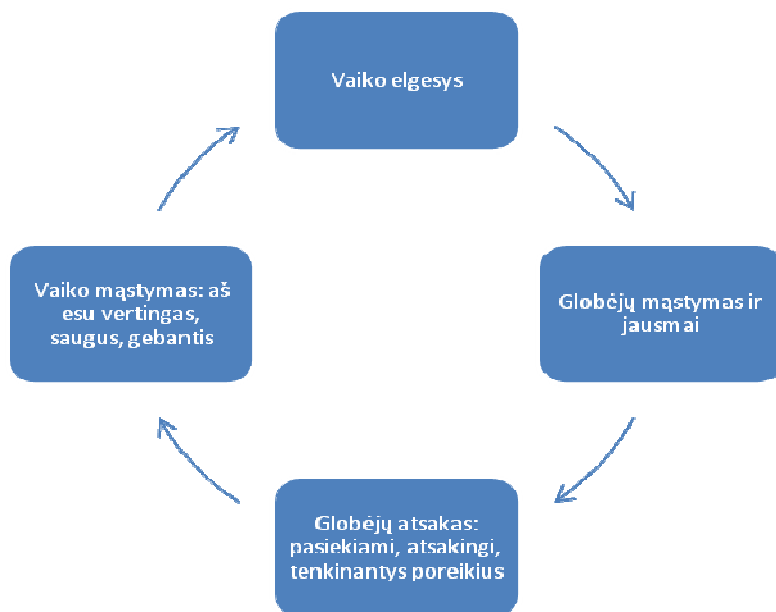
Kitas smegenų augimo protrūkis yra paauglystės laikotarpiu, kuris veikia prieš­kaktinę smegenų žievės skiltį, atsakingą už impulsų kontrolę, planavimą ir sprendimų priėmimą. Paaugliai labiau linkę į impulsus atsakyti užsiplieskę, įsitraukę į riziką ir ieškodami naujovių. Dėl šios priežasties paaugliams vis dar reikia suaugusiųjų rūpestingos supervizijos, kuri užtikrintų ribas ir vadovavimą.

Vidiniai veikimo modeliai

Pasiekęs 3 metų amžių saugiai prisirišęs vaikas bus susiformavęs pozityvų „vidinį veikimo modelį“ apie save ir savo pirmąjį globėją. Kiti vidiniai veikimo modeliai formosis santykyje su savimi ir kitais. Vidiniai veikimo modeliai yra vidiniai kognityviniai vaizdai, išskylantys vaikui iš globėjų

siunčiamų žinių. Vaikas, kuriam susiformavęs saugus prierašumas, turės teigiamą įvaizdį apie save ir kitus. Vaikas, kuriam susiformavęs pasitikėjimo ir saugumo jausmas, suvokia save kaip vertingą, norimą ir gebantį žmogų. Juo besirūpinančius asmenis suvokia kaip pasiekiamus, atsakingus, gebančius ir norinčius tenkinti jo poreikius. Pozityvus vidinis veikimo modelis gali padėti vaikui išlaikyti saugumo jausmą, kai būna atskirtas nuo juo besirūpinančio asmens. Vaikas pasiima tarpusavio ryšių su pirmuoju globėju modelį ir taiko jį kitiems suaugusiesiems, kurie juo rūpinasi. Vidiniai veikimo modeliai turi tendenciją būti pastovūs ir išlikti per visą gyvenimą. Nauji modeliai susiformuos dėl ryšio su naujais globėjais ir skirtingos globos aplinkos.

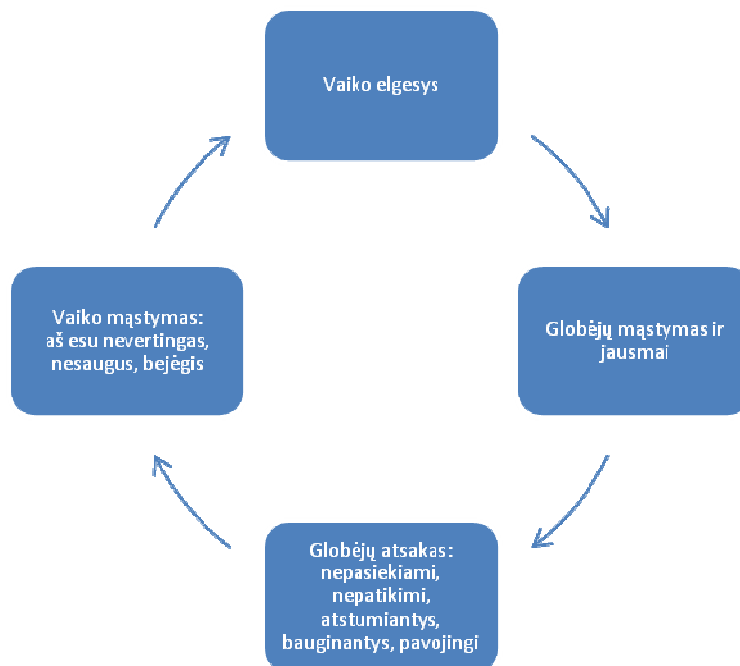
Pozityvus vidinis veikimo modelis

Vaikas, kurio prierašumo patirtis vedė prie nesaugumo ir nerimastingumo, susiformuos negatyvų „vidinį veikimo modelį“. Vaikas gali suvokti save kaip nemylimą, nemiela, nevertingą, nesaugą ir bejėgį, o savo globėją – kaip neatsakingą, nepatikimą, atstumiantį, bauginantį ar pavojingą (Deaney, 1991). Naujiems tokio vaiko globėjams reikia padėti globotiniui suformuoti pozityvų vidinį veikimo modelį. Ši užduotis globėjams tampa iššūkiu, nes vaikas tikisi, kad nauji globėjai patvirtins jau suformuotą modelį.

Esant artimiems ryšiams, maži vaikai išsiugdo mintyse esančius įvaizdžius arba „vidinius veikimo modelius“ apie savo vertę, kurie remiasi globėjų pasiekiamumu bei noru suteikti globą, saugumą.

Negatyvus vidinis veikimo modelis

Prieraišumo tipai vystymosi eigoje

Saugus: formuojasi saugus prieraišumas, kai kūdikiu yra jautriai rūpinamasi, kai jis turi pasiekiamus, prieinamus ir *lanksčius* juo besirūpinančius asmenis, kai jaučiasi suprastas, priimtas ir vertinamas, kai jam padedama pasirinkti ir būti veiksmingam. Išsiugdžius šiuos bruožus vaikystėje, vaikas įgyja aukštą savivertę, tampa veiksmingas, išsiugdo gebėjimą mąstyti ir kontroliuoti savo mintis, jausmus bei elgesį tam, kad galėtų būti veiksmingas ir sėkmingai veikti už šeimos ribų. Vėlyvoje paauglystėje ir sulaukęs pilnametystės šis žmonių tipas vadinamas kaip *autonomiški, gebantys laisvai įvertinti*.

Vengiantis: kai globojančiam asmeniui sunku priimti ar jautriai atsiliepti į kūdikio poreikius, tuomet kūdikis pradeda suprasti, kad jo norai yra atmetami, jausmai sumenkinami, o globojantis asmuo stengiasi elgtis su juo atgrasiai ir nejautriai. Nors apskritai *atmetantys* globėjai ir rūpinasi, tačiau kūdikis ar vaikas išmoksta neberekšti savo jausmų, kad neliūdintų globojančio asmens ir neprovokuotų atmetimo arba prievartinio kontroliavimo. Kur kas patogiaus pasitikėti savo jėgomis, o tai padidina tikimybę, kad globojantis asmuo bus netoliese. Vėlyvoje paauglystėje ir sulaukus pilnametystės šis žmonių tipas, kai yra sumenkinama jausmų svarba ryšiuose, vadinamas *atmestais, laikomais nesvarbiais*.

Ambivalentinis: priešingai vengiančiam tipui, kai globojantis asmuo atsako į kūdikio poreikius, bet tai daro atsitiktinai, nenuspėjamai ir kartais nejautriai, kūdikiui sudėtinga patikimu būdu pasiekti artumo. Prižiūra ir saugumas retkarčiais yra prieinami, tačiau globa nepastovi ir neveiksminga. Pradžioje kūdikis gali beveik nuolatos ko nors reikalauti, tokiu būdu užsitikrindamas globėjo dėmesį arba tapdamas bejėgiu, kai susikurta strategija neveikia. Laikui bėgant kūdikis tampa susirūpinusiu, reikalaujančiu, tvirtai įsitvėrusiu, tačiau nepatikliu ir besipriešinančiu vaiku. Vėlyvoje paauglystėje ir sulaukus pilnametystės šis žmonių tipas vadinamas *susirūpinusiais ir susipainiojusiais*.

Dezorganizuotas: kai globėjas yra atstumiantis, nenuspėjamas ir gąsdinantis arba išsigandęs, kūdikis susiduria su situacija „baimė be išeities“ (Main ir Hesse, 1990). Globėjai atsižada globos vaidmens, padėję apibūdina kaip nekontroliuojamą ir tampa *priešiška nusistatęs/bejėgis* užtikrinti vaikui saugumą. Kūdikio siekis atkreipti globėjo dėmesį ir užsitikrinti priežiūrą bei saugumo jausmą baigiasi baime ir padidėjusiu, o ne sumažėjusiu, nerimu. Strategijos nebuvimas veda kūdikį prie susipainiojusio, sumišusio ir dezorganizuoto elgesio, tačiau laikui bėgant vaikas išsiugdo kontroliuojantį elgesį, kuris užtikrina tam tikrą saugumo jausmą. Tačiau nerimas, baimė išlieka ir vėl

pasireiškia stresinėse situacijose. Vėlyvoje paauglystėje ir sulaukus pilnametystės šis žmonių tipas įvardijamas kaip *neapsisprendę, neryžtingi*.

Prierašumas, trauma ir netektis

Atskyrimas ir netektis

Vaikus atskyrus nuo biologinės šeimos, prierašumo dilemą papildoma netektis, sumaištis ir kaltės jausmai. Tam didelės įtakos turi vaiko amžius ir raidos stadija – kuo mažesnis vaikas atskiriamas nuo šeimos, ypač jei tai nutinka esant ankstyvai besiformuojančios vaiko asmenybės stadijai, tuo labiau šis atskyrimas traumuoja. Atskyrimas dažnai apima ne tik prierašumo prie pirminio globojančio asmens praradimą, bet ir nutrūkusius santykius su broliais/seserimis, išplėstine šeima ir bendraamžiais. Neįgaliems vaikams netektys psichinėje/sensorinėje srityje gali realiai padidinti izoliacijos ir vienišumo jausmus, susijusius su atskyrimu. Pabėgėlių, juodaodžių ir etninių mažumų vaikai taip pat dažnai praranda artimus, pažįstamus žmones ir vietas: savo kilmės šalį, bendruomenę, kalbą, papročius ir tradicijas bei religinę praktiką.

Vaikų sielvarto procesas panašus į suaugusiųjų, kai jo įveikimo stadijos kaitaliojasi tarpusavyje, kol galiausiai sielvartas įveikiamas. Žinome, kad sielvarto įveikimo procesas gali trukti daug metų, o kasdienio gyvenimo įvykiai gali priminti patirtas netektis. Dėl anksti patirto sielvarto gali atsirasti neigimas, kilti baimės ir panikos jausmai. Išgyventas sielvartas gali pasireikšti vaikų fizinėje sveikatoje: gali sutrikti miegas, susilpnėti imuninė sistema, vaikai gali būti labiau linkę įvairias infekcijas ir ligas. Vaikai turi pereiti visas sielvarto stadijas, kol galiausiai visiškai jį įveikia ir susitaiko su netektimis bei praradimais.

Traumos poveikis

Trauma yra įvykis, kuris suprantamas kaip grėsmė gyvenimui bei asmeniniam savo ir/ar kitų integralumui ir kuris kelia baimę, bejėgiškumą arba siaubą. Kaip atsakas į traumuojantį įvykį (kova, staigus atsitraukimas ar sustingimas) pradeda gamintis nuodingas kiekis streso hormonų, veikiančių smegenų funkcijas, daugelį kūno sistemų ir socialinį funkcionavimą (Cairns ir Fursland, 2007).

Vaikams atskyrimas nuo pirminio globojančio asmens yra traumuojantis. Nerimo, baimės, palikimo, bejėgiškumo jausmai gali būti triuškinantys. Mažylis, kurio išgyvenimas priklauso nuo jį globojančio asmens gebėjimo suprasti ir tenkinti vaiko poreikius, patiria traumą, kai jo poreikiai yra nepatenkinami, ir dėl to padidėja streso lygis. Vaikai, gyvenantys šeimose, kuriose jie yra neprižiūrimi arba kurių atžvilgiu naudojamas smurtas ir prievarta, nuolat išgyvena nerimą ir baimę dėl savo išlikimo. Didelis streso hormonų kiekis veikia smegenų vystymąsi ir visas funkcionavimo sritis.

Vis daugėja traumą patyrusių vaikų, kuriems reikia nuolatinės gyvenamosios vietos. Žinome, kad traumuojantys įvykiai gali paveikti prierašumo ryšius, o užsitęsęs stresas, ankstyvose sielvarto įveikimo stadijose, gali paveikti smegenų vystymąsi. Be to, visa tai gali nepaprastai pakenkti vaiko gebėjimui įveikti nerimą, baimę, frustraciją ir nenuspėjamumą.

Traumos poveikis vaiko vystymuisi ir jo elgesiui

- Sunkumai, susiję su kalba ir kalbėjimu, jausmų reiškimu
- Sunkumai kognityviniuose procesuose, formuojant prasmę ir sąsajas
- Nesugebėjimas įsijausti
- Sunkumai kontroliuoti impulsus ir nuotaikas
- Prasta trumpalaikė atmintis
- Nesugebėjimas džiaugtis supančiu pasauliu
- Pasitikėjimo, savimonės ir tyrinėjimo stoka
- Polinkis atsiriboti

Svarbu, kad pareiškėjai įvertintų traumos įtaką vaikų vystymuisi ir jų pačių gyvenimui. Jiems taip pat reikia suvokti, ką traumuojantys prisiminimai gali sukelti ir kaip svarbu suprasti vaiko vidinį pasaulį. Pareiškėjams reikia patarti, kaip elgtis, kad globa suteiktų vaikui galimybę saugiai jaustis, įveikti sielvarto etapus, palikti praeitį ir prisijungti prie saugesnio, laimesnio pasaulio. Kate Cairn knyga

„Prieraišumas, trauma ir gebėjimas greitai atgauti fizines bei dvasines jėgas“ (*Attachment, Trauma and Resilience*, 2002) yra puiki ir labai skaitoma įtėvių, globėjų bei socialinių darbuotojų.

Prieraišumo modeliai

Skirtingi prierašumo modeliai formuojasi priklausomai nuo to, kaip vaikas geba „organizuoti“ strategijas, užtikrinančias jo poreikių tenkinimą. Yra trys prierašumo modeliai: „saugus“, „nesaugus ambivalentinis“ ir „nesaugus vengiantis“. Ketvirtasis modelis, „dezorganizuotas prierašumas“, remiasi vaiko nesugebėjimu rasti jo poreikius patenkinsiančią strategiją. Vaikams, prieš kuriuos buvo stipriai smurtauta arba kuriais nesirūpinta, bus susiformavęs dezorganizuotas prierašumas. Taip pat yra dalis vaikų (tokių mažuma), kuriems nepavyko suformuoti jokių prierašumo ryšių, pavyzdžiui, taip nutinka vaikams, kurie patiria stiprią institucinę deprivaciją.

Pareiškėjams būtų naudinga suprasti, kaip atsiranda skirtingi prierašumo modeliai ir apsvarstyti jų įtaką auklėjimui. Supratimas, kodėl vaikai elgiasi būtent taip, sumažintų globėjų frustraciją, pyktį ir savęs kaltinimą. Prieraišumo struktūra padeda globėjui susieti elgesį su praeities patirtimi ir nustatyti, ko vaikui reikia. Tai išlaisvina globėją nuo mąstymo, kad viskas vyksta dėl jo kaltės, ir padeda suprasti, kad visa ko pagrindas yra tai, kas vyksta tarp jo (jo jausmai ir mintys) ir vaiko (bei visa tai, ką jis atsineša į globėjo namus iš praeities). Prieraišumo problemų supratimas padeda globėjui suformuoti empatijos vaikui jausmą, kuris tampa pasitikėjimo ir naujų santykių su vaiku formavimo pagrindu (Golding, 2008).

Artimųjų netekties, praradimo ir sielvarto procesas

Sielvartavimo procesas dėl artimųjų netekties ar įvairių praradimų turi nemažai stadijų, kurias būtina suprasti ir leisti vaikui išreikšti, jei norime, kad vaikas gebėtų prisirišti prie naujų globėjų. Šios stadijos:

- Neigimas
- Pyktis ir kaltė
- Depresija
- Susitaikymas
- Naujas prierašumo suformavimas

Sielvartaujančio žmogaus elgesys (žr. apačioje) mums parodo aiškius požymius ir simptomus, pagal kuriuos galima atskirti, kurį sielvarto etapą jis dabar išgyvena. Dažnai žmonės metų metus įstringa neigimo stadijoje dėl savo baimės arba aplinkinių spaudimo „gerai“ elgtis. Tačiau negebėjimas išreikšti savo tikrųjų jausmų gali reikšti, kad žmogus niekada neturės galimybės suformuoti antrinį prierašumą.

Šokas, neigimas	Sustingimas Netikėjimas Prarasto asmens paieška Tikėjimas, kad kažkas matė dingusį žmogų Nemiga Tapatybės jausmo praradimas Negalėjimas valgyti Nesiorientavimas laike ir erdvėje
Pyktis, kaltė	Betikslė veikla Nerimavimas, per didelis aktyvumas, besikaitaliojantis su apatija Abejojimas savimi, priekaištavimas sau, priešpriešiniai kaltinimai Pyktis, susierzinimas Įsiūtis, įtūžis Fantazijos apie smurtą ir atkeršijimą, stiprūs ambivalentiški jausmai, svyruojantys nuo meilės iki neapykantos Negebėjimas tikėti „šviesesne ateitimi“ ir puoselėti viltį Vėmimas, viduriavimas ar vidurių užkietėjimas Nereikšmingumo jausmas

	Savęs ir kitų kaltinimas
Liūdesys, depresija	Palikimo, apleistumo jausmas Kartėlis Išsekimas Vidinio ir išorinio šalčio jausmas Dažnas raudojimas Sugrįžimo į vaikystę jausmas Bejėgiškumas Susilpnėję spalvos, uoslės, skonio, klausos ir lytėjimo pojūčiai Neužtikrintumas nustatant erdvę, atstumą, greitį Negalėjimas atitinkamai pasirūpinti savimi Visko palikimas Dėmesio nekreipimas į svarbius dalykus Bloga bendra sveikata Atsitiktiniai suklupimai, nugriuvimai Varginantys sapnai Stiprus pasitikėjimo praradimas
Priėmimas, susitaikymas	Uoslės, regos, klausos, skonio pojūčių sugrįžimas Energijos sugrįžimas Didėjantis aplinkinio pasaulio suvokimas Dingęs asmuo matomas realistiškiau – prisimenami jo geri ir blogi bruožai Pasitaiko dienų, kai gyvenimo siūlas vėl pradedamas vynioti Gebėjimas juoktis ir matyti juokingas dalyko puses Gebėjimas branginti saulę ir augančius dalykus Jaučiami šilti jausmai bei dėkingumas tiems, kas suteikė paramą ir pagalbą Užsilikusios sielvarto ir nesaugumo nuotrupos Kitų suvokimas Šilti jausmai kaip atsakas į prierašumą ir malonų elgesį Sugrįžimo į gyvenimą jausmas Stiprėjantis pasitikėjimo jausmas Didėjantis užtikrintumo savimi jausmas
Naujas prierašumo suformavimas	Sugrįžimo į save jausmas Gebėjimas prisijungti prie grupės Laisvė aplankyti įvairias vietas, susitvarkyti su kelionėmis, apsipirkimu ir darbu Energijos susigrąžinimas Tapatumo jausmas Gebėjimas prisiimti atsakomybę

Vystymosi užduotys ir netektis

Amžius	Pagrindinės užduotys	Padariniai/netektis šiame etape	Pagalbos strategijos
Iki 1 metų	Pasitikėjimo pasauliu jausmo suformavimas siekiant tenkinti poreikius patikimu ir pastoviu būdu. Percepcijų apie pasaulį susisteminimas į reikšmingą struktūrą pagal pažįstamus, besikartojančius ir patikimus atsakus. Suformuoti stiprų	Yra pakirstas pamatinis vaiko pasitikėjimas išoriniu pasauliu. Vaikas sutrikęs/įsibaiminęs. Vaikas pasidaro irzlus – jį sunku nuraminti įprastais metodais.	Sudėtinga vaiką iš anksto paruošti naujam apgyvendinimui dėl jo kalbos stokos. Rutina, reagavimo būdai, maistas turi būti panašūs (naujoje vietoje daiktus galima laikinai pakeisti/sukeisti). Du globojantys asmenys turi veikti išvien. Reikia

	prieraišumą prie vieno ar kelių (tačiau nedidelio skaičiaus) pažįstamų žmonių, kurie užtikrintų vaikui saugumą/nuraminimą.		perteikti/perkelti pažįstamus objektus (garsus, kvapus, lytėjimą).
1–3 metai	Naudoti pažįstamą figūrą kaip saugumo garantą, kuriam esant galima atsiskirti ir tyrinėti pasaulį. Didinti pasitikėjimą savimi tam, kad būtų galima psichologiškai ir fiziškai atsiskirti.	Vaikas praranda pasitikėjimą suaugusiųjų gebėjimu/norėjimu apsaugoti. Tai gali privesti prie 2 reakcijų: a) nesavarankiškas elgesys – vaikas netiki, kad suaugęs žmogus nedings, todėl negali išsiugdyti autonomijos ir gebėjimo išsiskirti; b) vaikas yra nutolęs (patys tėvai nesuteikia meilumo), nes nepasitiki suaugusiuoju ir jo auklėjimu.	Palaipsnis auklėjimo ir auginimo perleidimas padeda perkelti prierašumą. Vaikas jau truputį kalba, todėl prieš perkėlimą ir po jo galima jam šį tą paaiškinti. Kontaktų su buvusiais globėjais išlaikymas po perkėlimo padeda vaikui suvokti, kad žmonės neišnyksta.
3–5 metai	Suformuoti vis didesnę nepriklausomybę ir savarankiškumą namuose – džiaugsmingi atsiskirimai nuo globojančių asmenų už namų ribų. Klausinėti, tirti – pradėti suprasti skirtumus tarp savęs ir kitų. Pereiti nuo „magiško“ mąstymo prie tikslesnio priežasties ir pasekmės suvokimo.	Vaikas gali save labai kaltinti dėl globojančio asmens netekties ar dėl perkėlimo į naują vietą: „Aš norėjau, kad jis mirtų, todėl taip ir atsitiko.“ Vaikas save suvokia kaip blogą, o kitus kaip gerus žmones. Vaikas nesugeba pasiekti savarankiškumo ir džiaugtis nepriklausomybe.	Nuolat vaikui aiškinti pakartotinai, ypač kai jis yra su kitais. Nuolat stebėti, ar vaikas teisingai supranta.
5–10 metų	Spręsti problemas, iškylančias už namų ribų (darželis, mokykla, žaidimų aikštelės, būreliai). Kad tai vaikas gebėtų daryti, jam reikia atsikratyti nerimo dėl namų.	Vaikas negali pereiti šio etapo. Jam gali iš naujo kilti nerimas palikti namus. Gali žaisti su jaunesniais vaikais saugesnėje aplinkoje.	Galimi žodiniai paaiškinimai. Darbas su jausmais – ar vaikas gali atpažinti savo jausmus, susijusius su persikėlimu? Įtraukti vaiką į sprendimų priėmimą (pagal amžių): tai suteikia pasitikėjimo savimi

			ir kontrolę.
Paauglystė	Norint atsiskirti nuo šeimos reikia išvykti, suformuoti savo vertybes ir savikontrolę.	Susidūrus su prieštaraujančiais uždaviniais: 1. Suformuoti naują prieraišumą. 2. Išvykti. Galima pamėginti padaryti ir viena, ir kita.	Suteikite paaugliams kiek įmanoma daugiau kontroliavimo teisės, tuo pačiu nepamirštant suteikti jiems atitinkamos paramos ir saugumo. Ryžtingai nutraukite konfliktus, kad formuotųsi prieraišumas.

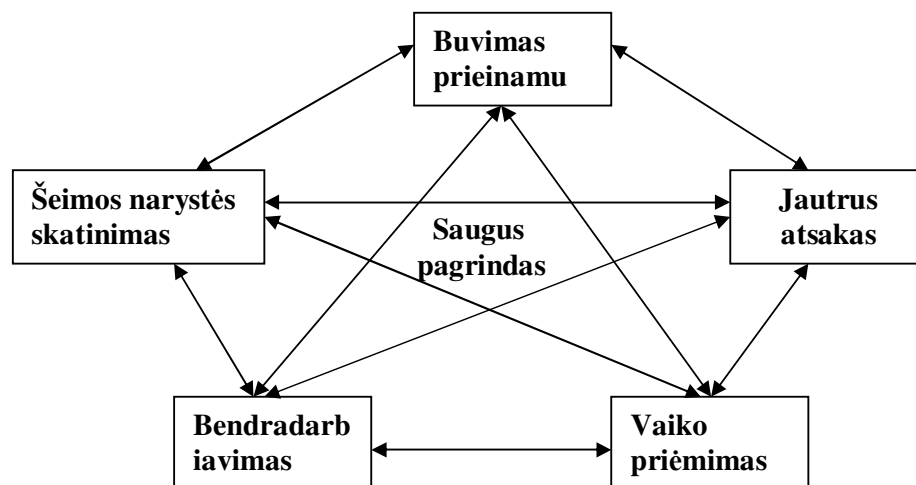
Saugaus pagrindo struktūra

Schofield ir Beek (2006) saugaus pagrindo struktūra remiasi keturiais globos aspektais, kurie pirmą kartą buvo nustatyti Ainsworth ir kt. knygoje (1978): prieinamumas, jautrumas, priėmimas ir bendradarbiavimas, bei papildyta penktuoju aspektu – šeimos narystė.

Šis modelis neretai taikomas vertinant ir ruošiant būsimuosius tėvius bei globėjus. Pirmiausia, modelis gali būti taikomas vertinant pareiškėjų gebėjimą suteikti pastovumą. Antra, kartu su atvejo analize jis gali būti taikomas siekiant padėti pareiškėjui pamąstyti apie vaiko galimybę atsiliepti į teikiamą globą. Trečia, jis gali padėti pareiškėjui apsvarstyti, ką praktikoje reiškia suteikti saugų pagrindą. Taip pat tai gali būti saugus pamatas vertinimą atliekančiam socialiniam darbuotojui: darbuotojas gali būti tuo saugiu pagrindu, į kurį remdamasis pareiškėjas, gali pradėti tirti visus globos aspektus.

Saugus pamatas yra toks, kuris „padrąsina ir leidžia saugiai tyrinėti platesnį pasaulį“ (Bowlby, 1988). Vaiko pastovumo jausmui sukurti gyvybiškai svarbu turėti saugų pagrindą ir priklausymo jausmą, kurie gali susiformuoti vaikui suteikiant teisę tapti šeimos nariu. Šis saugus pamatas turėtų laiku suteikti vaikui galimybę formuoti teikiančius pasitenkinimą ir palaikančius santykius mokykloje (o vėliau darbe), socialinėje ir laisvalaikio veikloje. Tai turėtų paremti naujoji vaiko šeima ir kontaktai su profesionalais. Vaiko saugumas, pasitikėjimas savimi ir kiti jausmai, pirmiausia, turi išsiskirti ir būti puoselėjami šeimoje. Vertinimą atliekantis darbuotojas norės atkreipti dėmesį į pareiškėjo gebėjimą užmegzti saugumą ir emocinę stiprybę teikiančius ryšius. Taip pat svarbūs kiti ryšiai ir parama šeimoje. Kiti šeimoje gyvenantys vaikai ir net augintiniai gali atlikti svarbų vaidmenį, ypač jei vaikas nėra pasirengęs užmegzti pasitikėjimu grįstų santykių su suaugusiais.

Saugaus pagrindo suteikimas

Globos aspektai

Būti prieinamam – padėti vaikams pasitikėti

Mažinant vaiko nerimą labai svarbu, kad globėjas būtų prieinamas ir pasiekiamas, kai vaikas pajus artumo ir saugumo poreikį. Vaikas įsisąmonins, kad su globėju galima visuomet bendrauti ir kad globėjas prisimena jį bei atsiliepia, kai tik vaikas paprašo pagalbos. Tai suteikia vaikui saugų pagrindą, kuriam esant, jis gali imtis naujų tyrinėjimų, žaidimų ar mokymosi.

Jautrūs atsakymai – pagalba vaikams suvaldyti savo jausmus ir elgesį

Jautrūs globėjai sugeba matyti pasaulį vaiko akimis ir elgtis su juo jį suprasdami. Jie supranta vaiko poreikių signalus, jausmų išraiškas ir atsako į tai būdais, kurie mažina nerimą ir padeda vaikams suvaldyti savo jausmus bei elgesį. Jie padeda vaikui įvardyti jausmus bei įgalina jį stabtelėti ir pamąstyti, kai reikia suvaldyti stiprius jausmus.

Vaiko priėmimas – savivertės kūrimas

Globėjai, priimančios ir vertinančios vaiką kaip visumą, suvokia, kad vaikas yra unikali ir sudėtinė būtybė, turinti konkrečius būdo bruožus, stiprybes ir sunkumus. Vaikai, gaunantys iš jiems svarbių žmonių žinią, kad yra priimami tokie, kokie yra, gyvenime formuoja harmoningą, realų, bet teigiamą savęs suvokimą ir aukštą savivertę.

Bendradarbiaujanti globa – pagalba vaikui jaustis veiksmingam

Bendradarbiaujantys globėjai ne tik supranta, kad vaikams nuo gimimo reikia įtvirtinti save, bet taip pat aktyviai skatina vaiką būti veiksmingą ir siekti autonomijos. Su vaiku jie suformuoja bendradarbiaujantį aljansą, sekdami jo pavyzdžiu, o ne primesdami savo, leisdami vaikui vadovauti žaidimui ir remdamiesi jo pasirinkimu. Jie suteikia saugias ribas, kurioms esant vaikas gali valdyti savo elgesį ir jo pasekmes bei džiaugtis laimėjimais.

Šeimos narystės skatinimas – pagalba vaikui priklausyti

Vaikams reikia žinoti, kad jie auga saugioje šeimos aplinkoje, kuriai jie priklauso. Augdami vaikai supranta, kad jie turi tiek teises, tiek atsakomybes kitų šeimos narių atžvilgiu. Ši priklausymo patirtis naujoje šeimoje turi būti aktyviai kuriama, kartu palaikant vaiko priklausymo jausmą savo biologinei šeimai. Šis balansas tarp šeimų skirsis priklausomai nuo globos plano, bet net ir laikinojoje globoje esantys vaikai gali tikėtis, kad šiuo metu jie priklauso tai šeimai ir tai vietai, kurioje gyvena. Jautimasis šeimos dalimi yra svarbus emocinės ir elgesio pažangos pamatas.

Prieraišumo vertinimas

Vertinimą atliekančiam socialiniam darbuotojui būtina suprasti vaiko prieraišumo istoriją ir ją perteikti būsiniams globėjams. Tačiau prieraišumas yra tik dalis platesnio vaiko poreikių vertinimo.

Svarbu pabrėžti, kad prieraišumas yra būdas suprasti vaiko mintis, elgesį ir ryšius, ir visa tai susieti su platesniu vaiko vystymosi paveikslu, o tai dar reikia įdėti į ekologinius rėmus, kurie remiasi išorinio pasaulio, tokio kaip bendruomenė, skurdas, kultūra, etniškumas, religija, įstatymai ir politika, įtakomis (Bronfenbrenner, 1979, Jack, 2001).

Vaikų vidiniai ir išoriniai pasauliai nuolat sąveikauja tarpusavyje, todėl vertinti reikia pagal transakcinį modelį (Howe, 2005, Schofield, 1998).

Šis vertinimas gali būti toli gražu nelengvas, jei užrašai nepabaigti ir/arba vaiko globa ir/arba socialinis darbuotojas yra kelis kartus pasikeitę. Laikinojoje globoje tiek darbuotojams, tiek globėjams yra pavojinga pernelyg akcentuoti daromą pažangą. Kiti įsipareigojimai naujajai šeimai ir pastovumas tampa realybe, lūkesčiai ir emocijos gali būti labai skirtingi. Pradinis vertinimas gali pasikeisti, kai išryškėja vaiko individualūs poreikiai ir reakcijos.

Norint suprasti vaiko prieraišumo istoriją, jo gyvenimo patirtį reikia matyti kaip visumą. Padedant pareiškėjams reflektuoti vaiko vidinį veikimo modelį, jų pačių auklėjimo patirtį, atsaką į išsiskyrimą, elgesio modelius, apsauginius veiksmus ir t. t. – visa tai įgalins juos jaustis užtikrintai pateikiant klausimus. Tuomet jie gali klausti įvairiausių dalykų tam, kad galėtų tinkamai nuspręsti dėl

apgyvendinimo. Linkstama pabrėžti stiprybes, kadangi svarbu atpažinti vaiko stiprybes ir gebėjimą greitai atgauti fizines bei dvasines jėgas. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į smurto, nepriežiūros, atskyrimo, netekčių, ankstyvų praradimų ir skurdo įtaką. Socialiniams darbuotojams reikia lygiagrečiai dirbti su pareiškėjais, aiškinant jiems vaiko ir jo istorijos įtaką, atpažinti trūkstamą informaciją ir suprasti jų poreikius bei galimas pasekmes šeimos gyvenimui.

Įvertinimas, kaip vaikas reaguoja į saugią aplinką

Gebėjimas pasitikėti ir remtis globėjais kaip saugiu pagrindu

Naudinga atskirti:

- vaiko gebėjimą naudoti globėją kaip *saugumo prieglobstį*, kai jis jaučiasi neramus, nusiminęs ar išsigandęs pavojaus;
- vaiko gebėjimą naudoti globėją kaip *saugumą teikiančią bazę tyrinėjimams, žaidimams ir mokymuisi*.

Vertinant vaiko gebėjimą pasitikėti yra svarbu suprasti vaiko *vidinį veikimo modelį*, jo įsitikinimus ir lūkesčius, susijusius su savimi ir kitais, padėti suprasti vaiko elgesį bei vyraujantį prierašumo modelį. Kai vaikai nepasitiki ar negali priimti globėjų teikiamos globos, reikia pagalvoti, kaip šis elgesys gali paveikti konkretų apgyvendinimą arba globėją ir ko gali prireikti, kad planas vaikui ir globėjams būtų veiksmingas.

Gebėjimas valdyti jausmus ir elgesį

Vaikams reikalingi tokie globėjai, kurie supranta, kaip vaikai mąsto ir jaučia, kad galėtų padėti jiems suvaldyti ir kontroliuoti emocijas. Gebėjimas *protauti* leidžia vaikui mąstyti, o ne tik reaguoti. Vertinant vaiką reikia atkreipti dėmesį į gebėjimą išreikšti ir valdyti įvairius jausmus. Agresyvus, priešiškas elgesys, užsisklendimas gali būti rodiklis, kad vaikui nesiseka tinkamai suvaldyti jausmų. Čia gali būti svarbi verbalinė, neverbalinė, tiesioginė ir netiesioginė komunikacija. Vertinime taip pat svarbus vaiko sugebėjimas įsijausti, be to, reikia atkreipti dėmesį į vaiko chronologinį ir emocinį amžių.

Kai vaikas gali tapti lengvai sutrikdomas, tuomet jam reikalinga didelė globa bei terapeuto konsultacijos ir palaikymas. Vaikui bus padedama išmokti galvoti apie savo ir kitų jausmus bei sukurti strategijas, padėsiančias išreikšti ir valdyti jausmus bei empatiškai atsiliepti į kitus.

Savigarba

Vertinant vaiko savigarbą, reikia pradėti nuo vaiko istorijos, jo patirties būti mylimam ir įvertintam arba atstumtam ir paverstam atpirkimo ožiu. Apie vaiko vidinę savigarbą vien stebėjimas nieko nepasako, nes vaikas gali slėpti savo jausmus. Vaiką reikia pamatyti skirtingose aplinkose. Nerimo ženklai, susiję su įvairiais dalykais, gali atspindėti didesnę susirūpinimą savo verte.

Vaikas turi jaustis esantis vertingas dėl to, kas jis yra. Globėjai turi labai palaikyti ir skatinti vaiko gebėjimus, pasiekimus, savivertę ir suteikti naujų, džiaugsmą teikiančių galimybių.

Gebėjimas būti efektyviam ir bendradarbiaujančiam

Kai kurie bejėgiškumą jaučiantys vaikai elgiasi pasyviai ir priklausomai, kiti taip išsigąsta savo bejėgiškumo, kad kompensuoja tai poreikiu visiškai valdyti kitus, taip demonstruodami savo tariamą galybę. Vertinant vaiką būtina atkreipti dėmesį į jo gebėjimą priimti pasirinkimus arba pasitikėjimą atliekant užduotį iki galo ir lygiagrečiai įvertinant vaiko gebėjimą priimti kompromisus ir bendradarbiauti.

Nauji globėjai turės būti ne tik tvirti, bet ir lankstūs savo požiūriu, įžvelgti, kas slypi po vaiko kontroliuojančiu elgesiu.

Šeimos narystės ir priklausymo jausmas

Buvimas šeimos nariu yra pastovumo sąvokos šerdis. Vaiko praeities, dabarties ir galimos ateities šeimos narystė yra pagrindinis dalykas, į ką būtina atsižvelgti poruojant ir priimant sprendimus. Biologinės šeimos ryšiai – jų *kokybė* ir reikšmė, turinti didesnę įtaką nei *kiekybė* ir gausumas – svarbesni atliekant vertinimą. Vaiko santykis su dabartiniais globėjais yra šiokia tokia priemonė, padedanti suprasti potencialius jausmus ir nuostatas ateityje. Svarbu būti jautriam kultūriniais

skirtumams bendraujant. Būdai, kuriais kalba vaikas, yra kalbama su vaiku, apie vaiką, skiriasi priklausomai nuo kiekvienos globėjų šeimos.

Būdai, kaip pasiekti saugumą ir jaukumą būnant šeimos nariu, priklauso nuo vaiko poreikių supratimo ir šeimos požiūrio.

Suaugusiųjų prierašumas

Mūsų kaip suaugusiųjų funkcionavimas, ypač gebėjimas užmegzti svarbius ir artimus santykius, yra susijęs su vaikystėje patirtais santykiais ir prierašumu. Suaugusiųjų prierašumo teorijos taikymas vertinant būsimus tėvius ir globėjus gali suteikti įžvalgų apie pareiškėjo gebėjimą užmegzti saugų prierašumą su vaikais. Taip pat gali padėti nustatyti silpnąsias vietas.

Main darbas apie prierašumą tarp kartų teigia, kad būsimą auklėjimą apibrėžia ne tiek praeities patirtis, kiek suaugusiojo gebėjimas atidžiai ir atvirai reflektuoti savo ankstyvuosius tarpusavio santykius (Main ir Goldwyn, 1984). Skurdi ankstyvoji patirtis gali reikšti emocinį pažeidžiamumą, bet taip pat gali paskatinti svarbias įžvalgas, gebėjimą greitai atgauti fizines ir dvasines jėgas bei ryžtingumą. Kai skurdi ankstyvoji patirtis asocijuojasi su neigimu, pykčiu arba laikoma nesvarbia, tuomet galimybė sukurti sveiką prierašumą gali sumažėti. Dabartiniai tyrimai pateikia vertingų įžvalgų apie suaugusiųjų prierašumo lygius bei įdomius atradimus, susijusius su suaugusiųjų prierašumo stiliais ir būdais, kaip tai veikia vaikų saugaus prierašumo formavimąsi (Steele ir kt., 2008). Pareiškėjų įžvalgos ir jų gebėjimas realistiškai atkurti savo patirtį – tai, ką Main vadina „nuosekliu pasakojimu“ – gali mums pasakyti apie jų gebėjimą suteikti vaikui saugumo bazę ir padėti suteikti prasmę suardytai istorijai. Pareiškėjų vertinimas turėtų koncentruotis ties savimone ir jų pačių prierašumo patirties supratimu. Walker (2008, p. 49) nurodo tris pagrindines pareiškėjų įvertinimo sritis:

- *gebėjimas suvaldyti plataus spektro jausmus, tiek savo, tiek kitų;*
- *išgyventos ir įveiktos netektys arba traumos, kurias teko patirti gyvenime;*
- *išmokimas reflektuoti.*

Gebėjimas suvaldyti plataus spektro jausmus

Gebėjimo reguliuoti ir valdyti emocijas ištakos prasideda kūdikystėje bei ankstyvoje vaikystėje ir priklauso nuo ankstyvos tarpusavio sąveikos su pirminiais globėjais, taigi svarbu iširti pareiškėjų ankstyvą vaikystės patirtį ir ryšius. Būsimieji tėviai ir globėjai turi gebėti išreikšti bei valdyti didelį spektrą emocijų tam, kad galėtų padėti vaikui, apimtam įvairių jausmų, kurių jis pats negali suvaldyti. Walker (2008) teigia, kad būtina nustatyti laipsnį, iki kurio pareiškėjai yra emociškai tinkami sau, pavyzdžiui, kada jaučiasi gerai su savo emocijomis, nes tai susiję su jų gebėjimu būti emociškai prieinamiems vaikams (Cozolino, Walker knygoje, 2008).

Išgyventos netektys

Įveiktos praeities netektys rodo pareiškėjo gebėjimą padėti vaikui išgyventi jo netektis ir traumas. Nagrinėjant pareiškėjo istoriją lemiantis dalykas yra ne tiek pati netektis ar trauma, bet tai, kaip pareiškėjas geba ją išgyventi ir įveikti. Vertinimą atliekantys socialiniai darbuotojai turėtų įvertinti susitaikymo su netektimi laipsnį – gebėjimą atskirti praeities jausmus nuo dabartinių norų ir gebėjimą atrasti kažką teigiamo iš praityje patirtos netekties. Tėviai gali pereiti nuo skausmingo savo nevaisingumo suvokimo prie minties apie įvaikinimą, kaip kažko teigiamo, kas gali įvykti jų gyvenime. Walker (2008, p. 51) kalba apie pareiškėją, kuris:

... yra pusiaukelėje tarp vengiančios pozicijos ir pribloškiančios ambivalentinės pozicijos. Kitais žodžiais tariant, aš tikiuosi pamatyti šiojį tokių skausmo ir sielvarto pripažinimą dėl nevaisingumo, tačiau neįžvelgti, kad asmuo dar yra apimtas netekties.

Darbuotojas turėtų ieškoti aiškaus, nuoseklaus, logiško pasakojimo apie netekties ar traumų epizodus bei aiškiai matyti gebėjimą išreikšti jausmus, tačiau nesileisti jų užvaldomas. Darbuotojai, dirbantys su nevaisingomis poromis, turėtų remtis 2009 m. BAAF išleistu Millar ir Paulson-Ellis gerosios patirties vadovu „Nevaisingumo nagrinėjimas įvaikinime“ (Good Practice Guide, *Exploring Infertility Issues in Adoption*).

Taip pat svarbu pareiškėjams kartu su darbuotoju išnagrinėti, koks yra jų kaip tėvių ar nuolatinių globėjų požiūris į netektį: ar jie su vaiku gali kalbėtis apie biologinės šeimos netektį, ar jie gali valdyti savo jausmus.

Refleksija

Refleksiją Fonagy (1999) apibūdina kaip „savęs ir kitų kaip būtybių, iš anksto apgalvojančių savo veiksmus, supratimą, kurių elgesys priklauso nuo psichinės būsenos, minčių, jausmų, įsitikinimų ir norų“ (p. 2). Tai apima gebėjimą interpretuoti vaiko elgesį bei suprasti pagrindinį poreikį ir motyvaciją. Tai yra labai svarbu auginant traumuotą vaiką. Refleksija taip pat apima pačių gynybos pripažinimą. Gebėjimas reflektuoti suteikia galimybę tėviams arba globėjams išugdyti šį gebėjimą vaikuose.

Auklėti blogai besielgiantį vaiką – kompleksinė užduotis, nes vaikas bus išsiugdęs stiprią gynybą, kad galėtų įveikti jų gerovei išskylančias grėsmes. Nauji Hodges ir kt. (2003, 2005) tyrimai parodė, kokie gajūs gali būti vaikų neigiami lūkesčiai. Iššūkis naujiems tėvams/globėjams yra padėti vaikams neigiamus, su auklėjimu susijusius lūkesčius pakeisti į teigiamesnius. Šis tyrimas atskleidžia, kad labai svarbi tėvių psichinė būsena. Tėviai, kurie yra vertinami kaip patikimi, saugiai besijaučiantys žmonės, tikėtina, formuos vaikams saugų prierašumą.

Būsimi tėviai ir nuolatiniai globėjai, kurie saugiai jaučiasi, mažiau tikėtina, kad bus apimti nerimo, paveikti vaikų neigiamų lūkesčių ar poreikio kontroliuoti, kad būtų patenkinti savo auklėjimu. Tie, kurie jaučiasi mažiau saugūs, kad jų neišgyventos netektys arba traumos neprasiveržtų, gali jaustis kupini nevirties ir sutriuškinti.

Paprastai tradicinis įvaikinimo ir globos vertinimas šiuos klausimus nagrinėja per ankstyvasias gyvenimo patirtis, tačiau įvaikinimo ir globos agentūros ypatingą dėmesį kreipia, kaip suaugusieji gali padėti vaikui formuoti saugų prierašumą prie jų šeimos.

Schofield ir Beek (2006) saugaus pagrindo struktūra (žr. viršuje) yra dar vienas naudingas modelis, padedantis įvertinti gebėjimą suteikti vaikams saugią bazę naujuose namuose. Jie siūlo nagrinėti pareiškėjų stiprybes ir silpnybes naudojant penkias gebėjimų grupes. Socialiniam darbuotojui būtų naudinga naudoti šias gaires aptariant su pareiškėjais jų ankstyvąją vaikystę, jų ankstesnius ir dabartinius santykius, išplėstinę šeimą ir socialinį tinklą. Saugios bazės sąvoką taip pat galima įtraukti kuriant genogramą ir ekožemėlapi.

Apibendrinami, vertindami saugumą, suaugusieji turėtų atkreipti dėmesį į šiuos dalykus:

- gebėjimą pripažinti tiek teigiamą, tiek neigiamą patirtį;
- gebėjimą reflektuoti ir atlikti išvalgas;
- sklandžius, nuoseklius pasakojimus;
- gebėjimą iki galo išgyventi netektis ir traumas;
- artimus, patikimus tarpusavio santykius;
- paramos, pagalbos tinklą.

Suaugusiųjų prierašumo interviu

Suaugusiųjų prierašumas yra paremtas prielaida, kad tai, ką jie galvoja ir jaučia dėl savo vaikystės patirties, yra labai susiję su prierašumu, kuriame su savais vaikais.

Suaugusiųjų prierašumo interviu (SPI) kaip tyrimo priemonę sukūrė Mary Main su kolegomis (George ir kt. 1985). Tai yra klausimų apie patirtį su tėvais ir kitais svarbiais žmonėmis, su kuriais buvo susiformavęs prierašumas, rinkinys. Šie klausimai yra nukreipti į pasąmonę. Atsakymus iššifruoja ir susumuoja specialiai apmokyti žmogus. Pagrindinis veiksnys yra gyvenimo istorijos *rišlumas, darnumas*. Šis įrankis buvo patvirtintas tyrimais daugelyje šalių.

Klausimų, užduodamų SPI, pavyzdžiai:

- Pateikite penkis būdvardžius, apibūdinančius jūsų ryšius su motina/tėvu.
- Ar jūs galite prisiminti akimirkas, kai buvote emociškai nusiminęs, fiziškai nuskriaustas, atskirtas, jumis nesirūpino, neprižiūrėjo, patyrėte prievartą, smurtą arba išgyvenote netektį?
- Kaip manote, kodėl jūsų tėvai elgėsi būtent taip?
- Ar jūsų vaikystė turėjo įtakos tam, koks žmogus esate šiandien?

Pasakojimo kokybė kruopščiai įvertinama pagal taškus, atsakymams patekus į skirtingas prieraišumo stiliaus kategorijas. Akivaizdu, kad globėjo prieraišumo stilius veikia prieraišumo tarp jo ir vaiko formavimąsi.

Suaugusiųjų prieraišumo stiliai

Pagal pateiktus SPI atsakymus, saugus-autonominis modelis

Suaugusieji, kurių pasakojimai pasižymi atvirumu, mokėjimu išreikšti pyktį, nuoseklumu, darna aptariant jų prieraišumo istoriją, yra priskiriami saugiam-autonominiam modeliui. Gali būti, kad šie suaugusieji *nesijautė saugūs* būdami vaikai, bet jie geba pateikti savo patirtį kontekste ir kalbėti suprantamai, nuosekliai, taip pat su apgailestavimu ir/ar nusiminimu dėl kai kurių aspektų bei perteikti šiek tiek įžvalgų.

Pagal pateiktus SPI atsakymus, nesaugus-laikomas nesvarbiu modelis

Šie suaugusiųjų pasakojimai parodo menkinimą, žeminimą, laikymą nesvarbiu arba bandymą apriboti įtaką, daromą jų jausmams ar mintims apie save (pvz., išaukštinant sudėtingas situacijas mokykloje ar neigiant problemas, susijusias su netekties/atskyrimo išgyvenimu). Šie suaugusieji primygtinai teigia neprisimeną tarpusavio santykių sunkumų, demonstruoja polinkį idealizuoti savo tėvus ir/ar savo vaikystę bei nuolatos išreiškia vaikystėje patirtus neįsisąmonintus, nepripažintus emocinius sunkumus.

Pagal pateiktus SPI atsakymus, nesaugus-užimtas modelis

Šie suaugusiųjų pasakojimai yra ilgi ir painūs, pasižymi stipriai išreikštu dabartiniu pykčiu ir/arba negebėjimu suvokti reikšmės bei išreikšti aiškius jausmus vaikystėje jais besirūpinusiais žmonėmis. Galima įžvelgti vaikystėje patirtus (galbūt ir dabar tebesitęsiančius) sunkumus, susijusius su prieraišumu.

Pagal pateiktus SPI atsakymus, neapspręstas modelis dėl praeityje patirtų netekčių ir/ar traumų

Šie suaugusiųjų pasakojimai nurodo traumą ir/ar netektį bei atskleidžia tebeišgyvenamą sielvartą, kaltę ar neracionalų mąstymą, susijusį su traumuojančiais įvykiais. Šie tėvai gali atrodyti panašūs į atmetančius ar susirūpinusius, bet jie susipainioja kalbėdami apie patirtą traumą ar smurtą/prievartą. Klausimai apie šiuos dalykus juos išmuša iš vėžių, suklaidina ir jie negali aiškiai, suprantamai į juos atsakyti. Taip pat jie gali neprisiminti detalių, susijusių su patirta trauma, – suaugęs žmogus prilygsta pakliuvusiam į spąstus ir sustingusiam vaikui.

Prieraišumo stiliaus perdavimas kitoms kartoms

Suaugusiųjų prieraišumo stilius	Prieraišumo pavyzdys vaikui
Laikomas nesvarbiu (sumenkintas)	Vengiantis
Autonominis (subalansuotas/vertingas)	Saugus
Užimtas (skiriantis didžiausią reikšmę)	Ambivalentiškas
Neapspręstas: netektis/trauma praeityje (pasinėrimas į sielvartą)	Dezorganizuotas

Prieraišumo stiliaus interviu

Prieraišumo stiliaus interviu (PSI) sukūrė Antonia Bifulco (Biculco ir kt, 2008). Tai pusiau struktūruotas interviu su papildomais atvirais klausimais, kurie vertina prieraišumo stilių pagal dabartinius santykius su partneriu, artimaisiais ir kilmės šeima. Šiuo metodu taip pat siekiama išsiaiškinti požiūrį į artumą/atsiribojimą tarpusavio santykiuose bei pagalbos ieškojimą/izoliaciją.

PSI vertina penkis prieraišumo stilius: susipainiojęs, baigštus, piktas-laikomas nesvarbiu, užsisklendęs ir saugus. Taip pat nustato nesaugumo stilius pagal terminus „švelnus“, „vidutinis“ arba „ženklus“. Šis metodas nustato santuokos ar santykių kokybę, gaunamos pagalbos iš kilmės šeimos ir artimų žmonių kokybę, gebėjimą užmegzti ir išlaikyti ryšius, vengiantį ir nerimastingą-ambivalentinį požiūrį į prieraišumą ir bendrą prieraišumo stilių.

Adaptuoto įtėvių ir globėjų vertinimui PSI tikslai:

- padėti suprasti globėjų riziką/gebėjimą greitai atgauti fizines ir dvasines jėgas prieš vaiko apgyvendinimą ir po jo;
- įvertinti globėjo galimybę gauti reikalingą pagalbą, kai globėjas patiria stresą;
- įvertinti globėjo prierašumą, kuris potencialiai gali būti naudojamas suporavimo tikslais;
- įvertinti biologinių tėvų ir globėjų prierašumo stilius, kad būtų galima numatyti potencialias jų bendravimo problemas.

Galimybė numatyti vaiko apgyvendinimo stabilumą naudojant PSI dar nežinoma, bet tai jau nustatinėjama.

Daugiau informacijos galite rasti Bifulco ir kt. knygoje „Prierašumo stiliaus interviu“ (*The Attachment Style Interview*, 2008 m.) bei internetinėje svetainėje adresu www.childandfamilytraining.org.uk.

Prierašumo skatinimas

Daugelis vaikų, kuriems reikia globos, yra patyrę ilgalaikę ar trumpalaikę nepriežiūrą ir/ar smurtą, prievartą. Kai kurie jų demonstruos įvairų nesaugaus prierašumo elgesį. Todėl yra pavojinga nepakankamai įvertinti reikalavimus tokių vaikų globai. Vidinis savęs ir kitų žmonių įsivaizdavimas bei išmoktas vaikų bendravimo modelis kartais būna labai tvirtai įsišaknijęs, o pasekmės tiek vaikui, tiek tėvams/globėjams gali būti didžiulės. Štai kodėl būtina išsami informacija ir refleksija prieš apgyvendinant vaiką naujoje šeimoje.

Laikui bėgant nemažai vaikų suformuos teigiamą prierašumą savo naujose šeimose, integruos savo praeities ir dabaties patirtis bei įžengs į pilnametystę suformavę stabilumo ir priklausymo jausmą. Tačiau įtėvių ir globėjų patirtis mums primena, kad pirminių ryšių nutraukimas turi pasekmes, kurios gali tęstis visą gyvenimą bei tapti gilios netekties ir/ar nepriėmimo jausmo priežastimi. Šiltas, mylintis auklėjimas gali sumažinti skausmą, tačiau įsivaizduoti, kad tai gali visiškai išgydyti, būtų neprotinga. Šį faktą alternatyvios šeimos turi gerai apsvarstyti ir įvertinti. Darbuotojams ir pareiškėjams svarbu prisiminti pagrindinius prierašumo ciklo veiksmus, būti atidiems ir žinoti, kad ryšio kūrimo ir prierašumo procesas toli gražu gali būti nevienakryptis. Geras prierašumas priklauso nuo nuoseklaus, jautraus ir rūpestingo suaugusiojo auklėjimo. Svarbu išmokti nuraminti vaiką, kad būtų galima kurti artumo ir betarpiškumo jausmą. Socialiniai darbuotojai turi gerai išmanyti prierašumo teoriją, kad padėtų bei patartų naujiems tėvams/globėjams, kaip naudoti prierašumo ratą, skatinti saugų prierašumą ir stengtis suprasti vaiko sutrikusį elgesį.

Traumas ar prievartą patyrę vaikai, kuriems reikia pastovumo, gali išsiskirti disfunkcinio prierašumo elgesiu. Naujoms šeimoms būtinas kruopštus, padedantis suprasti vaiko prierašumo istoriją, jo formavimąsi ir ankstyvą patirtį, pasirengimas. Tačiau tai tik viena lygties dalis. Kiti aspektai yra stiprių emocijų, kurios gali kilti globojant vaiką, valdymas, beviltiškai lėto vaiko prierašumo formavimosi valdymas ir sunkaus vaiko elgesio valdymas. Kitas aspektas yra padėti vaikui pasijusti globėjų/įtėvių šeimos dalimi bei visa, kas su tuo susiję tiek viduje (individualiai ir kaip šeimos vienetą), tiek išorėje (siejant su išplėstine šeima, bendruomene ir paslaugomis šeimai). Šeimoms reikės kvalifikuotos pagalbos ir ilgalaikės paramos. Žinome, kad kai kuriose šeimose jų pasiaukojimo vaisiai pradeda matytis tik vaikams sulaukus ankstyvos brandos.

Taikant Schofield ir Beek saugaus pagrindo struktūrą, galima padėti pareiškėjams suprasti prierašumo skatinimo veiksmus. Šie autoriai savo knygoje „Prierašumas įvaikinime ir globoje“ (*Attachment of Foster Care and Adoption*, 2006) pateikia puikių patimų, kurie remiasi penkiais auklėjimo aspektais ir gali būti naudojami kaip pagrindas vertinant pareiškėjų gebėjimą suteikti vaikui saugumą. Taip pat naudingi Fahlberg (1994) praktiniai pasiūlymai, kaip globėjai gali taikyti sužadavimo-relaksacijos ciklą ir teigiamos tarpusavio sąveikos ciklą.

Vienas būdų, kaip įtvirtinti žinias apie prierašumą ir sužadinti pareiškėjų refleksiją, yra struktūrinių schemų naudojimas. Galima naudoti penktame skyriuje „Tėvystės įgūdžiai“ pateiktą atvejo analizę arba savo pavyzdžius, o struktūrinės schemos gali padėti pareiškėjams suprasti prierašumo formavimąsi, ankstyvosios patirties poveikį prierašumui, pagrindinius vaiko raidos etapus ir netekčių bei atskyrimo traumų poveikį. Pareiškėjų refleksiją galima sužadinti skatinant juos pamąstyti, kaip vaikai gali jaustis ir ką mąstyti įvairiais savo gyvenimo etapais, kaip veikia vaiko elgesys juos pačius ir jų šeimas, taip pat kaip pareiškėjai gali suteikti saugumą ir skatinti prierašumą.

Prierašumo skatinimas

Atsakas į sužadavimo-relaksacijos ciklą	Teigiamos tarpusavio sąveikos skatinimas	Elgesio įtvirtinimas
Vaiko įniršio priepuolių naudojimas prierašumui skatinti	Meili, švelni pradžia: apkabinimai, bučiniai, fizinis artumas	Vaiko padaršinimas tėvus vadinti mama ir tėčiu
Reagavimas į vaiko fizinę ligą	Skaitymas vaikui	Antro vardo vaikui suteikimas, kad jaustų šeimos svarbą
Vaiko lydėjimas pas gydytoją ar odontologą	Žaidimų žaidimas	Nuotraukų su vaiku pakabinimas ant sienų
Pagalba vaikui išreikšti bei suvaldyti pyktį ir frustraciją	Rūbų, batų, žaislų pirkimas kartu su vaiku	Vaiko įtraukimas į šeimos suvienijimą ar panašią veiklą
Pasidalijimas vaiko džiaugsmu dėl jo pasiekimų	Ėjimas į ekskursijas, išvykas: cirką, spektaklius ar pan.	Ėjimas su vaiku aplankyti senelių
Pagalba vaikui suvaldyti jausmus, kylančius dėl persikraustymo	Vaiko palaikymas aktyviose veiklose suteikiant jam transportą ar moralinį palaikymą	Vaiko įtraukimas į šeimos ritualus
Pagalba vaikui suvaldyti ambivalentinius savo biologinei šeimai jausmus	Pagalba vaikui ruošiant namų darbus, kai to prašo vaikas	Religinių ar kitų ceremonijų, padedančių vaikui pasijusti šeimos dalimi, laikymas
Vaiko palaikymas, kai jis yra sužeistas ar įskaudintas	Vaiko mokymas virti arba kepti	Naujų rūbų vaikui pirkimas, kaip būdas sužinoti jo ūgį, mėgstamą stilių, spalvas ir pan.
Pokalbiai su vaiku lytiškumo klausimais	Pasakymas: „Aš tave myliu“	Pasakymai, rodantys dėmesį ir palaikymą vaikui: „Mūsų šeimoje mes darome taip“
	Vaiko supažindinimas su išplėstinės šeimos nariais per nuotraukas ir pokalbius	Pranešimų apie įvaikinimą išsiuntinėjimas
	Pagalba vaikui suprasti šeimos „juokelius“, pokštus ir posakius	
	Vaiko skatinimas dalyvauti aktyviose šeimos veiklose, kaip antai, žaidimas kėgliais, stovyklavimas, slidinėjimas ir kt.	

Pagrindiniai klausimai

- Įvertinant būsimus tėvius ir nuolatinus globėjus reikėtų nustatyti, ar pareiškėjai jaučiasi saugūs.
- Saugiai besijaučiantys suaugusieji yra tie, kurie supranta savo jausmus, yra išgyvenę netektis ir traumas, geba reflektuoti, išlaikyti artimus, patikimus ryšius ir turi veiksmingą paramos tinklą.
- Vertinimo procesas turi suteikti pareiškėjui galimybę gerai suprasti prierašumą, netektis ir vaiko vystymąsi.
- Pareiškėjai turės gebėti demonstruoti empatiją vaikams, patyrusiems sunkumų gyvenime, vertinti ir branginti ankstyvasias vaikų patirtis.
- Vertinimo procesas turėtų padėti pareiškėjams apsvarstyti ir sukurti strategijas, kaip padėti vaikui užtikrinti saugumą ir formuoti prierašumą.
- Vertinimas turi atkreipti dėmesį į pareiškėjų stiprybes ir silpnąsias vietas mąstant apie sunkius vaikus bei nustatyti jų gebėjimą įveikti stresą ir konfliktus.

Pratimai: Prieraišumas

Mary Beek ir Gillian Schofield 2006 m. sukurtose pasirengimo programoje „Prieraišumas globoje ir įvaikinime“, gausu naudingų pratimų, padedančių suprasti ir formuoti prierašumą bei skatinti vaikų saugumą naujoje gyvenamojoje vietoje. Pridėtas kompaktinis diskas yra naudinga priemonė. Prieš demonstruodami pareiškėjams, darbuotojai turi būti iš anksto susipažinę su šia mokomąja medžiaga.

Kūdikų prierašumas

Aptarkite su pareiškėjais sužadavimo-relaksacijos bei teigiamą tarpusavio sąveikos prierašumo ciklus ir paprašykite jų padiskutuoti/užrašyti savo mintis:

- ką specifinio kūdikis daro, norėdamas užmegzti ryšį su suaugusiuoju;
- ką suaugusysis daro, norėdamas užmegzti ryšį su kūdikiu;
- koks poveikis gali būti kūdikiui, jeigu suaugusysis negali atlikti šio vaidmens?

Atlikite pratimą, kad būtų lengviau reflektuoti, ir pasidomėkite apie kūdikių raidą, akių kontakto, lytėjimo svarbą, sensorinį vystymąsi, sužadimą, relaksaciją, nerimą ir pan.

Vaikų raidos etapai

Paskatinkite pareiškėjus daugiau pamąstyti apie vaikų raidos etapus. Pakvieskite juos prie išvardytų raidos etapų užrašyti vaiko amžių, su kuriuo jie sieja šį etapą. Baigę rašyti pareiškėjai turi perskaityti savo atsakymus, o vėliau šia tema padiskutuoti plačiau (galbūt pateikiant ištraukas iš raidos lentelių, schemų, pvz., Fahlberg, 1994, p. 80–90). Panaudokite šį pratimą kalbėdami apie esminius ankstyvosios raidos ir mokymosi etapus bei kas nutinka, kai vaikai juos praleidžia.

Raidos etapas	Vaiko amžius
Nuolat klausinėja: kaip? kodėl? kas?	
Pirmieji reikšmingi žodžiai	
Mėgsta juokingas mįsles/juokelius/kikenimą	
Geba šokinėti	
Atrodo tingus ir abejingas	
Pirmieji žingsniai	
Lytinis subrendimas	
Tamsos baimė	
Susierzinimo/pykčio priepuoliai	
Šypsojimasis	
Privatumo troškimas	
Pradedą atsilipti į savo vardą	
Piešia pažįstamus žmones	
Išskiria iš kitų ypatingą draugą	
Sąžinės formavimasis	
Pirmieji vidinės kontrolės požymiai	
Pradedą ieškoti kelio, kaip įveikti sunkumus	
Pirmieji žaidimo bendraamžių grupėje ženklai	

Prieraišumas ir vaiko raida

Naudokite informaciją apie raidos etapus, paimtus iš Erikson ir Fahlberg (žr. p. 42–43). Išrinkite porą atvejų analizės pavyzdžių iš 1 priedo. Paprašykite pareiškėjų pamąstyti apie vaiko vystymosi poreikius ir jų įtaką vaiko istorijai.

- Koku mastu vaiko poreikiai buvo tenkinami?
- Ar vaikas gebės pasiekti atitinkamus raidos etapus?
- Kas galėjo pertraukti vystymąsi?
- Koks, tikėtina, gali būti poveikis vaiko raidai, jeigu nesiformuoja bazinis pasitikėjimo etapas?

Vidiniai veikimo modeliai

- Naudokite DVD iš Beek ir Schofield 2006 m. „Prieraišumas globoje ir įvaikinime“ programos. Žiūrėkite p. 45, kad galėtumėte panagrinėti vidinius veikimo modelius ir jų vystymąsi. Galbūt jūs norėsite panagrinėti nepriežiūrą patyrusių vaikų pavyzdžius (kurie yra pateikti šio skyriaus atvejų analizėse arba gal turite savo pavyzdžių).
- Paprašykite dalyvių pamąstyti apie žemiau pateiktus teiginius, kurie atspindi vaikų supratimą apie save. Kaip gali globėjas padėti vaikui suformuoti naują ir teigiamesnį savęs vaizdą?

Mane mylintys žmonės vartoja prievartą prieš mane.

Viskas, ką aš darau, yra blogai.

Visi, kurie man yra brangūs, mane palieka.

Aš esu bjaurus, šlykštus ir atstumiantis.

Manimi besirūpinantys žmonės suserga ir miršta.

Aš nenusipelnau būti laimingas, o jeigu aš esu laimingas, tai turi įvykti kas nors bloga.

Paimta iš Cairns ir Fursland, 2007

Diena mano gyvenime

Šis pratimas sukurtas padėti dalyviams įsijausti į vaiko pasaulį ir patirti jų dienos gyvenimą. Paprašykite jų paskaityti žemiau pateiktą scenarijų ir parašyti vieno iš vaikų, vienos dienos dienoraštį. Priminkite dalyviams rašyti pirmuoju asmeniu (Aš), nes jie rašo vaiko vardą.

Tinai 35 metai, ji yra 3 vaikų motina: Paulai 14 metų, Stefanui 10 metų ir Džonui 5 mėnesiai. Jos partneris Džeisonas yra Džono tėvas. Džeisonas ir Tina turi ilgą narkotikų vartojimo patirtį, dabar jie vartoja heroiną, kanapes ir alkoholį.

„Paulos tėvas mane pripratino prie narkotikų. Tai buvo jau labai seniai, dabar man reikia įdėti daug pastangų, kad galėčiau būti normali. Džeksonas dabar kalėjime. Vieną rytą jis išėjo iš namų ir nebegrįžo. Vaikai jo pasiūlgsta, bet aš Stefanui pasakiau, kad jis atostogauja. Stefanas tiki viskuo, ką jam sakai. Jei atsikėlusį negaunu heroino, aš negaliu aiškiai mąstyti. Negaliu pakęsti vaikų. Aš turiu išeiti iš namų, paskambinti telefonu, gauti dozę ir pinigų. Dienai man reikia apie 50 svarų, tai yra tarsi darbas visu etatu, ir dar visuomet reikia rūpintis, kad neįkliūčiau. Paulai tikrai gerai sekasi su kitais dviem. Aš nežinau, kaip man pavyktų be jos. Šiaip ar taip ji beveik baigė mokyklą ir nenori niekur toliau mokytis. Ji turi vaikiną – prašmatnus tipelis su daugybe pinigų. Jis mano, kad Paulai reikia būti modeliui. Stefanas jau pakankamai užaugęs, kad pasirūpintų savimi. Jei Paula neįdėda jam pusryčių į mokyklą, tą padaro Stefano mokytojai, be to, kartais jie sudėda jam drabužius ir sportbačius, jei vaikai užsipuola dėl netvarkos.

Kai aš pavartoju ir šiek tiek išgeriu, būnu tikrai puiki mama. Mes visi juokiamės: aš ir vaikai bei Paulos tipelis. Mes vakarojome iki 2 val. nakties, gėrėme ir rūkėme, ir juokėmės – net ir mažiausiasis nemiegojo. Bet, žinok, už tai aš sumokėjau kitą dieną. Nesikėlėme iki vidurdienio. Stefanas davė kūdikiui konservuotą jautienos ir kukurūzų sumuštinį pietums. Sakė, kad nerado pieno. Kūdikis vos mirtinai neužduso. Stefanas verkė, nes į jautienos konservų skardinę įsiplovė ranką. Būdamas tokio amžiaus, turėtų geriau suprasti.“

Įsivaizduokite, kad jūs esate arba 5 mėnesių kūdikis Džonas, arba 10 metų Stefanas. Bandykite įsijausti ir įsigyventi į tokio amžiaus vaiko vidinį pasaulį.

Parašykite trumpą įsivaizduojamos dienos dienoraštį.

- Kas nutinka namie/mokykloje?
- Kokie jūsų jausmai? Mintys?
- Ką tai reiškia būti jumis?
- Kokius jausmus sukelia jūsų pasaulis, žmonės jame ir jūs pats?

Prieraišumas, trauma ir netektis

Panaudodami atvejo analizę iš 1 priedo arba istoriją iš savo patirties, patys sudarykite vaiko schemą/gyvenimo liniją/žemėlapį arba pakvieskite dalyvius pabaigti juos pagal turimą informaciją.

- Kiek reikšmingų pokyčių/netekčių jie gali įvardyti?
- Kokį poveikį vaikui gali turėti tokia istorija?
- Ką tai gali reikšti tėvams/globėjams?

Tai grupei gali būti veiksmingas pratimas, padedantis suprasti vaikų patirtas daugialypes netektis ir pasikeitimus: tėvai, broliai/seserys, išplėstinė šeima, etninė bendruomenė, pažįstamas maistas ir papročiai, globos situacijos pasikeitimas, globėjai, mokykla ir t. t.

Atskyrimo pratimas

Skulptūrų kūrimas – naudokite vieną iš žemiau pateiktų scenarijų.

- a) Scenarijus, kai kas nors tave išsiveda (pvz., Fahlberg, 1994, p. 9, 132).
- b) vaikas yra atskiriamas nuo smurtaujančių/nesirūpinančių tėvų ir pan. Aptarkite jausmus/įtaką vaikui, kas gali padėti suvaldyti padėtį.

Tai dar vienas naudingas, nors tuo pačiu gali būti ir skausmingas pratimas. Pamąstykite apie svarbius dalykus, kaip antai: tinkamas laiko planavimas, sutartiniai veiksmai ir apklausa.

Asmeninė istorija

Pamąstykite apie/nupieškite piešinį/sudarykite schemą, diagramą/gyvenimo liniją savo asmeninio gyvenimo patirtį (naudokite tuščią schemą p. 34).

- Kokie laimingiausi/sunkiausi prisiminimai?
- Kokia yra jūsų patirtis, susijusi su atskyrimu ir netektimis?
- Kaip jūs buvote tam paruoštas?
- Kas jums padėjo tai išgyventi?
- Ką jums šis pratimas padėjo suprasti apie vaiko atskyrimą nuo biologinės šeimos? Apie vaiką, kurio praeitis yra traumuojanti/paini?

Šį pratimą galima atlikti individualiai, su partneriu/sutuoktiniu arba grupėse. Tačiau dalyvius gali reikėti paskatinti dalyvauti ir padėti jiems įsijausti į situaciją pateikiant įvairių pavyzdžių, tarkim, mokyklos pakeitimas, išsikraustymas iš namų, ar akivaizdžiau pastebimi emociniai stresai. Jiems iš anksto reikėtų pasakyti, kokio atgalinio ryšio iš jų tikėtės. Vedant grupinius pratimus vertėtų pabrėžti, kad dalyviai komentuotų situaciją, o ne vardytų žmonėms perdėtus lūkesčius.

Šis pratimas gali būti naudojamas kaip įvadas į diskusijas apie vaikų sumaištį jiems būnant globos sistemoje ir būtinumą padėti vaikui suprasti jo painią gyvenimo istoriją, pamatyti joje prasmę.

Suaugusiųjų prieraišumo klausimai

Prieraišumo patirtis

Naudokite žemiau pateiktas užduotis ir tokiu būdu padėkite dalyviams diskutuoti apie prieraišumo prisiminimus. Prisiminkite, kad pasakojimo kokybė yra tokia pat svarbi kaip ir turinys, pvz., kai kurie suaugusieji prisimins supainiotus įvykius, bet sujungs juos į sklandų pasakojimą. Klausimai apima pagrindinius auklėjimo momentus, kurie reikalauja gebėjimo įžvelgti atskyrimo, netekties, žalos poveikį.

1. Septyniais būdvardžiais apibūdinkite kiekvieną vaikystėje jums besirūpinusį žmogų. Tai gali būti mama, tėtis, senelis, močiutė ar kiti giminaičiai.
2. Prisiminkite vaikystėje patirtą bet kokios rūšies netektį. Prisiminkite, kiek jums buvo metų ir kiek galima daugiau tos situacijos detalių. Tuomet pamąstykite apie šiuos klausimus:
 - Kokius JAUSMUS jūs prisimenate nuo to laiko?
 - Kaip jūs elgėtės? Tai yra ar tai jums buvo įprastas elgesys, ar tuo metu elgėtės kaip nors neįprastai?
 - Ar jūs prisimenate kokias nors fizines reakcijas? Pavyzdžiui, miego, valgymo sutrikimus, skausmus.
 - Kas jums tuo metu padėjo ir/ar ko jūs tuo metu troškote/norėjote?
 - Kas dabar gali skirtis/būti taip pat, kai patiriate netektį ar pokyčius?

- Kas jums padeda išgyventi netektis, kai esate suaugęs? Kokią veiksmingą pagalbą šie žmonės jums pasiūlo?
3. Prisiminkite laikotarpį, kai augote ir buvote savo šeimoje iš tikrųjų laimingas.
 - Apibūdinkite savo prisiminimus, įskaitant ir tai, kaip jums dabar atrodo, dėl ko tai buvo puikus laikas.
 - Kokią vietą šiuose prisiminimuose užėmė svarbūs suaugusieji?
 4. Prisiminkite laikotarpį, kai augote ir buvote savo šeimoje nelaimingas/jums buvo sunku.
 - Kas tuo metu vyko?
 - Kaip jūs jautėtės?
 - Kas pastebėjo/ar kurio asmens jūs norėjot, kad pastebėtų, kaip jūs jautėtės?
 - Ar kas nors jums pasirūpino? Jeigu taip, kas tai buvo ir ką jis/jie padarė/kaip jis/jie elgėsi, kas jums padėjo?
 - Jei tokio žmogaus/tokių žmonių nebuvo, ko jūs norėjote, kad kas nors jums pasakytų/padarytų, kad pasijustumėte geriau?

Paimta iš Sally Wassell parengtos mokymų medžiagos

Prieraišumo istorija

1. Paskatinkite dalyvius pamąstyti apie žmones, prie kurių jie: a) vaikystėje buvo labiausiai prisirišę b) dabar, būdami suaugę, yra labiausiai prisirišę.
 - Kokias šių žmonių savybes jie gali išvardyti?
 - Kaip jie mano, kodėl jų tėvai elgėsi būtent taip, kai pareiškėjai buvo maži?
 - Ar jie mano, kad jų vaikystė turėjo įtakos tam, kokiais žmonėmis jie tapo suaugę?
2. Pasiūlykite dalyviams nupiešti ar kaip kitaip pristatyti jiems svarbius žmones, prie kurių jie buvo prisirišę – šie simboliai gali būti formos, gyvūnai, objektai ar bet kas, kas jiems yra reikšminga. Tuomet tegul dalyviai pabando paaiškinti, ką jie nupiešė/pasirinko ir kodėl.
 - Kaip jie supranta kiekvieną sunkumą?
 - Kas buvo gerai ir ko jie norėtų, kad būtų buvę kitaip?

Vaikai gali dalyvauti simbolinėje šios užduoties dalyje (galbūt naudoti žaidimų medžiagą) ir dažnai jiems ši užduotis būna paprastesnė nei suaugusiesiems. Jie gali labai įžvalgiai suvaidinti įvairius tarpusavio santykių epizodus iš jų gyvenimo ir aptarti ar/kaip jie kokybiškai skiriasi nuo suaugusiųjų.

Prieraišumo skatinimas

Prieraišumo formavimas

Naudodami prierašumo ratą ir/ar *Prieraišumo skatinimą*, paprašykite dalyvių atpažinti, kokie apibūdinimai nurodo vaikų poreikius ir kaip dalyviai gali tuos poreikius patenkinti prierašumo požiūriu. Pasidalykite kilusiomis mintimis.

- Aštuonių mėnesių moteriškos lyties kūdikis, kuris jau tris kartus keitė gyvenamąją vietą. Jis yra dirglus, jautrus, vengia akių kontakto.
Jo poreikiai:
Idėjos, kaip jam padėti:
- Klausos sutrikimą turintis penkiametis berniukas ką tik atskirtas nuo savo biologinės šeimos. Jį ištinka dažni pykčio, susierzinimo priepuoliai, kurių metu vaikas mušasi/spjaudosi.
Jo poreikiai:
Idėjos, kaip jam padėti:
- Trimetė mergaitė, kurią iki patekimo į globos sistemą prižiūrėjo daug giminaičių/draugų. Mergaitė nerodo jokios reakcijos į pokyčius ar pasikeitusius globėjus.
Jos poreikiai:
Idėjos, kaip jai padėti:

- Devynmetis berniukas, prieš kurį buvo naudota seksualinė prievarta. Jis bijo vyrų, labai „prilipęs“ prie savo globėjos ir dažnai sapnuoja košmarus.
Jo poreikiai:
Idėjos, kaip jam padėti:
- Septynmetė mergaitė, vyriausia iš trijų vaikų, iš itin apleistos aplinkos. Ji yra prisiėmusi atsakomybę už savo tėvus ir brolius/seseris. Ji elgiasi kaip daug vyresnis vaikas ir įtariai reaguoja į suaugusiųjų pagalbą.
Jos poreikiai:
Idėjos, kaip jai padėti:
- Dvylikametis berniukas, gyvenęs smurtaujančioje šeimoje. Jis ką tik yra pašalintas iš mokyklos dėl smurto prieš mokyklos darbuotojus ir mokinius.
Jo poreikiai:
Idėjos, kaip jam padėti:

Prierašumas ir negalia

Šis pratimas padeda pareiškėjams apgalvoti kai kuriuos skirtumus, susijusius su negalią turinčio vaiko prierašumo formavimusi.

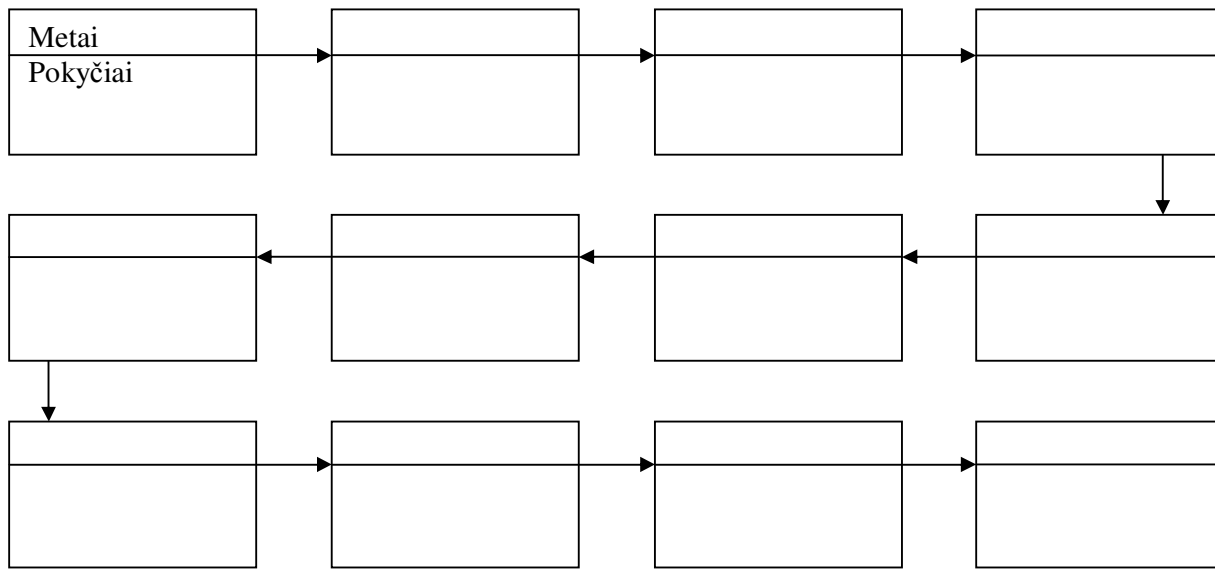
Paprašykite pareiškėjų pagalvoti apie tai, kaip formuojasi normaliai besivystančių vaikų prierašumas. Dabar paprašykite pareiškėjų išvardyti keletą dalykų, su kuriais susiduria neįgalūs kūdikiai ir maži vaikai, kurių prierašumo formavimasis gali būti sudėtingesnis.

Žemiau pateikiami kai kurie dalykai, galintys padaryti prierašumo formavimąsi sudėtingesnį.

- Sveikatos sutrikimų turintis kūdikis (pavyzdžiui, gimęs su vaisiaus alkoholiniu sindromu) gali būti abejingas, nereaguojantis ir negebėti palaikyti teigiamą tarpusavio kontaktą su pirminiu globėju.
- Ilgas buvimas ligoninėje kūdikystėje gali būti sutrikusio prierašumo priežastis, net jei tėvai dažnai lankė kūdikį.
- Turi įsikišti daug slaugytojų/globėjų – seselės, papildomi globėjai, draugai. Labai mažam vaikui sudėtinga suformuoti saugų prierašumą su dideliu skaičiumi žmonių, kol jis dar nėra pakankamai suformavęs saugaus prierašumo su savo artimiausiais žmonėmis – tėvais ir/ar seneliais.
- Specifinis sveikatos sutrikimas gali keisti vaiko imlumą tėvų prierašumui, ypač jei jis dar nėra prie to pripratęs. Pavyzdžiui, regos negalią turintis kūdikis gali ribotai užmegzti akių kontaktą, o suaugęs asmuo nepasiūlo jam kitų, kompensacinių, kontaktų liesdamas ar glostydamas.
- Vaiko elgesys ar nuotaika gali pasikeisti dėl vaistų poveikio, kurie gali paveikti pirminius tarpusavio santykius su suaugusiuoju.
- Tėvų reakcija sužinojus apie vaiko negalią (sunkumai užmezgant ryšį).

Paimta iš Jennifer Cousins, negalios projekto konsultantė, BAAF

Tuščia schema

Ko išmokote/ką sužinojote?

1. Ką naujo sužinojote apie prieraišumo ir netekčių svarbą?
2. Ką sužinojote apie savo prieraišumo bei netekčių patirtis ir kokią įtaką ši patirtis padarė jums kaip asmeniui?
3. Ką sužinojote apie save ir savo patirtis, ir ar/kaip tai gali paveikti jūsų auklėjimą bei vaikų auginimą?
4. Su kokių elgesiu, kylančiu iš įvairių vaikų prieraišumo patirčių, jūsų manymu, esate pajėgus susitvarkyti ir kodėl?
5. Kokias stiprybes jūs atradote savyje ir savo šeimoje, kurios padėtų vaikui įveikti patirtus prieraišumo ir netekčių sunkumus?
6. Ar skiriasi jūsų ir socialinio darbuotojo nuomonės kokiais nors klausimais?
7. Kokios dar informacijos, įgūdžių, mokymų jums reikėtų auginant vaiką, turintį prieraišumo sutrikimų?
8. Aptarkite su socialiniu darbuotoju tolesnes sritis, kuriose jums reikėtų pasitobulinti, pasimokyti, pasitreniruoti.

ANTRAS SKYRIUS

Motyvacija ir lūkesčiai

Įvadas

Po giluminės analizės (mūsų istorijos, santykių, draugų, šeimų tyrinėjimo) mes buvome patvirtinti kaip tinkami tapti tėviais. Po dvidešimties mėnesių mus supažindino su keturmečiu berniuku. Jis buvo žavus, linksmas ir protingas. Mes jį parsivežėme namo. Per mėnesį mes supratome, kad esame visiškai nepasirengę priimti bet kokį vaiką ir esame palikti vieni su elgesio problemomis... Ką mes padarėme?

Hirst, 2005

Norint, kad pareiškėjams sektųsi teikti nuolatinę globą vaikui, gimusiam ne jiems patiems, svarbiausia suvokti savo viltis ir lūkesčius sau kaip tėvams bei vaikui. Pareiškėjai yra susikūrę (vieni aiškiau, kiti migločiau) tam tikrą savo būsimos šeimos paveikslą su hipotetiniu vaiku/vaisiais. Jeigu jų lūkesčiai yra realūs ir ganėtinai lankstūs, kad būtų galima pritaikyti konkrečiam vaikui, reikia atidžiai pamąstyti, kas juos motyvavo imtis šio vaidmens, taip pat ar jie gali prisitaikyti prie realybės. Pareiškėjams taip pat reikia apsvarstyti, kaip jų artimiausi giminaičiai susitvarkys su diena iš dienos būsiančiais reikalavimais, nepasitenkinimu ir frustracija.

Nėra nustatyta ryšio tarp motyvacijos veiksnių ir pasekmių nuolatinėje globoje esantiems vaikams. Tačiau, socialinių darbuotojų teigimu, yra naudinga apsvarstyti įvairius įvaikinimo ir globos skatinamuosius faktorius, kurie gali tapti parama ir paskata šeimoms nenuleisti rankų šiame, dažnai sunkiame, kelyje. Svarbu, kad motyvacija yra suprantama kaip tinkamas vaiko poreikių tenkinimas. Ir visų svarbiausia šeimos motyvacija turi suteikti galimybę priimti kiekvieno individualaus vaiko realybę.

Kai kurie tėviai, kurie yra rašę apie savo patirtis, pateikia vertingų įžvalgų apie savo motyvaciją. Paul May knygoje „Tėvystei artinantis“ (*Approaching Fatherhood*, 2005, p. 68–69) nurodo kai kuriuos lyčių motyvacijos skirtumus:

Įtėviai vyrai yra linkę tapatinti jų tarpusavio bendravimą ir sąveiką su savo vaikais kaip svarbiausią atpildą. Jie tikisi, kad jų tarpusavio bendravimas bus teigiamas, bet jie taip pat įtraukia ir daugiau iššūkių keliančių sąveikų, apie kurias įtėvių šeimos yra įspėjamos... būsimieji įtėviai dažnai yra ištroškę pokyčių, kuriuos į jų gyvenimus įneš vaikai. Jie trokšta prasmės, kurią šeima atneša į mūsų gyvenimus.

Massiah knygoje „Patiems prižiūrint savus: juodaodžių ir azijiečių įtėvių istorijos“ (*Looking after our Own: The Stories of Black and Asian Adopters*, 2005, p. 25) įtėviai kalba apie veiksmų, paskatinusių juos įvaikinti, gausą. Vieną iš daugiausia pasitaikančių veiksmų apibendrina Junice:

Mane visuomet supo ir prižiūrėjo kitų žmonių vaikai, taigi man pernelyg nerūpi pagimdyti. Tai gali padaryti visi. Mane domina tai, kas būna vėliau. Be to, Afrikos-Karibų kultūroje visuomet egzistavo neformalus įvaikinimas. Mano pusbrolio krikšto mama neturėjo vaikų. Jos mama turėjo septynis, taigi ji davė vieną savo vaikų krikšto mamai. Tai nebuvo oficialu, bet mes visuomet prižiūrėjome kitų žmonių vaikus.

Kai kuriems žmonėms sprendimas kreiptis į įvaikinimo įstaigą ir pasidomėti įvaikinimu/globa priklauso nuo pirminio atsakymo, kurį jie gauna. Neigiamas ar daugiaprasmiškas atsakymas, pavyzdžiui, susijęs su neįprastu gyvenimo būdu ar gyvenimo sąlygomis, gali žmones atgrasyti. Wallis (2006) atliktoje apklausoje pastebėjo, kad dauguma vertinimo procese dalyvaujančių porų buvo savo srities specialistai, turintys vaisingumo problemų. Žmonės, turintys mažiau lėšų ir išteklių, buvo mažiau linkę siekti įvaikinimo, o finansinių klausimų iškėlimas ir darbuotojų noras gauti aiškų atsakymą atbaido žmones. Tų, kurių motyvacija – altruizmas, ne kartą susiduria su abejojimu, ar tikrai tai yra svarbiausia motyvacija, ir dažnai nebetęsia siekio įvaikinti. Ši grupė susideda daugiausia iš juodaodžių ir vienišų žmonių. Jeigu mes norime į globą ir įvaikinimą įtraukti daugiau įvairių žmonių, tuomet agentūros turi užtikrinti, kad besikreipiantieji sulauks malonių atsakymų ir į visus rūpimus klausimus apie tinkamumą bus aiškiai atsakyta.

Ankstesnė informacija, konsultacijos ir pasirengimo etapai padės pareiškėjams apmąstyti jų motyvaciją, poreikius ir lūkesčius. Vertinimas šias sritis nagrinės giliau, kad būtų galima pareiškėjams

padėti susidaryti realų vaizdą to, kas jų laukia. Tačiau mes žinome, kad daugeliui įtėvių ir globėjų realybė pasirodo esanti visai kitokia, nei jie tikėjosi ir įsivaizdavo. Pasirengimas ir vertinimo procesas turi padėti pareiškėjams suprasti vaikų poreikius, įvertinti jų individualią konkrečią situaciją ir poreikius, apginkluoti juos vaikų emocijų ir elgesio valdymo strategijomis.

Kai vaikas apgyvendinamas šeimoje, įtėviai ir globėjai turi išmokti priimti realybę ir prisipažinti sau, kad nėra idealūs tėvai, tuo pačiu jie turi susidoroti su dažnai visaapimančiu spaudimu rūpintis nuskriaustu, vargstančiu vaiku. Apsigyvenus šeimoje vaikui, šeimos greitai gali prilyginti jų neišsipildžiusius lūkesčius ir viltis su nesėkme tiek iš jų, tiek iš vaiko pusės. Nuolatinės frustracijos ir nepasisekimo jausmas gali būti pražūtingas šeimai. Jie griaua suaugusiojo ir vaiko santykius ir galiausiai gali pakenkti šeimos stabilumui. Tačiau geras pasirengimas gali padėti šeimoms susikurti realesnius lūkesčius iki vaikai apsigyvenant šeimoje. Tai suteiks jiems galimybę pritaikyti šeimos funkcionavimą priimant naują šeimos narį.

Šis skyrius padės vertinimą atliekantiems socialiniams darbuotojams išnagrinėti šiuos klausimus kartu su būsimaisiais įtėviais ir nuolatiniais globėjais. Tai yra svarbi vertinimo dalis. Be nuodugaus jų motyvacijos ir lūkesčių vaikui(-ams), kuris taps jų šeimos dalimi, ištyrimo, darbuotojams bus sunku padėti pareiškėjams suvokti, ko jie imasi ir ką turi pasiūlyti vaikui. Taip pat darbuotojui svarbu įtraukti ir kitus šeimos narius bei artimiausius giminaičius, kurie galbūt turi kitokių lūkesčių ir poreikių. Ryšys tarp darbuotojo ir šeimos yra esminis. Be tarpusavio pasitikėjimo, sąžiningumo, atvirumo ir pagarbos šeimos nariams gali būti sunku laisvai nagrinėti šiuos klausimus ir išsakyti iškilusį nerimą ar susirūpinimą.

Įvaikinimo ir globos motyvacijos tyrimas

Daugelis pareiškėjų prasiskina kelią iki įvaikinimo ar globos per ilgą ir kartais duobėtą kelią. Kai kuriems jų tai buvo skausminga kelionė per didelę netektį, susijusią su nevaisingumu ir jo gydymu, kitus savų vaikų auginimas atvedė prie apmąstymų pasiūlyti savo šeimos gyvenimą kitiems vaikams, dar kiti nukeliavo skirtingus kelionės etapus. Suteikus galimybę pareiškėjams pagalvoti, kaip ir kodėl jie pasiekė šį tašką savo gyvenime, jiems bus lengviau pripažinti savus poreikius ir jausmus bei paanalizuoti, kaip jie įsivaizduoja save globėjo(-os) ar įtėvio/įmotės vaidmeny. Kai kuriems, ypač tiems, kurie neturi vaikų ar kurie turi nedaug patirties su vaikais, tai gali būti santykinai neištirta sritis. Tiems, kurie jau turi savo vaikų arba kurie turi patirties su vaikais savo išplėstinėje šeimoje, arba kurie patys yra užaugę globėjų/įtėvių šeimose, šio naujo vaidmens suvokimas bus paveiktas jų ankstesnių patirčių. Visų pareiškėjų supratimas apie šeimą ir vaikų auginimą yra lemtas jų asmeninių, kultūrinių, etninių, religinių ir socialinių patirčių.

Svarbu, kad socialiniai darbuotojai, atliekantys bevaikių pareiškėjų vertinimą, turėtų supratimą apie tai, kaip per pastaruosius dešimtmečius Jungtinėje Karalystėje keitėsi požiūris į įvaikinimą. Daugelį metų įvaikinimas buvo suprantamas kaip paslauga bevaikėms poroms, kad jos galėtų tapti visaverte šeima. Šiandien akcentuojama tai, kad įvaikinimas yra tarsi šaltinis vaikų norinčioms šeimoms. Žinoma, bevaikiams pareiškėjams įvaikinimas vis dar yra jų bevaikystės sprendimas, o dažnai ir paskutinė viltis. Tai gali būti tarsi proga atgauti savo gyvenimo kontrolę po nevaisingumo gydymo, pradėti mąstyti apie kažką teigiamo po patirtos netekties ir sielvarto.

Socialiniai darbuotojai susiduria su sudėtinga užduotimi padėti pareiškėjams išnarplioti intensyvias emocijas, susijusias su:

- viltimi ir nusivylimais, su kuriais jie susidūrė eidami įvaikinimo/globos keliu;
- netektimi ir sielvartu, kai turi pripažinti, kad jie niekada negalės susilaukti biologinio vaiko;
- kelione, į kurią reikėjo leistis norint tapti įtėviais.

Tai reikalauja didelio darbuotojo jautrumo ir empatijos pripažįstant bei gerbiant pareiškėjo poreikius, o tuo pačiu galvojant apie vaikus, kuriems reikia naujų tėvų. Šios temos yra plačiai aprašytos BAAF gerosios patirties vadove „Nevaisingumo nagrinėjimas įvaikinime“ (Good Practice Guide, *Exploring Infertility Issues in Adoption*, Millar ir Paulson-Ellis, 2009). Lyčių skirtumai prisitaikant prie nevaisingumo tyrinėjami 2005 m. Paul May knygoje „Tėvystei artėjant“ (*Approaching Fatherhood*) ir 2010 m. Butcher knygoje „Sušalęs“ (*Frozen*).

Socialinio darbuotojo užduotis yra iširti motyvacijos veiksnys nustatant, kurie yra teigiami, kurie gali turėti neigiamos įtakos, ir tuos, kurie gali turėti tiek teigiamų, tiek neigiamų elementų. Kai kuriems pareiškėjams bevaikystė gali būti esminis veiksnys. Kiti gali jau pažinoti pageidaujama

įvaikinti/globoti vaiką. Iš 2008 m. atlikto Hunt ir kt. tyrimo žinome, kad išankstinis vaiko pažinimas gali būti apsauginis veiksnys – jau yra užsimezgęs ryšys tarp vaiko ir pareiškėjo, be to, pareiškėjas jau žino „tikrą“ vaiką. Kitiems pareiškėjams esminis motyvacijos veiksnys gali būti ankstesnio gyvenimo patirtis, pavyzdžiui, pareiškėjas, galintis susitapatinti su skurde gyvenančiu ar prievartą patyrusiu vaiku. Tik nuodugniai, kruopščiai ištyrus pareiškėjo ankstesnes gyvenimo patirtis, socialinis darbuotojas gali suprasti, kaip jos paveikė pareiškėjo pagrindinius motyvacijos veiksnius (žr. 1 skyrių „Prieraišumas, trauma ir netektis“).

Kai kurie, ypač bevaikiai, pareiškėjai gali jausti stiprų visuomenės spaudimą, susijusį su įsivaizdavimu apie visavertę šeimą ir norą jį patenkinti. Be didelių asmeninių, emocinių investicijų siekiant, kad vaikas ateitų į šeimą, yra neįtikima, kad pareiškėjai galės atlaikyti sunkius laikus, kurie gali pasitaikyti ateityje. Kai kurie į įvaikinimą ar globą gali žiūrėti kaip į draugystės vieninteliam vaikui suteikimą, tačiau ji negalima be asmeninio indėlio.

Pareiškėjų motyvacija gali būti noras kompensuoti nelaimingą vaikystę arba, jei jie patys yra tėvai, noras turėti dar vieną šansą viską padaryti teisingai. Svarbu patyrinėti pareiškėjų patirtis, ko jie iš jų išmoko, ir pagalvoti, kaip tai gali paveikti jų vaikų auginimo sugebėjimus.

Retkarčiais įvaikinimas ar globa gali būti suprantami kaip būdas pakeisti savo prarastą vaiką. Dažniausiai tai nėra atvirai demonstruojama, o darbuotojui šioje vietoje reikia būti budriam ir ieškoti neišgyventos netekties požymių. Nė vienas vaikas nebus pajėgus pakeisti prarasto vaiko: pareiškėjai gali nuolat piktintis, kad vaikas negeba to padaryti, ir vaikas gali neišverti patiriamo spaudimo. Nevaisingų porų atveju, darbuotojas turi pamąstyti, ar įvaikinimas/globa nebus skausmo dėl negalėjimo susilaukti biologinių vaikų, palengvinimas (kitais žodžiais tariant, „prarasto“ vaiko, kurio jie negalėjo pagimdyti, kompensacija).

Retkarčiais įvaikinimas ar globa gali būti suprantami kaip būdas pagerinti, „pataisyti“ savo nelaimingą vedybinį/partnerystės gyvenimą arba tiesiog, kai vienas poros narys palaiko kitą. Darbuotojui reikia įgūdžių vertinant poros santykius ir norint įsitikinti, kad kiekvienam nariui tai yra svarbu. Vienodi išipareigojimai ir stiprūs, palaikantys, abipusiai santykiai yra esminis veiksnys norint atlaikyti iššūkius, kilsiančius ateityje (žr. 6 skyrių „Poros savitarpio santykių įvertinimas“).

Yra įmanoma, kad motyvacija kiltų iš altruizmo, kartais pagrįsto giliu religiniu įsitikinimu, arba dėl to, kad pareiškėjas jaučiasi laimingas gyvenime arba didžiuojasi savo užaugintais biologiniais vaikais. Kartais pareiškėjai renkasi galimybę įvaikinti ar globoti, bet ne susilaukti savo biologinių vaikų. Į tokią situaciją kartais žiūrima kreivai, su nepasitikėjimu (Wallis, 2006), tačiau reikia bandyti suprasti, iš kur kyla tokia reakcija, ir toliau tirti pareiškėjų motyvaciją. Ar, pavyzdžiui, socialinio darbuotojo reakcija yra paremta manymu, kad pirmenybė turėtų būti teikiama savo biologiniams vaikams? Ar ta reakcija kyla svarstant pareiškėjo gebėjimą užmegzti intymius ryšius, susijusius su kebliomis seksualinėmis ir vaikų gimimo istorijomis, o gal poros santykių kokybe ir stabilumu? O gal pareiškėjo motyvacija susijusi su tuo, kad valstybėje yra begalė šeimos globos netekusių vaikų?

Žmonės, nusprendę savo namų duris atverti neįgaliam vaikui, tai daro dėl daugybės priežasčių. Negalią turinčių vaikų tėvų ir globėjų motyvacija apima:

- šeimas, turinčias asmeninę su negalia susijusią patirtį;
- šeimas, kurios vertinimo metu pakeitė savo nuomonę ir yra pasirengusios apsvarstyti įvairias galimybes globoti/įvaikinti vaiką, įskaitant ir turintį negalią;
- savo vaikus užauginusius pareiškėjus, kurie nori toliau auginti vaikus ir yra pasirengę didesniems iššūkiams;
- žmones, kurių įsitikinimai ar vertybių sistema juos motyvuoja ir suteikia stiprybės pasišvesti kitiems;
- žmones, kurie yra susipažinę su negalios pasauliu ir į negalią nežiūri kaip į stigmą;
- žmones, kurie dirbo ar dirba su specialiųjų poreikių turinčiais vaikais;
- žmones, kuriems reikia, kad nuo jų kas nors visą laiką priklausytų (tai nėra tinkamas motyvacijai veiksnys, kai neleidžiama tinkamai formuoti nepriklausomybės jausmų).

Taigi motyvacija gali būti sudėtingas mišinys, susidedantis iš sąmoningų ir pasąmoninių, teigiamų ir neigiamų veiksnių. Darbuotojams reikia pilnai iširti, kas motyvuoja pareiškėjus, ir visą vertinimo laikotarpį stebėti, kas šiuos žmones atvedė į šį etapą bei kaip plėtojasi jų įvaikinimo/globos suvokimas. Kiekvienas būsimas tėvis ar globėjas turi susikūręs tam tikrą fantaziją, susijusią su savo naujuoju vaidmeniu. Jie susikuria ne tik savo sėkmės viziją, bet ir numato, kiek laiko teks laukti vaiko – šis laukimas dažnai būna įsivaizduojamas kaip lengvesnis ir greitesnis, nei nutinka realybėje. Žinojimas

apie skaudžias vaiko patirtis praeityje gali kurstyti jų troškimą „viską pataisyti“. Kuo stipresnės ir kuo ilgiau tokios fantazijos apie vaikų auginimą tęsiasi, tuo sunkiau bus naujiesiems tėvams/globėjams susitaikyti su daugybe nusivylimų, kuriuos teks patirti ateityje. Prie realių vaiko emocinių reakcijų dar galima pridėti naujųjų tėvų žlugusių lūkesčių kartėlį.

Visiems pareiškėjams yra svarbu kaskart save naujai įsivertinti, pakoreguojant savo lūkesčius sau ir vaikui, atsižvelgiant į realybę. Pareiškėjams reikėtų atsiminti, kad nėra tobulų tėvų, tik „pakankamai geri“, kurie gali pripažinti savo klaidas, džiaugtis savo sėkmėmis, ir kurie nuolat stengiasi tobulėti bei augti kaip tėvai.

Motyvacija ir saugūs suaugusieji

Visus pareiškėjus reikia vertinti atsižvelgiant į jų gebėjimą apsaugoti vaiką, kai jis gyvens jų globoje. Globojant vaikus, kurie galimai yra patyrę prievartą ar nepriežiūrą, bus tam tikrų dalykų, į kuriuos reikės atkreipti dėmesį. Nemažai įstaigų teikia specialius mokymus asmenims, globojantiems prievartą ar nepriežiūrą patyrusius vaikus, be to, išleista nemažai naudingų leidinių įtėviams ir globėjams apie smurtą ir nepriežiūrą patyrusių vaikų auginimą. Didelė dalis šeimose apsigyvenusiu vaikų yra patyrę vienokią ar kitokią prievartą – fizinę, emocinę arba seksualinę, taip pat ir nepriežiūrą. Taigi visi pareiškėjai turi būti tinkamai pasirengę atpažinti blogo elgesio su vaiku požymius, nepamiršti savo poreikių ir jausmų bei tinkamai tenkinti vaiko poreikius.

Pareiškėjams reikia apsvaistinti, kaip jie galės suteikti vaikui saugią aplinką, turint galvoje tai, kad vaikas gali jausti vidinį nesaugumą ir nepasitikėjimą, nesugebėti valdyti savo stiprių emocijų ir poelgių. Iš anksto neapgalvojus šio klausimo, gali būti sunku formuoti „saugios globos strategiją“ ar „šeimoms politiką“. Ši strategija turi užtikrinti vaikui saugią aplinką ir jo poreikių tenkinimą, tuo pačiu reikia užtikrinti, kad kiti šeimos nariai taip pat jaustųsi saugiai bei žinotų, ko iš jų tikimasi.

Darbuotojai turėtų būti atidūs ir prisiminti, kad gali pasitaikyti žmonių, kurie kreipiasi dėl įvaikinimo ar globos tam, kad turėtų priėjimą prie vaikų ir galėtų juos prievartauti, tvirkinti. Šią tikimybę reikia prisiminti ne tik priimant naujus žmones į mokymus, bet ir per visą vertinimo procesą. Rizikos įvertinimas visuomet turi būti vertinimo dalimi.

Pastaraisiais metais įvyko du atvejai, kurių metu vaikai ir paaugliai patyrė rimtų traumų (Parrott ir kt., 2007) ar mirė (Leslie, 2001) ant įtėvių arba globėjų rankų. Analizuojant šiuos atvejus galima daug ko pasimokyti, pirmiausia:

- užtikrinti, kad vertinimai būtų pagrįsti aiškumu, faktais ir įrodymais – kad visus teiginius, kuriuos pareiškėjai pasako apie save ir savo kompetencijas, būtų galima patikrinti, patvirtinti;
- surinkti įrodymus iš įvairių šaltinių;
- susitelkti ties duota faktine informacija – kritiškai įvertinti bet kokią klaidingą ar trūkstantą informaciją;
- užtikrinti, kad būtų apsvaistyti visi šaltiniai ir nuorodos – įvertinti šaltinių patikimumą ir tinkamumą;
- užtikrinti, kad chronologinės lentelės būtų užpildytos;
- taikyti profesinę kompetenciją, paremtą „žiniomis, atliktais įvertinimais bei interpretacija“ (Parrott ir kt., 2007).

Be viso to, pareiškėjai turi būti įvertinami atsižvelgiant į saugumo garantijas, užtikrinančias, kad bet kokios abejonės būtų aptariamoms galvojant apie vaiką. Socialiniai darbuotojai turi būti pasiruošę „apgalvoti neįmanoma“, abejoti, stebėti ir tirti. Kartais darbuotojams tai gali kelti nepatogumų, todėl reikalinga gera supervizija, sukurti geri darbiniai santykiai su pareiškėju vertinimo proceso pradžioje, taip pat su pareiškėju tiksliai ir aiškiai aptartas vertinimo procesas.

Nėra per griežtų testų ir per daug įkyrių apklausos klausimų, kai kalbame apie žmonių, norinčių tapti įtėviais ar globėjais, patikimumą, pagrįstumą ir sąžiningumą.

Leslie, 2001

Galimi įspėjimo ženklai dėl pareiškėjų gali būti akivaizdus poreikis „kontroliuoti“ vaiko išvaizdą, raidą ar elgesį, įtartinas seksualines pažiūras, darbuotojų, mokymo grupių dalyvių ar rekomenduojančių žmonių išreikštą nerimą dėl pareiškėjų. Vertinimo proceso eigoje labai svarbu

patikrinti visus šiuos kylančius vidinius jausmus. Taip pat yra svarbūs asmeniniai šaltiniai ir įstatymų numatyti patikrinimai, kurie turi būti išanalizuoti vaiko saugumo atžvilgiu.

Gera supervizija, leidžianti reflektuoti ir stengtis suprasti pareiškėją, yra naudingas dalykas tyrinėjant darbuotojui kilusį nerimą ir instinktyvius jausmus. Kai kuriais atvejais vėliau, jei reikia, galima ieškoti pagalbos kreipiantis į vaiko teisių apsaugos specialistus. Dėl artimo darbuotojo ir pareiškėjo santykio, darbuotojui yra sunku visuomet išlikti objektyviam, ir keliantys nerimą ženklai netyčia, per neapsižiūrėjimą būna praleisti. Čia kaip saugumo priemonė gali būti pasirinkimas vertinimą atlikti kartu su kolega. Supervizija taip pat suteikia galimybę darbuotojui atsitraukti ir išnagrinėti vykstantį procesą bei dinamiką. Kai kurie vaikų prievartautojai turi labai gerus socialinius įgūdžius ir gali užmaskuoti arba racionaliai paaiškinti nerimą keliančius ženklus. Jų išorinį patikimumą gali būti išskirtinai sunku nuginčyti ar demaskuoti.

Nuolatinių namų suteikimo vaikui motyvacija: teigiami ir neigiami veiksniai

Kai kurie iš apačioje išvardytų veiksnių gali turėti tiek teigiamų, tiek neigiamų elementų. Pilnas motyvacijos ištyrimas kartu su pareiškėju padės nustatyti, kiek ši motyvacija nukreipta į vaiko poreikių tenkinimą.

	<p>Teigiami veiksniai Gėrėjimasis vaikais ir jų supratimas. Pripratimas prie vaikų ir teigiamas požiūris. Būti susipažinusi su įvaikinimu ar globa ir teigiamas požiūris į tai. Noras išreikšti šilumą ir rūpestį vaiku.</p>
Vaiko pažinimas	<p>Teigiami veiksniai Jau turi užmezgęs su vaiku ryšį ir turi realų supratimą apie jo poreikius. Tiki, kad šeima pasirūpins savu (susijusio asmens prašymu). Neigiami veiksniai Pažįsta vaiką, bet neturi realaus supratimo apie jo poreikius. Pareigos jausmas, jei yra vaiko išplėstinės šeimos narys. Poreikis gelbėti vaiką (gali tikėtis vaiko dėkingumo arba neturėti realaus supratimo apie jo poreikius). Skolos gražinimo metas: „Mes visuomet žinojome, kad tu viską supainiosi“ (pareiškimas, išsakytas susijusio asmens).</p>
Bevaikystė	<p>Teigiami veiksniai Poreikis sukurti šeimą (ir dalytis su partneriu). Poreikis auklėti/auginti, išreikšti stiprius motinystės/tėvystės jausmus. Suprantamas kaip žingsnis pirmyn įveikiant sielvartą, tai traktuojamas kaip netekties įveikimo ženklas. Neigiami veiksniai Būdas užpildyti nevaisingumo paliktą tuštumą. Būdas išspręsti bevaikystės netektį. Būdas pateisinti partnerio, (išplėstinės) šeimos lūkesčius ar spaudimą.</p>
Kitos netekties sritys	<p>Neigiami veiksniai Noras pakeisti nesenai mirusį vaiką. Noras pakeisti suaugusius vaikus, kai motyvacija nukreipta daugiausia į savo poreikius. Prarasto mylimo asmens, pvz., tėvo, motinos, kompensacija. Nepasitenkinimas darbu/asmeniniu gyvenimu (poreikis kitaip tenkinti savo poreikius gali būti teigiamas, jei ši motyvacija taip pat apima norą rūpintis kitais, tenkinti kitų poreikius).</p>
Dėmesys šeimai	<p>Teigiami veiksniai „Ištuštėjusio lizdo“ sindromas, kai norima daugiau duoti</p>

	<p>vaikams, yra noras panaudoti savo tėvystės įgūdžius. Noras pakelti savivertę, kurią suteikia vaikų auginimas.</p> <p>Neigiami veiksniai Tikėjimasis, kad vaikas suteiks draugiją biologiniam vaikui. Tikėjimasis, kad vaikas suteiks draugiją globėjui/įtėviui. Griežtas vaikų auklėjimo stilius bei manymas, kad įvaikinto/globojamo vaiko auklėjimas bus toks pat kaip ir biologinio vaiko. Biologiniai vaikai yra ne tokie entuziastingi (mažiau trokšta) dėl įvaikinimo/globos nei pareiškėjai.</p>
Santuoka/partnerystė	<p>Neigiami veiksniai Noras įsiteikti globoti/įvaikinti trokštančiam partneriui. Išsaugoti netvirtą santuoką/partnerystę. Noras atitaisyti partneriui padarytą skriaudą, išpirkti kaltę. Seksualinio intymumo tarpusavio santykiuose trūkumas, o vaikas yra suprantamas kaip būdas pasiekti kitos rūšies intymumą. Patenkinti seksualinį potraukį vaikams.</p>
Religiniai įsitikinimai	<p>Teigiami veiksniai Tikėjimo sistemos, mokačios, kad mes turime kažką grąžinti. Religinės bendruomenės, remiančios ir palaikančios įvaikinimą ir globą.</p> <p>Neigiami veiksniai Griežti religiniai įsitikinimai, užkertantys kelią individualiems poreikiams ir norui turėti vaiką. Tikėjimasis, kad vaikas bus dėkingas už jo „išgelbėjimą“. Religinė pareiga be tikro džiaugsmo vaiku ar noro jam padėti.</p>
Socialinis sąmoningumas	<p>Teigiami veiksniai Altruistiniai motyvai – noras kažką grąžinti (turi eiti kartu su noru padėti vaikams).</p> <p>Neigiami veiksniai Tikėjimasis, kad vaikas bus dėkingas už jo „išgelbėjimą“.</p>

Adaptuota iš Queensland vyriausybės, Vaikų saugumo departamento, Australija
www.childsafety.qld.gov.au, 2009 m. kovo 22 d.

Ką reiškia tapti nuolatiniais vaiko globėjais

Kai kurie globėjai tampa nuolatiniais, nes pavargsta nuo atvykimų ir išvykimų, šeimos gyvenimo irimo, kuriuos gali sukelti laikina globa. Mažiausiai pusė nuolatinį globėjų yra įvertinami ir suporuojami su vaiku, kurį jie jau globoja (Schofield ir Beek, 2008). Kiti jau iš pat pradžių žino, kad nori pasiūlyti vaikui pastovius namus.

Schofield ir kt. (2000) nustatė, kad šeimos struktūra ir tėvystės įgūdžiai gali paveikti pareiškėjų motyvaciją. Jų tyrimai atskleidė, kad nuolatiniai globėjai dažniausiai patekdavo į vieną iš trijų didelių grupių.

„Šeimos kūrėjai“

Šie globėjai siekia sukurti ar pagausinti jaunas šeimas per ilgalaikę globą. Globa yra suprantama kaip tėvystės vaidmens pratęsimas. Nauji globėjai gali būti bevaikiai arba turėti antrinį nevaisingumą. Kaip patyrusiems globėjams, jiems gali nepatikti laikinosios globos vaikų atvykimai ir išvykimai. Jei vaikas jau yra globos namuose, globėjams svarbu, kad jis pritaipytų jų šeimoje. Šie globėjai tikisi „normalios“ pagalbos auklėjant vaikus bei nori, kad juos traktuotų kaip „normalią“ šeimą. Jie nori, kad vaiko socialinis darbuotojas parodytų pagarbą visai šeimai. Jų požiūris į vaiko biologinę šeimą svyruoja nuo priėmimo iki ambivalentinių jausmų.

„Antrinės šeimos“

Šie globėjai turi vyresnių biologinių, įvaikintų ar globojamų vaikų, kurie tuoj paliks namus arba jau gyvena savarankiškai. Ilgalaikė globa siūlo galimybę išauginti dar vieną šeimą. Tai didžiausia grupė,

dažnai susidedanti iš vyresnių ir kartais turinčių didelę globos patirtį žmonių. Dažnai šeimai vadovauja moteris globėja, kuriai talkina vyras. Kai kurių išorinė motyvacija yra susijusi su liūdnais ar traumuojančiais įvykiais jų gyvenime. Kai kurių gyvenimas nepaprastai užimtas.

„Profesionalai“

Šie globėjai globą supranta kaip kvalifikuoto darbo formą, tačiau vaikai vis tiek suvokiami kaip šeimos dalis. Dažniausiai šiems globėjams mokamas atlyginimas kaip kvalifikuotiems specialistams. Namų ūkyje dažniausiai būna vienas globėjas, dirbantis visu etatu. Jis turi įgijęs patirtį kaip globėjas ar įvaikintojas ir toks žmogus globą supranta kaip apmokamą darbą, kurį galima dirbti namuose. Ši globėjų grupė dažniausiai turi prieinamą profesionalesnį pagalbos ratą, kai kuriais atvejais ir „atostoginę globą“ (kai globėjas gali išeiti atostogų, o jį tuo metu pavaduoja kitas asmuo). Šie globėjai save suvokia kaip komandos narij, o darbas su vaiko biologine šeima yra viena iš darbo šioje komandoje užduočių. Šios rūšies globoje gali kilti įtampa tarp „globos“ ir „buvimo tėvais“ vaidmenų.

Pareiškėjų lūkesčiai vaikui

Kokį pareiškėjas turi susikūręs šeimos gyvenimo paveikslą su įvaikintu/globojamu vaiku? Koks paveikslas atsiskleidžia socialiniam darbuotojui, kuris kartu su pareiškėju tyrinėja pastarojo poreikius, norus, lūkesčius, susijusius su ateityje jo namuose apsigyvensiančiu vaiku? Tai yra pagrindiniai klausimai, į kuriuos atsakoma vertinimo proceso eigoje. Pareiškėjui ir jo šeimai turi būti pagelbėta įvardyti viltis bei troškimus, kuriuos jis atsinešė į mokymus, jie taip pat turi daug sužinoti apie vaikų, kuriems reikia nuolatinės gyvenamosios vietos, poreikius. Daugelis pareiškėjų turės pakoreguoti savo mąstymą ir norus, pritaikydami juos prie realios vaiko situacijos. Tai yra kelionė, kuri kai kuriems žmonėms gali būti apkartinta nusivylimu.

Kartu su viltimis ir lūkesčiais pareiškėjai taip pat ir nerimauja. Visi dažniausiai nerimauja dėl to, ar sugebės užmegzti ryšį su vaiku. Kai kuriems nerimą gali kelti tai, kaip jiems seksis susitvarkyti su skubios tėvystės sunkumais. Visiems pareiškėjams reikia apgalvoti, kaip jie tvarkysis su problemomis, susijusiomis su vaiko buvusia gyvenamąja vieta ir būsimais raidos poreikiais.

Vertinimo proceso metu kiekviena šeima nuolat svarstys, koku vaiku jie gali sėkmingiausiai pasirūpinti. Kai kurios charakteristikos, kaip antai, amžius, vaikų skaičius, lytis, yra aiškesnės, kitos mažiau aiškios. Pareiškėjai kartais gali būti net neįsisąmoninę kai kurių savo lūkesčių, susijusių su vaiku, kurį jie tikisi auginti, todėl būtų gerai, kad jie turėtų galimybę pasidalyti savo mintimis ir lūkesčiais su kitais grupės nariais ar socialiniais darbuotojais. Šie lūkesčiai gali sukelti apie tokius aspektus kaip išvaizda, charakteris ir jų potencialūs pasiekimai. Šie lūkesčiai yra labai svarbus raktas, leidžiantis numatyti, kiek šeima bus linkusi priimti vaiką tokį, koks jis yra. Taip pat vertėtų prisiminti, kad šeimos nariai gali turėti skirtingų lūkesčių, todėl kaip galima anksčiau reikia jiems suteikti galimybę pasidalyti ir aptarti jų viziją, susijusią su vaiku. Tą patį galima taikyti kalbant ir apie vaiko elgesį, kurį pareiškėjai gali toleruoti arba kurį gali norėti pakeisti.

Kalbant apie potencialius vaiko pasiekimus, šeimos gali turėti lūkesčių dėl vaiko išsilavinimo, mokslumo, sportinių gebėjimų, bendrų interesų su šeimos nariais ar jų emocinio vystymosi (pavyzdžiui, kad jie taps visateisiais ir atsidačiusiais šeimos nariais).

Didžioji bendros populiacijos dalis nenori svarstyti įvaikinimo galimybes, kai būsima vaiko raida yra neaiški arba kai vaikas turi elgesio problemų, arba yra neįgalus. Didelė dalis tėvų pirmenybę teikia kūdikiui, o ne mažam vaikui. Vis dėlto žmonių pažiūros gali būti paveiktos jų įgytos patirties su kitais vaikais. David Akinsanya pastebėjo, kad pareiškėjai, turintys vaikų auginimo patirties, labiau linkę apsvarstyti galimybę priimti į savo šeimą vaiką, kurio raida nėra aiški ar kuris turi elgesio problemų. Taigi į mokymus ateinantys pareiškėjai gali turėti skirtingų lūkesčių, skirtingą vaiko poreikių supratimą ir skirtingą požiūrį, kaip reikia auklėti skirtingos biografijos vaikus. Socialiniams darbuotojams reikia numatyti būdus, kokiais pareiškėjai gali sužinoti ir įgyti patirties su realiais vaikais. Tam yra keletas įdomių ir vaizdingų pratimų, kurie gali padėti pareiškėjams prisiliesti prie „tikro“ vaiko (2010 m. Cousins „Stumtelėjus vertinimo vartus“ (*Pushing the Boundaries of Assessment*)). Galimybė susitikti ir praleisti šiek tiek laiko su vaikais, pavyzdžiui, pažaidžiant su jais žaidimų aikštelėje, aplankant juos vaikų namuose ar internate, pasiėmus giminaičių vaiką savaitgaliui ar atostogoms, suteiktų vertingų įžvalgų tiek pačiam pareiškėjui, tiek darbuotojui.

Socialinis darbuotojas turi stengtis padėti pareiškėjui atsiverti ir atvirai apsvarstyti įvairių vaikų grupes bei užtikrinti jį, kad tikrai turės galimybę susipažinti su realia vaiko padėtimi prieš apsisprendamas,

kokiam vaikui jis tinkamiausias. Kyla pagunda pabandyti praplėsti kai kurių pareiškėjų apsisprendimo ribas, kad būtų galima rasti šeimas „sunkiems“ vaikams. Kai kurie pareiškėjai gali jausti spaudimą sutikti priimti vaiką, kurio galbūt nenorėtų, tačiau bijo tarnyboms pasirodyti pernelyg išrankūs. Kiti galbūt yra užvėrę duris kai kuriems vaikams, pavyzdžiui, turintiems negalią, dėl tam tikros išankstinės nuomonės ir dėl to, kad nėra turėję realios galimybės apsvarstyti įvairius sveikatos sutrikimus bei kokią įtaką jie daro auginant vaiką, taip pat apsvarstyti konkretaus vaiko perkėlimą į jų šeimą. Socialinis darbuotojas turėtų atsižvelgti į pareiškėjų psichinę būseną: vertinimo proceso metu daugelis jaučia nerimą, stresą, yra įsitempę ir sunerimę dėl išvadų. Todėl socialiniam darbuotojui reikalingas didelis jautrumas ir subtilumas, norint suteikti galimybę pareiškėjams būti atvirais naujoms idėjoms bei sąžiningiems ir nuoširdiems dėl savo kaip tėvų galimybių ir pajėgumo (žr. Cousins, 2003).

Pareiškėjams ir jų šeimos nariams naudinga pripažinti „svajonių“ vaiką. Nevaisingi pareiškėjai gali įsivaizduoti ne norimą įsivaikinti vaiką, bet mažylį, kurį jie norėtų pagimdyti. Ši netektis buvo gili ir skausminga. Tas vaiko ilgėjimasis gali sietis su norimu įsivaikinti vaiko vaizdiniu, todėl įtėviai gali nesąmoningai lyginti įvaikį su negimusiu „svajonių“ vaiku (Lousada, 2000). Kiti gali būti susikūrę vaiko vaizdinį, gerai nesuprasdami vaiko pastovumo poreikio, tretį – trokšdami idealaus vaiko. „Svajonių“ vaiko egzistavimas gali turėti įtakos įvaikinimo/globos sėkmei. Nepatenkinti poreikiai ar neišsipildę su vaiku susiję lūkesčiai gali būti globos/įvaikinimo žlugimo požymis. Tai mums vėl primena vieną iš esminių vertinimo iššūkių – gebėjimą įsivaizduoti vaiką konkrečioje šeimoje ir pajusti šeimos gyvenimo kokybę.

Emocinės žalos vaikui reikšmė

Ką reikėtų aptarti šeimoje arba grupėje

Pamąstykite, ką vaikai gali atsinešti su savimi, pateikdami duotus pavyzdžius. Kokią įtaką tai gali padaryti šeimos lūkesčiams, susijusiems su vaiku? Kaip šeimos gali pritaikyti savo lūkesčius ir kas jiems gali padėti tai padaryti?

Kaip vaikas suvokia

Globėjus: iš ankstesnių šeimų atsineš netinkamos globos ar naudotos prievartos patirtį.

Save patį: pavyzdžiui, atpirkimo ožys, nesiseka mokykloje, rūpinasi savo broliais/sesėmis.

Šeimą: pavyzdžiui, gali manipuliuoti kitais, vengti dėmesio ar siekti nuolatinio dėmesio, labiau tikėtis kritikos, o ne pagyrų.

Vaiko jausmai

Gali turėti sunkumų arba išvis nemokėti rodyti jausmų. Dar turi išmokti atpažinti jausmus, suprasti, kaip jie formuojasi ir vystosi.

Trūksta priemonių (pavyzdžiui, žodyno, kad galėtų kalbėti apie jausmus ir apie tinkamą jų reiškimo būdą).

Negali priimti/suvaldyti neigiamų jausmų.

Nėra atsikratę savo neigiamų jausmų (pvz., sielvarto, pykčio ar baimės) iš praeities.

Vaiko elgesys

Netinkamai išreiškia savo poreikius ir jausmus arba juos slepia.

Dažnai elgesys būna netinkamas/nenaudingas/keliantis iššūkius.

Kartoja praeityje išmokus elgesio šablonus.

Gali ieškoti įvairių bendravimo būdų, tačiau jam reikia padėti juos atrasti ir tobulinti.

Vaiko ryšiai

Nelabai supranta, kaip ryšiai veikia.

Demonstruoja neigiamus bendravimo įgūdžius su suaugusiaisiais ir/ar kitais vaikais, pvz., trukdo, trikdo, būna agresyvus.

Ankstyva vaiko aplinka skatina jį tikėtis nesėkmės – apriboja pasiekimų motyvaciją.

Gali pakenkti šeimos funkcionavimui/suaugusių partnerystei/socialiniam tinklui.

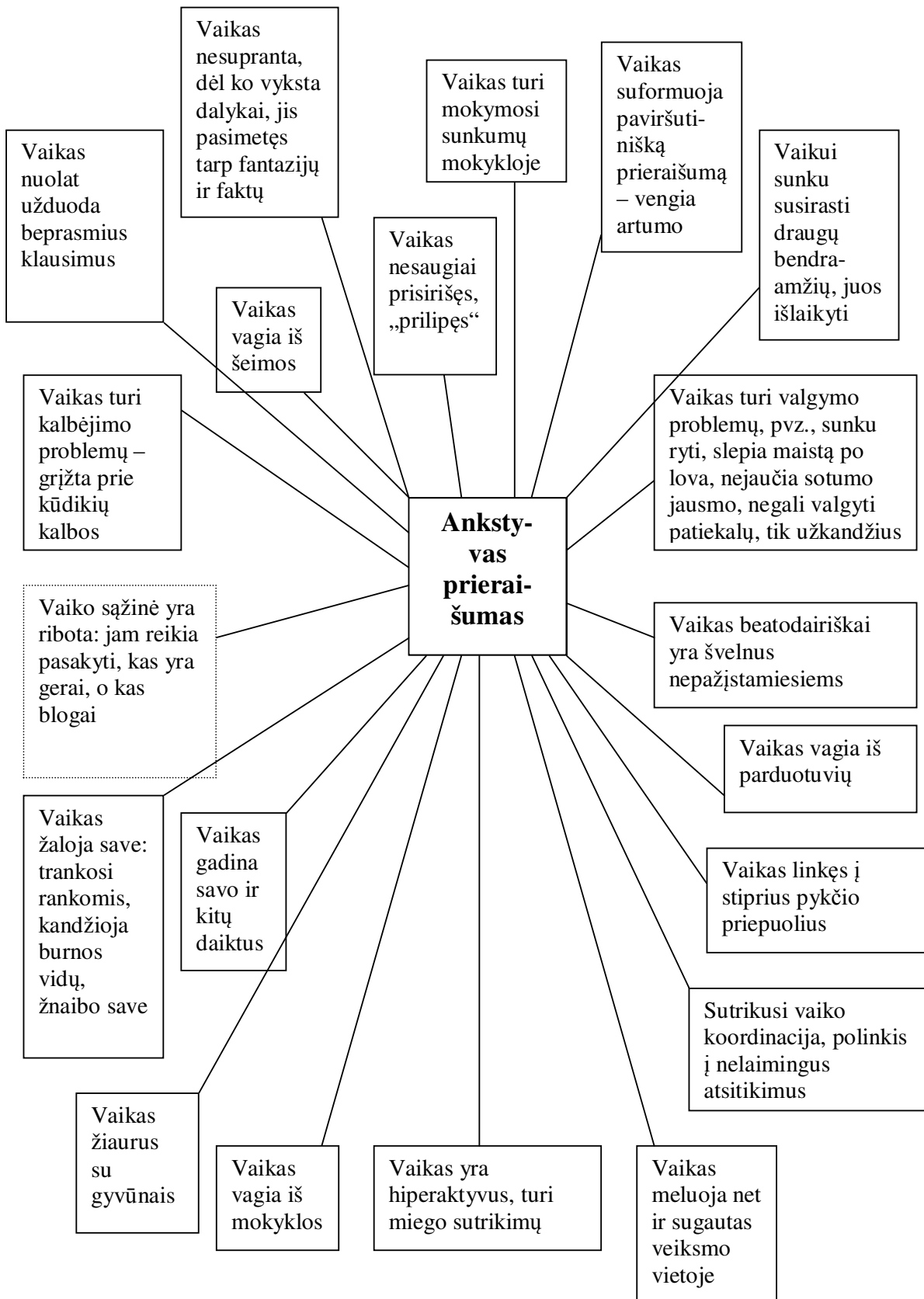
Negali pasiūlyti abipusiškumo, dalijimosi ar apsikeitimo su kitais.

Gali prieštintis/bioti artumo, intymumo ar suaugusiųjų rūpinimosi.

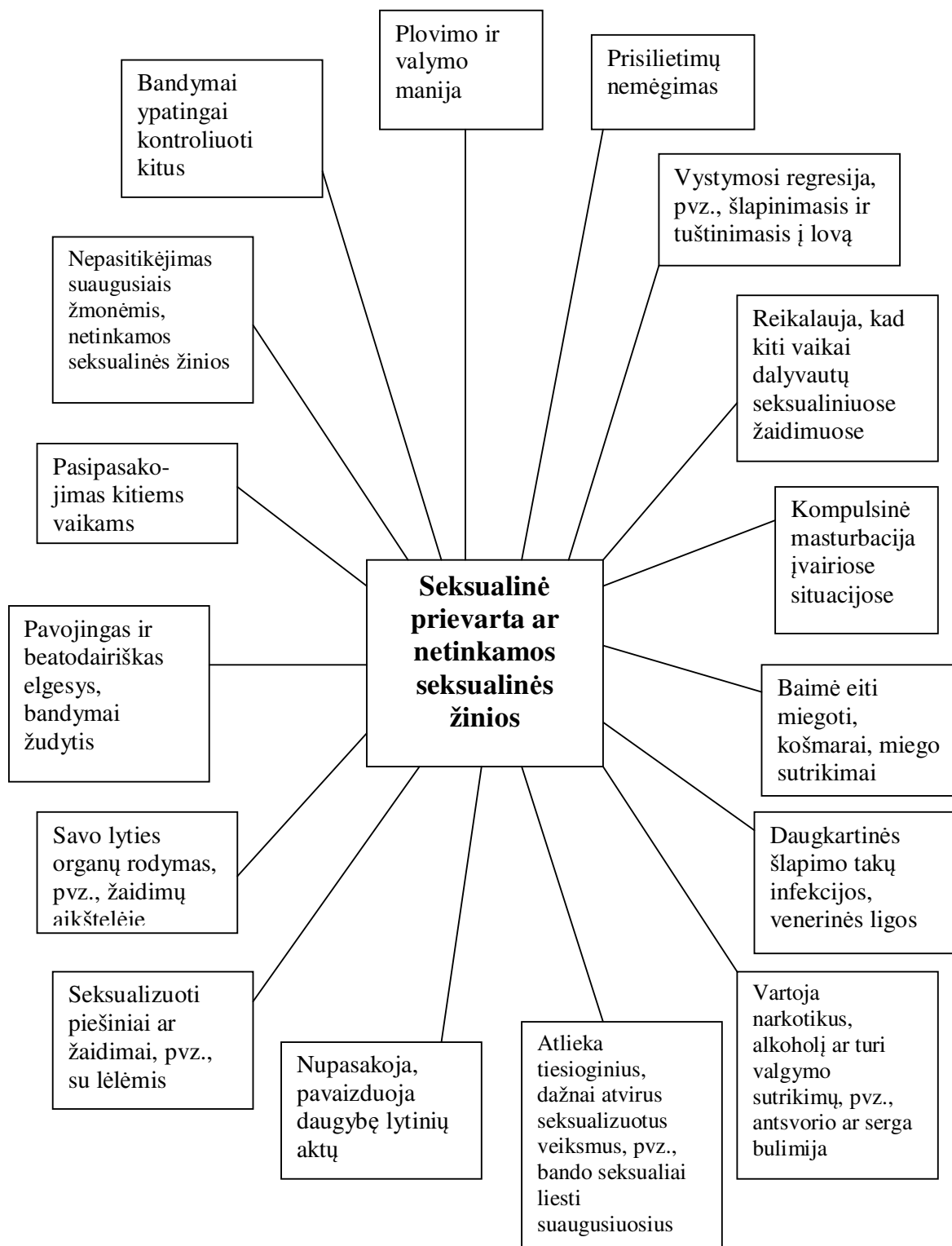
Galimas atskyrimo ir netekties poveikis

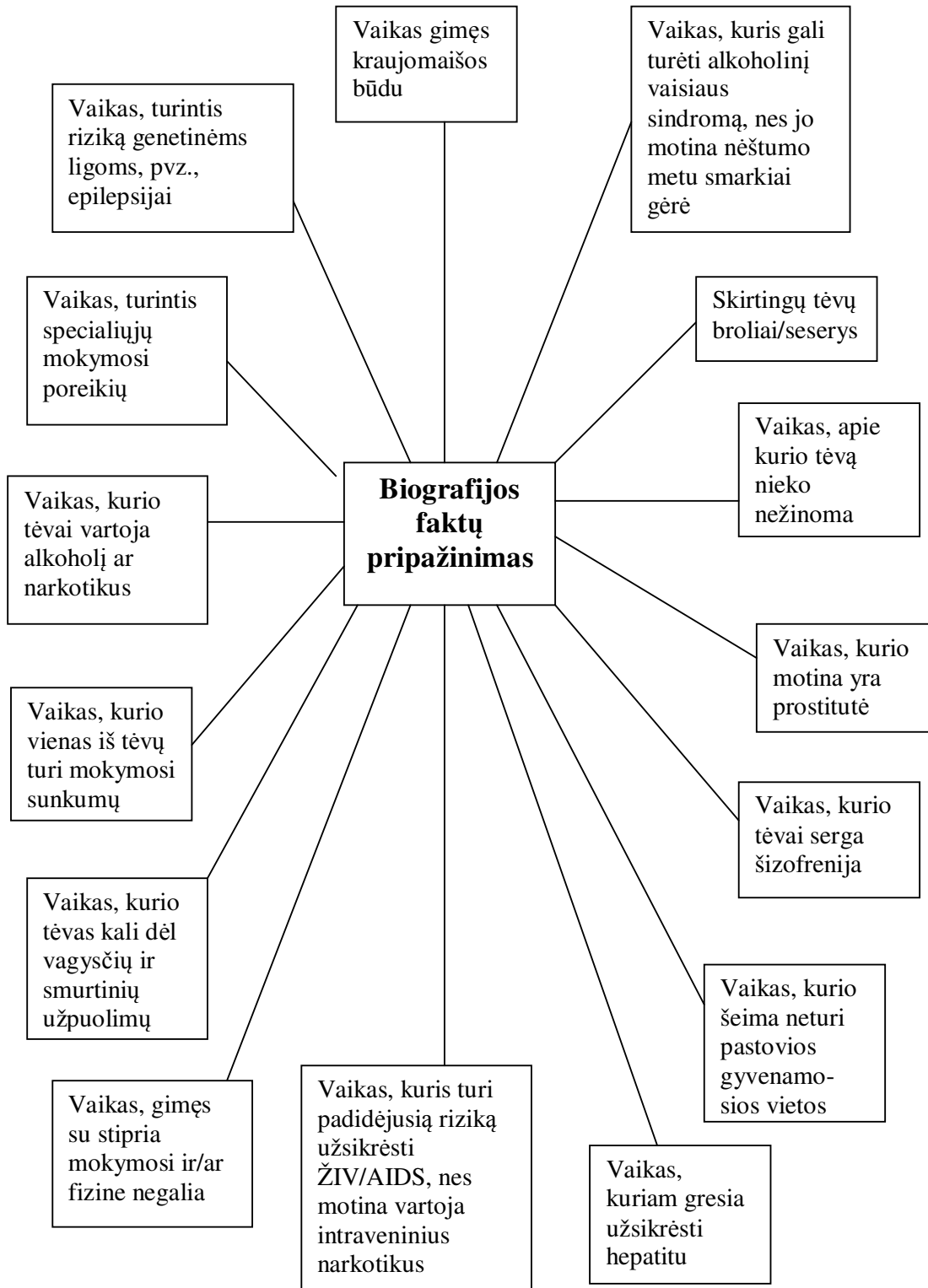
Galimas menko ankstyvo prierašumo poveikis

Galimas seksualinės prievartos poveikis

Biografijos faktų įvertinimas

Šeimos funkcionavimo ir ryšių tyrimas

Bet kuriuo atveju, ar pareiškėjas yra vienišas, ar turi porą, turi ar neturi vaikų, jis bus sukūręs šeiminio gyvenimo modelius ir vaidmenis, kurie yra suprantami jo šeimos nariams bei socialiniam tinklui, ir kurie buvo sukurti dalyvaujant toje šeimoje ar socialiniame tinkle. Atėjęs į šeimą vaikas neišvengiamai keis šiuos modelius ir šeimos sistemas, kaip ir šie keisis prisitaikydami prie jo. Tiek šeimos nariai, tiek vaikas turi prisiderinti prie naujų modelių ir sistemų bei sužinoti vieni apie kitus.

Kiekvienos šeimos būdas, kaip ji tvarkosi kasdienybėje, yra unikalus, suformuotas kultūros ir religijos modelių, asmenybių ir ankstesnės kiekvieno šeimos nario patirties. Šeimai svarbu etniškumas, kultūra, klasė, ekonominė galia, amžius ir negalia. Būsimieji tėviai ir globėjai turi sąmoningai suvokti, kaip funkcionuoja jų šeima ir kaip sąveikauja šeimos nariai. Suprasdami tai, jie galės apmąstyti, kaip šeimos sistema prisitaikys prie naujo ir kitokio žmogaus. Jiems reikės padėti suprasti vaikui, kaip veikia šeima, pritaikyti šeimos modelį ir padėti vaikui įveikti šeimoje pasitaikančius pakilimus ir nuosmukius.

Genogramų ir ekožemėlapių naudojimas

Tapimas tėvių ar globėjų šeima yra svarbus šeimos gyvenimo perėjimo etapas, kurį reikia įveikti. Pasikeitimai dažnai sutinkami sumišusiais jausmais ir, be abejonės, vienas iš jų yra nerimas. Kiekvienas šeimos narys į pokyčius gali reaguoti skirtingai. Kuo didesni šeimos narių jausmų ir pažiūrų skirtumai, tuo didesnė tikimybė, kad bus sunkiau įveikti šį perėjimą.

Vertinimą atliekantis socialinis darbuotojas turi pagalvoti apie sisteminį metodą, padėsiantį jiems suprasti šeimos funkcionavimą. Šis metodas funkcionavimą tiria per šeimos narių tarpusavio ryšius ir ryšius už šeimos ribų bei siekia nustatyti, kur gali prireikti pokyčių atsižvelgiant į globą ir įvaikinimą. Čia akcentuojamas asmens ryšių subalansavimas. Kiekviena šeima yra pasiekusi tam tikrą pusiausvyrą (sveiką ar nesveiką), kuri užtikrina skirtingų šeimos narių poreikių tenkinimą. Vertinimą atliekantis socialinis darbuotojas turi suprasti dabartinius ryšius, užtikrinančius šeimoje stabilumą ir pusiausvyrą, taip pat šeimos gebėjimą keistis.

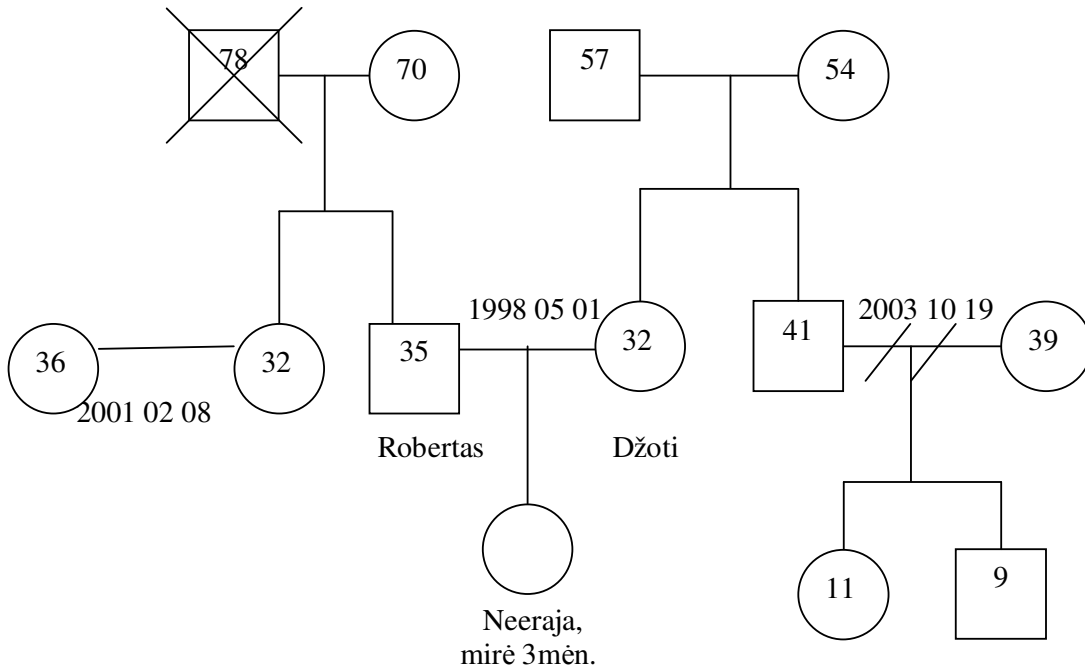
Genograma

Genogramų (šeimos medžių) bei ekožemėlapių naudojimas vertinant tėvius ir globėjus yra įprastas dalykas. Genograma – tai grafinis šeimos medžio pavaizdavimo būdas, parodantis detalius šeimos narių ryšių duomenis. Jis apima daugiau nei tradicinis šeimos medis ir leidžia naudotojui analizuoti paveldimumą ir psichologinius veiksnius. Genogramos leidžia socialiniam darbuotojui ir pareiškėjui nustatyti bei suprasti įvairius šeimos istorijos derinius, kurie galbūt paveikė šiandieninę įvairių šeimos narių padėtį. Gera genograma turi sukaupusi gausybę informacijos apie šeimą ir pažymi ryšius bei bruožus, kurie būtų praleisti braižant paprastą šeimos medį.

Nors nėra tyrimų duomenų apie šeimos medžio naudojimą, tačiau pareiškėjų pasiruošimas noriai ir neatmestinau imtis šios užduoties gali nurodyti gerą pareiškėjo emocinę savijautą bei psichinę būseną.

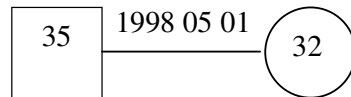
BAAF, 2008, p. 3

Roberto ir Džoti šeimos medis

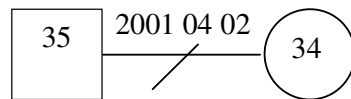
Genogramos simbolių pavyzdys

35 35 m. vyras
Robertas

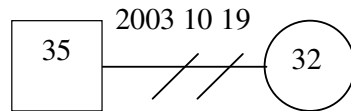
Susituokę ar gyvena partnerystėje nuo 1998 m. gegužės 1 d.

32 32 m. moteris
Džoti

Gyvena atskirai nuo 2001 m. balandžio 2 d.

~~78~~ 78 m. vyras,
miręs 2004 m.
sausio 28 d.
2004 01 28

Išsiskyrę nuo 2003 m. spalio 19 d.

Genogramą socialinis darbuotojas turėtų sudaryti kartu su pareiškėju, o ne palikti ją namų darbams. Darbuotojui bus naudinga nemažą laiko dalį praleisti su pareiškėju sudarinėjant genogramą ir pasinaudoti galimybe užduoti klausimų apie šeimos sistemą, kurti įvairias hipotezes ar pabandyti kitaip suprasti šią šeimą. Genograma paprastai atliekama ankstyvajame vertinimo etape. Reikėtų atidžiai pasvarstyti, kada ir kaip į šį pratimą įtraukti šeimos vaikus, galbūt būtų naudinga po kurio laiko kartu su vaikais aptarti sudarytą genogramą. Reikia turėti omeny, kad šis pratimas gali sukelti stiprius jausmus, todėl jis turi būti atliekamas saugioje aplinkoje ir tik tuomet, kai darbuotojas jau yra užmezgęs gerus darbinius santykius su pareiškėju.

Genogramų naudojimas

Plačiai pripažinta, kad asmens vaikystė ir šeimos atmosfera turi įtakos tam, kaip suaugęs asmuo pats auklėja ir rūpinasi savo vaikais. Tai taip pat darys poveikį įvaikinto ar globojamo vaiko auklėjimui. Genogramos ar šeimos medžio tikslas yra parodyti pareiškėjo ryšius, taip pat išnagrinėti jo biografijos faktus, pažiūras ir vertybes, kurios buvo išugdytos ir perduodamos iš kartos į kartą.

Yra duodamos instrukcijos šeimos medžiui braižyti, pagal kurias gali būti išrenkami svarbiausi įvykiai, įsitikinimai, pažiūros. Nagrinėjami pareiškėjo vaiko auginimo istorijos, vaiko auginimo požiūris ir įsitikinimai, vaikystės patirtis, apie tai užduodami klausimai ir jie įtraukiami į aprašą.

Kartais pareiškėjai klaus, ką bendra turi jų šeimos istorija su noru globoti ar įsivaikinti, ir gali nejaukiai jaustis dalydamiesi informacija apie kitus šeimos narius ar save. Svarbu, kad darbuotojai suprastų genogramos tikslą bei naudą ir gebėtų tai paaiškinti pareiškėjams.

Pristatant genogramą, reikėtų pabrėžti, kad nagrinėjant jų šeimos istoriją ir patirtis, gali iškilti tam tikrų skausmingų prisiminimų ir jausmų.

Genograma gali iškelti bet kokią neišspręstą praeities problemą, į kurią reikia atkreipti dėmesį ir kuri gali turėti įtakos pareiškėjo gebėjimui rūpintis vaikais. Konkrečiai kalbant, su prievarta susiję dalykai gali sukelti žmogaus emocinius atsakus, pas jį apsigyvenus vaikui, ypač jei šis yra patyręs panašių dalykų kaip ir pats pareiškėjas vaikystėje. Dėl to pareiškėjas gali vėl patirti tą pačią būseną arba tai gali sukelti pernelyg stiprią reakciją, kuri gali paveikti bendravimą su vaiku ir būti trauma pačiam globėjui ir/ar jo šeimai, o tai gali atsiliepti globos kokybei ir net privesti iki jos žlugimo.

Štai kodėl labai svarbu atidžiai ištirti vaikystės ir šeimos patirtis bei jų poveikį pačiam žmogui ir jo elgesiui, kad būtų galima apsaugoti kiekvieno pažeisto vaiko interesus.

Genograma yra labai naudingas tyrimo pradžios įrankis.

Patarimai, kaip sudaryti genogramą

- Genograma – tai vizualus trijų, keturių kartų pavaizdavimas.
- Atliekant daugumą vertinimų rekomenduojama sudaryti šeimos žemėlapi, kuris prasideda ar baigiasi pareiškėjo seneliais.
- Jei yra priimtina, galima pabaigti genogramą kartu su pareiškėju ir jo(-os) vaikais (ar pirmiau su pareiškėju, o vaikus pasikviečiant vėlesniam etapui).
- Pasirinkite A3 formato lapą, o pačią genogramą naudokite kaip nuolatinį įrankį viso vertinimo metu.
- Užrašykite kaip galima daugiau informacijos genogramoje ar užrašuose.
- Šiame etape nesijaudinkite dėl tvarkingumo.
- Užsirašykite bet kokią informaciją ar spragas, kurias reikia ištirti.
- Nesibaiminkite pareikalauti paaiškinimų ar užduoti „sunkių“ klausimus.
- Naudinga pasipraktikuoti su savo šeima prieš darant tai su kita.
- Yra prasmingiau ją atlikti kartu su bendradarbiu.
- Refleksinis procesas dažnai yra vertingas pareiškėjui.

Galimų klausimų įvairiomis temomis rinkinys (sudarytas pagal vertinimo trikampio struktūrą)

Tėvystės įgūdžių aspektas

Kur gyvena šeimos nariai?

Kas jūsų šeimoje apsiperka/gamina maistą/valo, tvarkosi?

Ar jūs valgote kitokį maistą nei jūsų seneliai, jei taip, kuo jis skiriasi?

Ar jūsų šeimoje yra žmonių, kurie, jūsų manymu, vartoja per daug alkoholio?

Koks jūsų šeimoje požiūris į vaikus?

Ar berniukai yra priimami skirtingai nei mergaitės?

Ar galite papasakoti, kaip jūs buvote auklėjamas būdamas vaikas?

Ar galite pasidalyti laimingiausiais prisiminimais?

Ar galite papasakoti kokį nors įvykį, kai buvote sužeistas emociškai arba fiziškai?

Kokie auklėjimo metodai jums priimtini?

Kokios jums svarbios vertybės?

Ką perėmėte iš savo šeimos?

Ko atsisakėte, kas jums atrodė netinkama?

Vaiko vystymosi poreikių aspektas

Ar galite apibūdinti savo šeimos paveldą?

Ar žinote savo šeimos kilmės vietą?

Ar žinote šeimos narių imigracijos ar emigracijos istorijas?

Kokiomis kalbomis jie kalba?

Kokį tikėjimą išpažįsta?

Koks yra senesnės kartos statusas, įsitikinimai, vertybės?

Kokie yra dabartiniai jūsų artimiausių giminaičių papročiai, tikėjimas ir tradicijos?

Išrinkite vieną šeimos narį, kuris atstovauja jūsų šeimos stiprybei ir paveldui.

Kodėl jūs pasirinkote šį žmogų?

Ar jūsų šeimoje yra neįgalių žmonių ir ar apie tai kalbama?

Kokia kalba ir terminai vartojami kalbant apie negalią?

Ar jūsų šeimoje yra homoseksualių, biseksualių žmonių ir ar apie tai yra kalbama?

Kokia kalba ir terminai vartojami kalbant apie seksualumą?

Kokie jūsų šeimos įsitikinimai dėl seksualinės orientacijos? Ar jūs su jais tapatinatės?

Kokie yra jūsų šeimos įsitikinimai dėl mokslo?

Kas jūsų šeimoje daugiausia/mažiausiai rodo emocijų?

Pas kuriuos žmones jūs einate, kai norite šilumos, švelnumo, meilumo?

Ką jūs perėmėte iš savo šeimos?

Ko atsisakėte, kas jums atrodė netinkama?

Ar jūsų šeimoje yra globotinių arba įvaikių?

Ar jūsų šeimoje yra žmonių, besirūpinančių kitais (išskyrus tėvus)?

Kaip elgiatės, jeigu jūsų vaikas(-ai) patiria diskriminaciją?

Ar galite papasakoti pavyzdžių, kai jūs jaučiatės kitoks ir jaučiate poreikį priklausyti kuriai nors grupei, kuri jus priima?

Šeimos ir aplinkos veiksnių aspektas

Kuriuos šeimos narius jūs dažniausiai matote?

Ar jums tenka pasirūpinti kitiems šeimos nariams?

Koks yra santuokos/skyrybų modelis?

Kokiame būste gyvena jūsų šeima?

Kokius darbus žmonės dirba?

Ar pinigai skirtingiems šeimos nariams turi skirtingą reikšmę?

Kas labiausiai yra ištraukęs į socialinių grupių, klubų ir pan. gyvenimą?

Geriausiai procesas vyksta, jei pareiškėjai gali patys reflektuoti apie turimą informaciją bei spragas ir pamąstyti, ką tai galėtų reikšti. Siūlomas formos F formatas gali būti:

1. Diagrama (atskiras lapas).

2. Pareiškėjo refleksija: kas juos apstulbino, padarė įspūdį, šokiravo, prisiminimai, modeliai ir spragos (atskiras lapas).

3. Socialinio darbuotojo analizė: modeliai, egzistuojantys tarp skirtingų kartų (jei įmanoma, daugiau nei keturių kartų); prievartos, netekčių pavyzdžiai; atvirumas apie jausmus; modeliai, paslaptys, artumas; tinkamumas būti tėvais/globėjais.

4. Ar pareiškėjų požiūris į save ir savo šeimą yra panašus kaip ir vertintojo, ar labai skiriasi?

Ekožemėlapis

Ekožemėlapis – tai grafinis dabartinių žmogaus ryšių sistemos pavaizdavimas. Būdas paprastai pavaizduoti žmogaus socialinį tinklą, kurį pareiškėjas ir socialinis darbuotojas gali aptarti, kalbant apie pagalbos tinklą, skirtumus ir įvairovę. Ekologinį žemėlapi, arba ekožemėlapi, sukūrė Hartman (1979) kaip ekologinės sistemos, apimančios šeimą ar individą, pavaizdavimo priemonę.

Jį jungiant su „laiko linija“ galima gauti papildomą vizualinį ir nuoseklų pagrindinių įvykių pareiškėjo gyvenime, pavaizdavimą.

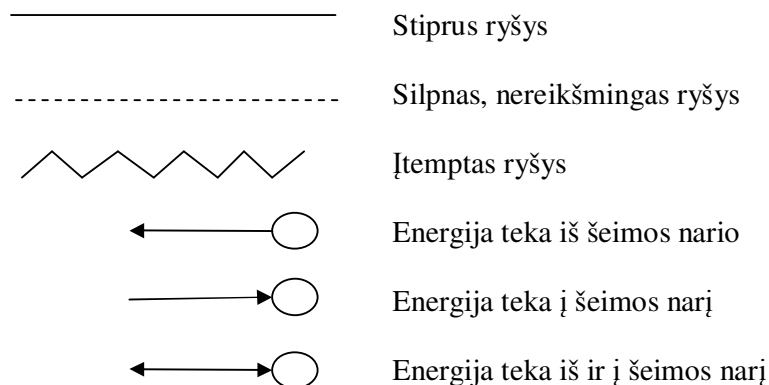
BAAF, 2008, p. 4

Ekožemėlapis padeda nustatyti ryšių stiprumą ir kokybę, taip pat gali atskleisti įtampas ir konfliktus, kurie turi būti papildomai išnagrinėti. Tai įrankis, kurį galima naudoti įvertinant šeimos atvirumą bei kaip ji mato save išplėstinės šeimos, draugų ir vietinės bendruomenės atžvilgiu. Kartais įtėviai pareiškia, kad vaikui apsigyvenus šeimoje, jie jaučiasi izoliuoti ir draugų ar šeimos palaikymo žodžiai jų nenuramina, neįtikina.

Mes nutolstame nuo kai kurių savo draugų ir pažįstamų, kurie negali priimti paprasto fakto, kad mūsų vaikai yra sužaloti. Kiti mus ignoruoja, nepriima, negali priimti, kad bet koks „sužeistumas“ gali priešintis gydančiai meilės jėgai.

Hirst, 2005, p. 4

Žvelgiant į socialinį tinklą, ypač į tuos žmones (ar organizacijas), kuriuos pareiškėjai įvardijo kaip savo pagrindinį paramos šaltinį, socialiniai darbuotojai turi vėl aptarti galimą įvaikinimo ar globos įtaką šiems ryšiams bei pagalvoti apie tai, kokius patarimus, informaciją ir pasiruošimą jiems suteikti, kad išliktų paramos šaltiniu globėjams/įtėviams. Kiekviena šeima turės tam tikrą savo išplėstinės šeimos, draugų, bendruomenės ar religinės grupės ir t. t. tinklą. Tačiau reikėtų vengti kultūrinių stereotipų ir išankstinių nuostatų apie tai, kas sudarys dalį šeimos tinklo arba kas bus didžiausias parmos teikėjas ir pagalbininkas. Pavyzdžiui, azijiečių šeimos ekožemėlapio centre gali būti Dievas.

Pagrindiniai klausimai

- Svarbi vertinimo dalis yra pareiškėjo motyvacijos ir lūkesčių vaikui išsiaiškinimas. Socialinis darbuotojas turi suprasti, kaip pareiškėjas įsivaizduoja šeimos gyvenimą su vaiku.
- Darbuotojas turi iširti pareiškėjo nueitą kelią iki prašymo įvaikinti/globoti, taip pat per šią kelionę patirtas netektis ir nusivylimus.
- Taip pat yra svarbi kitų šeimos narių motyvacija.
- Gali būti nemažai motyvacijos veiksnių, vieni jų gali būti teigiamesni ir suteikiantys daugiau galimybių už kitus.
- Motyvacijos ištyrimas padės socialiniam darbuotojui nuspręsti, ar vaikas bus saugus su pareiškėju.
- Tam, kad pareiškėjas galėtų tinkamai auginti ir auklėti „tikrą“ vaiką, jis turi gebėti išsižadėti „svajonių“ vaiko.
- Vertinimo procesas turi suteikti galimybę pareiškėjams plačiau ir atviriau pažvelgti bei apsvarstyti įvairius vaikų tipus ir realiai įvertinti, kokiam(-iems) vaikui(-ams) jie tinkamiausiai.
- Sisteminiai įrankiai ir pratimai gali padėti darbuotojui ir pareiškėjui geriau suprasti šeimos funkcionavimą.

Pratimai: motyvacija ir lūkesčiai

Motyvacijos apmąstymas

Nustatykite, kiek galimų motyvacijos variantų iš žemiau pateikto sąrašo tinka kiekvienam jūsų šeimos nariui.

- Turimos savo tėvystės patirties panaudojimas
 - Profesionalių įgūdžių panaudojimas (pvz., turint tam tikrų sveikatos sutrikimų)
 - Esamų santykių sustiprinimas (poroms)
 - Dalijimasis pirmu vaiku su nauju partneriu (pvz., antra santuoka)
 - Nevaisingumas
 - Užuojauta esamam vaikui
 - Tuštumos/spragos šeimoje užpildymas (pvz., ankstesnio vaiko netektis, didelės šeimos norėjimas, norėjimas vienos ar kitos lyties vaiko)
 - Altruistiniai poreikiai: jausmas, kad dalydamasis savo energija ir ištekliais su kitu gali padėti
 - Frustracijos, patiriamos kitose srityse, įveikimas (pvz., darbovietėje ar dėl nedarbo)
 - Savo gebėjimų „įrodymas“ sau ar/ir kitiems
 - Vaikų poreikių supratimas (pvz., pačiam augus globoje ar įvaikintam)
 - Kaip vaikystės patirties rezultatas (pvz., augus didelėje brolių/seserų grupėje)
 - Brolio ar sesės norėjimas savo turimiems vaikams arba norėjimas pamaloninti savo tėvus
 - Vaiko su dideliu priklausomumo poreikiu norėjimas (pvz., negalia)
 - Homoseksualios namų aplinkos homoseksualiems paaugliams suteikimas
 - Tos pačios ar panašios etninės, religinės, kultūrinės aplinkos suteikimas
 - Buvimas bedarbiu ir turėjimas pakankamai laiko/energijos bei norėjimas pasiūlyti ką nors naudinga
 - Suteikimas to, ką vertins bendruomenė
 - Noras pasidalyti savo patirtimi/stipribe/įgūdžiais, kurie buvo išsiugdyti dėl negalios
- Pateikite kitų jums tinkamų motyvų

Apžvelgdami motyvų sąrašą ir savo pažymėtus atsakymus, pagalvokite, kurie motyvai gali būti naudingi ir galbūt nenaudingi vaikui.

Papildomas pratimas

Paprašykite pareiškėjų pasižiūrėti į motyvacijos veiksnius iš įvaikio ar globotinio pozicijų ir paklauskite:

- Kurie motyvai, tavo manymu, būtų labiausiai/mažiausiai priimtini tavo tėvams, jei jų būtų paprašyta peržvelgti šį sąrašą?
- Kaip tu jaustumėtis ir kokia būtų įtaka tau, jei tavo tėvai būtų pasirinkę šiuos motyvus?

Gyvenimo upė

Nupieškite vingiuotą upę su daugybe tiltų ir uolų. Paklauskite kiekvieno suaugusiojo, kaip jie priėjo prie sprendimo rūpintis globojamu/įvaikintu vaiku. Kurie iš tiltų jiems padėjo eiti pirmyn, ir kurios uolos buvo kliūtys? Porose ar grupėje padiskutuokite apie skirtingas gyvenimo upes.

Noras būti tėvais

Žemiau pateiktus klausimus galima naudoti mažose grupelėse, šeimose ar aptarti su individualiu pareiškėju.

- Kaip manote, kodėl jūsų tėvai turėjo vaikų?
- Kodėl jūs norite turėti vaikų?
- Ko jūs labiausiai tikėtės iš buvimo tėvais?
- Kokie penki dalykai jums kelia daugiausia nerimo būnant tėvais?
- Jūsų nuomone, dėl ko jūsų partneris nori globoti/įvaikinti? (poroms)

- Ką kiti žmonės (išplėstinė šeima, draugai, bendruomenė) pasakytų apie jūsų planus?

Pareiškėjų šeimų vaikams.

- Jūsų nuomone, kodėl tavo tėvai(-as) nori globoti/įvaikinti?
- Ko labiausiai tikiesi atėjus į šeimą kitam vaikui? Dėl ko nerimauji?
- Su kuo gali pasikalbėti apie bet kokius sunkumus?
- Ką tavo draugai pasakytų apie tai?

Ko aš tikiuosi?

Pasiekimai ir nusivylimai

- Padarykite kortų rinkinį (apačioje pateikti pasiūlymai) pridėdami ir pritaikydami jas negaliai, lyčiai, etniškumui ir t. t. Pavaizduokite (nupieškite, aprašykite, nusakykite) šią seką ant didelio stalo ar grindų.

Pasiekimas

Nusivylimas

Teigiami jausmai

Neigiami jausmai

Pareiškėjui duodamos kelios kortos ir jis pats nusprendžia, kurioje sekos vietoje dės šias kortas, bei pasako, kodėl jis būtent taip nusprendė.

Paprašykite dalyvių padiskutuoti, kodėl jie padėjo savo kortas būtent tose vietose. Tai gali paskatinti diskusiją apie jausmus, nusivylimus, lūkesčius.

Priminkite, kad žaidimo eigoje dalyviai gali keisti savo nuomonę ir požiūrį bei perkelti savo kortas.

Papasakokite pareiškėjams tikrą vaiko, laukiančio nuolatinės vietos, istoriją.

Kortų pavyzdžiai

Vaikas turi daugybę draugų ir jis nuolat kviečiamas į gimtadienius.

Vaikas neturi draugų, mokytoja sako, kad jis yra vienišius.

Išskyrus dramos pamokas, vaikas yra drovus, nedrąsus, nepasitikintis savimi.

Dvylikos metų vaikas neapkenčia savaitgalinių šeimos išvykų ir atsisako jose dalyvauti.

Vaikas prisirišęs prie tėvų, bet nuolat užsipuola įvaikintą brolių/sesę.

Vaikas nesidomi tėvų darbu ar pomėgiais.

Vaikas padeda pabaigti gaminti tetai gimtadienio tortą.

Vaikas atvirai kalbasi su mama apie savo baimes.

Vaikui patinka su tėčiu eiti į futbolo rungtynes.

Vaikas rašo dienoraštį ir laiko jį užrakintą – nesikalba apie savo jausmus.

Vaikas dažnai susipyksta su draugais.

Vaikas reikalauja pasakyti visiems draugams ir svečiams, kad jie yra įvaikinti.

Vaikas reikalauja pakabinti savo biologinės mamos nuotrauką ant sienos.

Vaikas greitai pradeda tėvus vadinti mama ir tėčiu.

Vaikas tampa artimu brolio/sesės draugu.

Vaikas nustoja kalbėti apie savo biologinę šeimą.

Vaikui gerai sekasi sportas, bet ne mokyklinės užduotys.

Vaikas sako manąs, kad yra homoseksualus.

Vaiką apninka depresija.

Vaikui patinka, kai jį nuramina, paguodžia.

Dešimties metų vaikas prišlapina į lovą.

Ketverių metų vaikas negali atsisakyti buteliuko.

Ketverių metų vaikas skaito.

Devynerių metų vaikas gali lankyti vidurinę mokyklą.

Dešimties metų vaikui reikalinga papildoma pagalba pradinėse klasėse.

Vaikas pasiveja moksluose – išlaiko stojamuosius egzaminus.

Vienuolikos metų berniukas sulaikomas už mokytojos stumdymą.

Vaikas neišlaiko stojamųjų egzaminų į gimnaziją.

Vaikas neišlaiko brandos egzaminų ir nori mesti mokyklą.
Vaikas pradeda lankyti mokyklos chorą ir yra išrenkamas mokyklos vaidinimui.
Trylikos metų vaikui reikalingos papildomos skaitymo pamokos.
Aštuonerių metų vaikui yra nustatyta disleksija.
Šešiolikmetis nori mesti mokyklą ir tapti mūrininku.
Šešerių metų vaikui, lankančiam pradinę mokyklą, paskirta specialioji mokymo programa.
Dešimties metų vaikas žaidimų aikštelėje įkanda kitam vaikui.
Penkiolikos metų vaikas nori studijuoti universitete.
Dvylikos metų vaikas praleidinėja pamokas mokykloje.
Devynerių metų vaikas nelanko užklausinės veiklos ir skautų būrelių.
Šeimos nariai yra entuziastingi plaukikai, bet vaikas atsisako išmokti plaukti.
Vaikas neturi pomėgio.
Vaikas laimi prizą meno konkurse.
Vaikas nori išnešioti laikraščius.
Vaikas domisi tik brangia nuosavybe.
Vaikas atsisako lankyti bažnyčią.
Vaikas rūpinasi broliais/sesėmis.
Vaikui įdomu kalbėti lietuviškai, bet ne savo gimtąja kalba.
Vaikui patinka dalyvauti tradiciniuose kultūros renginiuose.

Koks yra vaikas?

Šį pratimą galima naudoti vaikų turinčiose šeimose.

Visiems išdalinkite po figūrėlę, vaizduojančią vaiką, kurį kiekvienas turi savo mintyse (ar figūrėles, jei jie nori brolių/sesių grupės). Paprašykite pirma pagalvoti, o vėliau apibūdinti žemiau išvardytus dalykus (raštu ar/ir žodžiu):

- Kas tas vaikas? Kokia jo šeima?
- Kodėl jis yra globoje?
- Kaip atrodo šis vaikas (jo išvaizda, raida, gebėjimai, charakteris, poreikiai)?

Vaikų poreikiai – išsiaiškinti, apie ką turite pasvarstyti

Padėti pareiškėjams išsiaiškinti tiek tuos dalykus, kuriuos jie gali įveikti, tiek tuos, kurių imtis nereikėtų. Šį pratimą galima atlikti su šeima namuose, naudojant atskyrimo ir netekties poveikio lenteles bei diagramas, menko ankstyvo prieraišumo ir seksualinės prievartos klausimus.

Socialinis darbuotojas iš anksto turi pagalvoti šiuo klausimu:

- Kaip padaryti, kad nusakytos tikimybės neatrodytų šeimoms visa apimančios ir neįveikiamos?

Paprašykite pareiškėjų pagalvoti apie galimas keturias vaikų poreikių sritis

- Emocinis atskyrimo ir netekties poveikis
- Menko ankstyvojo prieraišumo padariniai
- Galimi seksualinės prievartos ar netinkamų seksualinių žinių rezultatai
- Biografijos faktų pripažinimas

Kiekvienai užduočiai:

- nuspalvinkite kiekvieną sritį nurodyta spalva:
 - žalia – poreikiai, kuriuos pareiškėjai yra įsitikinę galintys patenkinti;
 - raudona – poreikiai, kurių pareiškėjai tikrai nenorėtų/negalėtų patenkinti;
 - oranžine – poreikiai, dėl kurių pareiškėjai nėra tikri, bet kuriuos kitų padedami galėtų patenkinti.
- paprašykite pareiškėjų pakalbėti apie jų pasirinkimus ir papasakoti konkrečias situacijas, kurias jie atpažino ar susitapatino. Kaip skirtingi šeimos nariai jaučiasi?

Vaikas jūsų šeimoje

Patirtį turinčių tėvių paprašykite pristatyti šią užduotį kartu su jumis, o vėliau pasidalyti su pareiškėjais realia patirtimi. Kaip pareiškėjai dėl to jaučiasi? (Prisiminkite, kad tai emocijas sukeliantis pratimas ir pareiškėjams gali prireikti paramos.)

Įsivaizduokite savo „svajonių vaiką“ vienoje ar keliose iš pateiktų situacijų ir atitinkamai pridėkite kitas:

- Kai jūs kartu valgote
- Dalyvaujate šeimos įvykyje, pvz., vaiko gimtadienyje ar vestuvėse
- Kai vaikas jaučiasi nusivylęs ir piktas
- Kai jūs esate prekybos centre
- Kai jūs sergate ar esate užsiėmęs ir negalite jam skirti dėmesio
- Mokykloje
 - Klasėje
 - Žaidimų aikštelėje

Ką jie tuo metu veikia?

Kaip jie atrodo sau ir kitiems?

Ką jiems jaučiate?

Saugios aplinkos kūrimas

Tai gali būti naudojama diskutuojant su pareiškėjais apie saugesnės aplinkos kūrimą, apie kurią jie turės pagalvoti iki vaiko perkeliant pas juos. Galbūt jūs norėsite pamąstyti apie žemiau išvardytus dalykus, priklausomai nuo pareiškėjų ir aplinkybių.

- **Aiškumas dėl taisyklių ir lūkesčiai dėl elgesio tiek namuose, tiek už jų ribų**
 - Ar jūs turite kokių nors lūkesčių dėl elgesio namuose?
 - Kokie dalykai yra diskutuoti, o kokie nesvarstyti? O kaip už namų ribų?
 - Kokie jūsų lūkesčiai, susiję su jūsų biologiniais vaikais?
 - Kaip jūs užtikrinsite, kad atėjęs vaikas supras šiuos lūkesčius?
 - Kaip jūs užtikrinsite saugų važiavimą jūsų automobiliu?
 - **Lietimo kodas**
 - Kaip jūs ir jūsų šeimos nariai parodote meilę, švelnumą ir paguodą vienas kitam?
 - Ar pamąstėte, kaip fizinis prisilietimas gali būti naudojamas vaikui nuraminti ir švelnumui parodyti, nesukeliant jam baimės ir nesaugumo jausmo ar būti suprastas kaip kenksmingas?
 - **Elgesio kodas visiems tų namų gyventojams: voniose, tualetuose, miegamuosiuose, apsirengimo ir aprangos, privatumo**
 - Kaip užtikrinsite jūsų namuose apsigyvensiančio vaiko saugumą?
Apsvarstykite ėjimo miegoti ir maudytis rutinas bei aprangos kodą.
 - Kas leistina miegamuosiuose? Kaip saugoma asmeninė erdvė ir šeimos narių privatumas?
 - Kaip šeimos nariai išreiškia pagarbą vienas kitam ir vienas kito nuosavybei?
 - Ar jūsų šeimos nariai žino apie saugią globą?
 - **Klausymosi aplinkos kūrimas**
 - Kaip šeimos nariai bendrauja vienas su kitu? Ar lengva kiekvienam išreikšti savo požiūrį?
 - Kaip šeimoje reiškiami jausmai? Ar gali kiekvienas išreikšti įvairias emocijas, tiek teigiamas, tiek neigiamas?
 - Kaip sprendžiami nesutarimai?
 - Kaip padėsite į šeimą atėjusiam vaikui išreikšti savo jausmus, norus ir požiūrį?
 - Ar šeimoje būna paslapčių ir netikėtumų/staigmenų? Ar pamąstėte, ką paslaptys gali reikšti prievartą patyrusiam vaikui?
 - Kokios yra taisyklės ar lūkesčiai dėl namuose vartojamos kalbos?
 - **Elgesio valdymas**
 - Kaip namuose auklėjami vaikai? Kokias taikote auklėjimo priemones?
 - Ar pamąstėte apie šių metodų tinkamumą į jūsų namus atėjusiam vaikui? Kokius alternatyvius elgesio valdymo priemonių taikymo būdus galite pasiūlyti?

- Kaip jūs padėsite vaikui išmokti valdyti savo jausmus ir elgesį?
 - **Jūsų ir jūsų šeimos saugumo užtikrinimas**
- Ar jūsų namai suteikia vaikams ir suaugusiesiems ramią bei saugią aplinką?
- Ar yra namuose vieta, kurioje vaikas ar/ir jūs galite nusiraminti bei atsipalaiduoti?
- Ar jūsų namai nekelia pavojaus vaikams?
- Ar pagalvojote, kas galėtų vienas pasilikti su globojamu/įvaikintu vaiku?
- Kas galėtų prižiūrėti vaiką?
- Kaip jūs užtikrinsite informacijos apie naują vaiką konfidencialumą?
- Kaip jūs pranešite specialistams ir kitiems žmonėms apie vaiko perkėlimą pas jus?

Vaiko ir šeimos poreikių suporavimas

Pirmoji šio pratimo dalis (A dalis) gali būti naudojama, kai socialinis darbuotojas aiškinasi su vaiku susijusius pareiškėjo poreikius ir lūkesčius. Vertinimą tęsiant ji gali būti peržvelgiama. Tai suteikia pareiškėjui galimybę pasvarstyti, kas bus jam ir jo šeimai svarbu, taip pat kas jam asmeniškai ir kaip tėvui/motinai suteiks pasitenkinimo.

Antrąją dalį (B dalis) geriausiai atlikti, kai pareiškėjas yra pamąstęs apie įvairius vaikus, jų poreikius ir elgesį bei tėvystės iššūkius. Tam, kad šis pratimas būtų tikroviškesnis, panaudokite realų, nuolatinės vietos laukiančio vaiko atvejį.

Trečioji dalis (C dalis) suteikia galimybę pareiškėjui išnagrinėti atitikimus tarp jo lūkesčių ir vaiko poreikių.

A dalis

Apmąstykite kiekvieną žemiau išvardytą poreikį. Įvertinkite jį pagal svarbą jums ir jūsų šeimai nuo 0 iki 3. 0 – netinkamas poreikis, 1 – pageidaujamas, 2 – labai svarbus, 3 – esminis.

Šeimos poreikiai	Svarbumas 0–3
Tėvystės poreikis	
Poreikis dalytis ir gauti švelnumą (atėjus tinkamam laikui)	
Poreikis, kad vaikas prisitaikytų (protingai) prie dabartinio gyvenimo būdo	
Poreikis, kad vaikas atrodytų panašus į kitus šeimos narius	
Šeimoje esančio(-ių) vaiko(-ų) poreikiai	
Poreikis jaustis teisiškai užtikrintam atvejo eigoje	
Poreikis jaustis užtikrintam dėl vaiko raidos	
Poreikis, kad sulaukęs pilnametystės vaikas taptų savarankiškas	
Poreikis, kad vaikui sektųsi mokslai	
Minimalaus bendravimo su biologiniais tėvais poreikis	
Minimalaus bendravimo su biologiniais broliais/seserimis poreikis	
Poreikis, kad vaikas būtų iš panašios etninės ir kultūrinės aplinkos	
Poreikis, kad vaikas perimtų šeimos religiją	
Kita: nurodykite	

B dalis

Paskaitykite atvejo aprašymą ir pamąstykite apie to vaiko poreikius. Pasverkite kiekvieną iš konkretaus vaiko poreikių nuo 0 iki 3, pvz., kaip svarbu patenkinti šį poreikį? 0 – netinkamas poreikis, 1 – pageidaujama užtikrinti poreikį, 2 – labai svarbu užtikrinti poreikį, 3 – esminis poreikis.

Vaiko poreikiai	Svarbumas 0–3
Biografiniai veiksniai, turintys įtakos būsimam vaiko vystymuisi	
Vaiko dabartinės situacijos supratimas ir su praeitimi susiję jausmai	
Vaiko norai, susiję su nuolatine gyvenamąja vieta	
Tapatumas	
Fizinė išvaizda	
Prieraišumas	
Prievarta, smurtas ir apleistumas	

Elgesys	
Pomėgiai ir talentai	
Sveikata ir negalia	
Mokslas	
Geografinė vieta	
Kontaktas	
Broliai/seserys	
Vaiko poreikiai dėl naujoje šeimoje gyvenančių vaikų	
Parama apsigyvenus naujoje vietoje	
Finansiniai klausimai	
Norai, susiję su biologiniais tėvais	
Norai, susiję su globėjais	
Kita: nurodykite	

C dalis

Kiek vaiko poreikiai yra suderinami su pasiūlytos šeimos poreikiais?

0 – visai nesuderinami/netinkamai

1 – šiek tiek suderinami

2 – ganėtinai gerai suderinami

3 – labai gerai suderinami

Adaptuota iš Jennifer Cousins ir Nicky Probert suporavimo pratimo, rengėjų konsultantai, BAAF

Ko išmokote/ką sužinojote?

- Ką sužinojote apie savo įvaikinimo/globos motyvaciją?
- Ką sužinojote apie kitų savo šeimos narių motyvaciją?
- Ką sužinojote apie savo šeimos gyvenimą? Pagalvokite apie žemiau išvardytus aspektus:
 - Kaip patenkinami atskirų šeimos narių poreikiai?
 - Kaip gerai pažįstate save ir kaip gerai pažįsta save jūsų šeimos nariai?
 - Kaip gerai suprantate vieni kitus?
 - Kokios yra jūsų šeimos taisyklės ir kaip jos gali paveikti į šeimą ateisiantį vaiką?
 - Ar yra kitų dalykų, kuriuos reikėtų aptarti?
- Ką supratote apie savo viltis, susijusias su norimu globoti/įvaikinti vaiku?
- Ką sužinojote apie vaikų poreikius ir kaip tai pakeitė jūsų lūkesčius, susijusius su įvaikinimu/globa?
- Kokie tėvystės ir vaikų auginimo įgūdžiai jums padėtų? Pamažtykite, ar sugebate priimti vaiką tokį, koks jis yra; ar gebate suprasti ir perteikti šeimos taisykles bei vaidmenis?
- Ar yra dalykų, klausimų, dėl kurių jūs ir jūsų socialinis darbuotojas nesutariate?
- Ar galite jūs ir jūsų socialinis darbuotojas įvardyti dalykus, kur jums ateityje reikėtų patobulėti/pasimokyti?

TREČIAS SKYRIUS

Tapatumas ir skirtumai

Įvadas

Tapatybė yra sudėtinga sąvoka, nes ji apima skirtingus, tačiau susipynusius sluoksnius, kurie būdami kartu padaro mus unikaliais individais. Tapatybės terminas vartojamas apibūdinti tai, kaip mes suvokiame save kaip atskiras būtybes, vienetus. Mūsų psichologinis tapatumas yra susijęs su mūsų savęs įsivaizdavimu, saviverte ir individualybe. Mūsų kultūrinis tapatumas nurodo mūsų tapatinimąsi su tam tikra grupe ar kultūra. Tapatumo formavimas – tai raidos procesas individualios asmenybės, kuri yra suprantama kaip pastovi visuma, turinti individualių bruožų, pagal kuriuos atpažįstamas asmuo. Tapatumo jausmas susijęs su tęstinumo, unikalumo jausmu ir priėmimu į tam tikrą grupę ar grupes.

Mūsų genetinis paveldimumas ir gyvenimo patirtis yra „statybinės plytos“, ant kurių kiekvienas susimontuojame savo „Aš“ jausmą ir galime jį toliau formuoti. Kai vaikai yra atskiriami nuo biologinės šeimos, rizikuojama, kad jų genetinė istorija bus sutrūkusi, o jų gyvenimo istorija – pažymėta skausmu, netektimi ir sumaištimi. Taigi tapatumas yra ypač svarbus ilgalaikio emocionalaus ir psichologinio išsivystymo aspektas.

Tapatumas yra susijęs su stiprėjančiu vaiko savasties, kad jis yra atskiras ir vertingas asmuo, jausmu. Jis apima vaiko požiūrį į save, gebėjimus, savęs vaizdą, savivertę ir teigiamą individualumo jausmą. Prie tapatumo formavimosi gali prisidėti rasė, religija, amžius, lytis, neįgalumas. Taip pat priklausymo šeimai, bendraamžių grupei, platesnei visuomenei, įskaitant kitas kultūrines grupes, bei jų priėmimo jausmas.

Sveikatos departamentas, 2000

Pareiškėjams būtų svarbu pagalvoti apie tapatybės reikšmę, iš dalies randant sąsajas su savimi ir savo patirtimi bei pamąstant, kaip jie gali atliepti skirtingiems vaikų poreikiams. Šis skyrius trumpai apžvelgs su tapatybe susijusius aspektus, taip pat jis siekia padėti socialiniams darbuotojams atkreipti pareiškėjų dėmesį į tapatumą, siejant jį su pareiškėjų saviverte, ir į sunkumus, kuriuos patiria nuo biologinių šeimų atskirti vaikai.

Asmeninis ir visuomeninis tapatumas

Asmens tapatumas nusako, kaip asmuo apibūdina save individualumo ir skirtingumo nuo kitų prasme. Tai gali apimti tokius veiksnius kaip amžių, lytį, etniškumą, tautiškumą, kultūrą, religinius įsitikinimus, negalią, lytiškumą, pomėgius, talentus, asmeninius bruožus, šeimos ir draugystės ryšius ir t. t. Asmeninis tapatumas apima visus asmens aspektus pagal tai, kaip jis mato ir supranta save ryšyje su kitais ir aplinka bei kas jį padaro unikaliu.

Dalis mūsų asmeninio tapatumo duota nuo gimimo, pavyzdžiui, lytis, etniškumas, tautybė, genetinė istorija, kiti aspektai pradeda formotis ankstyvaisiais metais ir tęsiasi visą gyvenimą mums augant, vystantis, bręstant, darant pasirinkimus, užmezgant ryšius ir plėtojant savo tapatybę. Mes sąveikaujame daugybėje įvairių socialinių situacijų ir esame susiję su kitais žmonėmis. Kitais žodžiais tariant, mes tampame daugybės grupių, apibrėžiančių mūsų socialinį tapatumą, dalimi. Į tai gali įeiti šeima, etninė bendruomenė, kultūriniai ryšiai, tautiškumas, pilietybė, draugai, religinė grupė, darbas ir t. t. Šios socialinės grupės yra svarbi ir vertinga mūsų kasdienio gyvenimo dalis, o tai, kaip mes matome save santykyje su jais, nusako mūsų socialinį tapatumą.

Tapatumas ir prierašumas

Teigiamas tapatumo pojūtis yra esminis bet kokio vaiko sveiko vystymosi pagrindas. Nepalankios aplinkybės, kurias yra patyrę daug vaikų, kelia grėsmę šiam pamatui. Įtėvių ar globėjų užduotis yra padėti įgyti vaikui aiškų ir teigiamą tapatumo jausmą. Tai pasiekti galima skatinant prierašumą ir abipusius šeimos narių ryšius. Šiai užduočiai svarbus paties globėjo tapatumas ir savivertė. Vertinimą atliekantis socialinis darbuotojas norės ištirti svarstomas tapatumo ir savigarbos problemas dėl pareiškėjo patirties jo šeimoje, atliekamus skirtingus vaidmenis ir tai, kaip jie įsivaizduoja save kaip

tėvus ateityje. Įtėviamis ir globėjams reikia stipraus vientisumo jausmo ir tikėjimo savo tėvyste, kad jie gebės susitvarkyti su kasdieniais netikėtumais, su kuriais jiems teks kaskart susidurti.

Cairns ir Fursland (2008) mano, kad tapatumas formuojasi kartu su prieraišumo ryšiais, kaip yra pateikiama žemiau esančioje schemoje.

Septyni kūdikio prieraišumo etapai

1. Tvirtinimas, paraiška	Centrinis tapatumas
2. Pripratimas, suderinimas	Streso reguliavimas
3. Veiksmingas pripratimas, suderinimas	Jausmai ir empatija
IDENTIFIKACIJA, SUTAPATINIMAS	
4. Impulso reguliavimas	Moralė
5. Gėdos reguliavimas	Socialinis mokymasis
6. Įniršio valdymas	Socialinis priimtinumas
DIFERENCIJAVIMAS, ATSKYRIMAS	
7. Prieškoknityvinis modeliavimas	Mąstymas
INTEGRACIJA	

Ankstyva prieraišumo patirtis sukuria tokias smegenų struktūras, kurios suteikia galimybę sveikam kūdikio ir globojančio asmens tapatumui. Emocijų reguliavimas padeda kūdikiui pradėti atskirti save nuo globojančio asmens. Šio ankstyvojo prieraišumo laikotarpio pabaigoje kūdikis turės vis stiprėjančią savęs, kaip kažkuo panašaus į kitus, bet taip pat skirtingo ir unikalaus, pojūtį. Kitaip tariant, kūdikiui formuosis tapatumo pojūčio užuomazgos.

Janoff-Bulman (1992), kurį cituoja Cairns ir Fursland (2008), teigia, kad yra trys svarbiausios geros psichinės sveikatos prielaidos:

- kad pasaulis yra geranoriškas, palankus;
- kad pasaulis turi prasmę;
- kad mes esame vertingi.

Tai saugaus tapatumo jausmo pamatai.

Daugelis nuo biologinės šeimos atskirtų vaikų neįgyja šių pagrindų ir jaučiasi sumišę, sutrikę dėl savo tapatumo. Gali būti, kad jie neturi suformavę pagrindinių pasitikėjimo ir empatijos jausmų. Chaotiška ir bauginanti aplinka, kurioje kai kurie maži vaikai gyvena, gali būti sumaištis, nerimastingumo ir neiškaus tapatumo jausmo priežastimi. Veiksniai, apimantys trapų tapatumo jausmą, yra šie:

- nėra kontakto su tėvais – dėl šios priežasties juodaodžiai ar etninių mažumų vaikai gali turėti menką ryšį su savo etniniu paveldu;
- yra patyrę daugybę persikėlimų;
- jais rūpinosi skirtingi žmonės skirtingose vietose;
- yra lanke daugybę vaikų lopšelių, darželių ir mokyklų;
- yra praradę svarbius praeities kontaktus ir ryšius;
- yra atskirti ne tik nuo šeimos, bet ir nuo savo etninės, kultūrinės ir religinės bendruomenės bei draugystės ryšių.

Šeimos ryšiai, kurie daugeliui mūsų teikia saugumo pamatą, šiems vaikams yra menkai suformuoti ir trūkinėjantys. Vaikų tapatumo jausmas ir gebėjimas priimti savo biologinį paveldą yra susijęs su jų prieraišumo patirtimi (Crumbley, 1999). Vaikams, kurie turi menką prieraišumo patirtį, teks įdėti daug pastangų formuojant vientisą tapatumo jausmą.

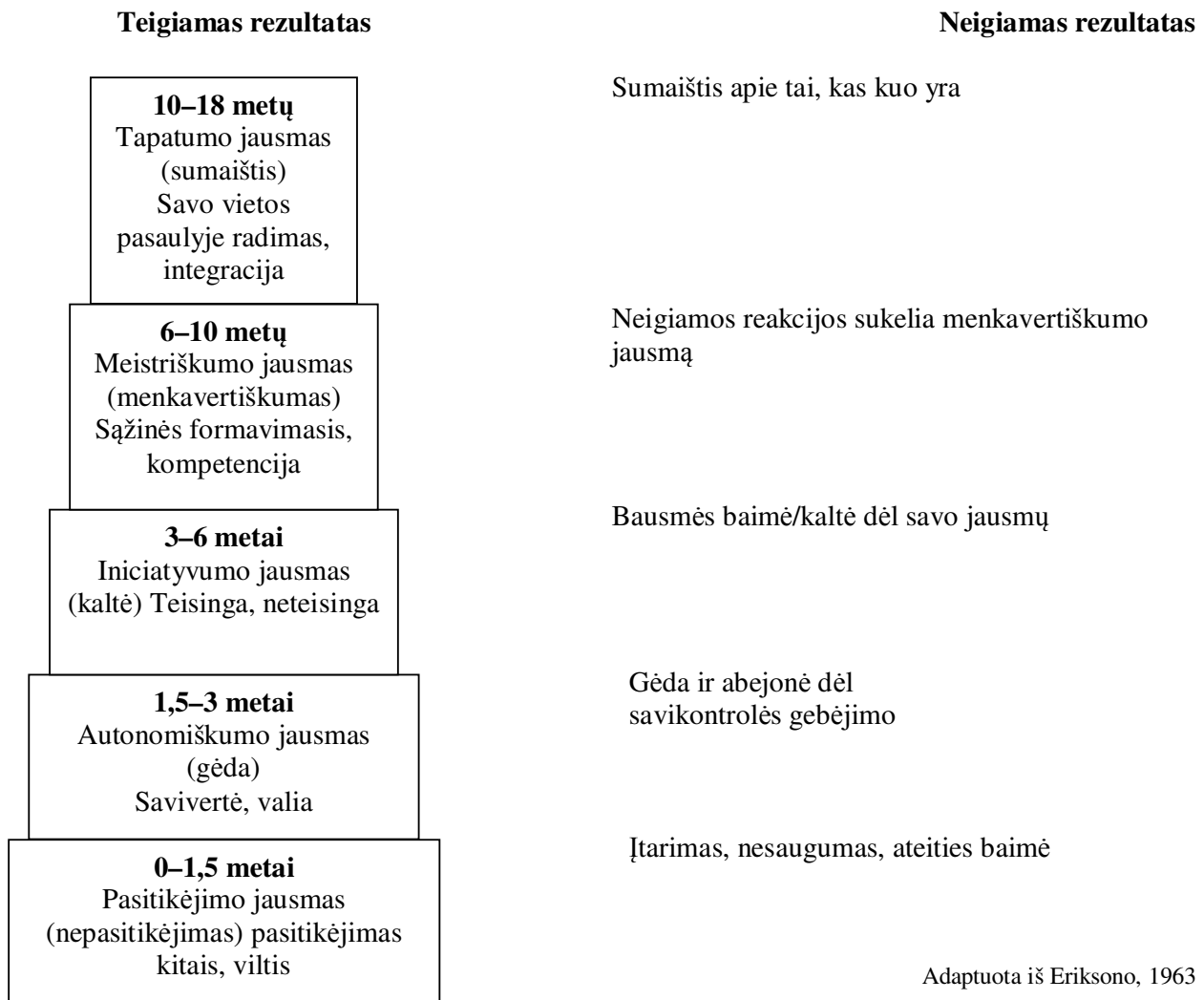
Tikėtina, kad prievartą ir nepriežiūrą patyrę vaikai bus susiformavę neigiamą ir iškraipytą savęs pojūtį. Jie gali suvokti save kaip nemylimus ir nevertus meilės, nesvarbius ir nenorimus. Seksualinę prievartą patyręs vaikas gali nesuprasti ribų tarp savęs ir kitų ir suvokti save tik ryšyje su suaugusiuoju. Jei šeimos gyvenimas yra chaotiškas ar neturintis ribų, tokiems vaikams gali stigti tapatumo jausmo ar pastovios vietos šeimoje.

Skirtingumo jausmas yra būdingas visiems atskirtiems nuo biologinių šeimų vaikams. Tai gali būti išskirtinai jautrūs dalykai juodaodžiams, etninių mažumų ar neįgaliams vaikams. Vaikai, atskirti nuo savo šeimų, turės išmokti tvarkytis su šiuo „skirtingumo“ jausmu ir tai gali trukti visą gyvenimą.

Negyvenimo kartu su savo šeima ar „globotinio“ stigma gali daug lemti. Reikia laiko, kad galėtum priprasti prie to, ką reiškia būti įvaikintam ar globojamam. Pareiškėjai turi atrasti savyje jėgų padėti vaikui, kuris jaučiasi izoliuotas, nutolęs, susvetimėjęs.

Pareiškėjai taip pat turės pasvarstyti apie savo skirtingumo jausmą, susijusį su asmeniniu ir socialiniu tapatumu bei su tapimu įtėviais ar globėjais. Tokie klausimai kaip nevaisingumas ir prisitaikymas bei susiderinimas tam tikra prasme turės įtakos. Galbūt pareiškėjai norės apgalvoti savo tapatumo jausmą ir kaip jis gali pakisti, kad būtų galima priimti ir patenkinti galimai sutrikdyto bei įskaudinto vaiko poreikius.

Tapatybės ir vystymosi bloką formavimasis

Adaptuota iš Eriksono, 1963

Įvaizdis apie save ir savivertė

Įvaizdis apie save apibūdina požiūrį į mus, kurį sukuriame santykiyje su kitais arba, kaip manome, kokius mus kiti žmonės mato. Kartais tai painiojama su savigarba, vis dėlto šie du dalykai labai skiriasi. Pavyzdžiui, asmuo gali formuoti pasitikinčio, draugiško, mėgstančio bendrauti žmogaus įvaizdį ir gali būti, kad žmonės iš tikrųjų taip apie jį galvoja. Tačiau jo savivertė ar tai, kokį pats save mato, gali visiškai neatitikti jo išorinio savęs pateikimo ir gali būti paveiktas nevisavertiškumo ar nerimo. Teigiamas, saugus ir sveikas tapatumas reikalauja, kad sutaptų įvaizdis apie save ir savivertė, nes tai atspindi tiek vidinę, tiek išorinę realybę. Suaugusiųjų prieraišumo supratimas ir nuoseklus pareiškėjų vaikystės patirčių ištyrimas padeda socialiniam darbuotojui suprasti tikrąjį asmenį, esantį už to įvaizdžio, kurį jis nori sukurti.

Genograma gali būti naudingas įrankis, padedantis iširti, kokius žmonės mato save ir kokius juos mato kiti (žr. 2 skyrių “Motyvacija ir lūkesčiai”).

Nesaugumą jaučiantis ir suaugusiais nepasitikintis vaikas gali nesugebėti ir aktyviai priešintis auklėjimui bei ugdymui. Vaiko suformuoti vidiniai veikiantys modeliai ir susikurtos sunkumų įveikimo strategijos veikia jų lūkesčius tiek sau, tiek naujiesiems globėjams. Šie lūkesčiai gali pasireikšti agresyviu, priešišku ar užsisklendusiu vaikų elgesiu ir gali kelti nemenką iššūkį globėjams, norintiems vaikui suteikti meilę. Neturėdami stipraus savasties ir vientisumo/integralumo jausmo, tėviai ar globėjai gali pradėti abejoti savo gebėjimu auginti ir auklėti vaiką.

Neigiamų ar dvejopų žinučių, kurias siūsdavo ankstesni globėjai, įsisavinimas/internalizavimas gali paskatinti vaikus susitapatinti su stipriais ir galingais, tačiau visuomenėje nepriimtinais ir nenaudingais vaidmenimis, pavyzdžiui, žiauriais ar agresyviais vyrais. Vaikai taip pat gali susitapatinti su juos skriaudusiais žmonėmis. Tokie vaikai dažnai nešiojasi kaltės, atsakomybės, baimės, bejėgiškumo ir daugelį kitų emocijų, kurios veikia jų savąjį „aš“, pasiekimus ir elgesį.

Gera savivertė yra svarbus žmogaus gebėjimo greitai atgauti fizines ir dvasines jėgas aspektas, kuris yra veikiamas saugių teigiamų ryšių ir mums svarbių pasiekimų. Tai gali sukelti konfliktus, pavyzdžiui, vaikui, kuriam yra svarbus jo jaunesnių brolių/seserų augintojo vaidmuo, tačiau kuris pats buvo neprižiūretas. Tai, kaip jaučiamės, kyla iš mūsų ankstesnių saugumo, šilumos, priėmimo ir prierašumo patirčių bei iš mums svarbių suaugusiųjų siunčiamų žinučių, kurias gauname ir įsimeiname. Tai sustiprinama vis didėjančiu supratimu, kas mes esame, kokia yra mūsų individuali istorija ir kokią prasmę ji mums teikia, taip pat kokią paramą ir pastiprinimą teikia mums svarbūs žmonės. Tokiu būdu išsiugdome stiprybes, kurios sustiprina mūsų valią, ryžtą ir strategijas, palaikančias mus sunkiais momentais.

Pareiškėjai turi suprasti vaikų tapatumo formavimąsi ir galimus nukrypimus. Pratimai, naudojant schemas, atvejo analizė gali padėti susikoncentruoti ties aplinkybėmis ir sąlygomis, kurios gali trukdyti tapatumui. Cairns ir Fursland (2008) programoje „Tapatumo formavimas“ (*Building Identity*) yra keletas naudingų pratimų. Socialinis darbuotojas taip pat norės iširti pareiškėjų skirtumus, susijusius su jais pačiais. Tai gali būti susiję su jų etniniu tapatumu, seksualumu ar neįgalumu. Šių sričių apmąstymas padės pareiškėjams parefleksuoti apie skirtumus, su kuriais vaikai gyvenime susidurs.

Atskirti nuo savo šeimų vaikai dažnai yra sutrikę dėl savo praeities, šeimos gyvenimo aplinkybių ir priežasčių, dėl kurių jie yra perkelti pas alternatyvius globėjus. Gebėjimas suprasti ir suteikti prasmę savo istorijai priklauso nuo jų amžiaus, supratimo lygio, jiems teikiamos paramos ir kaip ta istorija yra/buvo su jais susijusi. Pareiškėjai turi pagalvoti, kaip padės vaikui suprasti jo istoriją ir sustiprinti savivertę. Apie tai kalbama ketvirtame skyriuje „Netikėtumas, sugebėjimas greitai atgauti jėgas, išlikimas“, bet taip pat verta apie tai užsiminti ir kalbant apie tapatumą bei savivertę.

Savivertės formavimo metodai

Perdaryta su leidimu iš Beek ir Schofield, 2006, p. 85–86

Gillian Schofield ir Mary Beek (2006) pateikia keletą pratimų, kuriuos pareiškėjai gali atlikti, siekdami sustiprinti savivertę. Kuriuos pratimus atliekant jie jausis gerai? Koks jų požiūris į šias skirtingas idėjas? Kaip tėvams ir globėjams yra svarbu, kad jie pasirinktų tas veiklas, kurias, tikėtina, vaikas *priims* ir kurios jam *patiks*.

- Girkite vaiką už mažus pasiekimus ir atliktas užduotis bei prisiėmus mažas pareigas.
- Duokite žaisti su žaislais ir žaidimais, nukreiptais į pasiekimus.
- Palaikykite ryšį su vaikų lopšeliu, darželiu ir mokykla, kurie akcentuoja pasiekimus, laimėjimus.
- Vartokite pozityvią kalbą. Pavyzdžiui: „Tvirtai laikyk puoduką – gerai, šaunuolis(-ė)!“ o ne „Neišmesk puoduko!“
- Trumpai paaiškinkite, kodėl tam tikras elgesys nėra priimtinas, ir aiškiai nurodykite, kas yra priimtina. Pavyzdžiui: „Jei tu rėksi, man tikrai bus sunku suprasti, ką nori pasakyti. Aš noriu tavo girdėti, todėl, prašau, kalbėk įprastu balsu.“
- Padėkite vaikui sudaryti sąrašą veiklos, dėl kurios jis didžiuojasi.
- Padėkite vaikui prisiminti tuos laikus, įvykius, nutikimus, kai jis jautėsi vertingas ir ypatingas. Naudokite nuotraukas ir kitus atminimo ženklus, kurie įamžina šiuos dalykus.
- Kartu su vaiku sudarykite sąrašą dalykų, dėl kurių jūs didžiuojatės vaiku. Tai gali apimti ribų priėmimą (pvz. kai vaikas bandydamas patyrė nesėkmę, sugebėjo priimti pralaimėjimą ir pan.).

- Padrąsinkite vaiką piešti, tapyti, lipdyti iš molio ar groti muzikos instrumentu, kad galėtų išreikšti savo jausmus. Tuo pačiu užsiimkite ir patys.
- Pasiūlykite vaikui atsigulti ant grindų. Tuomet ant grindų apvedžiokite vaiko kūno kontūrus. Paskatinkite vaiką teigiamai atsiliepti apie savo kūno dalis (pavyzdžiui, „Aš turiu blizgančius rudus plaukus, gražią palaidinę, mano kojos yra miklios ir mėgsta šokti“) ir užrašykite ar nupieškite tai ant vaiko figūros. Nuneškite šį piešinį į vaiko kambarį ar jo asmeninę erdvę ir įsitikinkite, kad jam šis piešinys patinka ir jis jaučiasi gerai.
- Pasiūlykite savo šeimos nariams parašyti vienam apie kitą po vieną gerą dalyką – taigi kiekvienas narys, taip pat ir vaikas, gaus sąrašą pozityvių dalykų apie save.
- Padarykite plakatą su vaiko „didžiausiais pasiekimais“.
- Paprašykite vaiko, kad išmokytų jus to, ką pats gerai moka, pavyzdžiui, žaisti kompiuterinį žaidimą arba papasakoti anekdotą.
- Nupirkite vaikui kokią malonią staigmeną ir padėkite ją jo kambaryje.
- Atraskite ir skatinkite vaiko mėgstamas bei sėkmingas veiklas. Tam gali prireikti aktyvaus palaikymo (pavyzdžiui, ryšių palaikymas su būrelio vadovu, tapimas būrelio vadovo padėjėju ir pan.).
- Naudokite lėles, žaislus, žaidimus ir knygas, kurios skatina vaiko teigiamus jausmus savo etniniam, religiniam ir kultūriniam pamatui.
- Užtikrinkite, kad vaiko etninės, religinės ir kultūrinės tradicijos namuose būtų gerbiamos ir minimos.
- Rodykite namuose pavyzdį, kad nieko baisaus nebūti tobulam, kad „niekas nėra gabus viskam, bet kiekvienas yra gabus kam nors“.

Tapatumas ir pastovumas – prisitaikymas ir integracija

Tapatumas niekada nėra statiškas. Tie ankstyvieji įtakingi metai sukuria pagrindus, tačiau gausybė ir įvairovė toliau vykstančių patirčių rodo, kad mūsų tapatumas yra atviras pokyčiams, vystymuisi ir gijimui per visą gyvenimą. Kai kurie aspektai, tarkim, mūsų genetiniai duomenys, niekada nepasikeis, bet mūsų supratimas, požiūris, pasiekimai, pasirinkimai, gebėjimas duoti ir priimti meilę visuomet gali būti keičiami ir dažnai yra paliečiami didžiųjų gyvenimo įvykių. Kai kuriems vaikams perkėlimas iš jų biologinės šeimos gali reikšti svarbią informacijos apie jų praeities istoriją (kuri savo ruožtu gali turėti klaidingų ir nepilnų detalių) netektį. Todėl pareiškėjams reikia suprasti gyvenimo istorijos svarbą ir į ją žvelgti kaip į tęstinį procesą. Kai pareiškėjai sužino apie vaikus, kuriems reikia nuolatinės gyvenamosios vietos, jie turi pagalvoti ir pereflektuoti apie savo gebėjimą susidoroti su skausmingomis istorijomis, priimti savo ir vaiko jausmus bei papasakoti šią istoriją vaikui paaugus.

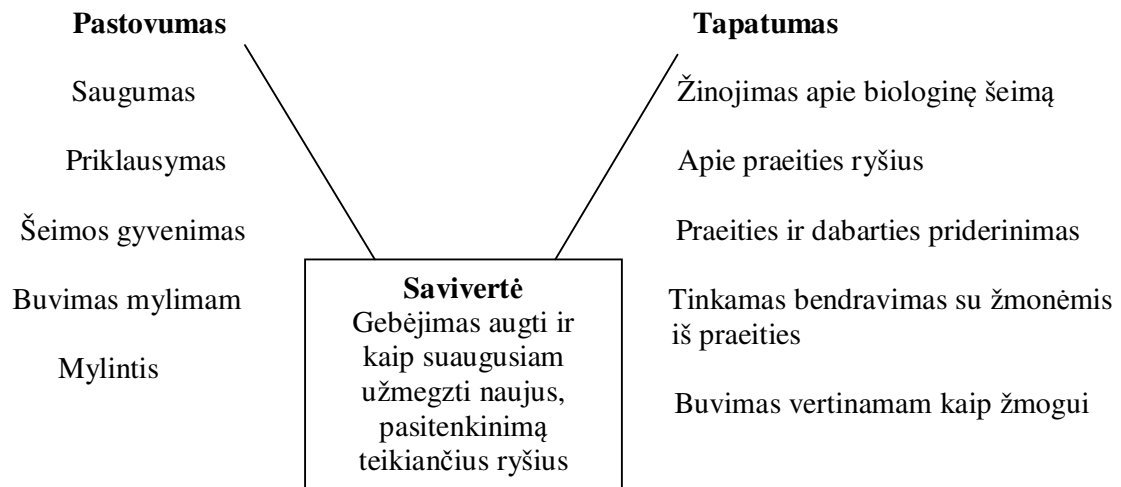
Tapatumo klausimai rūpi visą vaikystę, tačiau yra keletas raidos etapų, kuriems būdingos skirtingos užduotys. Pavyzdžiui, ankstyva globa ir prierašumas daro tam tikrą poveikį savivertei, pradedančio vaikščioti vaiko amžius veikia jo savarankiškumo, meistriškumo bei asmeninio tapatumo vystymąsi, tapatinimasis su bendraamžių grupe ir pasiekimai yra svarbūs pradinės mokyklos laikotarpiu, seksualinis ir socialinis tapatumas akcentuojamas lytinio brendimo ir paauglystės laikotarpiu. Etninis tapatumas yra visą gyvenimą besitęsiantis procesas *visiems* vaikams, nors baltaodžiai, juodaodžiai/etninių mažumų vaikai turės skirtingų patirčių. Nors mažas vaikas nesupras jo svarbos, tačiau ankstyvoji patirtis dėl skirtumų ir suaugusiųjų požiūris į skirtumus darys įtaką juodaodžių vaikų gebėjimui formuoti teigiamą, kompleksinį suvokimą apie save. Etninio tapatumo raida iškels tam tikrus iššūkius baltaodžiams vaikams (sudarantiems daugumą) taip pat kaip ir juodaodžiams (sudarantiems mažumą).

Su šiais tolimais uždaviniais metams bėgant susiduria visi vaikai ir tėvai, tačiau atskirtiems nuo savo šeimos vaikams visi normalūs raidos etapai sukelia papildomų iššūkių, kurie tęsiasi nuo vaikystės pabaigos per visą gyvenimą. Pavyzdžiui, beveik visiems paaugliams iškyla tapatumo bei nepriklausomybės klausimai, tačiau įvaikintam ar globojamam jaunuoliui panašūs klausimai iškils nuo pat ankstyvų metų. Jie susidurs su pykčiu/liūdesiu dėl to, ką prarado būdami jaunesni; su sąmyšiu ar žinių apie savo praeitį ir biologinę šeimą trūkumu; su skausmu ir baime, kuriuos gali sukelti gresiantis atskyrimas. Kiekvienas atsakymas tėvams/nuolatiniams globėjams reiškia iššūkius. Pareiškėjams prireiks pagalbos pamatyti emocinį šių klausimų poveikį jiems patiems ir kaip jie gali būti neišspręstų netekties bei traumos klausimų priežastimi.

Šių potencialių sąsajų atpažinimas sumaišty paskatina supratimą, augimą ir gydymą, o ne atmetimo, nepriėmimo jausmą, kuris gali pakenkti šeimos santykiams. Svarbu, kad būtų pabrėžiami ilgalaikiai uždaviniai ir kad pareiškėjai suprastų, jog vaiko/jaunuolio poreikiai didėja vidurinėsios/vėlyvosios vaikystės, paauglystės laikotarpiu. Svarbu nusakyti jų kaip tėvių/globėjų vaidmens prasmę bei informuoti apie jiems priklausančias paslaugas, kurias prireikus jie gali gauti.

Vertinimo metu darbuotojas stengsis sužinoti apie besiformuojantį pareiškėjo tėvio/globėjo tapatumo jausmą ir suprasti, kaip atrodys šeimos gyvenimas. Darbuotojas šias mintis norės aptarti kartu su pareiškėju. Tai gali suteikti galimybę poreflektuoti apie tėvių ar globėjų šeimos realybę. Galimybė susitikti su patirtį turinčiais tėviais ar globėjais gali suteikti dar daugiau peno apmąstymams. Tapatumas turi būti apžvelgiamas kaip neatsiejamas su individu, pora ir platesniu šeimos tinklu

Tapatumas ir pastovumas – pusiausvyra.

Paimta iš Thoburn, 1994

Vystymosi uždaviniai įvaikiams (vaikystė)

Tarpsnis	Tikslai/uždaviniai	Galimi sunkumai įvaikiams (remiasi ankstesniais tarpsniais)
Iki gimimo	<ul style="list-style-type: none"> Išlikimo/vystymosi 	<ul style="list-style-type: none"> Genetinis paveldas Prenatalinė aplinka (pvz., narkotikai, alkoholis)
Kūdikis/vaikščioti pradėjęs vaikas	<ul style="list-style-type: none"> Bet kokio atskyrimo nuo biologinės šeimos ištvėrimas Fizinis ir emocinis vystymasis/svarbūs įvykiai Saugumo/žindymo patyrimas 	<ul style="list-style-type: none"> Atskyrimas, netektis, sielvartavimas Adaptavimasis naujoje šeimoje Atsigavimas po fizinio ar emocinio sužeidimo Žodinio bendravimo apribojimai Prieraišumo/ryšių formavimas ar performavimas
Ikmokyklinio amžiaus vaikas	<ul style="list-style-type: none"> Pasitikėjimo ir ryšių su suaugusiais plėtojimas/išreiškimas Iniciatyvos/autonomijos didėjimas Gebėjimas žaisti Mokymasis valdyti pyktį ir agresiją/naudoti savikontrolę Mokymasis sutarti su kitais vaikais 	<ul style="list-style-type: none"> Pirminės informacijos apie įvaikinimą gavimas Savivertės formavimas Sužinojimas, kad yra skirtingi bendravimo/ryšių užmezgimo būdai Galima regresija, jei nepasibaigęs sielvartavimo etapas Galimi sunkumai dėl: pasitikėjimo, žaidimo, savikontrolės, santykių su bendraamžiais, ankstyvos neigiamos patirties

Mokyklinio amžiaus vaikas	<ul style="list-style-type: none"> • Šeimos santykių plėtojimas • Tinkama emocinė/elgesio raida • Įsitvirtinimas kaip nuolatiniam šeimos nariui • Gebėjimas gerai funkcionuoti platesnėje socialinėje aplinkoje (pvz., mokykloje, bendruomenėje) • Gebėjimas užmegzti/išlaikyti ryšius su bendraamžiais 	<ul style="list-style-type: none"> • Gebėjimas suvaldyti ambivalentinius jausmus (dėl perkėlimo) • Įvaikinimo prasmės supratimas ir įsisąmoninimas • Supratimas ir įsisąmoninimas dėl dviejų šeimų turėjimo • Nerimas dėl įvaikinimo ryšių pastovumo • Ryšys/ryšio nebuvimas su biologine šeima • Šeimos/ bendruomenės atsakymų apie įvaikinimą nagrinėjimas • Grumtynės su savivertės ir tapatumo sunkumais
Lytinis brendimas ir paauglystė	<ul style="list-style-type: none"> • Akistata su savo genetinė ir psichologine savasties dalimis • Kompleksinio (integruoto) tapatumo formavimas • Tinkamos ir sėkmingos nepriklausomybės pasiekimas 	<ul style="list-style-type: none"> • Seksualinių klausimų sprendimas • Tapatumo pobūdis/laišnis su tėvių ir biologine šeimomis • Genetinio ir tėvių tapatumo integravimas • Raidos etapas gali atnaujinti ankstyvą skausmą/netektį • Ankstyva atskirties patirtis gali veikti nepriklausomybės siekimą

Vystymosi uždaviniai įvaikiams (pilnametystė)

Tarpsnis	Tikslai/uždaviniai	Galimi sunkumai įvaikiams
Ankstyvoji branda	<ul style="list-style-type: none"> • Pasirinkimai susiję su suaugusiųjų ryšiais/gyvenimo stiliumi • Išsilavinimo/ karjeros raida • Svarstymai dėl ilgalaiškių santykių su kitu suaugusiuoju formavimo • Ryšių su įvaikinusiomis šeimomis peržvelgimas/ įtvirtinimas 	<ul style="list-style-type: none"> • Tinkamos nepriklausomybės pasiekimas • Geneologinis tęstinumas • Ankstesnis skausmas gali paveikti gebėjimą pasitikėti/artimai bendrauti • Atnaujintas ar tebesitęsiantis susidomėjimas biologine šeima • Sprendimas ieškoti arba ne savo biologinės šeimos (įskaitant brolius/seseris ir kitus) bei padarinių sprendimas • Specifinių genetinių faktų/rizikos žinojimas, pvz., sveikatos problemos • Moralinės/dvasinės įvaikinimo prasmės nagrinėjimas • Tvarkymasis su ieškojimo ir ryšių emocine įtaka/reikšme • Integruoto suaugusiojo tapatumo kūrimas turint nepilną skausmingą informaciją
Brandą	<ul style="list-style-type: none"> • Tapimas tėvu • Savo tėvystės patirties supratimas • Biologinės ir 	<ul style="list-style-type: none"> • Pokyčio kartų vaidmenų priėmimas • Įvaikinimo aplinkybių priminimas kritinėse gyvenimo stadijose

	psichologinės praeities svarbos supratimas	<ul style="list-style-type: none"> • Geneologinis nutrūkimas, kai tėviai tampa seneliais • Tėvių ir biologinių tėvų mirtis ir jos išgyvenimas • Įvaikinimo „perpasakojimas“ savo vaikams • Ilgalaikių vaidmenų sukūrimas su tėvių/biologine šeima • Didėjančios biologinių brolių/seserų svarbos pripažinimas • Biologinės ir psichologinės praeities įtakos supratimas
--	--	---

Priklausymas dviem šeimoms

Adaptuota iš Schofield ir Beek, 2006

Pagalba vaikams ir jaunuoliams priklausyti dviem šeimoms

Globojami ir įvaikinti vaikai bei jaunuoliai turi mokėti būti dviejų šeimų nariais. Balansas tarp dviejų šeimų, ką jos vaikui reiškia ir kokį vaidmenį atlieka jo gyvenime, skiriasi priklausomai nuo plano ir santykių kokybės. Norint patogiajai jaustis būnant tėvių/globėjų šeimos ir biologinės šeimos nariu, reikia pradėti tęstinį procesą ir tai skirtingiems vaikams ir jaunuoliams suteikia skirtingą reikšmę ir prasmę.

Globėjai turi teikti žodines ir nežodines žinutes, kad vaikai betarpiškai ir tiesiogiai priklauso jų pačių ir platesniam šeimos ratui. Jie taip pat turi padėti vaikams lanksčiai ir jautriai galvoti bei vertinti savo kilmę. Vaikams reikia turėti galimybę atvirai kalbėtis apie narystę dviejose šeimose ir nejausti dėl to kaltės, kaltinimų bei pykčio. Jie taip pat turi išlaikyti sąsajas su savo biologinėmis šaknimis ir kilme.

Priklausymas globėjų/tėvių šeimai

Vaikai turi žinoti šeimos tvarką ir taisykles, kurios turi būti pritaikytos ir priderintos pagal vaiko poreikius. Vaikui reikia jausti tapatumą su šeima, kuris gali būti formuojamas įvairiais būdais, pvz., vaikui suteikti nuolatinę vietą prie stalo, atskirą pakabą paltui, tam tikrą vietą jo piešiniams, nuotraukoms. Taip pat svarbu, kad išplėstinė šeima ir draugai priimtų vaiką kaip tos šeimos dalį ir kad jie dalyvautų šeimos šventėse. Atsiminimų knygos ir dėžutės gali padėti vaikams pamąstyti apie buvimą šios šeimos dalimi, o jei vaikas vėl yra perkeliamas kitur, šie prisiminimai saugiai išliktų.

Priklausymas biologinei šeimai

Gyvenimo knygos kūrimas, kurioje būtų informacija, nuotraukos, piešiniai ir vaiko istorija, padėtų vaikui rasti sąsajas su savo biologine šeima. Vaikams patinka žiūrinėti savo šeimos narių nuotraukas. Globėjai turi užtikrinti pokalbius apie biologinės šeimos narius, kad šie pokalbiai vyktų jautriai ir atsargiai, o vaikas galėtų susidaryti realų supratimą apie šeimą bei gauti palaikymą. Jei globėjai yra aktyviai įsitraukę į ryšių planavimą ir jų palengvinimą, tai gali padėti užtikrinti, kad vaiko gerovė yra svarbiausia, kad yra skatinamas vaiko saugumo jausmas, stiprinamas jo tapatumas ir tęstinumas su biologine šeima.

Daugiau nei vienos šeimos narystės valdymas

Globėjai turi būti atviri vaiko jausmams ir mintims apie biologinę šeimą. Vaikai turėtų būti drąsinami galvoti ir kalbėti apie naudą, iššūkius ir sumišusius jausmus dėl priklausymo dviem šeimoms bei sulaukti pagalbos sprendžiant šiuos ryšius. TV laidose, knygose ar kitose šeimose gali būti įvairių vaikams naudingų pavyzdžių. Vaikams gali prireikti pagalbos tvarkantis su svarbiais įvykiais, kaip antai: gimtadieniai, religinės šventės, be to, jiems turėtų būti leista įteikti atvirukus abiejų šeimų nariams. Kartais vaikų mokytoja taip pat turėtų žinoti šeimos padėtį, nes įvairūs klausimai gali skaudžiai juos paliesti ar nuliūdinti, jei bus šia tema kalbama klasėje.

Tapatumas ir skirtumai

Kultūra ir tapatumas nėra pastovūs subjektai, todėl žmonių patirtys, susijusios su šiais aspektais, laikui bėgant gali kisti, priklausomai nuo aplinkybių ir tapatinimosi su skirtingomis bendruomenėmis. Reikia aptarti nemažai veiksnių, pavyzdžiui, ar gali žmogus turėti aukštą savivertę ir tuo pat metu neigiamą etninio tapatumo jausmą. Šie aspektai gali būti svarbūs ir naudingi panagrinėti vertinimo metu. Religinis tapatumas – tai sritis, į kurią nėra kreipiamas didelis dėmesys, nebent religinė praktika pareiškėjo gyvenime užima svarbiausią vietą. Socialiniai darbuotojai turi gerai žinoti, ką jiems reiškia tapatumas, prieš pradėdami nagrinėti šią temą vertinimo metu. Taip pat reikia prisiminti, kad kultūros ir klasės klausimai su viskuo susiję.

Poįvaikinimo centro (*Post-Adoption Centre*, 2009) programoje „Parama juodaodžiams ir etninių mažumų įvaikintiems vaikams“ (*Supporting Black and Minority Ethnic Adopted Children*) pateikiama nemažai papildomos informacijos ir pratimų, susijusių su prieraišumu, tapatumu bei etniškumu. Harris knygoje „Priklausymo paieška“ (*In Search of Belonging*, 2007) yra surinkta žmonių, kurie buvo įvaikinti kitos rasės šeimos, pasakojimų ir aprašyta jų patirtis bei įtaka jų tapatumui.

Vaikų, kuriuos reikia perkelti iš vienos šeimos į kitą, šeimines aplinkybės ir sąlygos labai skirtingos. Vis daugiau ir daugiau būsimųjų tėvių bei nuolatinųjų globėjų ateina taip pat iš skirtingų socialinių, kultūrinių ir etninių padėčių. Todėl darbuotojams svarbu apsvarstyti savo kultūrinę kompetenciją, pvz., gebėjimą aktyviai sąveikauti su žmonėmis iš skirtingų kultūrų.

Socialiniai darbuotojai turi ne tik suprasti pareiškėjų kultūrinės normos ir praktikas, bet ir būti pasirengę išklausti bei būnant jų gyvenimo „ekspertais“ ko nors iš jų pačių išmokti, sužinoti (žr. „Įvertinimo pagrindai“). Gali būti naudinga darbuotojui naudotis „*Kultūrinė apžvalga*“, aptarta *Vertinimo Principuose*, ar savęs vertinimo klausimyne kitame puslapyje.

Pastabos dėl terminologijos

Kultūra: žinių, patirčių, įsitikinimų, vertybių, pažiūrų, elgesio ir tradicijų sistema, būdinga didelei žmonių grupei. Pavyzdžiai apima kultūrinius veiksmus, tinkamus šeimoms, kurios iš kartos į kartą gyvena baltųjų, miestiečių darbininkų klasės bendruomenėse ar atokiose Škotijos salose, arba Didžiosios Britanijos bendruomenės, į kurias žmonės susibūrė pagal religiją ar kilmės šalį. Pvz., bangladešiečių bendruomenė.

Rasė: istoriškai vartojama apibūdinti grupes, kurioms būdingi tie patys biologiniai bruožai, savybės. Tai diskredituojantis apibūdinimas. Rasės terminas vartojamas apibrėžti socialinį konstrukta, kuris padeda mums suprasti rasizmo problemas ir klausimus.

Etniškumas: priklausymas žmonių, kuriems būdingi tie patys bruožai ir savybės, grupei. Pvz., kilmės šalis, kalba, religija, protėviai, kultūra. Etniškumas susijęs su veiksmų grupe, suteikiančia mums etninio tapatumo jausmą. Tai apima istoriją, prisiminimus, mitus, papročius ir vertybes. Tai yra apibrėžta tos kultūros, kurioje žmogus užaugo. Be to, yra pastovu ir nekintama. Pvz., Kinijos studentė iš Honkongo išlaiko savo etninį tapatumą ir istoriją, nepaisant to, ar ji studijuoja Didžiojoje Britanijoje, ar dirba savo tėvynėje.

Tapatumas: jis yra sudarytas iš trijų dalių: asmeninio, visuomeninio ir etninio. Asmeninis tapatumas apibrėžia, kaip asmuo apibūdina save atsižvelgdamas į individualumą ir unikalumą. Pvz., 28 m. jamaikietė Shirley, gyvenanti partnerystėje, įdarbinta bandomajam laikotarpiui, mėgstanti stovyklauti su savo septyniais sūnėnais ir dukterėčiomis. Socialinis tapatumas apibrėžiamas pagal visuomenines grupes, kurioms priklauso žmogus. Pvz., futbolo aistruolių klubas, globoje gyvenantys vaikai ar politinių partijų nariai. Etninis tapatumas nurodo priklausymą etninei grupei, kuriai būdingi tie patys įsitikinimai, papročiai ir kultūrinės praktikos. Pvz., pakistaniečiai, musulmonai.

Etniškumą apibrėžiantys terminai nuolat keičiasi, todėl praktikoje profesionalai gali vartoti skirtingus terminus. Mums visiems svarbu paaiškinti savą šių sąvokų supratimą ir jų kilmę. Pagrindinis principas – geriausia rinktis paties asmens vartojamus terminus ir apibūdinimus, tačiau taip pat padiskutuoti su tuo susijusiais klausimais, temomis ir visuomenėje taikomomis etiketėmis.

Kultūrinė kompetencija

Žemiau pateikti klausimai yra paimti ir adaptuoti iš A.R. McPhatter (1997) straipsnio „Kultūrinė kompetencija vaiko gerovėje: kas tai? Kaip mums tai pasiekti? Kas nutinka, jei to nėra?“ (*Cultural competence in Child Welfare: What is it? How do We Achieve It? What Happens without It?*)

- Kiek savo asmeninio/visuomeninio laiko aš praleidžiu su kultūriškai į mane panašiais arba skirtingais žmonėmis?
- Kai aš būnu su skirtingos kultūros žmonėmis, ar galvoju, kad mano kultūra yra pranašesnė, ar aš atvirai leidžiu laiką, norėdamas sužinoti unikalius kito žmogaus kultūros aspektus?
- Ar man būna jauku kitoje kultūroje, kai esu mažumos pusėje? Kaip aš jaučiuosi ir elgiuosi?
- Kiek laiko praleidžiu tarpkultūrinuose profesionalų mainuose? Ar aš esu pasirengęs dalyvauti rimtose diskusijose, kurios gali atskleisti mano žinių trūkumą?
- Ką aš padariau, norėdamas gauti daugiau žinių ir geriau suprasti kultūriškai skirtingas grupes? Kokios yra mano žinių spragos ir kaip aš esu pasirengęs jas užpildyti?
- Kokie yra mano įsipareigojimai, kad tapčiau kultūriškai kompetentingas ir kokias pastangas aš pasirengęs dėti, kad tai pasiekčiau?
- Ar aš noriu nebebūti nusimanančiu ir kompetentingu kultūrinės įvairovės srityje, kurioje man, tiesą sakant, nesisekė?
- Ar neturėdamas kultūrinės kompetencijos aš galiu tęsti darbą su skirtingos kilmės, padėties žmonėmis? Kaip aš galiu užtikrinti, kad jie gaus geras paslaugas, susijusias su kultūrine kompetencija?

Etninio tapatumo vystymosi etapai

Adaptuota iš Crumbley, 1999

Žemiau pateikiama, kaip Crumbley (1999) paaiškina skirtingas etninio tapatumo vystymosi etapus.

Gimimas – 3 metai

Pradėję vaikščioti vaikai suvokia fizinės rasės ir odos spalvos skirtumus, išmoksta specifinių grupių pavadinimus. Jie nesupranta šių etikečių tikrosios reikšmės ir gali susipainioti vartodami spalvas, kuriomis norime apibūdinti tiek žmones, tiek daiktus.

4–6 metai

Ikimokyklinukai paprastai gali nustatyti savo rasinę arba etninę grupę, taip pat gali suteikti teigiamą arba neigiamą vertę savo ar kitoms grupėms. Su grupėmis susiję jausmai įgyjami sugeriant aplinkinės visuomenės žinutes.

7–11 metų

Tvirtesnis jų pačių rasinis ir etnis tapatumas, esant galimybei, tiriama, ką reiškia priklausyti šiai grupei. Geriausias amžius grupinei veiklai, kurios centre yra kultūra ir ugdymas. Taip pat šiame etape labai svarbūs vaidmenų modeliai.

12–18 metų

Progresuoja individualizmas. Tyrinėjimų metas, įskaitant rasės, etniškumo, kultūros, įvaikinimo svarbos analizavimą, taip pat nagrinėjant, kaip tai taikoma ir susiję individualiai. Praeities patirtys lemia teigiamą, neigiamą ar tarpinį tapatumą.

Pagrindiniai klausimai

- Asmeninis tapatumas susidaro iš daugybės skirtingų genetinių ir patirtinių veiksnių, gali kisti laikui bėgant ar priklausyti nuo aplinkybių. Svarbu pripažinti kiekvieno asmens unikalumą.
- Įvairovė priklauso nuo daugelio veiksnių: socialinių, kultūrinių, etninių, religinių, kalbinių, klasės, lytiškumo, negalios.

- Darbuotojams reikia turėti „kultūrinę kompetenciją“ vertinant pareiškėjus, kurie skiriasi nuo jų pačių.
- Tapatumo jausmo raida susijusi su ryšiais, užmegztais ankstyvojo prierašumo laikotarpiu.
- Įvaizdis ir savivertė yra skirtingi dalykai, nes vaikai geba sukurti, pavaizduoti tokį personažą, kuris slepia ir maskuoja savo menką įvaizdį bei žemą savivartę.
- Tapatumo raidos klausimai nuolatinei atskirtiems nuo savo biologinių šeimų vaikams ir jaunuoliams gali kilti visą gyvenimą.

Pratimai: asmeninis ir visuomeninis tapatumas

Kas slypi varde?

Žmonių vardai yra labai svarbūs. Jie – tarsi langas į žmogaus tapatumą ir kultūrą. Kai žmonės prisistato, pirmas dalykas, kuriuo jie pasidalija su kitais, yra vardas. Jis apibrėžia, kas jie yra ir, daugeliu atvejų, kaip juos priima kiti. Vardas taip pat yra vienas iš pirmų dalykų, ką žmonės sužino apie naują asmenį.

Vardai sujungia žmones su jų protėviais ir kultūriniu paveldu. Vardo parinkimas kūdikiui yra labai svarbus, todėl jį reikia gerai, tinkamai apsvarstyti. Prieš parenkant vardą apsvarstoma daug dalykų: tėvų viltys, gimimo laikotarpiu esami svarbūs įvykiai ir aplinkybės, netgi dangaus kūnų padėtys. Ir dažniausiai tėvų duotą vardą vaikai išlaiko.

Neįtikėtina, kad kažkas tokio paprasto kaip žmogaus vardas turi potencialą paskatinti gerbti ir pripažinti žmogų. Atidumas, kuriuo žmonės stengiasi taisyklingai ištarti ir parašyti vardą, gali daug pasakyti apie tai, kiek jie vertina tą žmogų. Klausimai, susiję su vardo reikšme ir gavimo istorija, parodo susidomėjimą ir atidą tam žmogui.

Šis pratimas padės pareiškėjams pamąstyti apie vardų reikšmę tapatumui. Iš pradžių šis pratimas buvo sukurtas, kad pareiškėjai galėtų pamąstyti apie savo tapatumą, tačiau jis taip pat gali būti naudojamas pradėti diskusiją apie vardų reikšmę vaikams ir vardų keitimo poveikį.

- Koks jūsų vardas?
- Kas jį jums suteikė?
- Ar jūsų vardas ką nors reiškia?
- Ką jūsų vardas reiškia jums pačiam?
- Kaip jūs jaustumėtės, jei turėtumėte pasikeisti savo vardą?
- Ką jums tai sako apie vaikų vardų svarbą?

Kas aš esu?

Šis pratimas gali būti naudojamas norint sužinoti, kaip pareiškėjai apibūdina save, kaip jie tapatinasi ar skiriasi nuo kitų, kas juos daro unikalius? Diskusija gali prasidėti iki globojamų vaikų tapatumo komponentų svarstymo ir kaip tie vaikai mato save, kokie iššūkiai keliami globėjams?

- Paprašykite pareiškėjo išsirinkti penkis jį apibūdinančius žodžius ar frazes.
- Kai jie tai padarys, paprašykite jo atskirti žodžius ir frazes, kurie sutapatina, priskiria pareiškėją tam tikrai grupei, ir tuos, kurie išskiria pareiškėją iš kitų žmonių.
- Tuomet paprašykite pareiškėjo pagalvoti apie žmones arba grupes, su kuriomis jie tapatinasi, bei išrinkti teigiamus ir neigiamus veiksmus, kurie gali asocijuotis su jais.
- Paprašykite pareiškėjo nustatyti, kas daro jį unikalų, ypatingą ar kitokį, skirtingą.

Atlikdami šį pratimą paprašykite pareiškėjo pamąstyti apie žemiau išvardytus dalykus:

- Kokį vaidmenį jūsų tapatumo formavime atliko etniškumas, lytis, kultūra ir religija?
- Kokie kiti veiksniai prisidėjo prie teigiamo jūsų „aš“ jausmo ar priešingai ir kodėl? Pagalvokite apie kalbą, talentus, gebėjimus, tradicijas ir t. t.
- Kaip jūs gavote šią informaciją (žodžiu, iš aplinkos, raštu ir t. t.)?
- Kaip tai atsispindi jūsų santykiuose su kitais?

Adaptuota iš Cairns ir Fursland pratimo, 2008, p. 9–10

Įvairovės vertinimas

Žemiau pateiktų sakinių pradžios gali būti vartojamos padėti pareiškėjams ištirti, ką įvairovė ir diskriminacija reiškia jų gyvenime. Taip pat tai bus naudinga socialiniam darbuotojui, norinčiam suprasti pareiškėjo požiūrį į skirtingumą ir įvairovę, jų asmeninę patirtį. Be to, šis pratimas gali būti praplėstas iki diskusijos apie skirtingumą tampant įtėviais/globėjais bei su kokiais sunkumais ir diskriminacija gali susidurti vaikai.

- Įvairovė yra svarbi mano gyvenime, nes...
- Įvairovė yra svarbi mano šeimos gyvenime, nes...
- Įvairovės nauda darbovietėje yra...
- Įvairovė yra svarbi visuomenėje, nes...
- Religija/tikėjimas yra gebėjimo greitai atgauti fizines ir dvasines jėgas veiksnys, nes...
- Priežastis, dėl ko egzistuoja diskriminacija, yra...
- Kartą mačiau diskriminacijos atvejį ir aš...

Tapatumo įtaka

Paprašykite pareiškėjų pagalvoti apie įtaką, kurią jų tapatumui padarė šie žodžiai: etniškumas, kultūra, klasė, tautybė, kalba, lytis, seksualinė orientacija, religija, švietimas/mokslas.

Tai gali būti sviri diskusijos apie požiūrį į „kitoks“ priežastis.

Paprašykite pareiškėjų pagalvoti, ką šie žodžiai jiems reiškia, kokios jie yra svarbos, kokį požiūrį į etniškumą, negalią, lytiškumą, klasę, religiją, mokslo pasiekimus ir t. t. jie parodo vaikams?

- Ar tai buvo tos pačios žinutės, kurias gaudavo iš platesnio visuomenės rato?
- Jei ne, kaip jie sprendžia šį nesuderinamumą?
- Kokie pareiškėjų gyvenimo aspektai ir patirtys prisidėjo prie pareiškėjų „aš esu geras/blogas“ jausmo, kalbant apie jų savivertę ir tapatumą?

Praeities poveikis ir ateities reikšmė

Naudokite atvejo analizę iš 1 priedo.

- Kokias žinutes, susijusias su tapatumu, vaikas būtų gavęs anksčiau nei perkėlimas?
- Kokias kitokias žinutes naujoji šeima turi siųsti vaikui?

Pastaba: neužmirškite apsvarstyti klausimus, kylančius dėl vaiko perkėlimo į kitos rasės šeimą, jei tai aktualu, taip pat kylančius dėl skirtingos šeimos ir klasės struktūros.

Savivertės sudedamosios dalys

Tai padės pareiškėjams pamąstyti/padiskutuoti apie savivertę ir nuolatinio apgyvendinimo poveikį.

1 dalis

Paprašykite pareiškėjų pagalvoti apie savivertę, turint keturias pagrindines sudedamąsias dalis (žr. apačioje).

Sudarykite sąrašą dalykų, dėl kurių jūs jaučiatės:

- Vertingas
- Mylimas
- Gebantis, galintis
- Atsakingas
- Koks būna poveikis jūsų elgesiui, kai teigiamai galvojate apie save?
- Ir kai jūs galvojate neigiamai?

2 dalis

Paprašykite pareiškėjų pagalvoti apie vaikus, kuriems reikalingos nuolatinės šeimos:

- Kokį įvaizdį apie save, tikėtina, jie atsineš?
- Kaip jūs galėtumėte padėti jiems geriau jaustis?
- Ką būtų lengviausia/sunkiausia pakeisti?

Pratimai: prisitaikymas ir integracija

Pastovumas ir tapatumas

Naudokite atvejo analizę iš 1 priedo bei “Tapatumo ir pastovumo” diagramą (p. 112). Paprašykite pareiškėjų pagalvoti, kaip vaiko patirtis yra susijusi su diagrama ir kaip tai gali paveikti jo tapatumą.

- Kokių pokyčių reikia ir kokie gali būti patarimai, siekiant sustiprinti tapatumą ir skatinti pasitikėjimą.

Kaip vaikai supranta įvaikinimą?

Pasiūlykite pareiškėjams paskaityti ištraukas iš Renée Wolf knygų “Įvaikinimo pokalbiai” (*Adoption Conversations*, 2008) ir “Daugiau įvaikinimo pokalbių” (*More Adoption Conversations*, 2010), kad pagelbėtų pagalvoti apie nuolatinę vaiko poreikių raidą ir suprasti, kad atviras kalbėjimas apie įvaikinimą tėra pirmas žingsnis, kurį reikia išsiaiškinti ir paaiškinti.

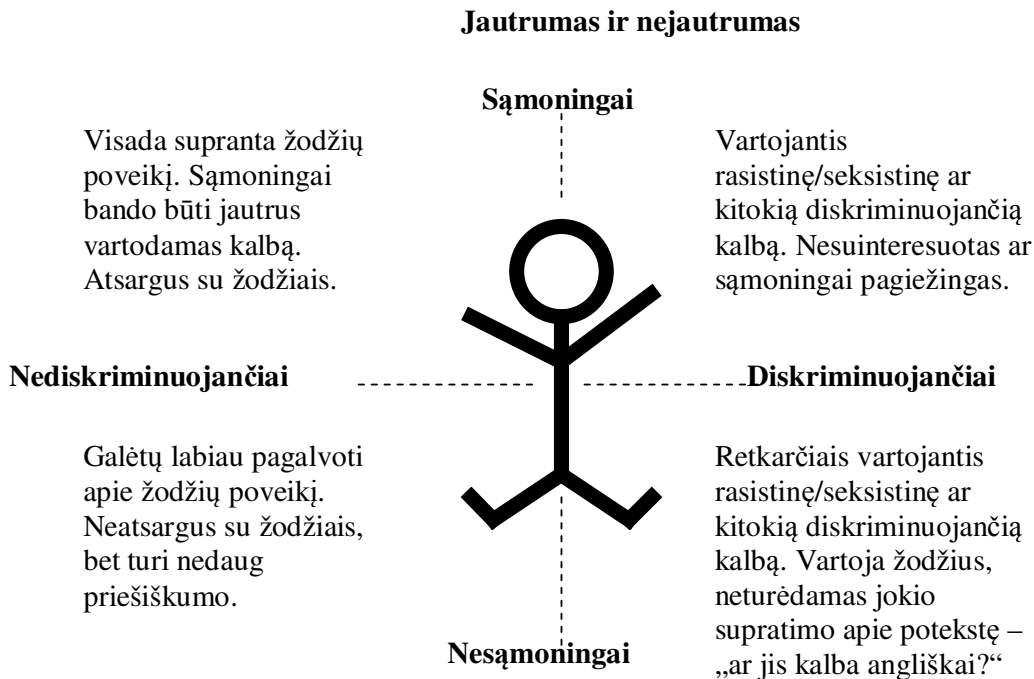
Šios diskusijos gali būti susijusios su vystymosi uždaviniais įvaikintam vaikui/suaugusiajam (žr. “Vystymosi uždaviniai įvaikiams” (vaikystė ir pilnametystė) susiejant su ankstesne medžiaga apie atskyrimą, netektį ir prierašumą bei apie visą gyvenimą trunkančią tėvystę.

Kaip alternatyvus pratimas galėtų būti ant didelio popieriaus lapo nupiešti gyvenimo liniją, nustatant įvairius raidos etapus. Paprašykite pareiškėjų pagalvoti apie keletą vystymosi uždavinių, kuriuos visiems vaikams reikės išspręsti kiekviename etape, ir tuomet pagalvoti apie papildomus uždavinius įvaikintiems ar globojamiems vaikams bei jaunuoliams.

Kalbos vartojimas – kliūtims įveikti

Šio pratimo tikslas – paskatinti pareiškėjus pagalvoti apie kasdienės kalbos vartojimą ir poveikį, koks gali būti “kitokiems” nei mes žmonėms.

Paprašykite pareiškėjų kelias minutes pastudijuoti žemiau pateiktą schemą.

Paprašykite pareiškėjų pagalvoti apie žemiau pateiktus klausimus:

- Kurioje vietoje jūs pats esate, vartodamas kasdienę kalbą, turint omenyje žmones, kurie koku nors būdu yra “skirtingi, kitokie” nei jūs?

- Jūs galite iš tikrųjų įžeisti žmogų savo kalba, tačiau neturėti apie tai nė nenumanyti. Kita vertus, žmonės gali neįsižeisti, tačiau jūs nesužinosite, kad vartojote kitus įžeidžiančią kalbą.
- Paklauskite savęs: kokie yra tam tikro veiksmo, žodžio ar minties/idėjos padariniai?

Iš Roana Roach ir Jacqui Lawrence pristatymo, BAAF

Ko išmokote/ką sužinojote?

- Ar kokiu nors būdu pasikeitė jūsų nuomonė apie tapatumą ir skirtumus, nei buvo iki tol?
- Į kokius savo tapatumo aspektus labiau atkreipėte dėmesį? Ar atradote savyje kokių nors stiprybių arba pažeidžiamų vietų, apie kurias anksčiau nesusimąstydavote?
- Kaip jūs manote, kokie yra vaikų, atskirtų nuo savo biologinių šeimų, tapatumo poreikiai?
- Kokie yra jūsų lūkesčiai ir baimės, susijusios su vaiko tapatumo formavimusi? Ar jaučiate, kad tam tikrame etape jums sektųsi geriau nei kitame?
- Iki kokie lygio jūs ir jūsų šeima priimtumėte kitoniškumą ir kaip tai gali padėti pas jus apsigyvensiančiam vaikui?
- Ar patiriate kokių nors sunkumų prisiimdami įtėvių/globėjų vaidmenį ir tapatindamiesi su juo?
- Ar žinote, į ką galėtumėte kreiptis pagalbos ar patarimo, jeigu jums to prireiktų?
- Ar yra dalykų, klausimų, dėl kurių jūs ir jūsų socialinis darbuotojas nesutariate?
- Ar galite jūs ir jūsų socialinis darbuotojas įvardyti dalykus, kuriuose ateityje jums reikėtų patobulėti/ pasimokyti?

KETVIRTAS SKYRIUS

Netikėtumas, sugebėjimas greitai atgauti jėgas, išlikimas

Įvadas

Šeima, nusprendusi įvaikinti ar globoti, turės prie daug ko prisitaikyti, kai pas ją bus perkeltas vaikas. Šeimos tikslu gali tapti vaiko apgyvendinimas, ypač po ilgo vertinimo proceso, kuris kai kuriais atvejais gali būti tapęs įkyriu ir varginančiu. Tačiau vaiko perkėlimas į šeimą yra tik iššūkių, kurie tęsis visą gyvenimą, *pradžia*. Atliekant būsimą vaidmenį, įtėvių ir globėjų šeimos turės sėkmingai atlikti nemažai papildomų uždavinių, susijusių su ankstyvą atskyrimą nuo savo šeimos patyrusiu vaiku. Nemažai ankstesniuose skyriuose aptartų klausimų, kaip antai, prieraišumas ir tapatumas, išliks visą gyvenimą, įvaikintam ar globojamam vaikui perėjus į naują raidos etapą ar susidūrus su tam tikromis aplinkybėmis šeimoje, pvz., persikėlus į naują gyvenamąją vietą, perėjus į naują mokyklą ar rimtai susirgus įtėviui/globėjui.

Vaiko auklėjimas – tai visą gyvenimą trunkantis ryšys su vaiku. Susitvarkymo su sunkumais strategijos gali kisti laikui bėgant, kad būtų galima atsižvelgti ir prisitaikyti prie vaiko poreikių ne tik vaikystėje, bet ir kai jis suauga. Įvertinimo ir pasirengimo metu suteikta pagalba padeda šeimoms padėti tvirtą pamatą. Atsiremamos į jį šeimos gali toliau plėtoti savo gebėjimus ir, metams bėgant, tinkamai bei veiksmingai rūpintis vaikais.

Trumpalaikio ir ilgalaikio perkėlimo poveikio visiems šeimos nariams, įskaitant ir bet kokio amžiaus vaikus, analizė padeda šeimai pasiruoti ateities iššūkiams. Šeimoms reikia išmokti vertinti savo įvaikintų/globojamų vaikų raidos uždavinius, biologinius tėvus ir save pačius, nes jie yra atsakingi už sėkmingą vaiko perkėlimą, adaptaciją ir ateities uždavinių sprendimą. Jei vaikas turi brolių/seserų, ateityje jų svarba vis didės, suteikdama vaikui ilgiausią ryšį visam gyvenimui. Šeimos prieinamumas ir supratimas atlieka esminį vaidmenį, padedantį šeimai susidoroti su iššūkiais ir reikalavimais. Be to, šeimai turi būti prieinama tiek asmeninė, tiek profesionali pagalba bei parama.

Tačiau, kad ir kaip kruopščiai būtų atliktas įvertinimas, pasirengimas ir suporavimas, kad ir kaip sėkmingai perkėlimas prasidėtų, kai kurie suporavimai žlunga. Šiose nestabiliuose ir skausmingose situacijose vaiko poreikiai turi būti užtikrinti ir būti pirmoje vietoje. Tokių tikimybių numatymas padės šeimai tais momentais susitvarkyti ir vaiko poreikius iškelti į pirmą vietą.

Vaiko gebėjimo greitai atgauti jėgas ugdymas

Pastovumo jausmas gali suteikti vaikams išgyvenimo ir klestėjimo pagrindą. Pats perkėlimas dar nėra galutinis taškas. Platus paramos tinklas, įskaitant įtėvių ir globėjų šeimą, jos išplėstinę šeimą, biologinius tėvus, mokyklą ir visą bendruomenę, suteikia vaikams daugiausia galimybių pasiekti jų potencialą. Vaikų gebėjimas būti sėkmingu taip pat priklauso nuo paveldėtų savybių, ankstesnės jų globos patirties ir ryšių bei pasirengimo perkėlimui kokybės.

Tiek vaikams, tiek naujoms šeimoms reikės įgyti gebėjimą greitai atgauti fizines ir dvasines jėgas tvarkantis su vis besikeičiančiais perkėlimo poreikiais bei taikant įgytą patirtį. Gebėjimo greitai atgauti fizines ir dvasines jėgas sąvoka naudinga tuo, kad ji pabrėžia stiprybes, bet tuo pačiu pripažįsta ir ankstyvos patirties sunkumus. Gilligan (2009) apibūdina gebėjimą greitai atgauti fizines ir dvasines jėgas kaip „gerą veikimą susidūrus su nepalankiomis aplinkybėmis“ (p. 6). Visi vaikai, kuriems reikia pastovumo, savo gyvenime yra susidūrę su nepalankiomis aplinkybėmis, vieni netgi daugiau nei kiti. Naujos šeimos susidurs su sunkumais ir iššūkiais, kuriuos galima ryžtingai išspręsti, jei šeima gebės greitai atgauti fizines ir dvasines jėgas. „Gebėjimo greitai atgauti fizines ir dvasines jėgas skatinimas“ (*Promoting Resilience*, Gilligan, 2009) pateikia naudingų patarimų, kaip skatinti vaikų ir jaunuolių gebėjimą greitai atgauti fizines ir dvasines jėgas. Šią knygą pravartu paskaityti tiek darbuotojams, tiek pareiškėjams.

Įtėvių ir nuolatinių globėjų pasirengimo bei vertinimo procese reikia atsižvelgti, kaip šeima geba išsiugdyti gebėjimus tenkinti šeimos poreikius, taip pat bendrauti ir dirbti išorinėje apinkoje (mokykla, bendruomenė). Pareiškėjams būtų naudinga suprasti gebėjimo greitai atgauti fizines ir dvasines jėgas struktūrą, kuri leistų suprasti ne tik stiprybių ir pažeidžiamumo faktorius vaikų gyvenime, bet ir padėtų vaikui paremti jį pradinio perkėlimo į šeimą metu.

Gebėjimo greitai atgauti fizines ir dvasines jėgas pagrindinės socialinės sudedamosios dalys:

- skirtingi vaiko atliekami socialiniai vaidmenys;
- saugumo bazė, užtikrinanti globos pastovumą ir ryšių tęstinumą;
- tapatumo jausmas;
- savivertė;
- žmogaus veiksmingumas.

Ryšys su pagrindiniais vaiko biologinės šeimos žmonėmis ir išplėstiniu tinklu, mokymosi ir laisvalaikio galimybės bei įvairių suaugusiųjų vaidmenys vaiko gyvenime (globėjai, mokytojai, auklėtojai, korepetitoriai, socialiniai darbuotojai ir t. t.) *atsovauja maršrutus* į sugebėjimą greitai atkurti jėgas. Kiti šios knygos skyriai yra nukreipti į pareiškėjų gebėjimų greitai atgauti fizines ir dvasines jėgas vertinimą. Pareiškėjams svarbu suprasti vaikų ir jaunuolių gebėjimo greitai atgauti fizines ir dvasines jėgas svarbą.

Nuo pat perkėlimo į naują šeimą pradžios kiekviena šeima turi nustatyti, sukurti bei pasidalyti su vaiku ir kitais šeimos nariais šeimos taisyklėmis, įskaitant ir saugios globos rekomendacijas (žr. 2 skyrių „Motyvacija ir lūkesčiai“). Vis dėlto lygiai taip pat svarbu pasverti kiekvieną vaiko gyvenimo sritį, norint įvertinti, koks pavojus yra leistinas ir skatinamas, kaip vaikui galima padėti prisiimti atsakomybę, paprašyti reikiamos pagalbos ir ištaisyti savo klaidas. Esant tam tikroms aplinkybėms, šeimoms reikia atsižvelgti į vaiko ryšius ir konkrečią vaiko gyvenamąją situaciją bei patirtį, tai ypač susiję su tais atvejais, kai vaikas yra patyręs prievartą, diskriminaciją arba yra neįgalus. Laikui bėgant, šeimoms reikia pritaikyti esamas taisykles, kad jos atitiktų didėjančią vaiko saugumo jausmą ar vystymosi pokyčius. Darbuotojai galėtų paskatinti šeimas pamąstyti, kaip, pavyzdžiui, jos skatins vaiko nepriklausomumo jausmą arba kaip tvarkysis su atsiradusiais lytiškumo poreikiais, įskaitant ir negalią turinčius jaunuolius.

Pereinamasis laikotarpis ir išlikimas

Mes visi turime įveikti gyvenimo pereinamuosius laikotarpius:

- vystymosi: ankstyvoji vaikystė, paauglystė, branda, senatvė;
- socialinį: mokyklos pradėjimas ir pabaigimas, darbo pradžia;
- kultūriškai nustatytos: religinės perėjimo apeigos, santuoka, tėvystė;
- asmeninių aplinkybių: persikraustymas, sunki liga, įvaikinimas, globa (Cairns ir Fursland, 2007).

Geriausiu atveju perėjimas gali kelti įtampą. Ypač sunkūs pereinamieji laikotarpiai gali būti vaikams, kurie yra patyrę traumų ar neturi saugaus pagrindo. Susikoncentravimas ties gebėjimu greitai atgauti fizines ir dvasines jėgas gali padėti vaikui įveikti šiuos perėjimus. Nagrinėjimas, kaip patys pareiškėjai geba įveikti pereinamuosius laikotarpius, darbuotojams atskleis pareiškėjų stiprybes ir trūkumus, taip pat padėtų išžvelgti sunkumus, su kuriais gali susidurti vaikas. Tuomet jie gali apgalvoti, kaip susidoros su vystymosi uždaviniais ir perėjimais, su kuriais susidurs augantis vaikas.

Kompetencijos jausmas

Vienas iš gebėjimo greitai atgauti jėgas įgijimo aspektų yra pagalba vaikui suformuoti kompetencijos jausmą, kuris apima pasitikėjimo pasirūpinimo savimi įgūdžius, t. y. gebėjimą išreikšti savo poreikius ir tinkamai patenkinti kai kuriuos savo poreikius. Tai suteiks galimybę šeimai paskirstyti savo energiją produktyviam vadovavimui ir pagalbai vaikui pereinamuoju laikotarpiu ir vystymosi poreikiams tenkinti, o ne tiesiog sunkiai kovai išlaikyti *status quo*. Kai kada globoje esantys vaikai yra nepratę ir nemoka atpažinti bei susidoroti su savo pagrindiniais fiziniiais poreikiais, kaip antai, šalčio, alkio ar skausmo pojūtis. Kai kurie net netiki, kad gali gebėti pagerinti savo padėtį. Kompetencijos jausmo formavimas įmanomas tik tada, kai vaikas turi sėkmingos problemų sprendimo patirties.

Šąsaja tarp vaiko chronologinio ir raidos amžiaus gali labai kisti. Taigi šeimoms svarbu pažvelgti už vaiko chronologinio amžiaus ir pamatyti bei priimti vaiką tokį, koks jis yra. Tai apima visų trūkstamų gyvenimo įgūdžių, atsiradusių dėl nepalankios ar neadekvačios gyvenimiškos patirties, pripažinimą. Tokios spragos ar ribotumai ir trūkumai vaiko gyvenime turės įtakos tiek šeimos gyvenime, tiek už jos

ribų. Pavyzdžiui, skurdūs ryšiai su bendraamžiais yra dažna ir ryški įvaikintų ar globojamų vaikų problema.

Vaiko gyvenimo istorija

Viena iš gebėjimo greitai atgauti jėgas sudedamųjų dalių yra tapatumo jausmas. Vaikui gyvenimo istorijos kūrimas ir pasiruošimas įvaikinimui/nuolatinėi globai prisideda prie tapatumo formavimo. Gyvenimo istorijos kūrimas – tai nuolatinis procesas, turintis prasidėti tuomet, kai vaikas pirmą kartą patenka į globą, ir tęstis iki pilnametystės. Įtėvių ar globėjų šeima turi gebėti priimti vaiko asmeninę bei jo šeimos istoriją į savo šeimos istoriją ir padėti vaikui susidoroti su įvairiais klausimais bei sunkumais, išskylančiais jam augant. Šis procesas naujai šeimai gali kelti ypač daug emocinių iššūkių, nes daug vaikų atsineša skausmingus prisiminimus ir sudėtingas gyvenimo istorijas. Vaikui nepadeda gyvenimo knygos turėjimas, kurioje jo istorija nupiešiama tik teigiamai, o paties prisiminimai ir patirtis sako visai ką kita. Vaikai nusipelno žinoti tiesą apie savo praeitį, kad galėtų nuspręsti, kurias jos dalis įtraukti į vis didėjantį savo tapatumo jausmą.

Vertinimą atliekantis socialinis darbuotojas turi pasverti, ar pareiškėjai yra ganėtinai atviri pripažinti ir priimti vaiko biologinės šeimos bei jo istorijos vaidmenį vaiko gyvenime. Laukiančių perkėlimo vaikų atvejo analizės naudojimas (ar atvejo analizės, pateiktos knygos gale) gali padėti nustatyti, kaip šeima tvarkysis su sunkia ir skausminga istorija. (taip pat žr. 7 skyrių „Ryšys“). Daugelis atskirtų nuo savo biologinių šeimų ir įvaikintų ar globojamų vaikų bei jaunuolių išgyvena nuolatinę kovą. Todėl naujosios šeimos turi paremti juos įgyvendinant įvairius raidos etapų uždavinius ir stengiantis suprasti, kas jie tokie yra. Tokia ir yra gyvenimo knygos kūrimo paskirtis. Tyrimas (Rutter ir kt., 2009) teigia, kad įvaikintiems jaunuoliams įvaikinimas yra ypač jautri sritis, ir kad įtėviai dažnai nepakankamai įvertina, kaip sunku yra įvaikintam vaikui ar jaunuoliui kalbėtis apie savo jausmus, mintis. Pareiškėjai turi branginti savo galimybę kurti tokią aplinką, kuri skatintų pokalbius apie įvaikinimą/globą, ir tuo pat metu gerbti bei būti jautriems vaiko jausmams.

2008 m. Rene Wolf knyga „Įvaikinimo pokalbiai: ką, kada ir kaip papasakoti“ (*Adoption Conversations: what, when and how to Tell*) yra patogus šaltinis įtėviams ir nuolatiniams globėjams, į kurį galima atsiremti, kai vaikai auga ir pradeda užduoti vis daugiau klausimų, ieškoti informacijos. Įvertinimo metu pareiškėjams galima pasiūlyti perskaityti šios knygos trečią ir ketvirtą skyrius, nagrinėjančius, kaip pasakyti vaikui sudėtingą informaciją bei paprašyti pagalvoti, ką tai galėtų reikšti jiems ir jų šeimoms.

Dažnai užduodami vaikų klausimai

Štai keletas klausimų, kuriuos visam laikui atskirti nuo tėvų vaikai dažnai užduoda savo įtėviams/globėjams.

Nuo apytiksliai dvejų metų

- Iš kur atsiranda vaikai?
- Iš kur aš atsiradau?
- Ar buvau aš tavo pilvelyje?
- Ar mano broliai/sesės buvo tavo pilvelyje?
- Kodėl tu savo pilvelyje neturėjai vaikų?

Nuo apytiksliai penkerių metų

- Kodėl mano mama ir/ar tėtis negalėjo manęs prižiūrėti?
- Kodėl tu pasiėmei mane su savim?
- Kaip aš čia patekau?
- Ar gali mano mama ir/ar tėtis ateiti ir pasiimti mane pas save?

Nuo apytiksliai septynerių, aštuonerių metų (kartais jaunesni)

- Kodėl mane atidavė įvaikinti/atidavė/paėmė į globą?
- Ar mano mama/tėtis manęs nemylėjo?
- Ar aš nebuvau pakankamai geras/mielas?
- Ar aš jai/jam nepatikau?

- Kaip ji/jis atrodo?
- Ar mano mama/tėtis buvo gera(-as) mama/tėtis?
- Ar ji mano tikra mama? Ar jis mano tikras tėtis (o tu nesi)?
- Ar mano mamai/tėčiui yra gerai? Ar ji/jis dar gyva(-as)?
- Kodėl tu jai/jam neduodi šiek tiek pinigų?

Iki dvylikos metų (ar net vyresni)

- Kodėl jie negalėjo manimi pasirūpinti?
- Kodėl negalėjo mano tėtis pasilikti su mano mama?
- Ar aš dar turiu daugiau šeimos (brolių/sesių)?
- Kaip atrodo mano broliai/sesės? Ar jie panašūs į mane?
- Kodėl aš buvau įvaikintas/paimtas į globą, o mano broliai/sesės ne? Ar juos jau įvaikino?
- Kodėl mano broliai/sesės negyvena su manimi čia? Kodėl jie gyvena su mano mama/tėčiu? Kodėl jie gyvena su kitais tėvais/globėjais?
- Kodėl vieni žmonės yra turtingi, o kiti vargšai?
- Kiek tu turėjai už mane sumokėti?
- Kodėl tu nedavei pinigų mano tėvams, o paėmei mane iš jų?
- Kodėl tu jų dabar neremi?

Perdaryta su leidimu iš Wolfs, 2008, p. 34, 40–41

Kas yra gebėjimas greitai atgauti jėgas

Perdaryta su leidimu iš Gilligan (2009), p. 6–16

Gebėjimo greitai atgauti jėgas apibrėžimas

Gebėjimas greitai atgauti jėgas yra mokėjimas susitvarkyti užklupus nepalankioms aplinkybėms ir bėdoms. Gebėjimas greitai atgauti jėgas apima tokias savybes, kurios gali padėti žmogui išsilaikyti, išverti užklupus nelaimei ar bėdai. Vaikas, turintis šį gebėjimą, turi daugiau teigiamų išdavų, nei buvo tikėtasi tame raidos etape. Turint galvoje tai, ką jam teko patirti, toks vaikas daug geriau moka susitvarkyti su susiklosčiusia situacija, nei jam priklausytų. Gali būti naudinga apsvarstyti tris gebėjimo greitai atgauti jėgas aspektus:

- Netikėtumų įveikimas – sekimasis nepaisant didelės rizikos;
- kompetencijos išlaikymas – prisitaikymas prie didelės rizikos;
- atsigavimas po traumos – sėkmingas prisitaikymas prie neigiamų gyvenimo įvykių.

Fraser ir kt., 1999, p.136

Taikydami šią struktūrą, galime pamatyti, kaip globojamas jaunuolis gali pademonstruoti įvairius šiuos gebėjimo greitai atgauti jėgas aspektus. Jiems gali gerai sektis socialinėje ir akademinėje srityse, nors iki patenkant į globos sistemą jiems teko iškęsti prievartą ar nepriežiūrą namuose. Nepaisydamas atskyrimo nuo šeimos naštos ir su ja susijusių įtampų, jaunuolis vis tiek gali įrodyti, kad jam gerai sekasi mokykloje ar darbe nepilnu etatu. Globojamas paauglys gali demonstruoti gebėjimą greitai atgauti jėgas, atsistatyti po traumos, nepaisant teismo atskyrimo nuo šeimos, globos steigimo ir ambivalentinių, įtemptų ryšių su tėvais.

Atsparus paauglys yra toks, kuris teigiamai adaptuojasi esant rizikai. Jis geba geriau susitvarkyti, nei iš jo logiškai tikimasi.

Kas lemia, kad kai kurie paaugliai bent jau kuriam laikotarpiui geba atgauti jėgas, susidūrę su rizika, nepalankiomis aplinkybėmis? Tai gana sudėtingas dalykas ir jis vis dar tyrinėjamas, tačiau atsakymas glūdi kompleksinėje sąsajoje tarp:

- rizikos pobūdžio ir esamų nepalankių aplinkybių;
- paauglio turimos patirties ir savybių;
- ryšių ir aplinkos, kurioje auga paauglys, kokybės.

Nors individualios savybės taip pat yra svarbios, tačiau reikia prisiminti, kad gebėjimas atgauti jėgas pasirodo tuomet, kai yra paramos kontekstas (Fraser ir kt., 1999). Įvairi parama gali skatinti ir palaikyti šį gebėjimą skirtingomis aplinkybėmis. Priklausomai nuo konteksto, ši parama ir palaikymas dažnai

gali būti ganėtinai paprasta. Pavyzdžiui, vidutinio amžiaus prastai matančiam žmogui akiniai yra tiesiog stebuklingas išsigelbėjimas nuo silpstančios regos. Akiniai yra paprasta priemonė, kuri vidutinio amžiaus asmeniui gali būti stebuklingu daiktu, padedančiu greitai susigrąžinti galimybę skaityti. Kaip ir akiniai, tai dažnai gali būti koks nors paprastas dalykas, padarantis didelį skirtumą. Žemiau pateikiama keletas pasiūlymų, kurie gali padėti atskleisti gebėjimo atgauti jėgas sąvoką.

- Apie žmonių vystymąsi gali būti naudinga galvoti kaip apie judėjimą į priekį keliuku. Tai, kas turi įvykti, yra paveikta, tačiau nenulemta to, kas buvo prieš tai.
- Žmonės nėra pasyvūs savo raidos stebėtojai. Nuo pat mažens vaikai turi jėgos arba įtakos, kalbant apie jų raidos progresą. Tačiau įvykiai jų gyvenime (dideli ir maži), taip pat socialinis kontekstas, kuriame atsiduria šie vaikai, turi nemažai įtakos formuojant progresą ir būdą, kaip asmuo sąveikauja ir reaguoja į šią patirtį. Globėja, mėgstanti skaityti savo globotinei knygas, gali pasėti pomėgio skaityti sėklą visam gyvenimui, tokiu būdu tai bus pasiekimas, atnešantis ne tik momentinį džiaugsmą, bet ir akivaizdi pagalba pedagoginiame globotinės progrose, o tuo pačiu ir šilti prisiminimai apie globėją bei pozityvios globos modeliavimas.
- Neigiamos, sunkios patirtys gali užblokuoti natūralų vaiko veržlumą ir vystymąsi. Gebėjimas greitai atgauti jėgas gali padėti palengvinti natūralų atsigavimą ir vystymąsi, kuris, priešingu atveju, neigiamų patirčių gali būti paralyžuotas, išaldytas.
- Atrodo, kad gebėjimą greitai atgauti jėgas turintys vaikai neišsiskiria jokiais „mistinėmis ar unikaliomis savybėmis“, tačiau vietoj to jie turi prieigą prie paramą ir apsaugą teikiančių šaltinių, kurie padeda sušvelninti netikėtumus ir apsaugoti nuo nepalankių aplinkybių bei sąlygų (Masten ir Coatsworth, 1998).
- Gebėjimą greitai atgauti jėgas žmonės įgauna dviem būdais: įgyja genetiškai arba iš socialinės patirties. Teigiama namų aplinka, teigiama patirtis mokykloje, teigiama laisvalaikio leidimo ir pomėgių patirtis gali paskatinti gebėjimą greitai atgauti jėgas.
- Kaip globėjai, socialiniai darbuotojai ar mokytojai, mes galime paveikti tik tą gebėjimo greitai atgauti jėgas dalį, kuri yra įtakojama socialinės patirties įtakai. Mes negalime paveikti gebėjimo greitai atgauti jėgas laispsnio, kurį žmogus turi pagal temperamentą, priklausomai nuo to, ką yra genetiškai paveldėjęs, nors dabar atrodo, kad tai, kas įvyko nulemta genų, tačiau viską gali paveikti gyvenimo patirtis.
- Gebėjimas greitai atgauti jėgas neturi būti traktuojamas kaip koks nors naujas moderniai užkoduotas žodis. Mes neturėtume kaltinti nepalankių socialinių aplinkybių aukos dėl jos nuosmukio ir gebėjimo atgauti jėgas stokos.
- Svarbiausia yra prisiminti, kad tam, kaip atsiskleidžia, pasireiškia gebėjimas greitai atgauti jėgas, didelę įtaką turi socialinis kontekstas, kuriame žmogus gyvena. Šis socialinis kontekstas gali skatinti arba kliudyti paslėptas ar akivaizdžias savybes, kurias jaunuolis gali arba ne atskleisti.
- Paslaugos gali sustiprinti šį globoje esančių jaunuolių gebėjimą atgauti jėgas. Tai galima padaryti teigiamai veikiant socialinę patirtį ir socialinius išteklius, pasiekiamus jų globėjams ir biologinei šeimai.
- Oficialios paslaugos ir specialistų intervencijos turi vengti sunkinančių ir užsitęsiančių problemų, nepriklausomai nuo to, kad neižvelgia jaunuolio pajėgumų greitai atgauti jėgas.
- Būna žmonių, kurie tam tikromis aplinkybėmis demonstruoja gebėjimą greitai atgauti jėgas, tačiau taip nutinka ne kiekvieną dieną. Tai gali būti *sumaišytas* paveikslas. Nepaisant gyvenimo globoje, turėjimo išgyventi šeimos iširimo traumą, jaunuolis gali būti sėkmingas atletas, net ir nebūdamas žvaigžde, arba jam gali gerai sektis mokslai mokykloje. Jauna mergina, gyvenanti globoje ir patyrusi seksualinę prievartą, gali būti aukštų akademinų pasiekimų turinti studentė, tačiau jai gali stigti pasitikėjimo bendraujant su bendraamžiais. Mokykla kaip atskira sritis tokiems jaunuoliams gali tapti prieglobsčiu. Tokiems jaunuoliams skirtingose srityse gali sektis įvairiai, kai kuriose, tačiau ne visose srityse jie gali atskleisti savo gebėjimą greitai atgauti jėgas.
- Pagrindinė praktika norint padėti žmogui yra „įsikibimas“ į teigiamus jų gyvenime veiksnius, gijas ir nišas. Taip pat gali padėti vaiko įtraukimas į stiprų, teigiamą veiksnį jo socialinėje aplinkoje. Pavyzdžiui, tai gali būti pagalba užmezgant ryšius su stipriu ir įdomiu seneliu, kuris nori suteikti vaikui paramą.

- Mes neturėtume pamiršti, kad apsaugantys veiksniai, padidinantys gebėjimą atgauti jėgas, ne visada gali būti teigiamos patirtys. Kartais tam tikrų sunkių išmėginimų išgyvenimas gali sustiprinti žmogų ir padaryti jį atsparesnį.
- Kadangi ištekliai dažnai yra menkesni už poreikius, labai svarbu atrasti ir įlieti naujų, dar neatrastų pomėgių bei užsiėmimų į kasdienį vaiko gyvenimą ir jo socialinį tinklą.
- Įžvalgumas, mokėjimas atskleisti ką nors įdomaus kartais netikėtai teigiamai paveikia jaunuolį, patekusį į sudėtingas situacijas.
- Jaunuoliai gali netikėtai susidraugauti su įdomiu suaugusiuoju, kuris nori dalyvauti vaiko gyvenime. Svarbu, kad specialistai ir oficialios tarnybos nesutelktų viso dėmesio ir pajėgumo į šią palankią aplinkybę.
- Gebantis greitai atgauti jėgas vaikas nėra nepažeidžiamas. Vaikai negali likti nenukentėję nuo vis didėjančio streso. Tikėtina, kad bet kuris vaikas gali neišlaikyti ir būti įveiktas vis stiprėjančios nepalankios padėties spaudimo.
- Gali būti naudinga mažinti neigiamų veiksnių kiekį vaiko gyvenime, nes tada teigiami veiksniai turi didesnę potencialą ir geresnę galimybę pasipriešinti. Netgi tuomet, kai nėra galimybės sumažinti neigiamų veiksnių, vienas ar keli teigiami veiksniai gali prisidėti prie palankesnės pusiausvyros vaiko gyvenime. Šiuo atveju gali padėti svarstyklių vaizdas su dviem lėkštėmis, kur ant vienos lėkštelės padėti neigiami ar nepalankių aplinkybių svarmenys, o ant kitos – teigiami ar apsaugantys. Tikslas yra pakreipti balansą vaiko gyvenime teigiamų veiksnių pusėn. Tai gali būti pasiekta arba nuimant tam tikrą kiekį neigiamų svarmenų, arba pridėdant sugebančių pasipriešinti teigiamų svarmenų. Kartais gali būti lengviau pridėti teigiamų svarmenų, nei nuimti neigiamų. Pavyzdžiui, per trumpą laikotarpį gali būti labai sunku panaikinti tėvo alkoholizmo ir smurto namuose poveikį. Gali būti lengviau pridėti tetos teigiamos paramos ir įdomios mokytojos vertę. Netgi jei ir neįmanoma pakreipti balanso į norimą pusę, neigiamų svarmenų poveikis mažėja, jeigu yra įtraukiama teigiamų svarmenų vertė.
- Nepaisant to, kad stiprybė ir gebėjimas greitai atgauti jėgas yra geri dalykai, yra nerealu ir nenaudinga pasikliauti išimtinai jais, ypač kai aplinkybės ir situacijos nepaprastai nepalankios (Fraser ir kt., 1999).

Gebėjimo greitai atgauti jėgas perspektyvos praktinė reikšmė

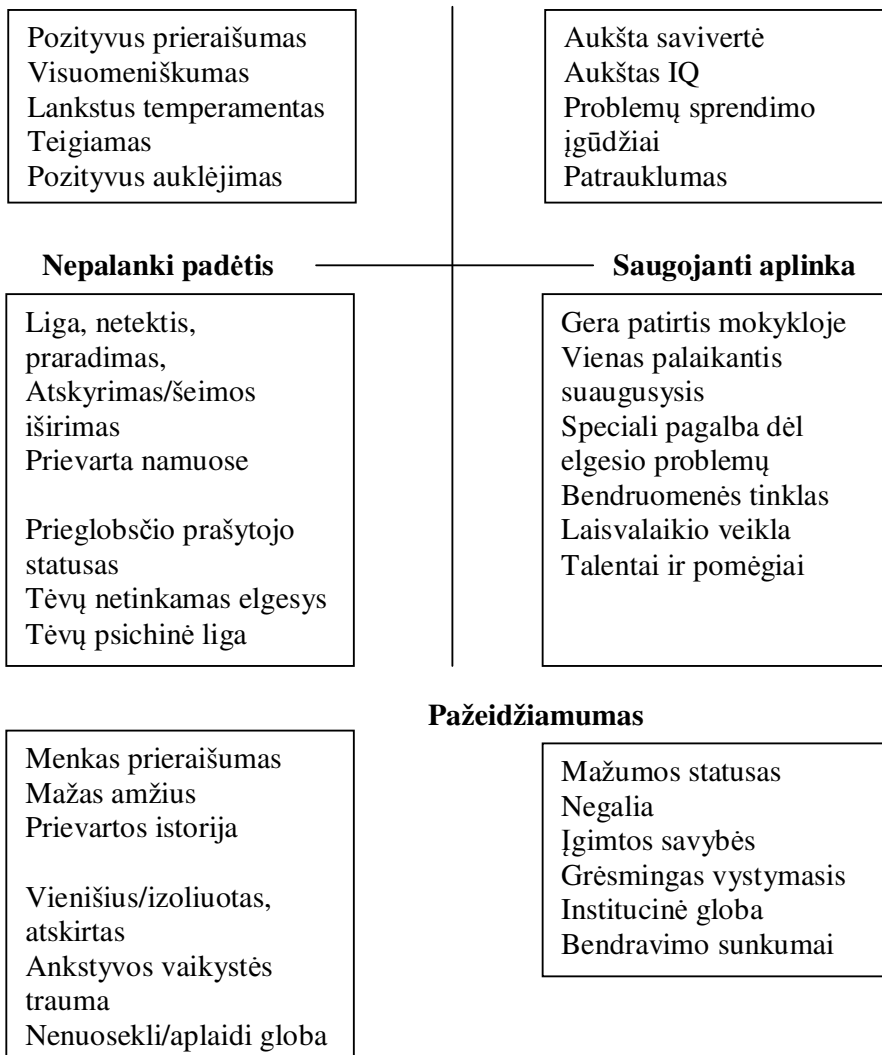
Gebėjimo greitai atgauti jėgas perspektyva yra optimistinė ir pragmatinė. Tikima, kad pokytis visuomet įmanomas, net esant nieko gera nežadančioms aplinkybėms, ir kad jis gali prasidėti nuo paprastų dalykų: galima matyti pusiau pilną, o ne pustuštę stiklinę. Žemiau pateikti pasiūlymai tarsi apibendrina viso požiūrio reikšmę.

- Pokytis yra įmanomas.
- Pokytis galimas esant *palaikantiems ryšiams*.
- Pokytis gali įvykti pakeitus mąstymą apie problemas ir galimybes.
- Pokytis kartais gali įvykti dėl mažų dalykų, pavyzdžiui, dėl ganėtinai kasdieniškų, paprastų dalykų.
- Pokytis gali prasidėti nuo mažos žmogaus gyvenimo dalies.
- Pokytis gali išaugti iš paprastų, kasdienių dalykų, jis neturi kilti iš klinikinių tyrimų ar specialistų išvadų.
- Pokytis gali įvykti nuo vienos galimybės ar teigiamo posūkio taško, vedančio į kitus gerus dalykus.
- Pokytis gali prasidėti nuo stuksenimo į vaiko stiprybes, kurios ilgai buvo neatpažintos, nepastebėtos.
- Kartais pokytis įvyksta atsitiktinai – atsitiktinė patirtis, kontaktas, ryšys, kuris, jei yra sudaromos sąlygos, gali privesti prie teigiamų rezultatų.
- Teisingai suprasti, net ir vienas teisingai suprastas dalykas gali būti gera pradžia.
- Yra naudinga pirmiausia ieškoti stiprybių ir galimybių.
- Kasdienis gyvenimas dažnai yra pripildytas natūralių ir naudingų galimybių.

- Ilgiausią laiką su vaiku būnantys žmonės, tikėtina, yra jo giminės ir kiti žmonės, esantys neformaliame socialiniame tinkle. Broliai/seserys gali būti ypač svarbūs, nes jie turi labai daug bendra. Broliai/seserys gali geriausiai suprasti vaiko istoriją ir jo patirtį.
- Vaikas gali būti vienas iš pokyčių sukėlėjų savo paties istorijoje.
- Pagalbos tikslas turėtų būti pridėti, o ne nutraukti, atimti gerus dalykus, jau egzistuojančius vaiko gyvenime.
- Kompleksinės problemos retai kada turi vienintelį atsakymą – dažnai pažanga slypi daugelyje mažų žingsnelių, kurie gali sąveikauti vieni su kitais teigiamais ir kartais nenumatytais būdais.
- „Geriausias gali būti gero priešas“ – laukimas, kol bus galima pasiekti apgaulingai įmanomai geriausią sprendimą, gali reikšti tai, kad tuo tarpu potencialiai geri tarpiniai žingsniai gali likti nepastebėti ir praleisti, ir tokiu būdu visa bendra problema, deja, pasidarys sunkiai išsprendžiama.
- Dideli planai turi polinkį žlugti (Cooper ir Webb, 1999). Todėl kalbant apie planavimą geriausia yra neturėti „visų kiaušinių vienoje pintinėje“.
- „Universalus dydis tinka visiems“ – tokie sprendimai dažniausiai būna netinkami. Labiau tikėtina, kad teigiami pokyčiai įvyks tuomet, kai darbo metodai ir būdai bus paruošti pagal kiekvieno individualaus vaiko aplinkybes bei patirtį.

Gebėjimo greitai atgauti jėgas struktūra

Gebėjimas greitai atgauti fizines ir dvasines jėgas

Pereinamasis laikotarpis ir gebėjimas greitai atgauti jėgas

Remtasi „Aukštesnio lygio globos gebėjimai 3 lygis BTEC kvalifikacija“ (*Advanced Skills in Foster Care Level 3 BTEC Qualification*) medžiaga

Pereinamasis laikotarpis ir gebėjimas greitai atgauti jėgas

Pereinamojo laikotarpio poveikis traumuotiems vaikams

Vaikams, kuriems nepadėjo prierašumo procesas ir streso reguliavimo gerinimas, bus sunku valdyti įtampą didinančias patirtis. O vaikams, kuriems yra tekę išgyventi traumuojančias patirtis, taip pat yra pažeistas streso reguliavimo gebėjimas. Net jei ankstyvame amžiuje vaikai buvo išsiugdę šį gebėjimą, patyrę traumą dažnai jį praranda ir stresinės situacijos tampa neįveikiamos.

Taigi vaikams, negalintiems kontroliuoti įtampos, pereinamieji laikotarpiai būna labai sudėtingi.

Netgi įprastiems pereinamiesiems laikotarpiais būdingi pokyčiai ir todėl jie sukelia įtampą. Vaikams, kurie negali kontroliuoti streso kiekvienas pereinamasis laikotarpis gali būti traumuojantis.

Pereinamasis laikotarpis į suaugusiojo gyvenimą

Kiekvienas sėkmingai įveiktas pereinamasis laikotarpis padeda vaikui pasiruošti suaugusiojo gyvenimui. Kaskart, kai vaikas sėkmingai įveikia pereinamojo laikotarpio pokyčius ir tampa stipresnis bei išradingesnis, jis yra geriau pasirengęs sutikti naują iššūkį savo gyvenime.

Suaugusieji, kurie supranta prierašumo procesą, nepatenkintus prierašumo poreikius ir gyvenimo istorijos svarbą, yra pasirengę padėti vaikui įgyti gebėjimą greitai atgauti jėgas. Tai yra geriausias pasiruošimas suaugusiojo gyvenimui.

Veiksniai, prisidedantys prie vaikų ir jaunuolių rengimo pereinamajam laikotarpiui į suaugusiojo gyvenimą

Tyrimai yra nustatę daugybę veiksnių, padedančių formuoti gebėjimą greitai atgauti jėgas. Jie yra pasiskirstę visuose lygiuose:

- Individualiame
- Šeimos
- Svarbių asmenų
- Platesnės bendruomenės

Šiuos veiksnius galima sugrupuoti į šešias pagrindines sritis (Daniel ir Wassell, 2002). Kiekvienos srities svarbos supratimas padeda įvertinti vaiko gebėjimą greitai atgauti jėgas ir paskatinti vaikus išsiugdyti šį gebėjimą.

Šešios sritys

- **Saugumo bazė**
 - Vaikas turi saugumo pojūtį
 - Susiformavęs pastovus prierašumas su globėju (globėjais)
 - Kiti svarbūs asmenys yra pastovūs dalyviai vaiko gyvenime
 - Platesnė bendruomenė yra pastovi ir teikianti paramą
- **Mokslas**
 - Vaikui gerai sekasi mokykloje
 - Globėjai padeda vaikui moksluose
 - Kiti svarbūs asmenys teikia paramą ir prisideda prie vaiko mokslų
 - Vietinės švietimo įstaigos atitinka vaiko poreikius
- **Draugystės**
 - Vaikas supranta, kas yra draugystė, ir gali susidraugauti bei išlaikyti draugystę
 - Globėjai palaiko vaiko draugystes
 - Kiti svarbūs asmenys palaiko vaiko draugystes
 - Platesniame bendruomenės rate vaikas turi galimybių užmegzti draugystę

- **Talentai ir pomėgiai**
 - Vaikas turi talentų ir pomėgių
 - Globėjai palaiko vaiko talentus ir pomėgius
 - Kiti svarbūs asmenys palaiko ir prisideda prie vaiko talentų ir pomėgių
 - Yra vietinių galimybių vaikui lavinti savo talentus ir pomėgius
- **Teigiamos vertybės**
 - Vaikas supranta jausmus ir demonstruoja amžių atitinkantį moralinį (dorovinį) samprotavimą
 - Globėjai paremia ir skatina emocinį raštingumą bei moralinį (dorovinį) samprotavimą
 - Kiti svarbūs asmenys palaiko teigiamų vertybių formavimą
 - Platesnė bendruomenė skatina teigiamas vertybes
- **Socialinės kompetencijos**

Vaikas demonstruoja tinkamą autonomiją ir tikėjimą savimi

Globėjai skatina vaiko socialines kompetencijas

Kiti svarbūs asmenys palaiko socialinių kompetencijų vystymąsi

Platesnė bendruomenė suteikia vaikui galimybes lavinti socialines kompetencijas

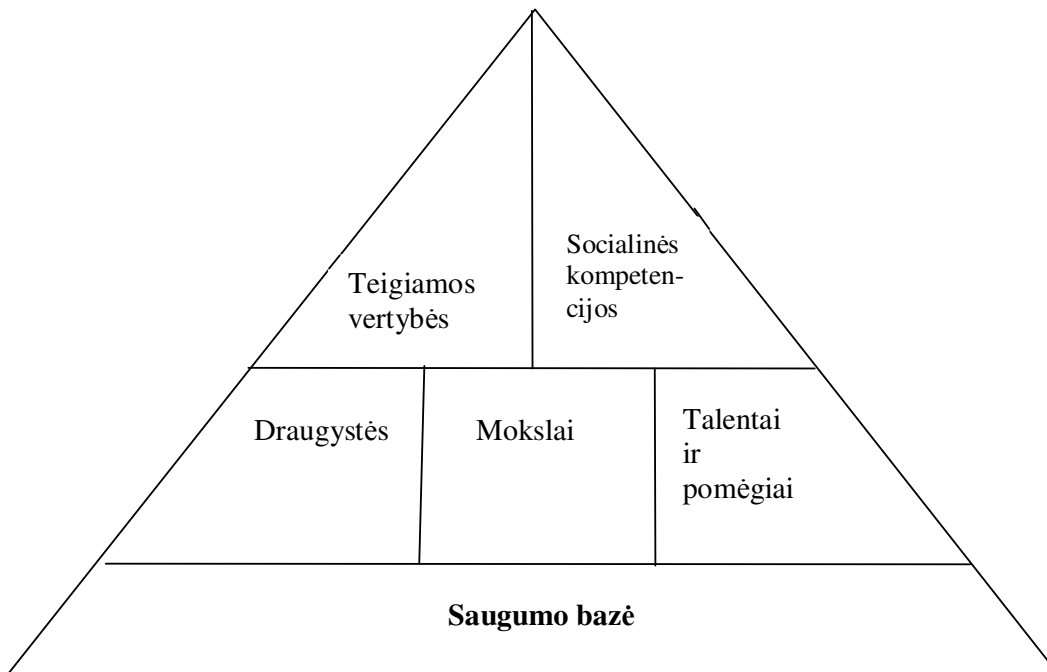

Diagrama iš Cairns ir Fursland, 2007, p. 65

Gyvenimo istorijos kūrimas

Perdaryta su leidimu iš Ryan ir Walker, 2007

Kas yra gyvenimo istorijos kūrimas?

Gyvenimo istorijos kūrimas yra mėginimas sugrąžinti atskirtiems nuo biologinių tėvų vaikams dalelę praeities. Faktų apie šį gyvenimo laikotarpį ir svarbius žmones rinkimas padeda jiems priimti savo praeitį ir eiti pirmyn. Pastebėjome, kad tokiu būdu atskirti vaikai gauna daug informacijos iš pokalbių su suaugusiuoju apie savo praeitį, dabartį ir ateitį. Gyvenimo istorijos kūrimas suteikia pokalbiui su vaiku struktūrą. Tiesą sakant, šis procesas yra naudingas visiems: ir vaikams, ir suaugusiesiems.

Atskirtiems nuo biologinių tėvų vaikams – ar jie būtų institucinėje globoje, ar pas globėjus, ar perkelti į nuolatinį naujų globėjų šeimą, ar grįžtų pas savo biologinę šeimą – reikia išsiaiškinti, kodėl jie buvo atskirti ir kodėl įvairūs suaugusieji buvo nepajėgūs jais pasirūpinti. Praeityje mums dažnai nepavykdavo suteikti šios galimybės vaikams, už kuriuos buvome atsakingi. Darbo su vaikais patirtis padrąsino mus patikėti, kad gyvenimo istorijos kūrimas yra naudingas tenkinant šį poreikį ir kad vienokiu ar kitokiu būdu visi vaikai iš jo gavo naudos.

Gyvenimo istorijos kūrimo rezultatas gali būti knygos, vaizdo ar garso įrašo, kompiuterinės laikmenos ar paprasčiausių užrašų pavidalu. Tikslas nėra, kad tai turėtų virsti į kažkokį produktą, nes šioje veikloje svarbiausias pats procesas, kuris duoda naudos jame dalyvavusiems vaikams ir jaunuoliams. Visi vaikai turi teisę tiksliai žinoti apie savo praeitį ir šeimą. Manoma, kad saugiai šeimoje besijaučiantys vaikai tai laiko savaime suprantamu dalyku. Vaikams, kurie yra atskirti nuo savo šeimos, šios žinios yra lygiai tokios pat svarbios ne tik dėl pačių vaikų, bet ir dėl jų būsimų vaikų. Gyvenimo istorijos kūrimas gali būti naudingai pritaikytas ne tik tai, kad tiktų pagyvenusiems žmonėms, bet ir tėvams, nuo kurių yra atskirti vaikai. Daugelis tėvų, kurių vaikai šiuo metu yra globoje, patys užaugo globos sistemoje. Menkai tikėtina, kad kas nors būtų su jais kūręs gyvenimo knygą. Tačiau jeigu tai būtų daroma, tai padėtų tiek vaikams, tiek suaugusiesiems paaiškinti priežastis, kodėl šeima negalėjo gyventi kartu ir atskyrimas buvo geriausia išeitis. 2002 m. „Įvaikinimo ir vaikų aktas“ (*Adoption and Children Act*) iš naujo pabrėžia vaikų dalyvavimą diskusijose, turinčiose įtakos jų gyvenimui (Anglijoje ir Velse). Gyvenimo knygos kūrimas gali būti priemonė, suteikianti vaiko amžiui tinkamos informacijos, kuri padeda vaikui priimti žinojimu pagrįstus sprendimus. Pavyzdžiui, vaikas, kuris atskleidžia faktą, kad jo biologinės šeimos namuose suaugęs asmuo naudojo prieš jį seksualinę prievartą, turi suprasti, kad kol egzistuos tokia situacija, namo bus neįmanoma grįžti. Gyvenimo istorijos kūrimas turi papildyti pagrindinę 2002 m. „Įvaikinimo ir vaikų akto“ koncepciją, t. y. vaiko ir jo šeimos dalyvavimas.

Kokia yra gyvenimo istorijos kūrimo nauda vaikams?

Gyvenimo istorija suteikia vaikams struktūruotą ir suprantamą kalbėjimo apie save būdą. Ji gali suteikti aiškumo, kokios yra pavojingos ar idealizuotos fantazijos. Kai gyvenimo istorija yra sukurta, lieka užrašai, į kuriuos vaikai ir, jiems leidus, besirūpinantys suaugusieji, gali atsiremti bet kuriuo metu, ypač kai ištinka krizė.

Gyvenimo istorijos kūrimas gali pakelti vaiko savivertę, nes, kad ir kaip būtų liūdna, giliai širdyje visi nuo savo šeimų atskirti vaikai mano, kad jie yra beverčiai ir nemylimi. Dėl suaugusiųjų veiksmų jie kaltina save. Jeigu juos paliko, neprižiūrėjo, apleido ar sužalojo tėvai arba kiti šeimos nariai, vaikai įsitikinę, kad jie patys prie tokios situacijos privedė.

Kitą šio jausmo aspektą 2002 m. aprašė Kate Cairns, teigianti, kad kai kurie vaikai jaučiasi tokie iš esmės „blogi“, kad jie jaučia, jog kalbėjimas apie juos gali „užteršti“ kitus. Darbuotojas turi paaiškinti vaikui, kad jis, *suaugusysis*, gali susitvarkyti su vaiko emocijų, susijusių su trauma ir skausmu, reiškimu.

Gyvenimo istorijos kūrimas suteikia galimybę parodyti vaikams, kodėl jie turėtų didžiuotis savimi, ir ši teigiama nuostata turi būti aiškiai matoma kiekvienoje knygoje, vaizdo įrašė ar kitokios formos užrašuose. Pavyzdžiui, nors jūs parinkę tinkamus žodžius pasakote tiesą (kad ir kokia skaudi ji būtų) apie vaiko biologinę šeimą ir kodėl tas vaikas yra globoje, tačiau labai svarbu pabrėžti teigiamą pusę. Apie vaiko biologinius tėvus jūs turite kalbėti neteisiančiais žodžiais. Galbūt galite pasakyti, kad ne kiekvienas žmogus yra geras tėvas/motina, bet tai nereiškia, kad jis/ji yra blogas(-a) kitais atžvilgiais. Kai jūs su vaiku būsite padirbėję kurdami gyvenimo istoriją, abu jausitės daug artimesni. Pastebėjome, kad visuomet pabunda mūsų pačių vaikystės prisiminimai. Jeigu ir mes esame patyrę skausmą, juo pasidalijame su vaiku, nors visuomet turime prisiminti, kieno istoriją kuriame! Kai kurie gyvenimo istoriją tuo pačiu metu kuria su daugiau nei vienu vaiku ir, nepažeisdami konfidencialumo, kad vaikas pasijustų geriau, gali pasidalyti kito vaiko patirtimi. Tokiu būdu vaikas gali įvertinti, kad daug žmonių vaikystėje patiria skausmą, ir kad tai ne jų kaltė. Vaikai neturi jausti kaltės ir atsakomybės už savo tėvų elgesį.

Galiausiai jūs ir vaikas turite atsipalaiduoti ir pasidžiaugti bent jau kai kuriomis šių kūrybinių susitikimų dalimis ir tam jums reikia iš naujo išmokti žaisti. Tai proga pasilinksminti! Pritaikius kai kurias žemiau pateiktas žaidimo technikas, jums reikės atsisėsti su vaiku ant grindų ir žaisti žaislais. Savimonė šiuo atveju visiškai nereikalinga, tačiau jei jums reikia argumento, turėtumėte žinoti, kad jūsų žaidimas turi rimtą tikslą, yra vertinga technika ir yra toks pats svarbus, kaip ir galėjimas natūraliai kalbėtis su vaiku jam rūpimomis temomis. Nors ir ne visas gyvenimo istorijos kūrimas pakryps link žaidimo, tačiau kai kurios dalys bus tam tinkamos, ir jūs taip pat žaisdami galite linksmintis!

Psichologiniai gebėjimo greitai atgauti jėgas apsaugos veiksniai

Individualūs

- Socialinė kompetencija
- Intelektas
- Temperamentas
- Problemų sprendimo stiliai
- Patrauklumas
- Gebėjimas sistemaiškai mąstyti
- Humoro jausmas
- Nuoseklios gyvenimo istorijos išvystymas
- Individuali autonomija
- Prasmės ir perspektyvos jausmas

Socialiniai

- Stiprus bendruomeniškumo jausmas
- Šeimos parama
 - Aukštas šilumos, pagyrimo, padrąsinimo lygis
 - Žemas kritikos lygis
- Dalyvavimas bendruomenės veikloje, įskaitant mokyklos, religinės ar kitos grupės gyvenimą
- Palaikomas vaiko dalyvavimas
- Draugystės – artimos, pasitikinčios kitu
- Dideli lūkesčiai
- Teigiamas ir saugus prierašumas
Gerrilyn Smith, klinikinis psichologas

Klausimai, skirti aptarimui su pareiškėju

- Kuriuos apsaugos veiksnius jūs galite suformuoti vaikui? Kaip tai padarytumėte?
- Kokių gali kilti kliūčių?
- Kurį apsaugos veiksnį laikytumėte prioritetiniu?

Pagalba vaikui persikeliant į pastovią vietą – šeimos vaidmuo

Paaiškinimai

- Užtvirtinti tai, kas pastovumas yra jiems ir vaikui.
- Patvirtinti supažindinimo tikslą
- Išaiškinti supažindinimo/praktinių klausimų/grįžtamojo ryšio procesą

Siekiant informacijos iš vaiko

- Vaiko poreikių dėl laiko planavimo pripažinimas
- Vaiko netekčių priėmimas/pagalba įveikiant nerimą
- Vaiko požiūrio į praeitį ir ateitį priėmimas
- Mėgstamų ir nemėgstamų dalykų, baimių, lūkesčių nustatymas

Suteikimas informacijos vaikui

Vaiko poreikių nustatymas apie:

- Naujos šeimos gyvenimą/gyvenimo būdą
- Naujus namus/bendruomenę
- Naują mokyklą
- Pagalba vaikui dėl išorinio gyvenimo
- Pasirūpinimas/nepasirūpinimas kontaktais

Paramos vaikui paruošimas

- Kiti vaikai šeimoje
- Išplėstinė šeima/draugai
- Tęstinumas ar pokyčiai, pavyzdžiui, augintiniai
- Mokytojai/bendraamžiai mokykloje

Ką vaikai sako apie įvaikinimą/globą

Thomas ir kt. (1999) kalbėjosi su įvaikintais vaikais ir jaunuoliais apie jų įvaikinimo proceso patirtį. *Aš norėjau manimi besirūpinančios šeimos, kuri manęs nepaliktų. Ir kai aš jos noriu, ji visuomet ateina. Ir tinkamai mane pamaitina, ir prižiūri mane, ir yra geri...*

8 m. mergaitė

Vaikai nori viską sužinoti apie savo naująsias šeimas:

Kokie jie? Kiek jiems metų? Kokie jų pomėgiai? Ką jie mėgsta daryti? Ko jie nemėgsta daryti? Kokių jie norėtų vaikų: mergaitės ar berniuko? Viskas.

Įvaikinta mergaitė

Vaikai mums primena, kaip gali būti sunku persikelti į naują šeimą:

Sutikti naują šeimą, sutikti naujus draugus, sutikti naujus pusbrolius/pusseseres, sutikti naujus namus, sutikti naujas mokyklas. Viskas yra iš tikrųjų. Sutikti naują pasaulį.

13 m. mergaitė

Vienas vaikas gyvenimo knygoje reflektuoja, kaip vystėsi jo tarpusavio ryšiai su naujais tėvais:

Medaus mėnuo, visi vienas kitam geri. Atsitraukimas, aš dėl to nesu tikras. Atmetimas, aš dėl to nesu tikras. Prisitaikymas, aš prie to priprantu. Pabaiga, džiaugimasis kartu. Meilė, štai kur ji prasideda. Mylintis, mylintis, mylintis. Aš priklausau šeimai. Meilės laiptai.

9 m. berniukas

Vaikų jausmai, kalbant apie ryšius su biologine šeima, yra sumišę. Kai kurie išreiškia stiprią netektį ir liūdesį. Mergaitė, kalbėdama apie savo brolių, rašo:

Aš jo pasiilgstu. Kartais žūtbūt noriu jį pamatyti... Aš pripratau prie noro žūtbūt jį pamatyti, kai jį palikau, ir kartais būna ganėtinai liūdna, bet aš to neimu giliai į širdį. Jau nebeimu giliai į širdį... Aš tikrai noriu su juo susitikti, bet man nepatinka būti desperatiškai. Aš prie to pripratau.

Vaikai pasakoja apie savo tėvius:

Jie tikrai padeda. Nes kai tik man iškyla kokia nors problema, ar mokykloje, ar su draugais, ar bet kokia kita, aš visuomet galiu pasikalbėti su Mama ir Tėčiu...

14 m. mergaitė

Jie yra geri bei malonūs, ir aš galiu jiems papasakoti daug dalykų, įvykusių praeityje. Jei aš noriu pasikalbėti su jais apie rimtus dalykus, jie manęs išklauso, ir aš klausausi. Aš jiems papasakoju apie viską, ir tai tikrai yra geras dalykas, nes aš pasitikiu Mama ir Tėčiu.

12 m. berniukas

Iš Thomas C ir Beckford V (1999) "Kalba įvaikinti vaikai" (*Adopted Children Speaking*), BAAF

Globojami vaikai

Man patinka būti ten, kur esu, nes jie yra kaip mano tikra šeima. Aš myliu juos visa širdimi.

Glojojamas vaikas, citata iš Sinclair ir Wilson, 2009

Sinclair ir Wilson (2009) mano, kad vaikai turi penkias pagrindines sąlygas ir reikalavimus globai.

1. **Normalumas:** vaikai nori, kad globa būtų kiek įmanoma "normalesnė". Jie nenori, kad statusas juos išskirtų.
2. **Šeimos globa:** vaikai nori jausti, kad priklauso globėjų namams, kad su jais elgiamasi taip pat, kaip ir su kitais vaikais tuose namuose ir idealiausia kad jie yra mylimi, yra išklausomi ir

padrašinami. Jie piktinasi grubia, neapgalvota disciplina ir bet koku jausmu, kad jų globėjai “taip elgiasi tik dėl pinigų”. Jie vertina malonumus, galėjimą užsiimti savo pomėgiais ir daugeliu atvejų savo kambariu.

- 3. Jų kilmės gerbimas:** vaikai nenori lojalumo konflikto tarp savo globėjų ir biologinės šeimos. Jie turi skirtingas nuomones apie tai, kiek nori priklausyti savo šeimai ar savo globėjų šeimai, taip pat kuriuos savo šeimos narius nori matyti. Vaikai nori, kad jų požiūris būtų gerbiamas.
- 4. Kontrolė:** globojami vaikai nori, kad jų gyvenimai būtų šiek tiek kontroliuojami. Jie turi skirtingus norus (pavyzdžiui, kai kurie nori būti su kitais vaikais, kai kurie mėgsta namus, kuriuose yra kūdikių, kai kurie nori būti kartu su savo broliais/seserimis ir pan.). Jie nori, kad socialiniai darbuotojai žinotų, kokie jų jausmai šiais klausimais, ir imtųsi atitinkamų veiksmų. Jiems nepatinka situacijos, kuriose neaišku, koks yra planas jiems, ar kai būna staigiai perkeliama neįspėjus.
- 5. Galimybė:** nėra įrodymų, kad globojami vaikai skiriasi nuo kitų pagal tai, ko jie nori iš ateities. Pasisekimas mokykloje, geras darbas, laiminga šeima ir vaikai – visa tai yra bendri troškimai ir siekiai. Globėjai giriami ne tik dėl šeiminių aplinkos suteikimo ir vaikų branginimo, bet taip pat dėl galimybių suteikimo ir įgūdžių išugdymo.

Perdaryta iš Sinclair ir Wilson, 2009, p. 122–123

Šeimos išlikimo perspektyvos

Vienas iš vertinimo proceso tikslų yra padėti darbuotojui bei pareiškėjams suprasti ir numatyti, kaip šeimos gyvenimas rutuliosis ir pasikeis laikui bėgant. Tapimas įtėviais ar nuolatiniais globėjais reiškia, kad šeimoms teks apgalvoti ilgalaikių perkėlimo planų reikšmę, įtraukiant ir visus būsimus pereinamuosius laikotarpius savo gyvenime. Pavyzdžiui, kai kuriose šeimose galbūt iširs dabartiniai ryšiai arba teks išgyventi sunkią ligą ar savo tėvų mirtį ir tuo pat metu įveikti įvaikintų ar globojamų vaikų paauglystę. Sekant pagrindinius raidos etapus, vaikams galbūt reikės pereiti nepriklausomo gyvenimo etapą ar būdami jauno suaugusiojo amžiaus norės atnaujinti ryšius su savo biologiniais tėvais. Įtėvių ar globėjų šeima kartkartėmis turės peržvelgti ir pakoreguoti savo vaidmenį, kuris bus veikiamas besikeičiančių įvaikinto ar globojamo vaiko gyvenimo ciklo pokyčių, o tuo pačiu teks susidurti su išplaukiančiais papildomais emociniais poreikiais.

Šeimai reikės atidžiai balansuoti tarp to, kuo visi šeimos nariai gali prisidėti prie naujo vaiko atėjimo, ir to, kokie yra kiekvieno jų asmeniniai dėmesio bei paramos poreikiai. Vaiko poveikį jaus ne tik artimiausi giminaičiai, bet ir išplėstinė šeima, draugai, taip pat platesnė bendruomenė.

Šeimos gebėjimo atkurti jėgas sprendžiant ilgalaikias, su perkėlimu susijusias įtampas ir malonumus tyrimas iš dalies sutampa su lūkesčių, vilčių ir baimių įvertinimu. Realiau supratus vaiko ar vaikų perkėlimą į šeimą, šiai tenka apmąstyti kai kuriuos sunkumus, kuriuos ji gali patirti. Tai gali būti laiko sau praradimas, pastebimos pažangos ar emocinio vaiko ištraukimo trūkumas, įtampa santykiuose su partneriu, neįgiama įtaka esamiems vaikams ar kritiška išplėstinės šeimos arba kaimynų reakcija. Kokios naudingos bus gyvenime surastos problemų sprendimo strategijos? Ištyrimas, kaip galima sumažinti įtampas ir susitvarkyti su šiais sunkumais, padėtų šeimoms geriau suprasti šias įtampas.

Šeimos turi subalansuoti įtampas su poreikiu gauti atpildą. Kokio atpildo jos tikisi? Kaip jie matuoja sėkmę? Kas jiems padės judėti pirmyn, jei nenumatytas joks atpildas? BAAF serija “Mūsų istorija” (*Our Story*) pateikia mum kelis pavyzdžius realių gyvenimiškų šeimų, kurios įveikė didelius iššūkius ir įtampas bei sugebėjo greitai atgauti jėgas.

Siekdami sėkmingo įvaikinimo ir globos tėvai pirmiausia turi pripažinti ir emociškai priimti skirtumą tarp biologinės tėvystės ir įtėvių/globėjų tėvystės. Socialinis darbuotojas turi išanalizuoti mintį apie skirtingumus, susijusius su įvaikinimu bei globa, ir kaip tai gali paveikti šeimos narius bei kitus žmones, priklausančius ne artimų giminaičių ratui. Šiuo atveju padės gyvenimo ciklo užduočių naudojimas (žr. žemiau). Įtėvių ar globėjų šeimos automatiškai turi daugiau ryšių su išorinėmis organizacijomis nei kitos šeimos. Kai kurioms įtėvių/globėjų šeimoms tai gali sukelti papildomą įtampą.

Įvaikinimas ar globa turės nemažą poveikį pareiškėjų vaikams, kurie patys turi prisitaikyti ir priprasti prie minties iki naujo vaiko apgyvendinimo ir vėliau visą gyvenimą. Apie tai kalbama 8 skyriuje “Šeimos vaikų įtraukimas į vertinimo procesą”.

Įvaikinimo paaiškinimas įvaikintiems vaikams

Vienas iš tėvų rūpesčių – kada ir kaip pasakyti vaikui, kad jis yra įvaikintas.

Daugelis specialistų jaučia, kad metams bėgant padėtis pasikeitė nuo pozicijos, kai tėviams buvo patariama pasakyti vaikui „kuo mažiau, kuo vėliau“, iki pozicijos, kai tėviams patariama pasakyti vaikui „kuo daugiau, kuo greičiau“.

Tačiau 1980-aisiais amerikiečių psichologas David Brodzinsky ištyrė vaikų supratimą apie įvaikinimą ir sukūrė kur kas naudingesnį požiūrį. Iki Brodzinsky daugelis tyrimų dėl „sakymo“ koncentravosi ties poveikiu, kokią įtaką emociniam vaiko prisitaikymui padarė žinojimas apie įvaikinimą.

Brodzinsky išstudijavo vaikų supratimą apie įvaikinimą pagal jų kognityvinę (pažintinę) raidą arba intelektinius gebėjimus, taip pat ir pagal emocinę raidą. Jis atrado, kad vaikai pereina skirtingus etapus. Tai reiškia, kad skirtingais amžiais tarpniais vaikams reikės skirtingos informacijos apie įvaikinimą.

Brodzinsky „supratimo lygių“ santrauka

1 stadija: 0–4 metai

Vaikai protu įvaikinimo nesupranta. BET jie pastebi fizinius skirtumus, pvz., balta/juoda odos spalva, garbanoti/tiesūs plaukai, berniukas/mergaitė. Jie gali pastebėti ir komentuoti fizinius savo ir kitų skirtumus.

Jie mokosi imituoti aplinkinių žmonių mėgstamus/nemėgstamus dalykus. Nebūtina šių dalykų išreikšti verbaliai – vaikai imituoja elgseną, požiūrį. Jie gali išmokyti terminus, kaip antai, „įvaikintas“, ir asociacijos būdu išmoks jiems priskirti teigiamus ir neigiamus reikšmių atspalvius (konotacijas).

2 stadija: 4–6 metai

Vaikai negali gerai suprasti skirtumo tarp buvimo įvaikintam ir gyvenimo biologinėje šeimoje. Jie gali kartoti žodžius, bet jei jų paklaustume, susipainiotų. Jie užduoda spontaniškus klausimus apie tai, iš kur jie atsirado.

Kai pradeda lankyti darželį ar mokyklą, susiduria su skirtingomis nuomonėmis apie įvaikinimą, kurios gali paveikti vertę, jų asocijuojamą su įvaikinimu.

3 stadija: 6–8 metai

Vaikai pradeda aiškiai suprasti, kad įvaikinimas ir gimimas yra du skirtingi patekimo į šeimą būdai. Šeimos ryšius jie priima kaip pastovius, bet nesupranta kodėl. Jiems reikalinga informacija apie:

- tėvų šeimos ryšius,
- šių ryšių pastovumą,
- įvaikinimo motyvus,
- atsisakymo motyvus.

Suteikiama informacija turi būti paprasta ir faktinė. Vėlgi svarbus požiūris – kontekstas ir būdas, kaip jūs perduodate informaciją, kokios vertybės yra priskiriamos ir kokios emocinės gaidelės, potekstės suteikiamos.

4 stadija: 8–10 metų

Vaikai aiškiai supranta skirtumą tarp įvaikinimo ir biologinės šeimos. Gali nebūti tikri dėl įvaikinimo ryšių pastovumo. Jie domisi: „Ar mano biologiniai tėvai gali mane susigrąžinti?“, „Kas bus, jei mano tėviai mirs, išsiskirs/atiduos mane?“

Vaikai šiek tiek supranta apie emocijas, susijusias su faktais, pvz., liūdesys dėl nevaisingumo, liūdesys dėl atsisakymo.

Šioje stadijoje vaikai gali būti sumišę, liūdni ar pikti. Tai vadinamasis „adaptyvus (prisitaikantis) sielvartas“. Tai normalus procesas, kuris įvyksta, kai vaikas pripažįsta savo biologinių tėvų, brolių/sesių ir kito gyvenimo, kurį būtų turėjęs, praradimą.

Vaikas gali demonstruoti viską nustumiantį susidomėjimą arba visišką nesidomėjimą savo biologiniais tėvais.

Įtėviai turėtų pagalvoti apie tikras vaiko elgesio pokyčio priežastis ir neleisti vaikams „įstrigti“ ankstyvame sielvartavimo etape.

5 stadija: 10–13 metų

Vaikai pradeda suprasti įstatyminę įvaikinimo reikšmę ir formuoti įmantresnę požiūrį apie sudėtingas įvaikinimo priežastis.

Jie formuoja saugesnę pastovumo jausmą.

Adaptuota iš Burnell, 1990

Kalbėjimas apie įvaikinimą/globą

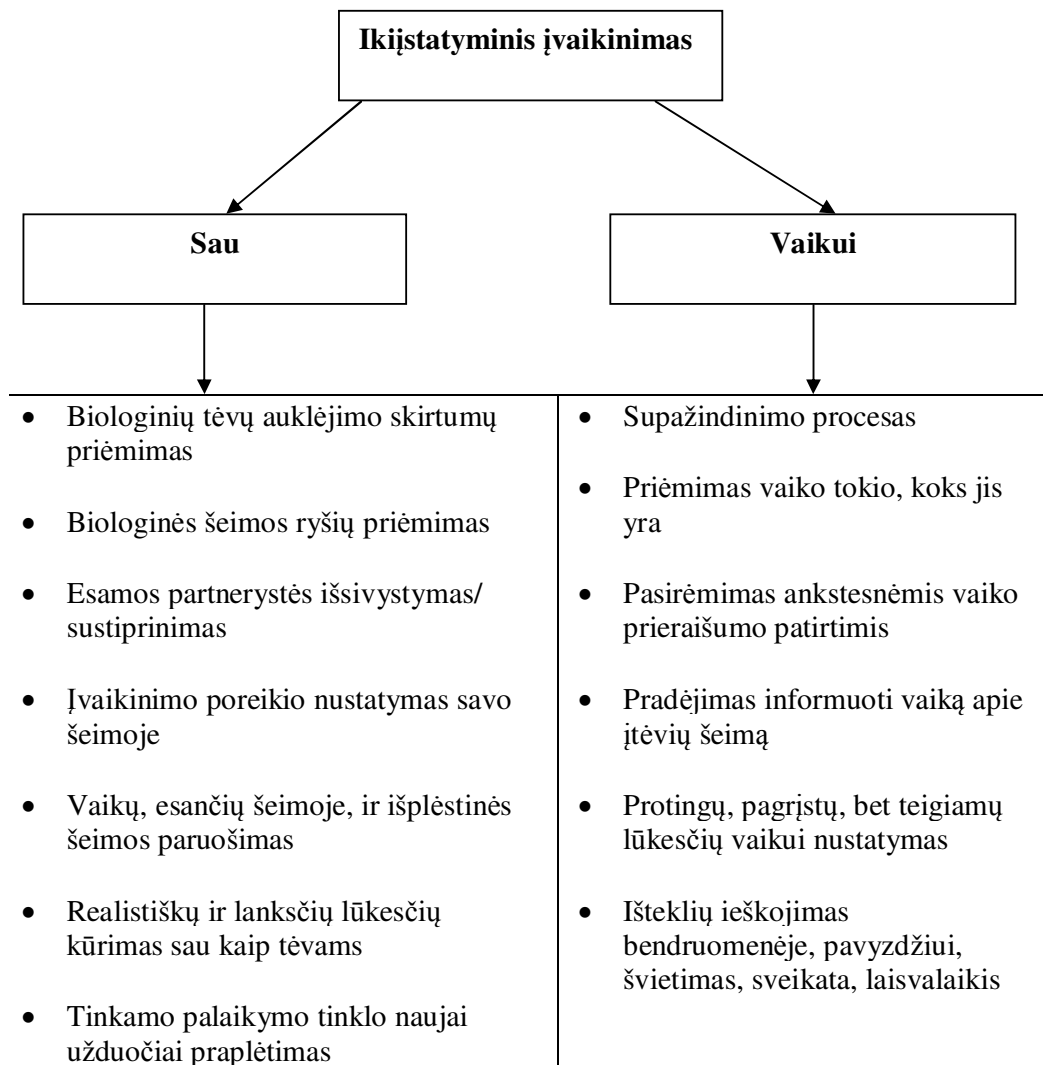
Aplinkybių, kodėl vaikas buvo įvaikintas ar paimtas į globą, paaiškinimas nėra paprasta užduotis. Tai apima vaiko skirtingų pripažinimą, kartais sudėtingų detalių apie biografijos faktus ir šeimos aplinkybes perdavimą. Tiek tėvams, tiek vaikams tai sukelia stiprių jausmų. Kai kurie tėvai tikisi, kad jeigu tik jie galės „tinkamai“ paaiškinti dalykus, jų vaikai galės apsieiti be kankinimosi, stengdamiesi rasti įvaikinimo prasmę.

Žemiau pateikiamos pagrindinės informacijos apie biologinę šeimą perdavimo vaikams gairės.

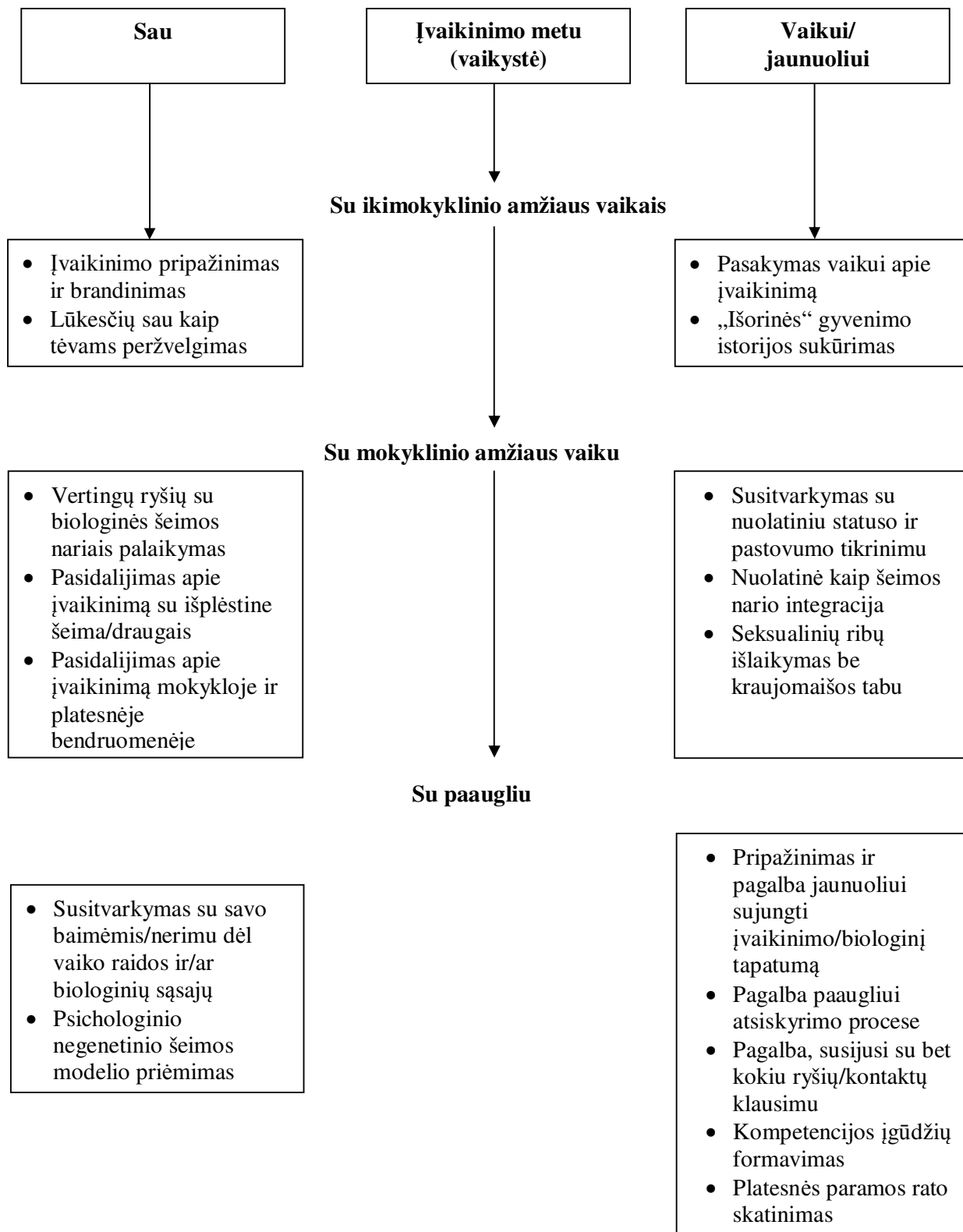
1. Nėra „absoliučiai tinkamo laiko“ ir „absoliučiai tinkamo būdo“, kaip kalbėti apie buvimą įvaikintam ar globojamam. Yra tiesiog galimybės pasakyti faktus skirtinguose supratimo lygiuose.
2. Supratimas ir ištyrimas to, kas įvyko, yra nuolatinis procesas. Vaikams augant informacija įgauna skirtingą prasmę, ir jiems reikia išgirsti tą pačią pagrindinę istoriją vis plėtojamą metams bėgant.
3. Iš vaiko pusės tvyranti tylą apie tai, kaip jis atsidūrė ten, kur yra, automatiškai dar nereiškia, kad vaikas tuo nesidomi. Atrodymas nesidominčiu ar nuobodžiaujančiu kartais gali reikšti vaiko bandymą suvokti, suprasti tai, kas jau buvo pasakyta, ir tik jis pats žino, kiek informacijos gali priimti per kartą. Tai taip pat gali reikšti, kad jis pastebėjo tėvų nepatogumus ar įtampą ta tema ir bando tai apmąstyti.
4. Jūs negalite liūdnu ir kartais įtampą keliančių faktų apie šeimos gyvenimą paversti linksmis, kuriuos būtų lengva išklaudyti. Reikia atskirti biologinių tėvų veiksmus nuo jų visaapimančios kaip žmonių vertės. Kuo patogiaus jausitės, žinodamas tą informaciją, tuo užtikrinčiau galėsite ją perduoti vaikui. Kai kurie tėvai kartoja vaiko istorijos detales daug anksčiau, nei vaikas nori jas sužinoti.
5. Visuomet būkite nuoširdūs. Kad ir kokie sudėtingi bei skausmingi faktai (pvz., prievarta), raskite žodžių nupasakoti situaciją, bet palikite vietos pridėti detales, kai vaikas paaugs (pvz., „tavo mama nelabai žinojo, kaip reikia rūpintis vaikais, todėl kartais ji tave sužeisdavo“).
6. Įvaikinimo ir globos tyrinėjimas ne visuomet turi būti rimtas!

Prisiminkite, kad PASAKYMAS skiriasi nuo SUPRATIMO. Netgi dvimečiai geba išmokti žodį „įvaikinimas“, o ikimokyklinukai gali tinkamai vartoti žodyną gerai nesuprasdami reikšmių. Taip yra ne todėl, kad tėvai tinkamai nepaaiškina reikšmės, bet todėl, kad vaikams dar nėra susiformavęs reikalingas kognityvinis (pažintinis) supratimas.

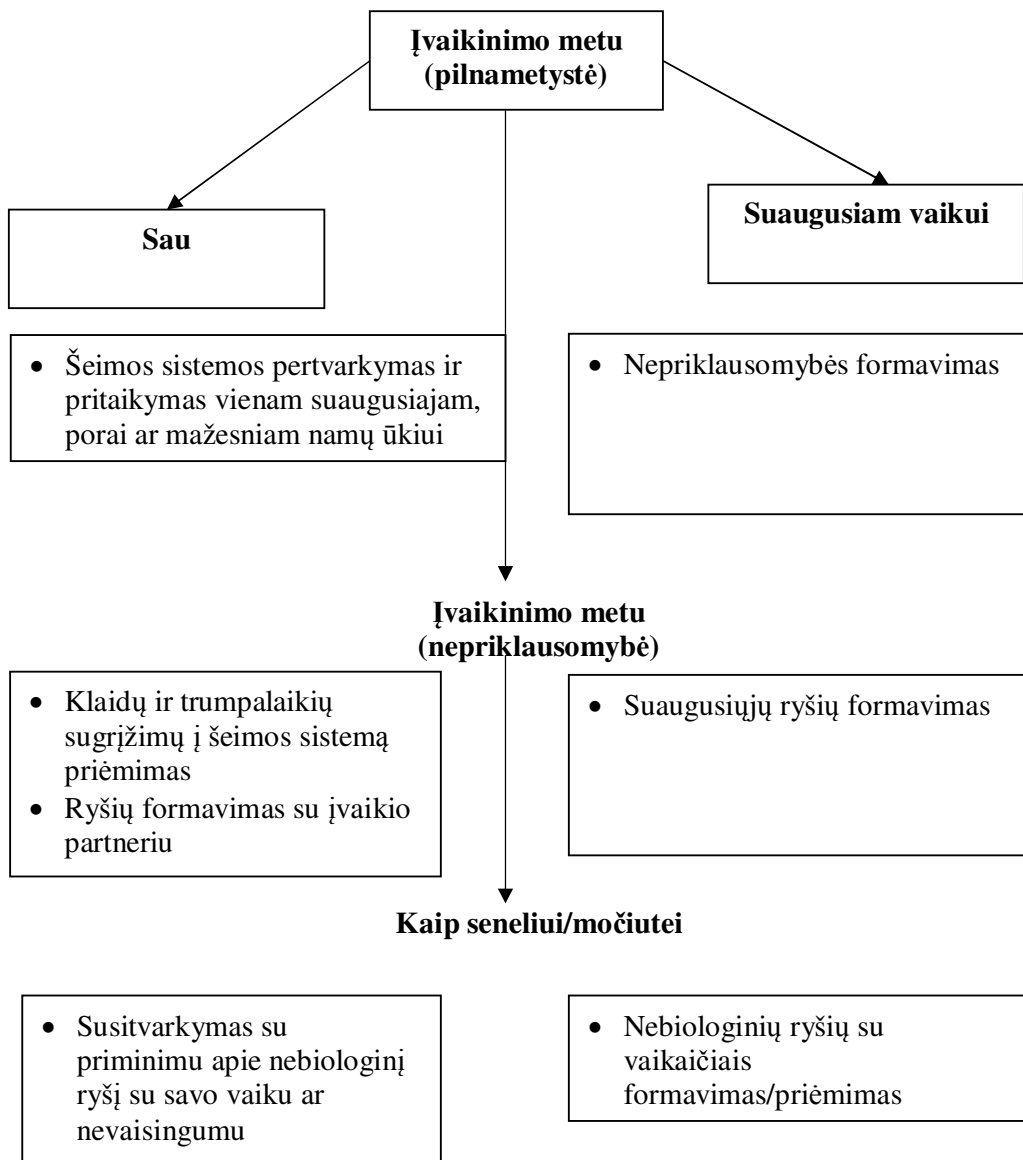
Gyvenimo ciklo uždaviniai įtėviams

Gyvenimo ciklo uždaviniai tėvams

Gyvenimo ciklo uždaviniai tėvams

Paramos ieškojimas ir taikymas

Šiandien jau plačiai pripažįstamos paramos paslaugos tėvų ir globėjų šeimoms, kurios susiduria su nemenkais reikalavimais ir įtampomis. Tėviai ir globėjai turi žinoti, kad pagalba jiems priklauso ir jie turi į ją teisę. Nors pastaraisiais metais parama vaikams jau patekus į šeimą tapo prieinamesnė ir labiau išplėta, tačiau spragų vis tiek pasitaiko, o galimybė naudotis efektyviomis paslaugomis gali būti problemiška. Šeimos turi žinoti, kokios paslaugos joms priklauso jų įstaigoje ir kokias gali gauti kitur, pavyzdžiui, savanoriškose organizacijose.

Vaikai, kuriems reikalingas įvaikinimas ir globa, atstovauja įvairiopai grupei, nuo kūdikio, turinčio mažai rizikos veiksnių, iki vyriausio vaiko, patyrusio didelių traumų ir turinčio kompleksinius poreikius. Tokius vaikus auginančių šeimų paramos poreikiai taip pat skirtingi. Vieni didžiausių iššūkių globėjams ir tėviams yra elgesio problemos, hiperaktyvumas ir tarpusavio ryšiai tarp vaiko ir globėjų/tėvų (Quinton ir kt., 1998, Selwyn ir kt., 2006). Įvaikinimo paramos tyrimai teigia, kad tie, kurie siūlo tokias paslaugas, „turi suprasti specifines įvaikintų vaikų problemas, kaip įveikti elgesio sutrikimus ir kaip priimti vaiką, ypač tokį, kuris nedėkingas arba jaučia nesaugų prierašumą“ (Rushton ir Monck, 2009, p. 15).

Net ir turinčios patirtį ir taikančios tinkamas problemų sprendimo strategijas šeimos gali jaustis sutriuškitos ir esančios ant išsiskyrimo slenksčio. Svarbus veiksnys bet kokiam nuolatinio apgyvendinimo atveju yra šeimos gebėjimas nustatyti, kada jai reikia pagalbos, ir žinojimas, kaip ją gauti. Ši pagalba gali būti asmeninė arba profesionali. Prieraišumo stiliaus interviu (žr. 1 skyrių „Prieraišumas ir netektis“) yra prierašumui skirtas įrankis, sukurtas įvertinti asmens gebėjimą tinkamai ieškoti ir naudoti pagalbą, tačiau jis prieinamas tik apmokytiems juo naudotis darbuotojams. Tačiau yra kitų būdų darbuotojui įvertinti pagalbos poreikį. Jie gali surinkti įrodymų iš pareiškėjo pagalbos ieškojimo sunkiu laikotarpiu istorijos, o tai gali pateikti kai kurių nuorodų apie jo gebėjimą tinkamai naudoti pagalbą. Įrodymus galima gauti iš būdo, kaip pareiškėjas kalba apie save, gebėjimą būti atviram, priimti silpnybes ir pripažinti pagalbos poreikį.

Labai svarbus yra geras šeimos paramos rato prieinamumas, ir šeimos turėtų būti drąsinamos kreiptis pagalbos į tinkamiausią paramos šaltinį, vos tik pajutusios poreikį. Ekožemėlapis arba socialinio tinklo žemėlapis padės darbuotojui ir šeimos nariams iširti, kokią įtaką vaikas gali padaryti šiam tinklui ir ryšiams, kaip šeima gali panaudoti šią paramą bei kitą bendruomenėje esančią pagalbą.

Traumuojančią patirtį turinčių vaikų globojimas šeimoms yra nemenkas iššūkis, todėl labai svarbu, kad šeimos galėtų kreiptis pagalbos ir paramos į specialistus. Iš tikrųjų specialistų parama turėtų tapti ramsčiu kiekvienos globos atveju, o tėviai ir globėjai turėtų būti pripažinti kaip ypač kompetentingi žmonės. Apie tai reikėtų pagalvoti dar iki vaiko apgyvendinimo, taip pat ir po jo. Šeimos turėtų būti patikintos, kad skirtingais laikotarpiais *visoms* šeimoms būna reikalinga pagalba ir kad tai laikoma „normaliu dalyku“, jokiū būdu ne šeimos nesėkmės ženklu.

Ryšių plėtojimas tarp pareiškėjų ir įstaigos/organizacijos bus kaip bendradarbiavimo indikatorius ateityje. Pasitikėjimu, pagarba ir nuoširdumu paremti santykiai, tikėtina, palengvins paramos prašymą tais momentais, kai pareiškėjų emocijos yra sustiprėjusios ir galbūt jie abejoja savo gebėjimais arba savo kaip globėjų/tėvų verte. Antrinis trauminis stresas nėra retas, kai tėviai ar globėjai mėgina tenkinti vaiko, patyrusio ankstyvą traumą, poreikius. Antrinio trauminio streso simptomų supratimas ypač reikalingas tiems, kurie dirba su tokiomis šeimomis.

Globos ir įvaikinimo įstaigos/organizacijos gali reikšmingai prisidėti prie naudingos globos/įvaikinimo, teikdamos šeimoms įvairias paslaugas ir paramą, įskaitant patarimus, konsultacijas, tolesnius mokymus, savitarpio paramos grupes ir globos pavadavimą. Specialistai taip pat turi nurodyti kitą atitinkamą pagalbą, kaip antai, terapijos ar ugdymo, švietimo specialistai, galintys tiesiogiai ar netiesiogiai prisidėti prie šeimų darbo su vaikais paramos. Tačiau norint, kad toji pagalba būtų veiksminga, reikia ją atidžiai parinkti ir priderinti prie kiekvienos šeimos individualių poreikių bei konteksto.

Kaip ir visuomet, auksinė taisyklė yra pradėti nuo atidžios, detalios problemos pobūdžio, aplinkybių, kada būna sunkiausia, situacijų, kada vaikai yra veiksmingiausi, ir savybių, kada dalykai jiems atrodo sunkiausi, analizės.

Rutter ir kt., 2009, p. 34

Paslaugos etninių mažumų ar neįgaliems vaikams gali pareikalauti išsamesnės apklausos ir situacijos ištyrimo bei papildomų specialistų konsultacijų. Tačiau įvairių specialistų komandos turėtų užtikrinti, kad į vaiko poreikius atsižvelgs ir jam bus suteikta atitinkama kvalifikuota pagalba.

Antrinis trauminis stresas

Adaptuota iš Cairns ir Fursland, 2007

Kas yra antrinis trauminis stresas?

Antrinis trauminis stresas – tai stresas, kylantis iš rūpinimosi žmogumi, kuris yra patyręs traumą. Tai gali baigtis žala, panašia į pradinę traumą. Žmonės, esantys empatiškai ir/ar patys patyrę traumą, ir/ar turintys neišspręstų asmeninių problemų, yra pažeidžiami. O tie, kurie rūpinasi ir globoja traumas patyrusius vaikus, yra ypač pažeidžiami.

Kokie požymiai ir rodikliai?

- Prislėgtos emocijos (pyktis, verksmingumas, baimingumas).
- Nepaaiškinamas savijautos pasikeitimas (miegas, valgymas, fiziniai sutrikimai).
- Psichologiniai sužadainimai (nervingumas, košmarai, hiperbudrumas).
- Vengimas dirbti su traumota medžiaga, pvz., su globojamu vaiku.

Kasdienis funkcionavimas yra susilpnėjęs, vedantis prie elgesio pokyčių, kaip antai:

- praleisti/atšaukti susitikimai;
- sumažėjęs paramos tinklas;
- nuolatinis vėlavimas;
- menkas rūpinimasis savimi;
- padidėjęs izoliacijos, susvetimėjimo, atstūmimo, įvertinimo jausmas, supratimo stoka.

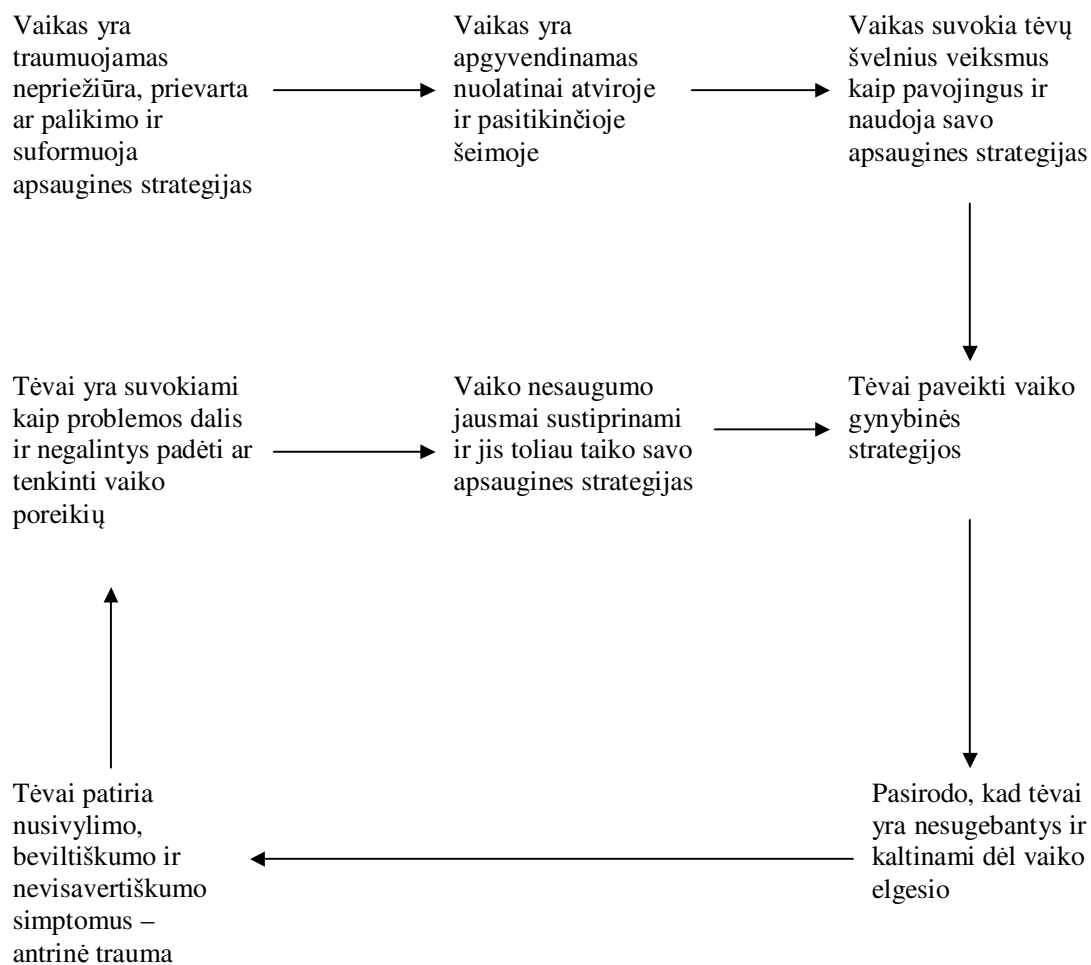
Koks yra antrinio trauminio streso poveikis asmeniui ir paramos tinklui?

Antrinis trauminis stresas turi įtakos tiek asmens darbingumui, tiek dvasinei būsenai. Darbingumas gali būti paveiktas ir kokybiškai, ir kiekybiškai. Žmogus gali dažniau klysti, vengti užduočių, taip pat galimas perfekcionizmas, apsėdimas, išsekimas, pervargimas ir neatsakingumas. Dvasinę būseną gali paveikti konfidencialumo sumažėjimas, apatija, nepasitenkinimas, negatyvizmas, nepilnumo jausmas, atsiskyrimas.

Antrinis trauminis stresas paveikia visą tinklą, žmogui atsitraukiant iš savo veikimo tinklo, jam tapus nekantriam, vis labiau konfliktuojančiam, mažai bendraujančiam ir atsidūrus persekiotojo/aukos/gelbėtojo rate.

Kas gali nutikti, kai antrinis trauminis stresas lieka neatpažintas?

Antrinio streso ratas

Pagrindiniai klausimai

- Vaiko nuolatinis atskyrimas nuo tėvų ir apgyvendinimas naujoje šeimoje jam reiškia visą gyvenimą trunkantį procesą, vaikas turi suprasti praeitį ir įveikti pereinamuosius etapus.
- Įtėviai ir globėjai turi būti pasirengę susidurti su įvairiomis užduotimis ir pereiti įvairius asmeninius bei šeimos raidos etapus.
- Gebėjimo greitai atgauti jėgas ugdymas įvaikintiems ir globojamiems vaikams gali nemažai prisidėti prie teigiamų rezultatų.
- Įtėvių ir globėjų vertinimo metu turi būti atkreiptas dėmesys į jų gebėjimą greitai atgauti jėgas bei suteikta pagalba formuojant pareiškėjų stipriąsias puses.
- Gyvenimo istorijos kūrimas yra nuolatinis procesas įtėvių/globėjų šeimose. Įtėviams ir globėjams turi būti suteikta parama padedant vaikams ir jaunuoliams atsakyti į įvairius klausimus apie jų praeitį.
- Įtėviams ir globėjams turi būti užtikrinta, kad jie galės kreiptis pagalbos sau ir savo vaikams.
- Turi būti įvertintas pareiškėjų gebėjimas ieškoti pagalbos ir ja tinkamai pasinaudoti.

Pratimai: supratimo lavinimas

Vaikų savimonės formavimas

Paprašykite dalyvių prisiminti įvykį, nutikusį vaikystėje, kai jie jautė baimę, skausmą, alkį, sirgo ar buvo patekę į pavojų.

- Kas padėjo?
- Kaip jie gali padėti vaikui formuoti savimonę ir atvirumą su globėjais, kalbėdami apie fizinius poreikius ir jausmus?

Atsikraustymas į šeimą

Paprašykite šeimos (suaugusiojo(-ų) ir esančių vaikų) nupasakoti/pavaizduoti naujo vaiko(-ų) atėjimą į šeimą.

- Kas nutinka? Kas vyksta, kokie jausmai apima juos ir vaiką? Kaip geriau susitvarkyti tokiomis aplinkybėmis?

Saugumo bazės suteikimas

Paprašykite pareiškėjų apgalvoti ir padiskutuoti žemiau išvardytais klausimais:

- Kada jautėtės saugiausias vaikystėje ir kas tą saugumą užtikrino? Kaip manote, kas bus taip pat/kitaip apgyvendintam naujam vaikui?
- Kas jums padėjo tapti nepriklausomiems ir kaip tai galėtumėte įvardyti/apibrėžti/apibūdinti? Kaip manote, kas bus taip pat/kitaip apgyvendintam naujam vaikui?
- Įsivaizduokite, kad pas jus apgyvendintam vaikui dabar jau 17 metų. Kokius a) praktinius ir b) emocinius išteklius jūs padėsite jam formuoti vaikystėje, kad būdamas jaunuolis galėtų savarankiškai spręsti problemas/klausimus.

Arba paprašykite atsinešti esamų šeimos narių nuotraukų ir iš jų sudaryti vieną bendrą šeimos piešinį. Dabar paprašykite dalyvių pridėti dar vieną figūrą prie esamų nuotraukų, kuri atstovautų būsimam vaikui.

- Kas atsitinka su pusiausvyra arba piešinio forma? Kaip galima perdaryti šeimos dėlionę arba kitaip iš naujo sudėlioti?
- Kaip šio proceso metu galėtų jaustis/reaguoti vaikas?

Gebėjimo įveikti problemas formavimas

Paprašykite pareiškėjų užrašyti dvi- tris blogiausias vaikystės patirtis ir tada paklauskite:

- Kas padėjo jums išspręsti problemą?
- Kas galėjo padėti išvengti tų situacijų arba jas išspręsti?

- Kokia, jūsų manymu, galėtų būti sudėtingiausia nauja patirtis vaikui, apsigyvensinčiam jūsų šeimoje? (Pagalvokite apie situacijas tiek šeimoje, tiek už jos ribų.) Kaip galėtumėte padėti jas įveikti? Kas dar galėtų padėti?

Pratimai: poveikio įvertinimas

Poveikis šeimos gyvenimui

Šis pratimas ypač naudingas bevaikėms šeimoms, bet bet taip pat naudingas ir užsiėmusiems šeimoms, kurios turi vaikų, apsvarstyti esamo šeimos modelio įtaką.

Nubrėžkite du apskritimus ir kiekvieną padalykite į 24 valandas. Viename pavaizduokite, kaip jūsų laikas/energija yra pasiskirsčiusi dabar, pvz., šeima/artimieji/darbas/laisvalaikis/išplėstinė šeima. Kitame – kaip, jūsų manymu, visa tai atrodys apsigyvenus vaikui.

- Padiskutuokite, kaip kiti šeimos nariai įsivaizduoja šiuos pokyčius (panašiai/skirtingai). Kam labiausiai reikės prisitaikyti?

Įtaka esamiems vaikams

1 dalis

Pasirinkite vieną ar daugiau scenarijų ir kartu su dalyviais juos išnagrinėkite.

- Jūs turite aštuonmetį vaiką, kurį baisiai baugina ir erzina į šeimą naujai atėjęs jaunesnis, šešerių metų, vaikas. Kaip jūs spręstumėte šią situaciją? Kaip jaustumėtės/elgtumėtės (įskaitant tai, ką pasakytumėte abiem vaikams)? Kas jums galėtų padėti?
- Jūs turite du vaikus, vienuolikos ir aštuonerių metų, kuriems naujai į šeimą perkeltas šešiametis smulkiai (su detalėmis) papasakoja, kad jis yra patyręs seksualinę prievartą. Kaip jūs jaustumėtės? Ką darytumėte? Kas jums galėtų padėti?
- Turite keturiolikmetį sūnų. Jūsų sūnus yra kaltinamas pavartojęs fizinę prievartą prieš šešiametį. Kaip jūs jaustumėtės? Ką darytumėte? Kas jums galėtų padėti?

2 dalis

Turėdami omenyje aukščiau išvardytus vaikus įsivaizduokite, kad jūsų biologinis(-iai) vaikas(-ai) ateina pas jus, norėdamas pasipasakoti, kad pastaruosius tris mėnesius jaučiasi esąs ypač nelaimingas(-i). (Naujo vaiko perkėlimas įvyko prieš ... mėnesius/metus.) Jūs visuomet esate „pavargęs ir piktas“, be to, „niekada neturite laiko“. Taip pat apie naujo vaiko elgesį jūs sulaukėte daug neigiamų atsiliepimų iš kaimynų, draugų, mokyklos personalo. Jau kuris laikas jaučiate nemenką įtampą, bet tai yra paskutinis lašas taurėje. Ką jūs darote?

3 dalis

Galvodami apie aukščiau pateiktus pavyzdžius ir žinodami dar kitų pavyzdžių, kaip, jūsų manymu, būtų galima išvengti tokių situacijų, ar įmanoma iš anksto joms pasirengti?

Įtaka pareiškėjams

- Kaip manote, kaip vaikas pakeis jūsų gyvenimą? Kas gali pasikeisti?
- Įvardykite priežastis, kurios jus erzina ir dėl kurių labai supykstate?
- Kas jums labiausiai/mažiausiai padeda tokiais atvejais?

Dalyvaujant poroms paprašykite kiekvieno poros nario atlikti šį pratimą atskirai ir tada palyginkite atsakymus. Didesnėms šeimoms naudokite netiesioginius/aplinkinius klausimus, pvz., paklauskite tėčio: „Kaip jums atrodo, ko mama/dukra/sūnus labiausiai tikisi/bijo iš būsimo vaiko prisijungimo prie šeimos? Šį klausimą užduokite visiems ir tada palyginkite atsakymus.“

Pratimai: gebėjimas greitai atgauti jėgas

Gebėjimo greitai atgauti jėgas supratimas

Aptarkite su pareiškėjais gebėjimo greitai atgauti jėgas reikšmę.

Ką gebėjimas greitai atgauti jėgas reiškia jiems kaip asmenims? Iš kur tai kyla?

Ką gebėjimas greitai atgauti jėgas reiškia kitiems šeimos nariams? Iš kur tai kyla?

Paprašykite pareiškėjų pasvarstyti, kokie veiksniai gali padėti vaikui įgyti gebėjimą greitai atgauti jėgas?

Daugiau pratimų apie gebėjimą greitai atgauti jėgas galima rasti 2007 m. Cairns ir Fursland knygoje „Trauma ir atsigavimas“ (*Trauma and Recovery*).

Pereinamųjų laikotarpių valdymas

Visi mes savo gyvenime turime įveikti keletą pereinamųjų laikotarpių. Pereinamieji laikotarpiai apima raidos etapus nuo gimimo iki senatvės, mokyklos pradėjimą ir pabaigimą, įsidarbinimą, religiniai ir socialiniai pereinamieji laikotarpiai, kaip antai, religinis atsivertimas, santuoka ir skyrybos, bei kiti, susiję su asmeninėmis aplinkybėmis, pavyzdžiui, persikraustymu į naujus namus ar tapimu neįgaliu.

Šio pratimo tikslas yra padėti pareiškėjams apmąstyti įvairius pereinamuosius laikotarpius savo gyvenime ir prisiminti, kaip juos įveikė.

Prisiminkite pereinamuosius laikotarpius savo gyvenime, kuriuos jūs sėkmingai įveikėte.

- Kas įvyko?
- Ką jūs praradote, kaip padarinį?
- Ką jūs įgavote?
- Kas jums padėjo sėkmingai įveikti?
- Kaip manote, kuo siejasi gebėjimas greitai atgauti jėgas ir pereinamieji laikotarpiai?

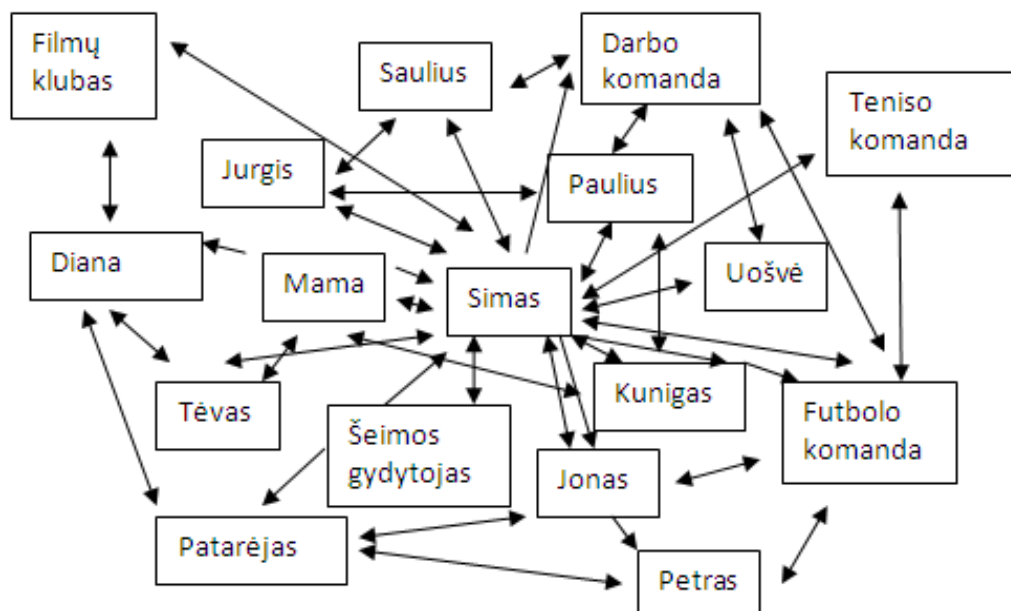
Padiskutuokite su pareiškėjais, kaip jie gali panaudoti tai, ką patys gavo, įveikę savo pereinamuosius laikotarpius, padėdami vaikui naujoje vietoje ir šeimoje.

Adaptuota iš Cairns ir Fursland, 2007

Socialinio tinklo žemėlapis braižymas

Socialinis tinklas – tai socialinė struktūra, sudaryta iš individų (organizacijų), kurie yra susiję specifiniais tarpusavio priklausymo būdais, kaip antai, draugystė, giminystė, darbas, seksualiniai santykiai, religinė bendruomenė, laisvalaikio veikla, savanorystė ir t. t. Socialinio tinklo žemėlapis – tai individo tinklo žemėlapis ir ryšiai tarp visų tiesiogiai susijusių individų, grupių ar organizacijų. Priešingai nei ekožemėlapis, susiejantis individo tinklo dalis tik su pačiu individu, socialinio tinklo žemėlapis nustato visus tame tinkle esančius ryšius.

Simo socialinio tinklo žemėlapis galėtų atrodyti šitaip:

Paprašykite pareiškėjų sudaryti socialinio tinklo žemėlapi, vaizduojantį visus susijusius asmenis, grupes ir organizacijas, taip pat visas jų tarpusavio sąsajas.

Tuomet paprašykite jų pamąstyti apie žemiau pateiktą scenarijų (jei yra vienas pareiškėjas, galite atitinkamai pakeisti detales) bei klausimus ir visa tai susieti su savo socialinio tinklo žemėlapiu.

Jūs globojate trimetį Joną. Jono istorijoje būta nepriežiūros, apleistumo, be to, berniukas menkai prisirišęs prie savo mamos. Į globos sistemą jis pateko būdamas trejų, iki patenkant pas jus prieš šešis mėnesius, vaiką globojo dvi skirtingos institucijos.

Jonas labai greitai pas jus priprato, tačiau per kelias savaites jo elgesys pasikeitė. Sunku jį priprašyti ką nors padaryti, pavyzdžiui, susiruošti į darželį arba sutvarkyti savo žaislus. Jis gali be jokios priežasties įniršti ir ilgai šaukti. Įniršęs jus kandžioja ir spardo, jį sunku nuraminti. Ėjimas miegoti gali būti sudėtingas, nes vakare jis negali nusėdėti vietoje: gulasi ir keliasi, o tada prastai miega naktį. Jūs su partneriu esate pervargę, nes negalite skirti laiko sau ir niekada ramiai neišsimiegate.

Kartkartėmis jums pavyksta smagiai pailsėti kartu kaip šeimai. Tačiau jeigu norite ką nors nuveikti kartu su kitomis šeimomis, Jonas negali to išverti. Vaiko elgesys per pastarąjį susitikimą buvo toks blogas, kad jūs turėjote anksčiau grįžti namo. Jūsų draugų dukra nukentėjo, nes Jonas jai įkando ir visą laiką vaikėsi. Atrodo, dabar jie nebenori su jūsų šeima niekur eiti.

Jonas turi mokymosi sunkumų. Pradžioje jam buvo teikiama papildoma pagalba, tačiau auklėtojos padėjėjas ilgam susirgo ir niekas jo nepavadoja. Šią savaitę kiekvieną dieną jūsų prašo pasiimti Joną iš darželio pavalgius pietus.

Jūs jaučiatės išsekusi ir vieniša, klausdama savęs, dėl ko viso to ėmėtės.

- Ant tuščio popieriaus lapo nubraižykite tris grafas su pavadinimais: „Nustatyti poreikiai“, „Žmonės, kurie galėtų padėti“ ir „Kiti(-a), kas galėtų padėti“.
- Kas galėtų jums padėti rūpintis Jonu? Visus galimus savo poreikius išvardykite pirmoje grafoje. Pagalvokite, kokios pagalbos jums galėjo prireikti per šešis mėnesius. Apimkite galimus tiek emocinius, tiek praktinius poreikius.
- Antroje grafoje prie kiekvieno poreikio nurodykite visus žmones, kurie galėjo jums padėti per pastaruosius šešis mėnesius.
- Ar yra kitų žmonių, kurių pagalbos galėjote paprašyti? Be šeimos, draugų ir kitų žmonių, ar yra kokių nors paslaugų, paramos grupių ir kt., kur prireikus galėtumėte kreiptis pagalbos? Užpildykite trečią grafą prie kiekvieno poreikio.
- Ar yra kokių nepatenkintų poreikių? Kodėl taip gali nutikti? Ar yra kokios nors kliūtys, trukdžiai patenkinti šiuos poreikius? Kaip galėtumėte įveikti kliūtis? Ar yra būdų, kaip galėtumėte gauti paramą iš kitų žmonių arba organizacijų?
- Pažvelkite į savo socialinio tinklo žemėlapi. Pavyzdžiui, ar daugiausia paramos ir pagalbos jūs sulaukiate tik iš savo šeimos ir draugų, o ne iš specialistų? Ar jums nepatogu trukdyti tam tikrus žmones ir prašyti pagalbos? Ar esate linkę pasikliauti tik vienu arba dviem žmonėmis?
- Kaip sąsajos tarp žmonių jūsų socialiniame tinkle galėtų būti jums naudingos teikiant paramą?

(Kaip alternatyva šis pratimas gali būti atliekamas siejant konkretų stresinį laikotarpį pareiškėjo gyvenime.)

Išplėtotą pagal Don Morris, gyvenimo treneris, idėją

Ką slepia žodis?

Šis pratimas gali būti naudojamas padedant pareiškėjams apgalvoti terminus, kuriuos jie vartos su savo įvaikintais/globojamais vaikais kalbėdami apie biologinę šeimą ir jų praeitį.

Kokį žodį vartosite kalbėdami apie:

Vaiko biologinę motiną: pirmoji mama, mama, kuri pagimdė, biologinė mama, pilvuko mamytė, moteris, iš kurios pilvo tu atėjai, pirmasis motinos vardas (venkite tokių žodžių kaip „tikra mama“ arba „prigimtinė mama“).

Save kaip tėvius/nuolatinius globėjus: nauja(-as) mamytė/tėvelis, teisiniai tėvai, tėvai visam laikui, mamytė/tėvelis, kuri(-s) pasirinko tave, pirmieji jūsų vardai, teta/dėdė. (Visi jie turi tam tikrų problemų – pagalvokite apie šių žodžių/frazių reikšmę, potekstę.)

Mažinant magišką mąstymą ar fantaziją: nupasakokite sudėtingus faktus. Žmonės gali manyti, kad vaikas yra pernelyg trapus ar jaunas, kad su juo būtų kalbama apie netektį. „Deja, vaikų fantazijos yra daug baisesnės, kaltinančios ir žalojančios už tikrus faktus“ (Jewett, 1995).

Kokius žodžius galėtumėte vartoti kalbėdami su vaiku (asmeniškai ar jo gyvenimo knygoje):

- Mama pasirinko atiduoti vaiką įvaikinimui (atsisakiusi motina).
- Jis/ji yra vienintelis įvaikintas vaikas, o kiti broliai/seserys vis dar yra namie.
- Jis/ji gimė po išprievartavimo.
- Vaiko buvo atsisakyta dėl išplėstinės šeimos rasistinių pažiūrų.
- Vaiko buvo atsisakyta dėl negalios.
- Vaikas yra pamestinukas ir apie jį nėra jokios informacijos.
- Motina sirgo ŽIV, vaikas taip pat yra užkrėstas ŽIV.
- Motina turi mokymosi sunkumų ar serga psichine liga.
- Seksualinė ar fizinė prievarta.
- Vaikas pats seksualiai išnaudojo savo brolius/seseris.
- Narkotikus vartojantys tėvai.
- Vaiko tėvas nužudė motiną.
- Vaikas yra kilęs iš šalies, kurioje mergaitės nepageidaujamos.

Būkite pasirengę klausimams, kurie gali kilti iš šių faktų: „Ar aš galiu susitikti su savo broliu?“, „Ar gali mano mama ateiti ir apsigyventi su mumis?“, „Ar aš turėsiu persikelti kitur, kai tu susirgsi?“, „Ar aš pradėsiu vartoti narkotikus?“

Tolimesni pamąstymai

1. Kokie yra klausimai, kuriuos jums galbūt teks paaiškinti pas jus apsigyvenusiam vaikui?
2. Kokios gali būti magiško mąstymo sritys?
3. Kokius žodžius jūs vartosite pagal amžių?
4. Kokia medžiaga ar šaltiniai jums galėtų padėti?
5. Koks žmogus jums galėtų padėti?
6. Kokiems vaiko klausimams turėtumėte pasiruošti?

Ko išmokote/ką sužinojote?

- Ką sužinojote apie pagalbą, kurios gali prireikti vaikams, kai jie yra perkeliami į naujus namus?
- Ką sužinojote apie kai kuriuos įvaikintų/globojamų vaikų poreikius jiems augant?
- Ką sužinojote apie gebėjimą greitai atgauti jėgas, siedami su savimi, savo partneriu ir vaikais?
- Ką sužinojote apie pagalbą prie jūsų šeimos prisijungiančiam vaikui formuojant gebėjimą greitai atgauti jėgas?
- Kokias turite stiprybes ir išgyvenimo įgūdžius ir kaip jie jums padeda?
- Kokių stiprybių ir išgyvenimo įgūdžių jums reikia išsiugdyti?
- Ką sužinojote apie savo gebėjimą ieškoti ir tinkamai panaudoti paramą?
- Ar yra tam tikrų sričių, kuriose jums gali prireikti pagalbos?
- Ar pagalvojote, kaip jūsų paramos tinklas gali jums padėti?
- Ar yra dalykų, klausimų, dėl kurių jūs ir jūsų socialinis darbuotojas nesutariate?
- Ar yra dalykų, ko jums ir jūsų socialiniam darbuotojui ateityje reikėtų pasimokyti?

PENKTAS SKYRIUS

Tėvystės įgūdžiai

Įvadas

Kaip ankstesniuose skyriuose pastebėjome, tėvų elgesys su vaikais turi didžiulės įtakos vaikų raidai. Vaikų ir tėvų tarpusavio sąveika yra centrinė šeimos šerdis ir lemia sėkmę. Tyrimai teigia, kad globėjai yra linkę atkakliai dirbti su iššūkius keliančiu vaikų elgesiu, jei pastebi didėjantį prierašumą (Dance ir Rushton, 2005). Kaip ir visuose artimuose santykiuose, metams bėgant čia pasitaiko pakilimų ir nuosmukių, tačiau juos palaiko abipusis davimas ir ėmimas.

Tai tokie artimi ryšiai, kokių tikisi daugelis įtėvių ir globėjų: galimybė dalytis su vaiku savo gyvenimu, sukurti jam saugią ir pastovią bazę bei dėl šeimoje patiriamos meilės ir globos suteikti jam galimybę vystytis ir augti. Tačiau ilgalaikis vaiko apgyvendinimas šeimoje taip pat gali atnešti daug potencialių sunkumų, todėl pareiškėjai turi auginti vaikus taip, kad gebėtų juos pripažinti ir įveikti. Tėvystės įgūdžių įvertinimas yra labai svarbi sritis, galinti nulemti rezultatą (Hunt ir kt., 2008). Dar viena pareiškėjams svarbi sritis yra vaikų elgesio supratimas.

Rushton ir kt. tyrimas (2003), atliktas su vaikais, perkeltais į šeimą vyresniame amžiuje, nustatė tris pagrindines elgesio grupes, kurios išryškėjo pirmaisiais gyvenimo įtėvių/globėjų šeimoje metais:

1. **Įprastos ir įveikiamos problemos** – emocinis susikrimtimas, nerimas, miego sutrikimai, šlapimo nelaikymas ir nežymūs valgymo sutrikimai.
2. **Sunkumai, keliantys didesnių iššūkių**, – elgesio problemos, atviras nepaklusnumas, ignoravimas, niekinimas, vogimas, melavimas, hiperaktyvumas, neramumas, nekantravimas, dėmesio nesukaupimas, seksualizuotas elgesys. Šis elgesys neigiamai veikia šeimos gyvenimą ir ryšius. Reikalauja atidžiau parinktų ir labiau apgalvotų auklėjimo strategijų bei veiksmingo valdymo įgūdžių.
3. **Bėdos, keliančios grėsmę vaiko perkėlimo į šeimą stabilumui**, – sunkios vaiko ir tėvų santykių problemos, menkas prierašumo grįžtamasis ryšys ar ignoravimas, kraštutinės elgesio formos, ypač atkaklus nepaklusnumas, žiaurumas ir agresija. Šios problemos gali priversti tėvus pagalvoti apie vaiko perkėlimo į šeimą protingumą. Todėl gali prireikti specifinių ilgalaikių pastangų ir pagalbos priemonių.

p. 41–50

Šis skyrius gali pateikti tik glaustą itin sudėtingos temos apžvalgą, o įstaigos turės naudotis papildoma medžiaga, norėdamos aptarti specifinius poreikius. Aštrūs ir ilgalaikiai elgesio sunkumai gali varginti, kenkti ir griauti sveiką šeimos gyvenimą. Todėl yra gyvybiškai svarbu, kad pareiškėjai sužinotų apie elgesio tipus, kurie dažniausiai asocijuojasi su vaikais, kuriems reikalingas pastovumas. Be to, jiems reikia pamąstyti apie poveikį, kurį toks elgesys gali padaryti aiškiam, suprantamam, nuosekliam auklėjimui, bei pradėti ugdyti savo įgūdžius, reikalingus teigiamai valdyti ir keisti nenaudingą arba nepriimtina elgesį.

Šis skyrius pateikia keletą pačių bendriausių, vaikų, kuriems reikia pastovumo, patirčių, aptaria pozityviosios tėvystės sudedamąsias dalis bei jos vaidmenį veiksmingiems pokyčiams ir šeimos ryšių formavimuisi. Nors šis skyrius turi daug bendro su ankstesnių skyrių medžiaga apie prierašumą, tapatumą, lūkesčius, poveikį ir išlikimą, tai nėra bandymas pateikti suprantamą strategijų ir sprendimų, kaip tvarkytis su probleminiu elgesiu, šaltinį.

Elgesio supratimas

Mes vienas su kitu bendraujame pasitelkę komunikavimo priemones, kurių daugelis kyla iš to, kaip matome save ir savo pasaulį. Jau pastebėjome, kad mūsų ankstyvosios prierašumo ir intymių ryšių patirtys turi didelį poveikį mūsų raidai. Vidinės žinutės, kurias turime apie pasitikėjimą, viltį, savivertę, atsakomybę, tarpusavio sąveiką, formuoja mūsų elgesį ir santykius. Mūsų stimuliacijos, mokymosi ir pasiekimų patirtis suteikia galimybę mūsų kognityviniams (pažintiniams) gebėjimams informuoti mūsų veiksmus ir atsakymus. Mūsų socialinė aplinka suteikia daugybę elgesio modelių, veikiančių mūsų funkcionavimą, o mūsų genetinė istorija ir asmenybė taip pat veikia mūsų reakciją ir atsakymus į išorinius stimulus.

Žinome, kad yra kompleksinė tarpusavio sąveika tarp prigimties ir auklėjimo. Mūsų genai veikia mūsų asmenybę ir psichosocialinę aplinką, o mūsų genetinė sandara taip pat formuoja mūsų aplinką. Pavyzdžiui, intravertas vaikas, mėgstantis jaudulį, ieškos galimybių rizikuoti, žmonės, esantys šalia jo, reaguos į jo elgesį ir asmenybės išraiškas. Kaip Howe sako: „Pagrindinė genetikos idėja yra ta, kaip genai pasireiškia savos aplinkos kontekste“ (2009, p. 47). Tuo pačiu mūsų gebėjimas klestėti daug priklauso nuo auklėjimo aplinkos, kuri suteikia daugybę galimybių mokytis ir vystytis. Daugiau apie transakciją tarp genų ir aplinkos skaitykite 1998 m. David Howe knygoje „Įvaikinimo pavyzdžiai“ (*Patterns of Adoption*).

Kelionė, kurią vaikai įveikia nuo jų paėmimo iš šeimos iki įvaikinimo ar globos, dažniausiai nėra paprasta ir tiesi. Tokie vaikai dažniausiai sulaukia painių ir prieštaraujančių žinučių apie save, o kartais ir tokių žinučių, kurios įtikina juos esant nevertus, beviltiškus ir nieko nemokančius. Socialinė aplinka galbūt išmokė juos strategijų, padedančių išgyventi vienoje aplinkoje, bet kurios priešingai veikia kitoje situacijoje. Kelionė nuo apgyvendinimo šeimoje iki pilnametystės, kurios metu reikės prisitaikyti prie kitokio pasaulio, taip pat nebūtinai bus paprasta ir tiesi.

Visiems vaikams yra iššūkis išsiaiškinti, kas jie yra ir kaip veikia šiame pasaulyje konkrečiomis ir unikaliomis aplinkybėmis. Kiekvienas vaikas pereina raidos etapus, kuriuose jis susiduria su naujais augimo ir brendimo uždaviniais bei galimybėmis. Tėvystės vaidmuo yra atpažinti ir suprasti šias bendras gaires, esminius įvykius bei teikti vaikams paramą šiais normaliais, bet potencialiai įtampą keliančiais pereinamaisiais laikotarpiais. Tai įvyks vaikui tinkamu laiku ir greičiu, bet taip pat gali būti paveikta kitų poreikių, kaip antai, negalios, vėlyvos brandos, tam tikrų poreikių, kylančių dėl nepriežiūros, apleistumo ir/ar prievartos. Prieš apmąstant papildomus vaikų poreikius, pareiškėjams gali būti naudinga peržvelgti normalaus vystymosi struktūrą vaikystėje ir parefleksuoti savo pačių elgesio mokymo(-si) patirtis (žr. vaikų vystymosi schemas 1 skyriuje „Prieraišumas ir netektis“).

Kas yra vėluojantis vystymasis

Iš Isabelle Rameau ir Florence Merredew, perdaryta iš „Būkite mano tėvais“ (*Be My Parent*), 2009 m. rugsėjo mėn.

„Kelei buvo diagnozuotas įvairiapusis vystymosi sulėtėjimas“... „Fredis susiduria su svarbiais raidos įvykiais“... „Kolinui yra sulėtėjęs mąstymas“... „Moliui reikalinga šeima, galinti priimti nežinomybę dėl jo raidos ateityje“... Ką reiškia visi šie terminai?

Turbūt geriausia yra pradėti nuo paties vystymosi bei jį lemiančių veiksnių. Vystymasis – tai sąvoka, vartojama apibrėžti vaiko augimą, brandą ir progresą įsisavinant kompleksinį gebėjimų ir įgūdžių rinkinį skirtingose srityse. Šie gebėjimai yra didžiosios motorikos srityje (susiję su stambiomis raumenų grupėmis, pvz., vaikščiojimas), smulkiosios motorikos (mažos raumenų grupės, pvz., daiktų paėmimas), kalbos ir pažintinės (pvz., suvokimas ir mokymasis) ir socialinės bei emocinės srityse. Sakoma, kad vaiko vystymasis vėluoja, kai jis, kaip tikimasi, nedaro pažangos vienoje ar keliose srityse. Vystymasis taip pat gali vėluoti visose srityse, tai vadinama „įvairiapusiu vystymosi sulėtėjimu“.

Etapų seka yra kiekvienoje srityje, tai reiškia, kad vieni gebėjimai ir įgūdžiai formuojami po to, kai kiti jau yra susiformavę, pvz., pirmiausia kūdikis turi išmokti apsiversti, vėliau atsistoti ir tik tuomet vaikščioti. Tempas, per kurį vaikai įveikia šiuos žingsnius, yra ganėtinai įvairus ir gali būti paveiktas daugybės veiksnių, kaip antai, vaiko genetinė sandara, temperamentas, fizinės galimybės ir aplinka. Taip pat egzistuoja keletas kultūrinių ir socialinių variacijų, apibrėžiančių, kaip vaikas turi vystytis. Pavyzdžiui, daugelis vaikų skirtingose kultūrose pradeda vaikščioti to paties amžiaus, o štai amžius, kada vaikai yra pratinami atlikti tualetu reikalus ar kalbėti dviejų žodžių skiemenimis, daugiau priklauso nuo socialinės įvairovės. Kai kurios gebėjimus, pavyzdžiui, vartytis, vaikai gali formuoti tik būdami fiziškai tam pasirengę, nes tai reikalauja tinkamo raumenų stiprumo ir tonuso.

Vaiko vystymąsi neigiamai gali paveikti skirtingi dalykai įvairiais etapais:

- genetinės sąlygos, pavyzdžiui, Dauno sindromas;
- prenatalinės patirtys, pavyzdžiui, motinos piktnaudžiavimas alkoholiu ar narkotikais;
- nėštumo metu kylančios problemos, pavyzdžiui, priešlaikinis gimdymas;
- ligos vaikystėje, kaip antai, meningitas ar įvairūs sužeidimai;
- apleistumas ar stimuliacijos trūkumas;
- prieraišumo pirminiam globojančiam asmeniui stygius.

Daug globos sistemoje esančių vaikų, kuriems reikalinga tėvių ar nauja globėjų šeima, kūdikystėje ar ankstyvoje vaikystėje yra patyrę tam tikrą nepriežiūros ar apleistumo laipsnį, kuris galbūt paveikė jų raidą ir tapo jos sulėtėjimo priežastimi. Pavyzdžiui, kūdikis negaunantis pakankamos stimuliacijos, nesulaukiantis pagrindinių globėjų atsako į žaidimą, bendravimą ir fizinį kontaktą, neišvystys to, kas yra laikoma sveiku prieraišumu, bei gali būti atsilikęs vienoje ar keliose iš vystymosi sričių.

Priklausomai nuo priežasčių, vaiko raidos sulėtėjimas gali būti laikinas arba nuolatinis. Genetiniai sutrikimai arba vaisiaus alkoholinis sindromas (VAS, dėl biologinės motinos piktnaudžiavimo alkoholiu nėštumo metu) turės ilgalaikių pasekmių, nors tikslus diagnozavimas ir tinkamas elgesys šalinant pasekmes, padėti gali pagerinti. Raidos vėlavimas dėl globos ar stimuliacijos trūkumo gali būti visiškai arba ženkliai įveiktas pagerinus vaiko aplinką. Pavyzdžiui, kai vaikas, kuriam trūksta stimuliacijos ar kenčia nuo apleistumo, yra apgyvendinamas globėjų šeimoje, jam galima padėti ir paspartinti sulėtėjusią raidą. Globėjai gali atkurti stimuliaciją ir tarpusavio saveiką, kurios vaikas yra netekęs ankstesniame gyvenime, užtikrinti specialistų pagalbą, įtraukiant psichoterapiją ir kalbos terapiją, kuri kai kuriems vaikams gali būti labai naudinga.

Kai pediatras atlieka įvertinimą, norėdamas nustatyti, ar vaiko vystymosi eiga sulėtėjusi, jis tikrina:

- ko vaikas iki šiol yra išmokęs kiekvienoje vystymosi srityje;
- ar vaikas padarė panašią pažangą kiekvienoje srityje, ar pažanga nevienoda;
- pažangos tempą kiekvienoje vystymosi srityje;
- ar vaikas vystosi pagal normalią trajektoriją.

Taip pat svarbu žinoti, kada vaiko raida pakrypo į blogąją pusę, nes tai gali būti naudinga norint numatyti ar vaikas gali pasivyti bendraamžių raidą, ar jo raida liks sutrikusi.

Ne visuomet lengva rasti vėlavimo priežastį. Kai kuriais atvejais sudėtinga atpažinti mažų vaikų specifinės negalios priežastis, todėl diagnozė gali būti patvirtinta tik vaikui paaugus. Nors globėjams svarbu žinoti pilną vaiko diagnozę, kad jie galėtų geriau suprasti vaiko būklę, tačiau maždaug pusei atvejų nėra įmanoma nustatyti jokių specifinių priežasčių.

Detali informacija apie į globos sistemą patekusius vaikus ne visuomet gali būti prieinama. Pavyzdžiui, gali būti žinoma, kad biologinė motina nėštumo metu piktnaudžiavo alkoholiu ir/ar narkotikais, tačiau detalės, ką vartojo, kokiais kiekiais, kaip dažnai ir ilgai, gali būti nežinomos. Panašiai gali būti ir su šeimos istorija, įskaitant genetinę informaciją ar mokymosi sunkumus – jų gali trūkti, ypač tais atvejais, kai vaiko biologinis tėvas nežinomas.

Kartais poveikį gali turėti sudėtiniai veiksniai: gali būti, kad biologinė motina nėštumo metu vartojo alkoholį ir šitą veiksnį papildė priežiūros bei stimuliacijos trūkumas ankstyvoje vaikystėje. Dėl šių dalykų dar sunkiau numatyti, kaip vaikas vystysis ateityje. Tai gali pareikalauti didelio vietinių įstaigų ir medicinos specialistų „detektyvinio darbo“, kurie mėgintų lyginti informaciją, norėdami kuo geriau suprasti konkretų vaiką ir jo raidą veikiančius veiksnius.

Pareiškėjams svarbu apie juos dominantį vaiką sužinoti kuo daugiau. Jeigu jūs domitės konkrečiu vaiku, tuomet būtų pravartu susitikti su gydytoju, kuriam galėtumėte užduoti šiuos klausimus:

- Kuriose srityse vaiko raida vėluoja? Kiek vėluoja?
- Jeigu raida vėluoja keliose srityse, ar tas vėlavimas yra vienodo laipsnio?
- Koks yra vystymosi tempas? Ar jis nevienodas, ar vaikas daro vienodą pažangą pastoviu tempu?
- Kokios galimos priežastys?
- Ar buvo ištirtos priežastys, pavyzdžiui, genetiniai tyrimais?
- Ar yra nežinomos informacijos, pvz., apie prenatalinį laikotarpį arba šeimos istoriją, ar yra žinoma apie motinos piktnaudžiavimą alkoholiu arba narkotikais nėštumo metu?
- Kas yra žinoma apie vaiko apleistumo, prievartos, smurto patirtį, apie jo prieraišumą?
- Kas galėtų padėti skatinti vaiko vystymąsi?

Atsakymai į šiuos klausimus turėtų padėti geriau suprasti raidos vėlavimo priežastis, spragas vaiko sveikatos istorijoje ir sužinoti, kokios raidos galima tikėtis ateityje. Turint visą informaciją, galima spręsti, kiek neaiškumų apie vaiko vystymąsi jūs toleruojate ir esate pasirengę priimti.

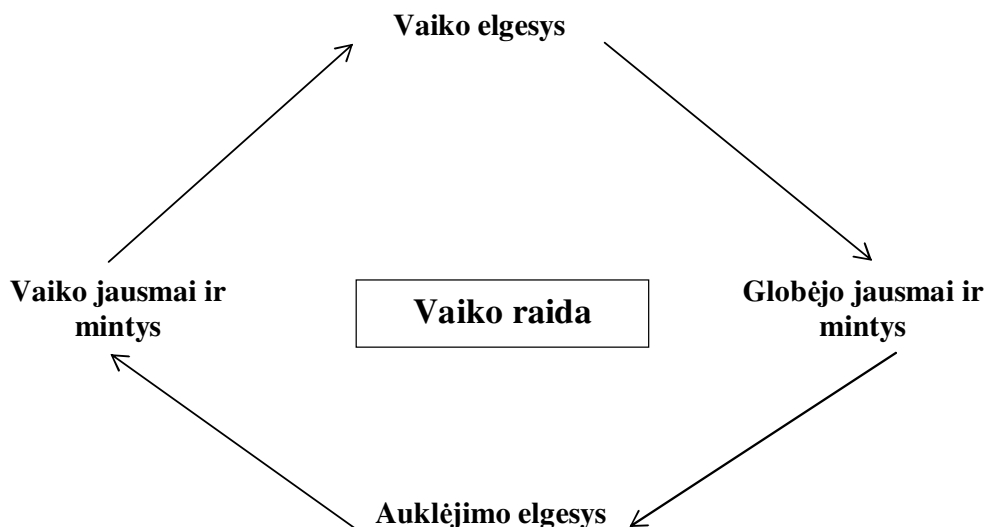
Ir prisiminkite, kad sveikatos specialistams, kaip antai, psichoterapeutams, kalbos terapeutams, mokyklos specialistams padedant, su pozityvia parama ir naujos šeimos padrašinimu vaikų vystymasis gali visiškai atsistatyti.

Elgesio valdymas

Vaikai, kuriems reikia naujų šeimų, susidurs su visais normaliais anksčiau paminėtais raidos etapais ir pereinamaisiais laikotarpiais, tačiau dėl savo netekčių ir traumų patirties jiems bus sudėtingiau visa tai įveikti. Jie išreikš savo emocinį susikrimitimą elgesiu, kuris kartais būna vienintelis būdas nusakyti jaučiamą skausmą ir sumaištį. Tačiau šie būdai yra netinkami, ir jeigu šių būdų niekas gerai nesupranta, globėjams gali kilti neigiami jausmai tų vaikų atžvilgiu.

Užduotis naujiems tėvams yra pabandyti suprasti poreikius, kuriuos vaikas nori išreikšti, ir atsakyti jiems taip, kad tie poreikiai būtų patenkinti, ir su vaiku bendrauti tokiu būdu, kad jis galėtų išmokti naujų, sveikesnių problemų sprendimo būdų. Šį būdą Hirst (2005) vadina intuityviu auklėjimu. Mes norime globėjus ir įtėvius paskatinti tokiam prierašumui, kuris sujungia suaugusį žmogų ir vaiką emociniais saitais. Tokie ryšiai vaiką, ypač jei praeityje suaugusieji su juo elgėsi netinkamai, gali gąsdinti. Užsimezgdus naujiems santykiams, naujiems tėvams sugeriant vaiko pyktį ir skausmą, stiprūs ir skaudūs vaiko jausmai išsisems. Tėvams reikia stipraus savo kaip asmens ir kaip įtėvio/globėjo integralumo pajautimo, kad jie galėtų suvaldyti vaiko elgesio sukeltus jausmus. Jiems reikia sugebėti atsitraukti nuo to, kas vyksta, pareflektuoti apie tai, ką tai reiškia jiems ir vaikui, bei rasti bendravimo būdų, kurie stiprintų meilę ir saugumą.

Beek ir Schofield (2006) tyrinėja auklėjimo ciklą per vaikų ir tėvų tarpusavio sąveiką.

Perdaryta iš Beek ir Schofield, 2006, p. 37

Terapinis auklėjimas prasideda nuo to, ką tėvai jaučia galvodami apie vaiko elgesį. Tai yra pirmas esminis žingsnis, apibrėžiantis, kaip jie reaguos į vaiką. Atsakymas, kurį vaikas gauna, suteikia žinutę apie save, kuri atspindi tėvų mintis ir jausmus. Šios žinutės gali teigti, kad vaikas yra saugus ir apsaugotas, kad gali pasitikėti kitais, suprasti kitus ir savo jausmus, kad yra priimtas ir vertinamas už tai, jog yra savimi, kad yra gebantis, kad jaučiasi šeimos dalimi.

Pareiškėjams gali padėti pamąstymas apie elgesį, siejant jį su vaiko gyvenimo patirtimi. Vaikų elgesys dažniausiai bus tarsi sudėtingas kokteilis, susidedantis iš įpročių, išmokto elgesio, iškreiptų santykių ir emocinio skausmo – štai dėl tokio iššūkio pozityvi tėvystė yra tokia svarbi.

Atsiskyrimas ir netektis

Išsiskyrimas ir netektis – tai dvi pagrindinės įvaikintų ir globojamų vaikų temos, nepriklausomai nuo to ar tai kūdikis, kuris buvo atskirtas nuo motinos iškart po gimimo, ar vyresniame amžiuje, kai patyrė atskyrimą nuo biologinių tėvų ir brolių/seserų ir buvo ne kartą perkeltas globos sistemoje. Vaikams, kaip ir suaugusiesiems, reikia laiko išgedėti ir pereiti skirtingus sielvarto etapus. Sielvartavimo procesas gali užtrukti metus ir kai kuriems vaikams dėl to kyla sunkumų, jie neturi vietos ir erdvės,

kad galėtų išgedėti, nes visa jų energija būna nukreipta į išgyvenimą. Suaugusieji dažnai tikisi, kad vaikai gebės prisitaikyti prie didelių permainų savo gyvenime, tinkamai neįvertindami netekties poveikio. Negebantys išgedėti vaikai gali „įstrigti“ raidoje, negebėti išlipti iš pykčio, neigimo ar nevilties etapo. Didžioji jų emocinės energijos dalis būna nukreipta į skausmą, patirtą dėl netekties, todėl lieka labai nedaug energijos, kurią būtų galima nukreipti į augimą ir judėjimą pirmyn. Vaikai gali emociškai „užsidaryti“ ir dėl raidos „strigimo“ jų emocinis, kognityvinis (pažintinis) elgesio amžius gali būti mažesnis už chronologinį. Žinome, kad vaikai savo jausmus labiau linkę išreikšti elgesiu. Sielvartą jie gali išreikšti pykčiu, apsimetinėjimu, vaidyba, agresija, taip pat atsitraukimu, užsisklendimu ir depresija.

Pareiškėjai turi suprasti netekties reikšmę vaikų gyvenime ir būti jautrūs jų nuotaikai bei elgesiui. Pareiškėjams naudinga atlikti pratimą ir susipažinti su vienu iš atvejų, aprašytų 1 priede. Jie turės galimybę atpažinti vaiko netekties patirtį ir suprasti, kodėl vaikams yra svarbios sukaktys, metinės. Jautrumas didiesiems įvykiams, kaip antai, gimtadieniams, Kalėdoms ar kitoms šventėms, metų laikų kaitai, mokyklos trimestro pradžia ar bet kam, kas gali vaikui priminti skausmingą išsiskyrimą ir netektį, padės pareiškėjams vėliau, jau tapus naujaisiais tėvais, suprasti, kodėl kartais pasitaiko staigių, atrodytų, netikėtų vaiko nuotaikos ar elgesio pokyčių.

Pirmame skyriuje „Prieraišumas ir netektis“ kalbama apie pareiškėjo netektis. Yra svarbu suprasti didelį pareiškėjų poveikį padedant vaikams įveikti atsiskyrimą ir netektį. Socialiniai darbuotojai turi paruošti pareiškėjus, kad vaikų patirtys gali atgaivinti jų pačių skausmingus išgyvenimus, todėl pareiškėjai turi būti pasirengę kreiptis pagalbos ir turi įvertinti, ar netektis neužgoš jų gebėjimo tenkinti vaikų poreikius bei padėti vaikams įveikti netektį. Tai gali būti rimtas apmąstymas suporavimo metu; perkeliant vaiką į šeimą, darbuotojas naujiems tėvams turi pasiūlyti atvirą, palaikantį santykį, kuris leis gedėti, neprimesdamas vertinimo bei numanomo nesėkmės jausmo.

Prieraišumas

Žinome, kad jeigu ankstyvas vaiko prierašumas buvo sutrikęs, vaikas gali susidaryti iškreiptą suaugusiojo ir vaiko santykių vaizdą. Vaikas gali jausti pirmines emocijas, ir vidinis įniršis, kurį nešiojasi savyje dėl nepatenkintų ankstyvųjų poreikių, gali būti labai stiprus. Vaikas gali jaustis nemylimas ir nepasitikintis, o tai turi įtakos daugeliui raidos sričių, kaip antai, sąžinei, mokymuisi, savivertei, iniciatyvumui ir t. t. Pasaulis suvokiamas kaip nesaugus, bauginantis ir vaikas siekia atkurti pažįstamus praeities modelius.

Socialiniai darbuotojai turi padėti pareiškėjams suprasti praeityje suformuoto menko prierašumo įtaką ir apgalvoti, kaip šis antspaudas gali paveikti elgesį ir santykius. Kai kuriems vaikams tai gali būti ilgalaikė būsena, o atmetimas, depresinis ir piktas elgesys gali būti suprastas kaip apgalvotas ir tyčinis, o ne kaip pasąmoninis. Tuomet gali plėtotis destruktivus ratas, kuris tampa nepakeliamas tiek vaikui, tiek suaugusiajam(-iesiems). Kuo daugiau pareiškėjai turi galimybių suprasti elgesį, kuo geriau pasirengę suvaldyti tą elgesį jie jausis, tuo daugiau ras būdų, kaip padėti ir suteikti pagalbą tiek vaikui, tiek sau.

Pirmo skyriaus „Prieraišumas ir netektis“ informacija kalba apie skirtingų prierašumo tipų raidą ir griaušančius vidinius veikimo modelius, kurie gali kilti dėl netinkamo auklėjimo ir nesaugių pareiškėjų. Vertinimą atliekantiems socialiniams darbuotojams svarbu gerai išmanyti prierašumo teoriją, kad galėtų padėti pareiškėjams suprasti tam tikrą vaikų istoriją, jų elgesį ir galimą įtaką jų pačių šeimos gyvenimui. Pozityvi partnerystė, kurios dėka pareiškėjai gali garsiai išreikšti savo pamąstymus ir refleksijas, kuria tarpusavio palaikančius santykius.

Prievarta, apleistumas ir trauma

Vaikų patirta prievarta gali apimti fizinę, seksualinę, emocinę prievartą, apleistumą, nepriežiūrą, smurtą namuose, o dažnai – kelių išvardytų rūšių kombinaciją. Prievartos ir/ar apleistumo laipsnis, prisidedantis prie raidos sutrikimų, priklauso nuo daugelio veiksnių: vaiko amžiaus, prievartos sunkumo, dažnumo, trukmės ir tipo. Kuo mažesnis vaikas ir kuo ilgesnį laikotarpį jis buvo patyręs prievartą, tuo jautresnis jis bus.

Vaiko atsakas į baimę yra siekis suaktyvinti prierašumo sistemą. Tačiau vaikui, kuris turi instinktą artintis prie prierašumo asmens, iškyla tikra dilema, nes tas pats asmuo taip pat būna ir baimės šaltiniu. Tokie vaikai yra paliekami su neišspręstais baimės ir nerimo jausmais. Prievartą patyrę vaikai gauna mažai pagalbos tvarkydami su savo jausmais, o tai reiškia, kad jie negali formuoti aiškaus

supratimo apie kitų žmonių jausmus ir elgesį. Jie lieka pikti ir agresyvūs. Kadangi iš savo tėvų gavo mažai patirties, kaip išreikšti teigiamus jausmus, prievartą patyrusiems vaikams sunku atpažinti meilę ir pagyrimus, todėl jie ieško pykčio, atstūmimo, priešiško ženklo. Jie ugdo išgyvenimo atšiauriose sąlygose gebėjimus, kurie gali pasireikšti agresijos, pykčio, vengimo, atsitraukimo forma. Prievartą patyrę vaikai sužino, kad tėvai negali suteikti jiems saugumo, todėl jie turi priklausyti tik nuo savęs. Yra pavojinga pasirodyti silpnam ir pažeidžiamam, todėl reikia kontroliuoti savo aplinką ir aplink esančius žmones. Nereikia ir sakyti, kad tai gali sukelti sunkumų mokykloje ir socialiniame kontekste. Nesirūpinantys vaikais tėvai nepripratę prie savo vaikų minčių ir jausmų. Tokie tėvai, susidūrę su tėvystės atsakomybėmis, dažnai būna išsigandę, neramūs, bejėgiai ir priešiški. Vaikai paliekami vieni tvarkytis su savo poreikiais ir baimėmis. Tarpusavio sąveikos tarp tėvų ir vaiko stygius gali paskatinti rimtą smegenų augimo ir psichosocialinio vystymosi sutrikimą. Kai kurie vaikai gali net atsiriboti, tarsi būtų atskirti nuo savojo „aš“. Tokie vaikai dažniausiai yra apimti sielvarto ir kančios, beveik nemokantys išreikšti savo jausmų. Dažnai jie nemoka žaisti ar užmegzti ir palaikyti socialinių ryšių su bendraamžiais.

Patyrusiems institucinį apleistumą vaikams iškyla didelė raidos sutrikimų rizika. Visiška prieraišumo stoka reiškia, kad jiems bus sunku formuoti prieraišumą prie naujų globėjų. Jie dažnai užsiima savęs raminiu, kuris pasireiškia tokiu elgesiu kaip supimasis ir galvos daužymas.

Iškreiptas ir kenksmingas suvokimas, kurį apie tėvų ir vaikų santykius turi prievartą patyręs vaikas, neišvengiamai paveiks santykius su tais, su kuo vaikas gyvens. Negalintis suvokti įtėvių/globėjų atsakingos globos, vaikas paveiks pastarųjų suvokimą apie save ir vaiką. Vaiko išmokti problemų sprendimo mechanizmai turės nepaprastai stiprų poveikį globėjams. Jeigu jie ilgai išlieka, globėjai gali pradėti jaustis kaip ir vaikas: bejėgiai, nieko neverti, patyrę prievartą ir pan. Pareiškėjams reikia padėti suprasti šią projekciją ir sukurti jos įveikimo strategiją.

Tai, kas nutiks vaikui apsigyvenus šeimoje, didele dalimi priklauso nuo vaiko patirtos prievartos ar apleistumo bei nuo naujos šeimos reakcijų. Kai kurie vaikai mėgins būti savarankiški, nepriklausomi, atstumiantys artumą, kiti – garsūs ir siekiantys dėmesio. Traumuoti vaikai bijos prarasti kontrolę, tačiau kai ją praras, bus kupini įniršio ir nekontroliuojantys savęs. Vaikai, su kuriais ypač blogai elgtasi, bus linkę gintis ir negebės savo naujuose globėjuose išvelgti saugumo ir apsaugos.

Pareiškėjams reikia galimybės praktikuoti suprasti elgesį ir apsvarstyti gydymą jų auklėjimo aspektą. Tai apima savęs ir vaiko pažinimą. Pripažįstant savo pažeidžiamas vietas, jiems reikia suvokti emocinio atsigavimo svarbą ir paramą šioje srityje tam, kad galėtų gyventi su traumos padariniais. Vaiko skausmo ir sumaišties sugėrimas – tai neatsiejami gijimo proceso aspektai. Tačiau šie padariniai gali būti rimti šeimos gyvenimo trukdžiai. Norėdami padėti vaikams didinti savimonę ir gebėjimą spręsti savo problemas, tėvai turi pozityviai įsitraukti į vaikų gyvenimą. Elgesio numatymas ir jo supratimas padeda pareiškėjams jaustis labiau pasitikinčiais atliekant tėvų vaidmenį ir daugiau koncentruotis į problemos sprendimą, o ne į pačią problemą.

Vaikų auklėjimas ir emociškai įsitraukę tėvai

Dan Huges (2006) aprašo pagrindines tėvystės sudedamąsias dalis, kurios užtikrina, kad tėvai liktų emociškai susiję su savo vaikais, – tai žaismingumas, empatija, priėmimas ir smalsumas (ŽEPS).

Nors ŽEPS buvo sugalvota kaip terapinės intervencijos formuojant vaiko ir tėvų (globėjų) prieraišumą dalis, tačiau šis požiūris gali būti taikomas kasdieniam auklėjimui ir tėvystei, rodant vaikui, kad globėjas yra prieinamas, atidus ir įsijaučiantis į jų poreikius. Kai visa tai sujungiama su meile vaikui, tėvai demonstruoja norą patenkinti vaikų emocinius poreikius, suteikti jiems tinkamą auklėjimą ir meilę.

- **Žaismingumas.** Dainavimo ir plojimo žaidimai, kuriuos tėvai žaidžia su savo kūdikiais, yra žaismingumo ir linksmumo pavyzdys. Tai yra labai svarbi vaiko vystymuisi tarpusavio sąveikos dalis. Žaismingas požiūris gali padėti besipriešinančiam vaikui atsipalaiduoti ir jaustis susijusiam su savo globėju. Daugeliui traumas išgyvenusių vaikų sunku patirti džiaugsmą ir linksmumą. Linksmas, nerūpestingas požiūris ir smagi, jaudinanti patirtis yra ryšių užmezgimo dalis. Netikėta šypsena ar apkabinimas, meilę demonstruojantis elgesys – visa tai rodo vaikui, kad jiedviem gali būti linksma kartu.
- **Meilė.** Visi vaikai turi jaustis tėvų ar globėjų mylimi. Daugeliui vaikų šis jausmas susiformuoja kaip prieraišumo „šokio“ dalis, suderinamumas tarp vaiko ir tėvų, padedantis kūdikiui

reguluoti jų emocijas. Labai svarbu, kad vaikas jaustųsi vertinamas ir mylimas už tai, koks jis yra ir kad ši meilė jų gyvenime yra nuolat.

- **Priėmimas.** Tam, jog vaikas ir jo elgesys būtų pilnai priimtas, reikia, kad tėvai ar globėjai suprastų elgesio priežastis, slypinčius jausmus ir poreikius, kuriuos išreiškia šis elgesys. Suprasdami elgesį tėvai perduoda vaikui žinią, kad jo mintys ir jausmai yra suprasti ir kad kartu jie gali pagalvoti apie elgesio pasekmes bei surasti naudingesnių vaikui elgesio būdų.
- **Smalsumas.** Norint padėti vaikams susitvarkyti su savo jausmais ir elgesiu, labai svarbus tėvų ar globėjų smalsumas. Ankstyvų neigiamų patirčių turėję vaikai negali paaiškinti, kodėl jie elgiasi būtent taip. Tai tėvų užduotis išsiaiškinti, ką toks elgesys gali reikšti. Naudinga tai padaryti garsiai, vaikui girdint. Tai parodo vaikui, kad tėvai apie jį galvoja, ir gali paskatinti patį domėtis savo elgesiu. Galiausiai tėvai ir vaikas gali pamėginti kartu išsiaiškinti elgesį. Tėvų spėjimai gali būti neteisingi, tačiau kartu jie bando išsiaiškinti priežastis ir jausmus. Tėvai, kurie leidžia vaikui suprasti, kaip toks elgesys priverčia juos jaustis, formuoja vaikui empatijos jausmą. Tokiu būdu vaikas mokosi susieti savo jausmus ir elgesį su elgesio pasekmėmis.
- **Empatija.** Tėvai turi jausti vaiko vidinį pasaulį, jo jausmus ir mąstymą. Prisirišimo galimybė, garsus mąstymas ir domėjimasis jausmais atskleidžia vaikui empatijos jausmą. Tai gali suartinti tėvus ir vaiką, taip pat suteikti vaikui didesnę saugumo jausmą žinant, kad tėvai supranta, kas vyksta jo viduje.

Supratimas, kaip vaikas tampa probleminiu

Perdaryta iš Kunstal seminaro medžiagos, 1998

Egzistuoja keturios pagrindinės „emocinio sužeistumo“ sritys:

- **Suvokimas.** Yra labai svarbu suprasti, kaip vaikas suvokia, ar neteisingai suvokia, kitus, ypač globėjus. Pagalvokite apie tai kaip apie vaiko nesėkmę ir neigiamą suvokimą apie save ir kitus. Šie vaikai naujus globėjus suvokia kaip praeities šeimos „reinkarnaciją“. Dėl šios priežasties jie stengiasi atgaivinti savo skausmingas patirtis, kurios gali greitai privesti prie tėvų ir vaiko konfliktų, kylančių dėl skirtingų perspektyvų bei lūkesčių.
- **Elgesys.** Su šiais vaikais jūs turite būti šiookie tokie „psichologiniai detektyvai“. Prisiminkite, kad elgesys yra komunikavimo priemonė. „Blogas elgesys“ yra deformuotas ir save naikinantis būdas, atskleidžiantis ir išreiškiantis poreikius, jausmus bei spaudimą. Iš esmės „vaikas niekada negali nekomunikuoti“.
- **Jausmai.** Prisiminkite, kad kai kurie vaikai neturi net menkausio supratimo apie jausmus, o keliantiems daugiausia rūpesčių ir iššūkių vaikams trūksta adekvataus gebėjimo atpažinti, suprasti ir įvardyti jausmus. Jus reikia išmokyti, kas yra jausmai, jausmų žodyno ir kaip atpažinti, išreikšti jausmus. Jie taip pat turi išmokti priimti neigiamus jausmus, todėl tėvai privalo modeliuoti jausmų priėmimą ir jų suvaldymą – vaikams tai labai padeda.
- **Ryšiai.** Reikia pripažinti, kad daugelis šeimose apgyvendintų vaikų nelabai supranta, kaip veikia ryšiai. Jie nežino, kaip bendrauti su kitais, kad tai būtų naudinga abiem pusėms. Kai kurie emociškai pažeisti vaikai yra patyrę socialinę nesėkmę. Jie iš paskutiniųjų savo elgesiu, suvokimu ir iššūkiams stengiasi prikelti praeities šeimą ir tokiu būdu kenkia tai šeimai, kurios jiems labiausiai reikia. Jie turi išmokti abipusiškumo, dalijimosi ir tarpusavio sąveikos su kitais. Jie turi iš naujo suprasti, kad ryšiai – tai daugiau negu kontrolė, naudojimasis ar nepalanki padėtis. Šie vaikai turi išmokti vertinti artumą, intymumo saugumą ir pasitenkinimą, kurį suteikia globa.

Pozityvi tėvystė

Mes žinojome, kad bus sunku, kad vaikams reikės aiškios struktūros, bet mes nė nenumanėme, kad bus taip sunku.

Rushton ir Monck, 2009 p. 6

Dauguma globojamų vaikų, nors ir ne iškart, atsako į meilę, rūpestį ir atsidavimą stabiliai šeimos aplinkai. Tyrimas parodė, kad kenksmingiausia vaikui aplinka yra ta, kurioje yra daug kritikos ir mažai

šilumos, tačiau būtent tokia dažniausiai būna daugelio vaikų, kuriems reikalinga nuolatinė globa, patirtis. Todėl reikia performuoti šį balansą ir modeliuoti naujus, pozityvesnius bendravimo būdus.

Sunku būti kategoriškam kalbant apie tėvių ir globėjų savybes, kurios galėtų įnešti teigiamą įnašą į vaikų ir jaunuolių auklėjimą. Rushton (2004) savo tyrime užsimena, kad kaip teigiami indikatoriai buvo siūlyti įvairūs veiksniai: „Vaiko iškėlimas į pirmą vietą, šiluma, nuoseklumas, lankstumas, atkaklumas, humoro jausmas, gebėjimas reflektuoti problemas ir jų priežastis bei išradingumas kuriant auklėjimo strategijas“ (p. 91). Tačiau nėra aiškios sąsajos tarp šių veiksnių ir išdavų. Jis mano, kad rezultatai tikriausiai priklauso nuo vaiko, tėvų ir konteksto tarpusavio sąveikos. Didesnę reikšmę turi tėvų ir vaiko ryšio pobūdis, o ne atskiros tėvų savybės (Dance ir kt., 2002).

Dance ir Rushton (2005) atliktas vaikų, kurie į globą pateko būdami vidurinėsios vaikystės amžiaus, tyrimas nustatė didesnę koreliaciją tarp vienerių metų globos rezultatų ir motinos prieraišumo suvokimo nei tarp rezultatų ir elgesio. Prieraišumo stiprumas taip pat koreliuojamas su motinišku jautrumu. Dance ir Rushton teigia, kad kai kurioms motinoms motiniškas jautrumas didėja bėgant metams – tai rodo, jog jautrumas nebūtinai yra nekintama savybė.

Manoma, kad esti dalinis sutapimas tarp ryšių problemų ir santykių problemų (Rushton ir kt., 2003). Įtėviai kalba apie norą geriau pasiruošti ir gauti detalesnę informaciją bei patarimų, kaip tvarkytis su sutrikusiu prieraišumu ir įžūliu elgesiu (Rushton ir Monck, 2009). Jiems reikalinga pagalba ne tik susiduriant su nepaklusniu elgesiu ir įniršiu, bet ir dėl įvairių aspektų, susijusių su tuo, kaip vaikai priima globėjus, t. y. netikras meilumas, paviršutiniškumas ir atstumo laikymasis, šilumos trūkumas. Globėjai turėtų žinoti, kaip vaikai iškreiptais būdais išreiškia savo poreikius, ir gebėti šiltai, rūpestingai reaguoti net ir tuomet, kai tokį elgesį vaikas akivaizdžiai atmeta. Gali būti sunku ilgai šitaip elgtis, kai iš vaiko beveik negaunama atsako, tačiau ši tarpusavio sąveikos kokybė turi didelės įtakos vaiko perkėlimo ir apgyvendinimo sėkmingumui. Pasirengimas bei įvertinimas turi aptarti šiuos klausimus ir stengtis apginkluoti būsimus įtėvius ir nuolatinius globėjus teigiamų ryšių kūrimo strategijomis.

Hunt ir kt. (2008) savo studijoje apie giminaičių globą nustatė, kad tėvystės įgūdžių vertinimas buvo vienintelis aspektas, apdairiai numatęs vaiko apgyvendinimo kokybę. Jungtinės Karalystės vyriausybė entuziastingai siekė užtikrinti, kad visi vaikų ir šeimų vertinimai, įskaitant ir įtėvių bei globėjų vertinimus, naudotų ekologinį metodą. Anglijoje tai yra „Vaikų, kuriems reikalinga pagalba, ir jų šeimų vertinimo pagrindai“ (*Framework for the Assessment of Children in Need and their Families*, DH, 2000), apimantys tris sritis – vaiko vystymosi poreikių, tėvystės įgūdžių bei šeimos ir aplinkos veiksnių. 2008 m. yra panašiai sudarytas Škotijos vyriausybės „Mano pasaulio trikampis“ (*My World Triangle*). Kaip jau anksčiau šiame vadove aptarta, tėvystės įgūdžių gebėjimai įgyjami auklėjant ir prižiūrint vaiką. Vertinimą atliekančiam socialiniam darbuotojui didžiausias iššūkis yra numatyti tėvystės įgūdžių gebėjimus hipotetiniam vaikui(-ams).

Beek ir Schofield (2006) saugios bazės pagrindai – tai naudingas prieraišumo modelis tėvystės įgūdžiams įvertinti. Visos penkios pagrindinės tėvystės sudedamosios dalys tarpusavyje yra susijusios ir koncentruojasi į sudėtingą prieraišumo istoriją turinčio vaiko perauklėjimą. Jų įtėvių ir globėjų programa „Prieraišumas globoje ir įvaikinime“ (*Attachment for Foster Care and Adoption*) nagrinėja visus penkis saugumą teikiančius aspektus: prienamumą, jautrų reagavimą, vaiko priėmimą, bendradarbiaujančią globą ir šeimos ryšių skatinimą, sąsajoje su keturiais matmenimis: vaiko elgesiu, globėjo mintimis ir jausmais, auklėjimo elgesiu bei vaiko mintimis ir jausmais. Šis modelis susitelkia į kasdienės tarpusavio sąveikas šeimoje: per įprastą dienos rutiną, taikant tinkamą auklėjimą ir priežiūrą, vaikai gali pakeisti savo mąstymą ir jausmus, susijusius su savimi ir jais besirūpinančiais žmonėmis bei pradėti formuoti saugumą ir pasitikėjimą.

Būsimiems įtėviams ir globėjams gali prireikti pagalbos ir konsultacijų apie vaikų auklėjimą, kurios turėtų terapinį poveikį ir būtų orientuotos į esminių vaiko poreikių tenkinimą. Kai kuriems tėvams, kurie jau turi vaikų, tai gali reikšti, kad jiems teks peržvelgti savo auklėjimą ir būti lankstesniems taikant kai kurias auklėjimo strategijas, kurios tiko jų vaikams, bet kurios gali visiškai netikti nesaugiems, piktiems ir išsigandusiems vaikams. Pozityvi tėvystė turi atsižvelgti į vaiko dabartinę mintis ir jausmus. Ji naudoja įgūdžius ir discipliną, kuri sutelkta ties tinkamo elgesio numatymu, žinojimu, kad vaikui reikia ir jis vertina suaugusiųjų nustatytas protingas ribas bei discipliną. Mokymas yra visuomet sudėtinė auklėjimo dalis ir daugeliui vaikų reikės atprasti nuo gerai išmoktų, bet nenaudingų modelių bei išmokti kitų, sveikesnių, būdų. Įstrigimas pasikartojančiame negatyvaus auklėjimo ir blogo elgesio rate tik kenkia ir menkina tiek vaiką, tiek suaugusįjį. Tėvams teks sudėlioti

pagal svarbą specifines sritis, į kurias reikia atkreipti dėmesį, ir smulkmeniškai viską apgalvoti. Visų strategijų tikslas turi būti pasitikėjimo ir saugumo vaikui užtikrinimas.

Vaiko, atskirto nuo biologinės šeimos, auklėjimas skiriasi nuo biologinio vaiko auklėjimo. Jis lemia skirtingus iššūkius ir atlygius, pareiškėjams teks pasirengti ne tik potencialiems konfliktams, bet ir reagavimo būdams. Ne visada lengva išlaikyti jautrumą esant įžūliam elgesiui. Pareiškėjams gali būti naudinga peržvelgti strategijas, kurios akcentuoja pagarbą vaikui, pozityvios tarpusavio sąveikos skatinimą, tinkamų ir pasiekiamų tikslų nustatymą, veiksmingą dėmesio paskirstymą, nuoseklumą ir savikontrolę. Pareiškėjams turėtų būti naudinga susitikti su tokiais pačiais sunkumus patiriančiais tėvais ir globėjais, kurie pozityvios tėvystės dėka padėjo vaikams pakeisti savo gyvenimus. Nors ir ne taip veiksmingai kaip susitikimas su kitais tėvais, tačiau taip pat gali padėti asmeninių patirčių skaitymas apie netinkamo auklėjimo pažeistus vaikus. 2002 m. Kate Cairns knyga „Prieraišumas, trauma ir gebėjimas greitai atgauti jėgas“ (*Attachment, Trauma and Resilience*) ne tik suteikia teorinį pagrindą apie vaikų jausmus bei elgesį, bet ir siūlo daug naujų patarimų naujiems tėvams. Parinktos tinkamos ištraukos gali būti naudojamos pareiškėjų diskusijoms ir refleksijoms.

Įtėvių ir globėjų auklėjimas yra nelengvas, tačiau atpildas gali būti akivaizdus, o dažnai ir nepakankamai įvertinamas. Matyti sužeistą, sumišusį vaiką, kuris lėtai pradeda sveikti, pasitikėti savimi ir kitais, siekti, išdrįsti atsiverti ir netgi priklausyti, gali būti vienas iš didžiausių gyvenimo pasiekimų. Jie pasikeitė įgytos šeimoje patirties dėka, net jei tie pokyčiai yra labai maži ir įvyksta negreitai. Gyvybiškai svarbu nepervertinti galimos rizikos ir sunkumų, bet reikia pripažinti vaiko ir suaugusiojo stiprybes bei gebėjimą greitai atgauti jėgas.

Nors ir labai svarbu įvertinti ir paruošti pareiškėjus pozityviai tėvystei bei suteikti jiems įvairių strategijų, tai tampa aktualu tada, kai vaikas jau būna apgyvendintas. Vykstant suporavimui, pareiškėjai turės galimybę peržvelgti daugelį sričių, kurios buvo aptariamoms vertinimo metu. Tą jie galės padaryti atsižvelgdami į „tikrą“ vaiką. Turint galvoje kritinius etapus, nuo suporavimo iki pirmųjų apgyvendinimo savaitių ir mėnesių, labai svarbi socialinio darbuotojo ir kitų įtėvių, globėjų parama.

Lemiami gebėjimai ir būsimų įtėvių bei nuolatinių globėjų vertinimas

Paremta Jennifer Cousins ir Howorth mokymų konsultantų, BAAF, medžiaga

Kas yra lemiami gebėjimai?

Iš esmės tai gebėjimai, kuriais yra paremtas pareiškėjų kasdienis gyvenimas, nepaisant to, ar jie turi patirties kaip tėvai, ar ne... Šios savybės daugiausia yra susijusios su kiekvieno žmogaus ankstyvąja prieraišumo patirtimi.

Cousins, 2006, p. 30

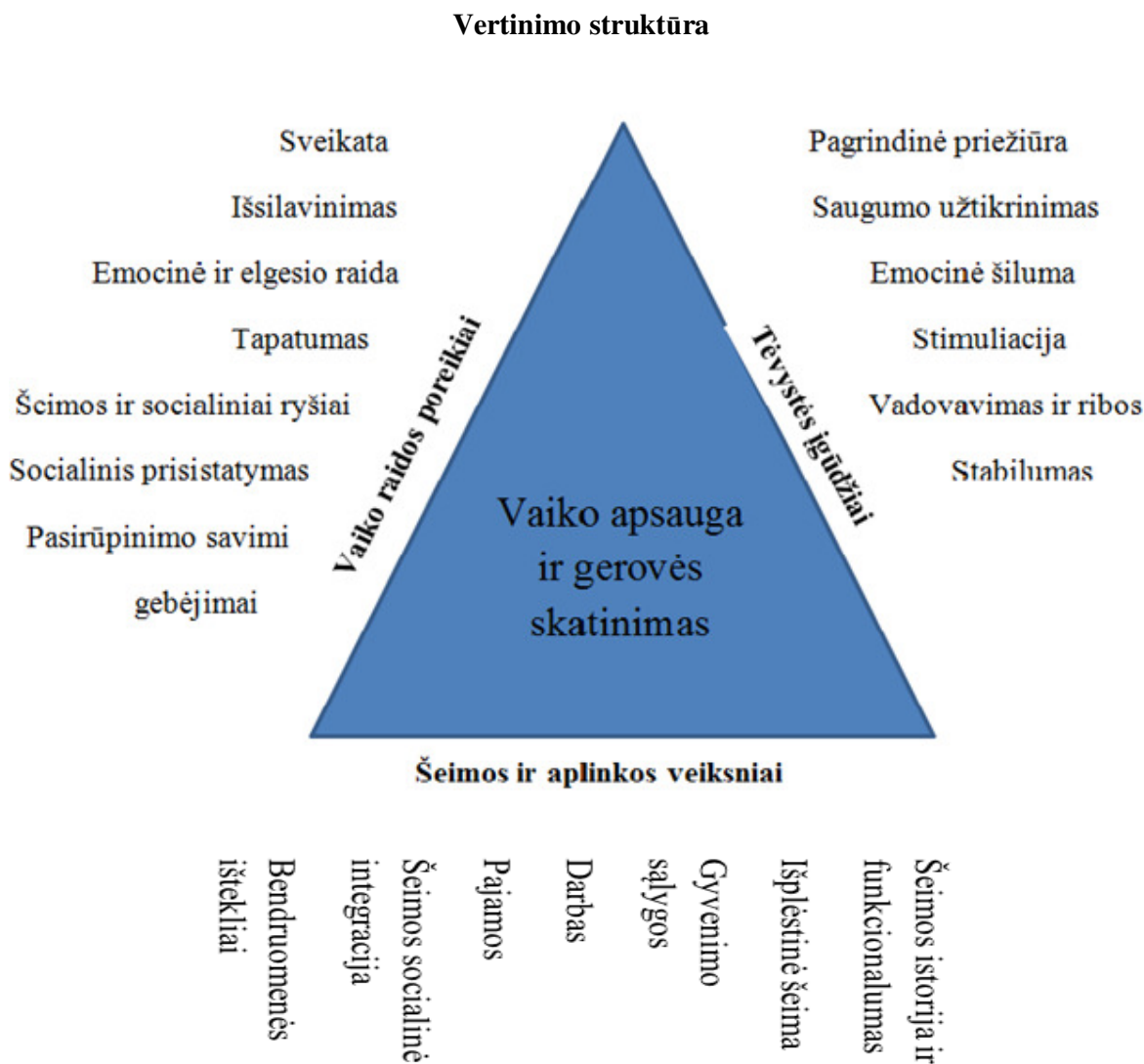
1. **Netektis:** gebėjimas konstruktyviai reaguoti į netektį ir pokyčius, įskaitant gedėjimo ir skausmo patirtis. Jums reikėtų išsiaiškinti, kaip pareiškėjai tvarkosi su savo stipriais jausmais netekties laikotarpiu. Ar jiems yra tekę gedėti? Ką jie tada darė? Kas padėjo? Ar jiems yra tekę padėti partneriui/draugui netekties laikotarpiu? Ar yra linkę sumenkinti šią patirtį, jei taip, ar jie norės menkinti ir pas juos apsigyvensiančių vaikų patirtis? Jei pareiškėjai neturi tokios patirties, tuomet gali padėti išraiškingas pratimas ar vaizdo medžiaga. Pareiškėjus reikia „patikrinti“ šioje srityje.
2. **Skirtumas:** gebėjimas suprasti ir gerai jaustis su žmonėmis, kurie skiriasi savo etniškumu, kultūra, kalba, religija, klase, negalia ar seksualine orientacija. Didelė tikimybė, kad vaikai, kuriems reikia šeimos, ateis iš „kitokios“ aplinkos, nei yra jų globėjai, todėl labai svarbu, kad pareiškėjai suprastų, jog kai kuriomis aplinkybėmis šie „skirtumai“ pasireikš. Taip gali įvykti dėl to, kad vaikas pradės suprasti, jog įvaikinimas jį padaro kitokį, kad globėjai yra kitokių religinių įsitikinimų nei jo biologinė šeima arba jis kilęs iš kitokios kultūros ar socialinės klasės. Vaikų, kilusių iš skirtingų sluoksnių, atvejų analizės gali būti gera medžiaga namų užduotims ar pagrindas diskusijoms grupėje vertinimo metu. Pačių suaugusiųjų patirtys, kai jie atsiduria situacijose, kuriose jaučiasi kitokie, gali būti naudinga medžiaga jausmams iširti. Dažnai yra naudingos filmuotos medžiagos apie vaikus, suaugusius įvaikius ar užaugusius globoje suaugusiuosius, kurie kalba apie savo patirtis.

3. **Priklausymas:** gebėjimas suprasti ir atliepti poreikius vaikų, kurių vystymasis priklauso nuo globėjų/įtėvių. Iš dalies tai asocijuojasi su pareiškėjų motyvacija, tačiau reikia papildomos analizės. Kokia yra pareiškėjų nuomonė apie globą vaiko, kurio sveikatos ar vystymosi būklė akivaizdžiai rodo, jog nepriklausomybė yra nereali? Kokių gebėjimų pareiškėjai turi šitam vaikui? Ar pareiškėjams yra tekę patiems būti priklausomiems? Ar jie sugeba ieškoti pagalbos, kai patiems jos prireikia? Ar jie supranta savo ribotumus? Ar turi patirties su neįgaliais vaikais? Ar jie supranta, kas yra mokymosi negalia? Kaip patys apibūdina „negalią“? Ar jie įvertina, kad traumą patyrę vaikai yra linkę ilgiau būti priklausomi nei kiti? Šiuos klausimus galima panagrinėti aptariant darbe, šeimoje kylančias situacijas ar asmeninę patirtį.
4. **Stabilumas/įsipareigojimas/lojalumas:** gebėjimas kurti ilgalaikius santykius ir išlaikyti stabilų gyvenimo būdą net esant nepalankioms aplinkybėms. Čia gali padėti diskusijos su pareiškėjais apie jų buvusius ir esamus santykius, jų šeimos situaciją. Šiuo atveju nemažai gali padėti 2000 m. išleista knyga „Vaikų, kuriems reikalinga pagalba, ir jų šeimų vertinimo pagrindai“ (*Framework for the Assessment of Children in Need and their Families*, DH) bei 2003 m. Calder ir Hackett knyga „Vaikų globos įvertinimas“ (*Assessment in Child Care*). Jei pareiškėjai praeityje turėjo daug skirtingų partnerių, patyrė namuose prievartą ar buvo kuria nors prasme sugriautas šeimos gyvenimas, tuomet su pareiškėjais reikės nemažai padirbėti ir pasikalbėti. Kai jau yra žinoma faktinė informacija apie pareiškėjus, svarbu neužmiršti visų nurodytų asmenų, pasikalbėti su buvusiais partneriais ir biologiniais vaikais ir, jei reikia, surasti teisinius dokumentus. Vaikams reikia žinoti, kad jie nebus palikti kilus mažiausiai provokacijai ir net kilus nemenkai provokacijai! Jei suaugusieji gali įrodyti, kad jie įveikė sunkumus ir pasimokė iš šių patirčių, tuomet gali būti iškelta hipotezė, kaip jie tvarkysis su jaunu, iššūkius mėgstančiu žmogumi. Tai viena iš svarbiausių vertinimo proceso vietų, todėl čia nereikia skubėti, net ir tuomet, jei pareiškėjai šito norėtų.
5. **Tapatumas/tęstinumo jausmas/vieta visuomenėje:** pozityvus ir harmoningas jausmas apie tai, „kas ji(jis) yra“ ir kaip tai susiję su tapatumu, kultūra bei istorija. Kai kurie šių klausimų buvo aptarti parengiamuosiuose kursuose, todėl pareiškėjai gali norėti toliau juos patyrinti. Ne biologinėse šeimose gyvenantiems vaikams reikia suprasti savo istoriją ir suformuoti jausmą, kas jis yra. Kitos rasės šeimoje ar kitoje šalyje apgyvendinti vaikai turi gauti informaciją apie savo kilmės kultūrą ir etniškumą. Žmonės, kurių tapatumo jausmas yra saugus, šiais klausimais gali laisviau kalbėti su jaunuoliais. Jei suaugusieji yra sutrikę dėl savo tapatumo ir biografinių faktų, tuomet darosi sudėtingiau suprasti ir įvertinti šių klausimų svarbą. Ar pareiškėjas linkęs sumenkinti šią temą? Ar pareiškėjas turi susidaręs realų savęs vaizdą, pvz., ar tai, kaip jis mato save, sutampa su tuo, kaip kiti jį mato? Jei kyla neaiškumų dėl pareiškėjo tapatumo jausmo, tada reikia papildomai iširti, kad būtų galima numatyti, kaip jie tvarkysis su vaiko sumaištis ir susikrimitimo jausmais.
6. **Konfliktų sprendimas:** gebėjimas konstruktyviai spręsti problemas. Ar pareiškėjams yra tekę susidurti su rimtesniais konfliktais namuose arba darbe? Kaip jie juos sprendė? Gaukite kokių nors liudijimų ar įrodymų pareiškėjų žodžiams. Jei pareiškėjas yra atitolęs, atstumtas, atsiskyres nuo savo išplėstinės šeimos, išsiaiškinkite, kada ir kaip tai įvyko. Jums gali prireikti susisiekti su kitais šių įvykių dalyviais ir sužinoti kitą istorijos pusę. Tai patenka į „rizikos įvertinimo“ sritį ir jums, pasirėmus praeities įvykiais, reikia numatyti, kaip pareiškėjai gali elgtis ateityje. Pareiškėjai neišvengiamai pateks į konfliktus su savo globojamu(-ais) vaiku(-ais) ir ganėtinai jautriai bendraus su jo biologiniais giminaičiais, kurie gali suteikti nemažai iššūkių. Daugeliu atvejų jie turės naudotis socialinių darbuotojų paslaugomis, todėl pareiškėjai su darbuotojais turi jaustis saugūs. Vertinimo proceso metu yra naudinga stebėti ir sekti pareiškėjų atsakymus į darbuotojų užduodamus klausimus apie jų asmeninę patirtį. Ar pareiškėjai atsisako atsakyti į klausimus? Ar jie buvo priešiška nusiteikę vertinimo proceso atžvilgiu? Koks jų požiūris į biologinius tėvus? Visi šie klausimai padės išsiaiškinti jų gebėjimą spręsti konfliktus. Keletas įsivaizdavimo pratimų pateikta 2010 m. Cousins knygoje „Stumtelėjus vertinimo vartus“ (*Pushing the Boundaries of Assessment*).
7. **Bendradarbiavimas ir atvirumas:** gebėjimas sąžiningai, nuoširdžiai ir konstruktyviai bendrauti su kitais. Parengiamieji kursai turėjo suteikti šiek tiek medžiagos apie pareiškėjų bendravimą su kitais, esant grupėje stresinei situacijai. Ar jie gebėjo bendrauti žodžiu? Ar laisvai dalijosi savo požiūriu? Ar jiems buvo sudėtingų pratimų ir kaip tai išreiškė? Koks yra jų

požiūris į skirtumus, vaiko prievartą, atskyrimą, netektis ir pan.? Koks jų pačių požiūris į vertinimą? Ar yra prieinami, pasiekiami ir nusiteikę entuziastingai? Ar skubina darbuotoją kuo greičiau baigti vertinimo procesą? Ar pareiškėjai buvo sąžiningi, kalbėdami sveikatos, teistumų, administracinių nuobaudų, finansų temomis, taip pat apie asmeninius ryšius, savo istoriją ir darbą? Reikia surinkti kuo daugiau informacijos ir įrodymų šiomis temomis bei atidžiai viską išnagrinėti.

Vertinimo struktūros taikymas

Žemiau pateikta informacija yra paimta iš 2000 m. išleistos „Vaikų, kuriems reikalinga pagalba, ir jų šeimų vertinimo pagrindai“ (*Framework for the Assessment of Children in Need and their Families*, DH), pritaikytos naudoti Anglijoje ir Velse. Škotija ir Šiaurės Airija turi panašias versijas, todėl informacija šiose knygose yra susijusi. 2006 m. Išleistas Anglijos praktinis vadovas „Būsimųjų įtėvių paruošimas ir vertinimas“ (*Preparing and Assessing Prospective Adopters*) labai didelį dėmesį kreipia į vertinimo pagrindus.

Tėvystės įgūdžiai plėtojasi, kai tampama tėvais ir pradedama auginti vaiką. Vertinimo struktūra buvo sumanyta vertinti vaikus ir jų tėvus, kai vaikai auga su savo tėvais. Kai ši struktūra taikoma vertinant būsimus globėjus ir įtėvius, lengviausia įvertinti šeimos ir aplinkos veiksnius, o svarbiausią vietą užims vaiko vystymosi poreikiai bei suporavimas su naujais tėvais/globėjais. Jei pareiškėjai turi savo vaikų, tėvystės įgūdžiai gali būti aptarti atsižvelgiant tiek į šių vaikų auklėjimą ir auginimą, tiek į pareiškėjų potencialų gebėjimą auginti ir auklėti kitų žmonių vaiką(-us). Jei pareiškėjai neturi savo vaikų, tėvystės įgūdžiai gali būti aptarti atsižvelgiant į jų potencialų gebėjimą auginti ir auklėti kitų žmonių vaiką(-us).

Bazinė priežiūra

Bazinė priežiūra yra susijusi su pareiškėjo gebėjimu tenkinti vaiko pagrindinius fizinius ir sveikatos poreikius. Jei vertintume porą, reikėtų tyrinėti skirtingus kiekvieno partnerio vaidmenis ir atsakomybę. Pareiškėjams reikėtų pagalvoti, kaip pasikeis jų gyvenimas, kai į šeimą ateis vaikas, ir apsvarstyti praktinius šių pokyčių padarinius. Gali būti, kad vaiku buvo taip mažai rūpinamasi, jog jis pats išmoko išgyvenimo strategijų, kurios neleidžia pasitikėti kitais. Todėl valgio ir ėjimo miegoti metas gali būti tikras kovos laikas.

Saugumo užtikrinimas

Pareiškėjams reikėtų pagalvoti, kaip užtikrinti vaiko saugumą ir apsaugoti jį nuo pavojų bei žalos. Taigi reikia atkreipti dėmesį į fizinę aplinką, kurioje jie gyvena, ir užtikrinti, kad joje nebus pavojų. Nemažai apleistų ir nepriežiūrą patyrusių vaikų neturi savisaugos jausmo, o kai kurie netgi gali siekti jaudinančių ir pavojingų patirčių. Dėl patirto menko prierašumo vaikai gali būti beatodairiškai prierašūs prie suaugusiųjų ir kitų vaikų. Jų giluminis nesaugumo jausmas ir padidėjęs nerimastingumas gali pasireikšti netikėtais žiaurumo bei agresijos protrūkiais. Todėl reikia įvertinti pareiškėjų gebėjimą valdyti vaiko emocijas, elgesį ir pyktį, kurį jiems gali sukelti vaiko elgesys, ir pareiškėjų gebėjimą valdyti savo jausmus bei stresą.

Siekdamas užtikrinti vaiko saugumą susitikimų metu socialinis darbuotojas turi iširti, kaip pareiškėjai išsivaizduoja kontaktus su biologine šeima ir kaip jie gali prisidėti prie vaiko saugumo jausmo.

Emocinis šiltumas

Vaikams, kurie buvo atskirti nuo savo biologinės šeimos, kurie galbūt yra patyrę prievartą ar nepriežiūrą, gali prireikti nemažai laiko, kol jie sugebės atsakyti į savo naujųjų tėvų/globėjų meilę. Taigi vertinant pareiškėjus reikia atsižvelgti ne tik į jų gebėjimą teikti emocinę šilumą, bet ir įsipareigoti vaikui. Vertėtų atkreipti dėmesį į pareiškėjų prierašumo istorijas, netekties ar traumos įveikimą, gebėjimą užmegzti artimus santykius su suaugusiais ir savo vaikais, gebėjimą priimti vaiko mąstymą ir jausmus. Pareiškėjams reikės sukurti strategijas, kaip rūpintis pažeistą prierašumą turinčiais vaikais.

Stimuliacija

Daugelis globos sistemoje esančių vaikų dėl stimuliacijos trūkumo ankstyvame amžiuje turi specialiuosius poreikius. Naujieji tėvai/globėjai turės atrasti laiko asmeniškai pasirūpinti vaiku, kad jis galėtų lavinti kognityvinę (pažintinę), protinę ir socialinę raidą. Šiems vaikams labai svarbi galimybė mokytis ir žaisti namie, taip pat kai kuriems vaikams gali prireikti papildomų paslaugų. Taigi būtina įvertinti pareiškėjų prieinamumą vaikams, užtikrinti vaikui reikalingą konkrečią pagalbą ir paramą, garantuojančią vaiko sveiką augimą ir vystymąsi. Vertinimas turi atkreipti dėmesį į tai, kiek šeimos gyvenime gali būti skiriama laiko vaikui ir kaip šeima galima priimti specialiųjų poreikių vaiką.

Vadovavimas ir ribos

Globos institucijose gyvenantiems vaikams dažnai būna sunku suvaldyti savo emocijas ir elgesį, todėl jiems reikia nemažos naujų tėvų/globėjų pagalbos. Vertinimas turi atkreipti dėmesį į pareiškėjų standartus ir vertybes, kuriomis jie vadovaujasi gyvenime. Jei pareiškėjai yra pora, reikia aptarti, kaip jie susitaria įvairiomis situacijomis, priima sprendimus ir ar sutampa jų požiūriai auklėjimo klausimais. Pareiškėjai turėtų aptarti auklėjimo strategijas, atsižvelgdami į patirtį su vaikais, ir gebėti pritaikyti turimą auklėjimo patirtį, metodus.

Stabilumas

Gebėjimui suteikti vaikui saugų gyvenimą įtakos turi paties pareiškėjo saugumo patirtis ir mokėjimas spręsti susidariusį nestabilumą. Jei pareiškėjas turi porą, labai svarbu ryšių stabilumas, tvirtumas ir kokybė. Jei pareiškėjas yra vienišas, tuomet reikia atsižvelgti į ankstesnius jo santykius ir dabartinius ryšius su jam svarbiais žmonėmis. Akivaizdžiai artimi pareiškėjų santykiai yra svarbus jų gebėjimo užmegzti artimus ryšius su vaiku rodiklis. Tai, kaip jie gebėjo tvarkytis su pokyčiais savo gyvenime, suteiks mums žinių, kaip jie gebės tvarkytis su pokyčiais, kurie yra neatskiriama globos ir įvaikinimo dalis, taip pat kaip padės vaikams ir jaunuoliams pereinamaisiais laikotarpiais, kurie juos neišvengiamai užklups.

Vertinimo įrankiai

Buvo sukurta visa grupė įrankių, palengvinančių vaikų, kuriems reikalinga pagalba, ir jų šeimų vertinimą. Kai kurie šių įrankių gali būti pritaikomi būsimų tėvių ar globėjų vertinimo procese. Kai kuriais jų socialiniai darbuotojai turi išmokti naudotis.

- Stipriųjų pusių ir poreikių klausimynas
- Kasdienio auklėjimo skalė
- Buities sąlygų įvertinimas
- Suaugusiųjų gerovės skalė
- Neseniai nutikusių įvykių klausimynas
- Šeimos aktyvumo skalė
- Namų aprašas
- Šeimos kompetencijų, stipriųjų pusių ir poreikių vertinimas

Kaip padėti vaikui „pamiršti“ tai, kas mokėta

Fran Moffat, mokymų konsultantas, BAAF

Dėl didelio susijaudinimo ir džiaugsmo, kad yra atliktas suporavimas ir kad vaikas jau atvyksta į naują šeimą, lengva nepastebėti, kad jūsų įvaikintas ar globojamas vaikas patiria kokių nors adaptavimosi sunkumų, kad juo ne visai tinkamai pasirūpinta ar kad jam nelabai patinka naujuose namuose. Mylinti ir pastovi aplinka yra svarbu, tačiau jos ne visada pakanka. Taigi, ką dar galima padaryti, norint padėti vaikui atprasti nuo įpročių, kuriuos jis yra suformavęs tam, kad išgyventų?

1. Daugiau sužinokite apie vaiką

Pirmas dalykas yra pasistengti gauti kaip įmanoma daugiau informacijos apie tą vaiką, įskaitant prenatalinę ir postnatalinę patirtis. Ar buvo prievartos atvejų arba smurto šeimoje? Kiek perkėlimų ir kokio amžiaus būdamas vaikas yra patyręs? Ką apie juos manė globėjai? Ar dar yra kas nors globojęs tą vaiką ir galbūt su juo užmegzęs pozityvius ryšius?

2. Sumažinkite streso galimybes

Galima manyti, kad daugelis vaikų, kuriems reikalinga nauja šeima, turi didelių auklėjimo spragų ir jiems tikrai gali prireikti pagalbos sunkiais momentais, pavyzdžiui, įveikti stresą, užmegzti akių kontaktą, sumažinti kalbos problemas. Pažvelkite į savo namus, rutiną ir pagalvokite, kokiais būdais galima sumažinti stresą. Ar yra namuose vieta, kur šviesu, malonu ir daug sensorinių (jutiminių) dirgiklių, potyrių? Taip pat vieta, kur dominuoja prieblanda, minkšti baldai, padedantys hiperaktyviam vaikui atsipalaiduoti, o per daug stimulų gavusiam vaikui suteiktą galimybę atsiriboti nuo kitų?

Taip pat pradžioje padėtų šioks toks rutinos pakeitimas ir lankytojų namuose apribojimas. Galbūt jūs norėsite sužinoti, kas jūsų vaikui padidina stresą: ar tai žmonės, pasikeitimai, džiugus susijaudinimas? Galbūt kuriam laikui jūs norėsite apriboti susijaudinimą keliančias veiklas, kurias mėgsta kiti vaikai, pavyzdžiui, gimtadienio šventės su įvairiais triukšmingais žaidimais.

3. Suteikite vaikui ypatingą laiką

Gali būti, kad be patarimų jūsų vaikas negebės gerai elgtis, pavyzdžiui, jis laužys žaislus ar spardys šunį. Nors ir gali pasirodyti varginantis dalykas, tačiau šiuo atveju gali pagelbėti vaiko įtraukimas į jūsų užduočių ar pareigų atlikimą, o jeigu vaikui suteiksite galimybę, jis gali tinkamai atlikti patikėtą užduotį. Tai gali reikšti, kad kurį laiką jūs su vaiku turite elgtis taip, tarsi jis būtų mažesnis, be to, tai

turėtumėte daryti itin jautriai, pavyzdžiui, vaikui galite sakyti: „Atrodo, kad kai tu žaidi su šunimi, jam skauda ir viskas baigiasi bėda. Todėl, kol tu išmoksi gražiai žaisti su šunimi, turi pabūti su manim virtuvėje ir mes ten galėsime kartu pažaisti.“ Jei vaikui nuolat nesiseka, tuomet jūs turite spontaniškai sugalvoti kokį linksmą žaidimą ar „ypatingą laiką“, kol dar vaikas neįtikino savęs, kad jis yra „blogas“. Jūs taip pat galite vaiką pamokyti būdų, kaip suvaldyti stresą: kvėpavimo pratimai, ramus sėdėjimas („Tu gali arba tris minutes ramiai pasėdėti, arba garsiai dešimt minučių“).

4. Kompensuokite vėluojančią raidą

Daugeliui įvaikintų vaikų reikia galimybės turėti ryšius ir jutiminę patirtį, kurių jie anksčiau neturėjo, o tam gali prireikti viso jūsų kūrybiškumo ir smagumo! Ką jūs galite su savo keturmečiu veikti, kas primintų žaismingą tėvų ir naujagimio „šokį“: žvelgti į akis, dainuoti įvairiomis intonacijomis, atspindinčiomis kūdikio nuotaiką ir jausmus, žaisti juslinius žaidimus. Galite sugalvoti atitinkamai amžiaus grupei tinkamų žaidimų: veido išraiškų atkartojimas, pagalba atpažįstant jausmus, atsipalaidavimo ar jutiminiai pratimai – žaidimas su muilo burbulais vonioje arba kriauklėje, lietimui pratimai (abipusis pėdų masažas, plaukų šukavimas), suteikiantys vaikams galią žaidimai „Simonas sako“ ir t. t.

5. Padėkite jiems atprasti

Jūsų vaikas bus išmokęs tam tikro elgesio, kuris užtikrino jo poreikių tenkinimą sudėtingomis aplinkybėmis, – tai nėra jo išsidirbinėjimas! Tačiau yra lengva įsitraukti į jėgos kovą. Išmokykite juos geresnių poreikių tenkinimo būdų šiuos modeliuodami ir užtikrinkite vaiką, kad būsite netoliese, kai jis mėgins keisti įsitvirtinusių įpročių. Tai gali būti sunku, kai jaučiatės pavargęs ar piktas, tačiau jums padėtų požiūris, jei į vaiko elgesį žvelgtumėte ne kaip į iššūkį savo autoritetui, bet kaip į „žinutę“ apie vaiko giluminius poreikius arba nesaugumą. Nepriimkite to asmeniškai ir nemėginkite iškart pataisyti, kad visiems įrodytumėte, kokie puikūs tėvai esate.

6. Pasirūpinkite savimi!

Galiausiai labai svarbu, kad jūs pasirūpintumėte savo asmeniniais poreikiais. Tapimas naujais tėvais gali kelti įtampą, o vaikas atidžiai stebės, kaip jūs tvarkotės su šia įtampa ir nepasitenkinimu: piktas veidas vaiką vėl gali traumuoti. Parodykite jam, kad nėra nieko bloga jausti pyktį, bet kad pyktis yra valdomas ir nesumažina jūsų meilės. Taip pat pasakykite vaikui, kad jūs būsite su šia problema, kol abu nesugalvosite, kaip geriau ją išspręsti. Pasirūpinkite, kad turėtumėte paramos grupę, kurioje galėtumėte apie tai pasikalbėti. Kiekvieną dieną sugalvokite kokios nors veiklos SAU, kad patirtumėte malonumą ar atsipalaiduotumėte. Tai nėra savanaudiškumas, tai išgyvenimas!

Kaip stresas veikia vaiko vystymąsi?

Neseniai atlikti tyrimai apie tai, kaip vystosi kūdikių smegenys, jam būnant iščiose ir pirmaisiais gyvenimo metais, atskleidė, kokia lemianti yra ankstyvoji patirtis, suteikianti vaikui galimybę susidoroti su stresu ir jaustis mylimam, vertingam. Įtampą keliančios patirtys iščiose – stresuojanti motina, smurtas prieš vaikus – padidina kortizolio kiekį, tokiu būdu visam gyvenimui padidina kūdikių jautrumą stresams. Globėjai gali padėti sumažinti kortizolio kiekį tiek modeliuodami, kaip įveikti stresą, tiek išmokydami savikontrolės strategijų ir atsipalaidavimo technikų. Kai kuriems vaikams gali padėti papildomi terapiniai užsiėmimai.

Panašų poveikį turi sunkus gimdymas ar ankstyvos patirtys, pavyzdžiui, įtampą keliantys gyvenimo įvykiai, smurtas šeimoje, daugybė persikraustymų ar globėjų pakeitimų, fizinė, seksualinė ar emocinė prievarta. Kūdikiai mokosi susidoroti su stresu tėvų, kurie moka perskaityti jų veiksmus ir veido išraiškas, padedami, taip pat tų, kurie gali greitai atsiliepti, kūdikių poreikius iškeldami aukščiau savo nuotaikų ar poreikių.

Tėvams svarbu parodyti, kad stresą įmanoma įveikti, tačiau, jei tėvai negali to parodyti, tuomet tikėtina, kad kūdikis į visas stresines situacijas – persikėlimus, pokyčius – reaguos pernelyg jautriai. Taip pat net ir į tokias jaudulį sukeliančias veiklas, kurios kitiems vaikams patinka, pavyzdžiui, gimtadienio šventes, šeimos susibūrimus, iškylas.

Kai kūdikio poreikiai nėra patenkinami, jis patiria įtampą, tad reaguos dviem skirtingais būdais (ar abiejų kombinacija): jis gali tapti hiperaktyvus ir neįstengti nusiraminti, susikaupti kokiai nors veiklai ARBA gali atsiriboti, atsiskirti ir beveik nereaguoti į jokių stimulus.

Gyvenant su prieraišumo sunkumų turinčiu vaiku

Paimta iš Hirst, 2005

Daugelis įsivaikinti ar globoti nusprendusių žmonių turės susidoroti su savo vaikų vienokiu ar kitokiu provokuojamu elgesiu, kylančiu dėl prieraišumo problemų. Žemiau pateikiami įtėvių patirti sunkumai.

Timas, kraštutinės emocijos ir jo išgyventos nuotaikų kaitos

Viena iš įvaikintų vaikų, turinčių prieraišumo sutrikimų, savybių yra gebėjimas savo emocijas perteikti aplink esantiems žmonėms ir sukurti aplinką, kurioje jie gerai jaučiasi, net kai kiti šalia labai išgyvena. Blogiausia galima situacija – tai šių vaikų gebėjimas labai greitai „įjungti ir išjungti“ jūsų emocijas. Taip nutikdavo visuomet, kol mes nesupratome šio sutrikimo esmės ir „logikos“.

Kol mūsų dukros prieraišumo problemos neveikė šeimos, mane visi laikė ramiu, atsipalaidavusiu, nemokančiu pykti. Štai pavyzdys, kaip tai gali paveikti. Tuo metu aš susidomėjęs žiūrėjau komediją ir iš visos širdies juokiausi. Aiškiai prisimenu nepaprastą įniršį, kuriam pasidaviau, kai mano dukra, kuri jau turėjo miegoti, dėl kažko iš manęs pasišaipė nuo laiptų viršaus. Aš net nesusivokiau, kaip pakilau nuo kėdės ir atsidūriau laiptų viršuje. Laimė, čia aš sustojau, nors prireikė ilgo laiko, kol pyktis atslūgo. Aš vis dar nepamenu, kaip atsidūriau laiptų viršuje.

Mišelė, palengvėjimas, kai ji suprato savo dukters elgesio priežastis

Kai man buvo pranešta apie mūsų vaiko būklę, visa apimantis kaltės jausmas, kurį jaučiau, nublūgo. Anksčiau vienintelis paaiškinimas, kurį aš galėjau rasti keistam vaiko elgesiui ir agresijai, buvo, kad mes esame blogi tėvai. Mes negalėjome dukrai duoti to, ko ji reikalavo. Kai aš supratau, kad tai ne mano kaltė, kad ji tiesiog tokia yra, našta nukrito ir aš galėjau atvirai bei nuoširdžiai kalbėti apie situaciją.

Paaiškėjo, kad šios problemos atsirado ne todėl, kad ji buvo įvaikinta, bet todėl, kad buvo pažeista prieš patekdama į globą. Mane apėmė skausmas dėl to, ką mūsų vaikui teko patirti, dėl jos kilmės ir poveikio jai bei mums kaip šeimai. Tai man suteikė pasitikėjimo įveikti savo natūralų drovumą bei uždaramą ir kalbėtis su kitais mažose grupelėse, diskusijų grupėse ir net, esant progai, papasakoti savo istoriją publikai.

Krisas ir Barbara, sėkmingas savo vaiko perauklėjimas ir svarstymai vėl įsivaikinti

Jau šešeri metai mes esame įsivaikinę Matą ir, atrodo, jau pradėdame sugyventi. Aš pražilau. Metaforiškai, žinoma, o mano opa, atrodo, išėjo atostogų. Mano žmona skundžiasi kaklo ir galvos skausmais, bet man atrodo, kad ji tiesiog sensta!

Kai apsigyveno pas mus, Matas mus šantažuodavo. Mes net neįsivaizdavome, ką daryti su nevaldomu keturmečiu, kuris nenorėjo būti mylimas, bet norėjo vadovauti. Mes nežinojome, ką daryti, kai prasidėjo naktinis teroras, prakaitu permirkusios paklodės ir nevaldoma širdgėla. Mes neįstengėme to išspręsti. Anksčiau buvusi stabili santuoka pradėjo byrėti. Ar vienintelis išgyvenimo būdas buvo išsiųsti jį atgal?

Po nakties, praleistos naršant internete, aptikome šiokią tokią pagalbą: radome muzikos terapeutę. Ji mums parodė keletą strategijų, kaip kontroliuoti vaiką. Ji padėjo mums suprasti, kas vyksta ir kaip su tuo tvarkytis. Ji padėjo jam suprasti skirtumą tarp liūdesio ir sielvarto. Po truputį debesis sklaidėsi, man tekdavo taisyti vis mažiau baldų ir langų. Vėl pasijutome kaip savo namų šeimininkai. Po kurio laiko Matas susirado draugą. Keistasis mokyklos draugas pakvietė jį arbatos (paprastai jis ir draugaudavo su „keistais“). Kandžiojimaisi ir palikti kabliukai retėjo. Jis kontroliavo savo nuotaikas. Mokytoja buvo patenkinta jo daroma pažanga. Vienas geras dalykas buvo tai, kad mokykloje jis niekada nesielgdavo netinkamai. Klasėje jis buvo angelas. Aš įsivaizduoju mokytojus galvojančius: „Jis toks puikus berniukas, čia tėvai dėl visko kalti.“ Aš visuomet maniau, kad tai keista, kol galiausiai supratau, kad tai dar viena kontrolės forma.

Pasaulis dabar atrodo geresnis. Matas dabar atsipalaidavo tiek, kad ramiai važinėjasi mokykloje rogutėmis. Vis dar yra nepaklusnus, todėl daugelis prašymų pasitinkami mažiausiai trimis „Ne“, betgi kieno šešiolikmečiai biologiniai vaikai kuo nors skiriasi? Dabar jam galima pasakyti „Pasitrauk“ ir kaltės jausmas nebesukelia pykčio protrūkių. Jis gali susidoroti su diena iš dienos pasitaikančiu šeimos ar draugų atmetimu. Žinote: paskutinis priimtas į komandą, neišrinktas į mokyklos tarybą, negauti

kvietimai į visus vakarėlius. Ir jis laikosi. Jis pastebi mūsų nuotaikas (kartais), o ne tik pats visą laiką yra „pasaulio bamba“. Matas vis dar yra pažeidžiamas, bet neabejotinai atradęs savęs jausmą, kas jis yra. Jis ganėtinai meniškas ir mėgsta muziką. Valandų valandas praleidžia prie veidrodžio šukuodamas savo pečius siekiančius plaukus. Bet man atrodo, kad labiausiai jis pradeda mėgti save.

Ir štai, ar galite patikėti, mes galvojame apie galimybę įsivaikinti kitą vaiką! Kartą savęs paklausiau: „Ar jis taip mane išmušė iš vėžių, ar aš tapau kažkokia mazochiste?“ Nors niekada nesu to sakiusi, bet atrodo, kad pastarieji keleri metai man patiko. Tai buvo didelis iššūkis, iš kurio aš labai daug išmokau. Man atrodo, kad esu tolerantiškesnė ir išmokau geriau valdyti stresą. Ar manau, kad tai gera mintis įvaikinti kitą? Paklauskite manęs to po šešerių metų, jeigu man dar nebus atliktas skrodimas!

Pagrindiniai klausimai

- Būsimieji tėviai ir globėjai turi suprasti vaiko elgesį, natūralią prigimtį ir auklėjimo sąveiką bei kaip vaiko ankstesnės patirtys suformavo tokį asmenį, koks jis yra šiandien.
- Socialiniai darbuotojai turi padėti suprasti atskyrimo, netekties, prievartos, nepriežiūros ir traumos poveikį vaikų gyvenimui.
- Pareiškėjai turi suprasti vaiko raidą ir vėluojančio vystymosi priežastis.
- Norint suprasti sunkų vaiko elgesį, reikia suprasti vidinį vaiko pasaulį, jo mąstymą ir jausmus.
- Vaiko sveiką vystymąsi ir išitraukimą į šeimos gyvenimą skatins terapinių auklėjimo priemonių naudojimas.
- Pozityvi tėvystė yra nukreipta į vaiką, ji refleksinė, šilta, jautri ir nuosekli. Tėvai turi būti atsidavę ir „pasirengę ištvirti viską“.
- Vertinimas turi koncentruotis ties pagrindiniais būsimų tėvių ir nuolatinių globėjų gebėjimais.
- Tėvystės įgūdžių įvertinimas gali būti svarbus norint numatyti, kaip tėviai ir globėjai auklės apsigyvenusį jų šeimoje vaiką.

Pratimai: pozityvi tėvystė ir elgesio valdymas

Šie pratimai gali būti naudingi atliekami tiek individualiai, tiek šeimoje, siekiant paskatinti diskusijas ir debatus.

Tėvų žinutės

Naudokite tėvų žinučių kortas (Fahlberg, 1994 p. 370–371) ir pakvieskite pareiškėjus pasidalyti, kokias žinutes jie gaudavo būdami vaikai ir kaip, jų manymu, jos veikė jų elgesį tada ir dabar?

- Ar jų elgesys keičiasi priklausomai nuo aplinkybių ir situacijos, pvz., įtampa šeimos gyvenime, skirtingas amžius, namie, mokykloje, su draugais ir t. t.
- Kodėl ir kaip?

Auklėjimo stiliai

1 dalis

Paprašykite pareiškėjų prisiminti auklėjimo stilių, kurį jie patyrė, ir kaip jis galėjo paveikti jų pačių auklėjimą.

- Poroms: kokie buvo auklėjimo, kurį jie patyrė, skirtumai?
- Kokios įtakos tai gali turėti?
- Kaip jie galėtų išvengti sumaišytų žinučių?

2 dalis

Paprašykite pareiškėjų prisiminti, ką jie vaikystėje yra padarę negerai arba iškrėtę kokią šunybę, tuomet užduokite šiuos klausimus.

Papasakokite, ką esate padarę.

- Kokia buvo baismė (jei iš viso buvo) ir kas jus nubaudė?
- Kaip jūs tuo metu jautėtės?
- Ką apie tai galvojate dabar?
- Ar būdami tėvais dabar taip pat elgtumėtės, ar kaip nors kitaip? Kodėl?

Įtaką darantis elgesys

- Kokią patirtį, padedančią vaikui tinkamai elgtis šeimoje, už šeimos ribų, turi pareiškėjai?
- Ką mano tėvai/giminių draugai, ką jie pastebėjo, kas padeda/trukdo vaikams tinkamai elgtis?
- Ką jie sužinojo apie save šio proceso metu?

Vaiko poreikiai

Panaudokite atvejo analizę (iš 1 priedo) ir paprašykite pareiškėjų pagalvoti, kokias žinutes vaikas gaudavo praeityje ir kaip skirsis jų gaunamos žinutės dabartinėje šeimoje.

Išvardykite skirtingas šeimos struktūras, pvz., vieniša mama (tėvas), bevaikė pora, pilna šeima su vaikais.

Pagalvokite apie įvairius klausimus, kylančius paramos tinklui, pvz., išplėstinei šeimai, draugams, religinei bendruomenei, mokyklai.

Elgesys, poreikiai ir gebėjimas greitai atgauti jėgas

Paprašykite, kad į vaiko elgesį jie pažvelgtų iš jo perspektyvos ir pagalvotų, ką gali pasakyti apie nepatenkintus poreikius.

- Kokių apsauginių veiksnių gali imtis vaikas?
- Kaip jie gali būti paremti ir sustiprinti?

Koks skirtingo amžiaus vaikų elgesys pareiškėjams yra priimtinas/nepriimtinas? Padarykite vaiko elgesį apibūdinančias korteles (žemiau yra pateikta keletas pavyzdžių), palengvinsiančias diskusiją apie tai, kas yra/nėra priimtina.

- Vienuolikmetis(-ė) turi pornografinių nuotraukų
- Keturmetis(-ė) kandžioja jaunesnę seserį
- Penkiolikmetė mylisi su devyniolikmečiu vaikinui
- Šešiametis(-ė) parduotuvėje apspardo ir apspjaudo tėvus
- Trylikametis(-ė) rūko kanapes
- Aštuonmetis berniukas rengiasi mergaitiškais rūbais

Pridėkite savo pavyzdžių.

Prievartos situacijų atgaivinimas

Daugelis tėvių ir globėjų susiduria su nepaaiškinamu elgesiu. Vaikas atvyksta su lūkesčiais, kaip suaugusieji turi elgtis su vaikais, ir atkuria tuos lūkesčius gyvendamas naujoje šeimoje. Jei tėviai/globėjai nesupranta tokio elgesio ištakų, tada jie įsivelia į potencialią prievartos situaciją. Šis pratimas skatina pamąstyti apie vidinius veikimo modelius, kuriuos vaikas yra susikūręs apie save ir savo globėjus, bei ką reikėtų daryti, kad vaikas susikurtų naujus modelius, paremtus gaunama meile ir tinkamu auklėjimu.

Socialiniai darbuotojai gali parinkti keletą pavyzdžių diskusijai paskatinti.

Atspindėjimas – vaikas, gyvenantis pagal savo planą	Galimos pasekmės – tėvių/globėjų šeima
a) Vaikas tikisi prievartos, fizinės, seksualinės, iš šeimos narių.	a) Šeima tampa prievartos vieta vaikui. Netinkamos reakcijos.
b) Vaikas tikisi sąmokslų/slaptos susitarimo, paslapčių, galios.	b) Pablogėja šeimos santykiai. Konfliktas. Bendravimo žlugimas.
c) Vaikas tikisi galios, kontrolės, pinigų, manipuliuoti suaugusiais.	c) Šeima tampa konfrontuojanti, agresyvi, slaptai bendrininkauja ar įsivelia į jėgos konfliktus.
d) Vaikas tikisi būti auka, atpirkimo ožiu, bejėgis.	d) Šeima tampa vaiko persekiotoja, sukuria iš vaiko atpirkimo ožį arba šeima/narys tampa gelbėtoja.
e) Vaikas iš motinos nesitiki jokios apsaugos.	e) Motina tampa pykčio, atskirties, izoliacijos, menko bendravimo, depresijos taikiniu.
f) Vaikas iš kitų vaikų tikisi, kad šie bus	f) Šeimos vaikas patiria prievartą/slaptą

jo seksualiniai partneriai.	bendrininkavimą, yra traumuojamas, išsigandęs/jbaugintas.
g) Vaikas tikisi ką nors pavogti iš kitų žmonių.	g) Šeimos pyktis, įtarinėjimai, gynyba, netinkamos bausmės, grasinimas smurtu.
h) Vaikas tikisi praleidinėti pamokas mokykloje.	h) Šeima ignoruoja, slaptai bendrininkauja, įsivelia į jėgos konfliktus, pyktį, 24 valandų per parą stebėjimą.
i) Vaikas tikisi apgaudinėti, persekioti, terorizuoti moteris ir mažus vaikus.	i) Šeimos nariai pernelyg saugosi/atsiskiria, pyksta. Netinkamos reakcijos ar sąmokslas.
j) Vaikas tikisi pasinaudoti kitų žmonių nuosavybe, rūbais, kompaktiniais diskais.	j) Šeimos pyktis, grasinimas smurtu, įtarinėjimai, vaiko izoliavimas.
k) Vaikas mano, kad suaugusieji iš jo tikisi piktnaudžiavimo alkoholiu, narkotikais.	k) Šeima itin jautriai reaguoja, bijo, pyksta, pernelyg kontroliuoja, stebi, apieško.
l) Vaikas tikisi radikalių bausmių. Siekia neigiamo dėmesio.	l) Netinkamos reakcijos, grasinimas smurtu, fizinės bausmės, atskyrimas.
m) Vaikas tikisi, kad reikės rūpintis savimi arba suaugusiu žmogumi.	m) Atmetimas, pernelyg didelė apsauga/pyktis/bausmės.

Elgesio ir poreikių susiejimas

1 dalis

Paprašykite dalyvių įvardyti elgesį, kokio jie gali tikėtis iš vaiko, išgyvenančio:

- ankstyvo prieraišumo sunkumus;
- atsiskyrimą ir netektį;
- traumą, prievartą ir t. t.

Naudokite elgesio žemėlapius (žr. 2 skyrių “Motyvacija ir lūkesčiai”), kad būtų lengviau mąstyti/diskutuoti.

2 dalis

Išanalizuokite atvejį ir pasinaudokite žemiau pateiktais klausimais poreikiams ir auklėjimo strategijoms aptarti.

- Kas nutiko šiam vaikui? (Pvz., prievarta, nepriežiūra, atstūmimas, atskyrimas, menkas prieraišumas ir t. t.)
- Kokią žinutę vaikas gavo? (Pvz., aš dėl visko kaltas ir t. t.)
- Kokį elgesį mes matome?
- Ką vaikas nori pasakyti/pranešti? (Pvz., kokią reikšmę pasiima iš praeities įvykių?)
- Kokias žinutes vaikas turi gauti?
- Kaip šios žinutės turėtų būti perteiktos?
 - a) Struktūruotu darbu su vaiku apie “susijusią istoriją”?
 - b) Kasdieniu rūpinimusi?
- Kaip galima formuoti savivertę ir gebėjimą greitai atgauti jėgas?

Perdaryta iš J. Morriuson mokymų medžiagos

Pozityvus auklėjimas

Pakvieskite pareiškėjus vaidmenų žaidimui apie “sunkų” elgesį. Naudokite žemiau pateiktus scenarijus arba atvejo analizes iš 1 priedo ar savo pavyzdžių.

- Jūsų dukters ketvirtasis gimtadienis. Berniukas, kurį jūs prižiūrite/įsivaikinate, sulaužė jos naują žaislą. Mergaitė apsipylusi ašaromis šaukia: “Aš jo nekenčiu, aš noriu, kad jis išeitų ir gyventų kur nors kitur.” Berniukas (penkerių metų) juokiasi.
- Trylikametės mergaitės, neseniai perkeltos pas jus, miegamasis labai netvarkingas, ji atsisako sutvarkyti kambarį. Tai sukuria problemų su kitais namie gyvenančiais vaikais, kurie savo kambarius tvarko kiekvieną savaitę.

- Namuose iš pinigų laikymo vietos virtuvėje dingę pinigai. Dabar jūs laikote pinigus savo piniginėje, tačiau iš ten taip pat jie ėmė dingti. Jūs įtariate aštuonmetę Mišelę, tačiau mergaitė tai neigia.
- Dešimtmetis berniukas, kurį prižiūrite, pasakoja jūsų vaikams istorijas iš savo ankstesnio „audringo“ gyvenimo. Jūs žinote, kad šios istorijos netikros. Vaiko mokytoja užsimena, kad jis prisigalvoja, kodėl gyvena su jumis, ir koks bus jo gyvenimas, kai grįš namo. Jis negali grįžti namo. Klasės draugai jį vadina melagiu.
- Penkiolikmetis anksčiau smurtaudavo. Jis paprašo savo kassavaitinių kišenpinigių dviem dienomis anksčiau. Jūs pasakote, kad tai neįmanoma. Jis pradeda šaukti ir grėsmingai elgtis.

Kas yra priimtina, o kas ne – kopėčių pratimas

Šį pratimą galima naudoti poroms. Tegul poros nariai atsisėda vienas priešais kitą. Padalykite kortas, kuriose yra po vieną teiginį, apibūdinantį suaugusiojo ir vaiko elgesį. Ant grindų už dviejų metrų padėkite 2 kortas, pažymėtas „Priimtina“ ir „Nepriimtina“. Šios kortos rate turi būti nukreiptos į skirtingas puses.

1 etapas

Pakvieskite dalyvius paeiliui sudėti savo kortas ant vieno ar kito „kopėčių“ galo, priklausomai nuo to, ar jiems tas elgesys yra priimtinas, ar ne. Kiekvienas dalyvis savo kortą turi padėti ant grindų prie „Priimtina“ arba „Nepriimtina“ kategorijos. Kortas reikia dėti vieną šalia kitos taip, kad jos suformuotų kažką panašaus į kopėčias (kiekvienoje kategorijoje po kopėčias). Pareiškėjų neklausama, kodėl jie padėjo savo kortą būtent prie tos kategorijos.

2 etapas

Kai visos kortos sudėtos, paprašykite, kad kiekvienas dalyvis perdėtų bet kokią kortą į kitą kategoriją ar pradėtų kortas dėti į seką. Per savo ėjimą kiekvienas dalyvis gali perdėti tik vieną kortą. Perdėdamas kortą jis turi paaiškinti priežastis. Kai viena korta jau perdėta, kiti kortas dės arčiau arba toliau nuo kopėčių viršaus, bet visos kortos abiejose kategorijose judės į priešingas puses.

3 etapas

Kiekvienas dalyvis dabar gali perdėti bet kokią kortą ir paaiškinti priežastis.

- Vaikas turi eiti į savo kambarį už bausmę.
- Neleisti vaikui valgyti tam tikro maisto.
- Tyčiotis iš vaiko fizinės išvaizdos
- Priversti vaiką suvalgyti visą savo maistą.
- Vaiko kritikavimas.
- Priversti vaiką dėkoti už dovanas.
- Priversti vaiką pabučiuoti suaugusį giminaitį ar šeimos draugą.
- Sakymas vaikui, kad jis yra kvailas.
- Vaiko ignoravimas.

Šio pratimo kortos gali būti naudojamos su kiekvienu pareiškėju skatinant diskusiją apie priimtinas ir nepriimtinas auklėjimo formas. Ši diskusija turi apimti prievartos, apleistumo, blogo elgesio su vaikais įtaką. Kai kurie žmonės šio pratimo metu gali blogai jaustis, nes tai jiems primins vaikystėje patirtą elgesį, kuris dabar apibūdinamas kaip nepriimtinas, arba gal jie patys taip yra elgęsi su savo vaikais. Todėl svarbu paminėti, ką mes laikome „pakankamai gera“ tėvyste ir auklėjimu, ir pabrėžti, kad tai rūpesčiu paremtas ryšys, o ne vien atskiri atvejai ir pavyzdžiai, kai auklėjimas ne visada nusiseka.

Ko išmokote/ką sužinojote?

- Ką sužinojote apie atskyrimo, netekties, nesaugaus prieraišumo, prievartos, apleistumo poveikį vaikų elgesiui?
- Kaip manote, kaip vaiko „sunkus“ elgesys gali paveikti šeimų gyvenimą?
- Ar galite nurodyti, kuriose vaikų elgesio srityse jums reikėtų daugiau žinių?
- Kokių žingsnių ėmėtės, kad gerai pasirengtumėte priimti vaiko elgesio padarinius tiek pats, tiek jūsų šeima, išplėstinė šeima ir draugai?
- Su koku specifiniu vaiko elgesiu jūs/jūsų šeima, manote, būtų sunkiau susitvarkyti?

- Kaip pasikeitė jūsų mąstymas, kalbant apie probleminių vaiko elgesį?
- Kaip manote, kokios technikos ir strategijos geriausiai padėtų valdyti elgesį?
- Kokios jums ir jūsų šeimai reikėtų paramos, jei ištiktų sunkumai?
- Ar yra dalykų, klausimų, dėl kurių jūs ir jūsų socialinis darbuotojas nesutariate?
- Ar galite jūs ir jūsų socialinis darbuotojas įvardyti dalykus, kuriuos jums ateityje reikėtų patobulėti/pasimokyti?

ŠEŠTAS SKYRIUS

Pareiškėjų iš skirtingų visuomenės grupių vertinimas

Įvadas

Įvaikinimo ir globos įstaigų tikslas yra užtikrinti, kad pareiškėjai būtų priimami iš visų visuomenės grupių, o vaikams būtų suteikiamos visos galimybės gyventi šeimoje. Tačiau vis dar yra pareiškėjų, patiriančių įvairius trukdžius dėl savo kitoniškumo, ar tai būtų susiję su etniškumu, seksualumu, negalia ar dėl buvimo vienišu. Žmonių iš skirtingų visuomenės grupių vertinimas turi būti toks pat kaip ir visų pareiškėjų, tačiau socialiniai darbuotojai privalo gerai suprasti individualias aplinkybes bei daugybę kitų papildomų veiksnių.

Vis dar yra įprasta vaikui parinkti „tradicinę“ dviejų tėvų heteroseksualią porą. Vieniši, homoseksualūs pareiškėjai dažnai jaučia didesnę spaudimą įrodyti savo tėvystės įgūdžius, gebėjimus auklėti, suteikti stabilų ir pastovų šeimos gyvenimą. Socialiniai darbuotojai gali neteisingai suprasti juodaodžių ar etninių mažumų pareiškėjų šeimos kultūrinius arba religinius įpročius. Neįgaliam pareiškėjui gali kilti sunkumų įtikinant įstaigą, kad geba sėkmingai atlikti tėvystės vaidmenį.

Šiame skyriuje rasite pareiškėjų iš skirtingų socialinių grupių vertinimo gaires, kurios padės darbuotojams atsižvelgti į skirtingus veiksnius, į kuriuos būtina atkreipti dėmesį vertinimo metu.

Poros savitarpio santykių vertinimas

Įvadas

Vaiko atėjimas į šeimą išbando net ir pačią stipriausią partnerystę. Todėl vertinimo metu reikia padėti poroms išsiaiškinti jų santykių dinamiką, stipriausias ir silpnąsias puses. Tai turėtų padėti porai sustiprinti jų problemų sprendimo strategijas. Be to, pora gali suprasti, jog jų santykiai nėra ganėtinai stiprūs, kad galėtų įveikti visus ateityje laukiančius iššūkius.

Santykiai tarp pareiškėjų turės įtakos vaiko apgyvendinimo stabilumui, pastovumui ir sėkmei. Tikėtina, kad poros santykių kokybė bei dinamika atsispindės ir jų santykiuose su vaiku. Kiekvieno partnerio gebėjimas išreikšti ir puoselėti artumą vienas kitam yra svarbus jų tėvystės įgūdžiams. Tačiau kas sudaro artimą, palaikantį ir pastovų ryšį? Yra keletas rodiklių, kurie padeda vertinimo metu ir kuriuos bus galima apžvelgti šiame skyriuje.

Tikėtina, kad socialinis darbuotojas atsineš savo vertybes ir įsitikinimus apie santykius. Vertėtų apmąstyti juos ir galimą jų poveikį vertinimui.

2006 m. DfES išleista knyga „Būsimų įtėvių parengimas ir vertinimas“ (*Preparing and Assessing Prospective Adopters*) apibrėžia ryšių stabilumą: „Ganėtinai stabilūs ir harmoningi, kad abu tėvai galėtų auklėti įvaikintą vaiką“ ir pastovumą: „Ilgalaikiai, nuolatiniai ir patvarūs.“ Praktinis vadovas nurodo, kad poros ryšių įvertinimas turi apimti šias sritis:

- santykių istoriją;
- kaip sėkmingai klostosi poros tarpusavio santykiai ir kokie yra poros įsipareigojimai jiems;
- kas santykių išbandymus patyrė ir kokie buvo padariniai;
- kas sukelia konfliktus bei sunkumus ir kaip jie sprendžiami;
- kaip partneriai palaiko vienas kitą ir kaip tenkina vienas kito emocinius poreikius;
- kas padėjo porai prisitaikyti prie kintančių sąlygų ir išlikti lankstiems;
- kaip pora įsivaizduoja save po dvidešimties metų? (DfES, 2006).

Gebėjimas kurti artimus, pasitikinčius ir pasitenkinimą teikiančius santykius

Čia gali būti naudinga prisiminti medžiagą iš 1 skyriaus „Prieraišumas ir netektis“ apie suaugusiųjų prieraišumą. Žinome, kad ankstyvi prieraišumo ryšiai gali formuoti vėlesnius santykius ir gebėjimą būti artimiems. Tyrimai rodo, kad žmonės, pasižymintys saugiu prieraišumu, išreiškia didesnę pasitenkinimą savo santykiais, negu kitokius prieraišumo stilius turintys žmonės. Pasitenkinimą veikiančios veiksniai:

- bendravimas (įskaitant atsiskleidimą),
- emocinis išraiškingumas,
- konfliktų valdymo strategijos,
- iš partnerio gauta parama.

1998 m. Crowell ir Owens sukurtas vertinimo įrankis „Dabartinių santykių interviu“ (*The Current Relationship Interview*) atkreipia dėmesį į suaugusiųjų partnerystės prieraišumo santykių prigimtį. Šis įrankis apžvelgia keletą santykių aspektų, įskaitant šilumos rodymą, konfliktus, elgesį esant saugiai aplinkai, pasitenkinimą ir nepasitenkinimą santykiais. Jie pastebėjo, kad poros patenka į vieną iš trijų galimų kategorijų: saugūs, nesaugūs-laikomi nesvarbiais, nesaugūs-susirūpinę. Žmonės, turintys aiškią nuomonę apie savo partnerį, geba labiau juo pasitikėti ir naudoti jį kaip saugumo ir paramos šaltinį. Taip pat jie yra jautresni partnerio jausmams ir poreikiams.

Artumas santykiuose išreiškiamas per kiekvieno norą dalytis savo jausmais ir mintimis, pasitikėti vienas kitu ir tikėtis rūpesčio bei emocinės paramos, taip pat dalytis fiziniu artumu.

Dažnai socialiniams darbuotojams būna iššūkis kalbėtis apie fizinę santykių pusę. Būtinai aiškus klausimų apie seksualinius santykius tikslas. Nors kai kas siūlo, kad reikia detaliai iširti seksualinius santykius, įskaitant, kaip dažnai pora mylisi, tačiau iš tikrųjų svarbu yra dalijimosi intymumu lygis, abipusis poreikių patenkinimas ir santykių suderinamumas.

Tačiau jei darbuotojas sužino, kad pora neturi seksualinių santykių, į tai privalo atkreipti dėmesį: yra atlikti tyrimai (Sprecher ir McKinney, 1993), teigiantys, kad seksualinis pasitenkinimas yra tikslus partnerystės stabilumo ir kokybės požymis.

Cosis Brown (1992) rašo:

Pirmiausia seksas yra bendravimo forma... Antra, seksas yra malonumo šaltinis... Tai, kaip mes jaučiamės fiziškai ir seksualiai, turi gily poveikį mūsų vaikų vystymuisi. Tai, kaip vaikai jaučiasi fiziškai ir seksualiai, taip pat turės įtakos, kaip jie sutars su kitais ir visuomene. Visa tai yra geros savivertės formavimo dalis, o padėti tai formuoti – viena iš pagrindinių būsimųjų globėjų užduočių.

Seksualinių santykių nebuvimas gali reikšti artumo, pasitikėjimu grįstų santykių stygių. Tai taip pat gali rodyti abipusio pasitenkinimo trūkumą, tokiu būdu iškyla pastovumo ir stabilumo bei disfunkcinių santykių grėsmė. Kita vertus, gali būti, kad pora rado būdą, kaip abipusiai patenkinti vienas kito poreikius, neišskiriant intymumo. Tai sudėtinga sritis, reikalaujanti darbuotojo didelio jautrumo, kuris paskatintų pareiškėjus kalbėtis apie šią jų gyvenimo sritį. Darbuotojas ir pareiškėjai esamą situaciją turi susieti su jų šeimoje augsiančiu vaiku, vienu ar kitu būdu išreiškiančiu savo seksualumą, bei kokius save ateityje mato pareiškėjai.

Konfliktų valdymas

Visos poros patiria konfliktų. Vertinimą atliekantis socialinis darbuotojas norės sužinoti, kokios būna šių konfliktų priežastys ir kaip jie yra sprendžiami. Yra svarbu mokėti valdyti konfliktą priimtinais būdais. Kitais žodžiais tariant, valdyti konfliktą nenaudojant puolimo, fizinės prievartos ar grasinimo nutraukti santykius. Neišspręsti nesutarimai gali kankinti ir išlįsti į paviršių streso ar nesutarimų metu, parodydami ne tik negebėjimą spręsti konfliktą, bet ir apie potencialių trukdžių egzistavimą, su kuriais gali tekti susidurti tapus tėvais ir kilus stresui, įtampai. Įspėjantys ženklai gali būti:

- jausmų užgniaužimas ir svarbių klausimų, temų ignoravimas;
- audringas nesutarimų išreiškimas, vedantis prie prievartos;
- vienas partneris neleidžia kitam dominuoti;
- nuolatiniai ginčai.

Gottman (1997) teigia, kad santuokų sėkmingumą rodo ne konfliktų nebuvimas, o tai, kaip yra tvarkomasi su konfliktais. Įspėjantys apie galimą santuokos arba partnerystės irimą ženklai yra kritikavimas arba jo didėjimas, gynybiškumas, panika, kliūčių darymas, trukdymas ir priešinimasis (Gottman, 1997). Šie ženklai gali būti išreikšti žodžiu arba kūno kalba, didėjančiu atstumu tarp partnerių, neigiamų jausmų intensyvumu ir išraiška bei asmeniniu vienišumu. Taip pat ima dominuoti partnerių atskiras asmeninis gyvenimas.

Stabilumas ir pastovumas

Gottman (1997) teigia, kad niekas taip tiksliai nenusako santuokos ateities, kaip poros pasakojimas apie jos praeitį:

Esminis veiksnys nebūtinai yra pirmosios vedybų dienos, bet tai, kaip dabar žmona ir vyras žvelgia į jų bendrą praeitį. Kai santuoka byra, žmona ir vyras jų bendrus ankstesnius laikus pradeda pateikti neigiamoje šviesoje.

Todėl darbuotojai turi atidžiai stebėti, kaip pareiškėjai pasakoja apie savo santykius ir jų praeitį. Poros santykių trukmę ir stabilumą lemia nemažai veiksnių:

- pasitenkinimas, kurį šie santykiai kelia kiekvienam partneriui;
- pusiausvyra tarp teigiamų ir neigiamų tarpusavio sąveikų (teigiamas atsveria neigiamą, bet leidžia išreikšti nepritarimą, pyktį, nusiminimą ir t. t.);
- humoro jausmas santykiuose;
- lengvas atsiskyrimas nuo biologinės šeimos;
- tapimas tėvais;
- krizės įveikimas;
- leidimas egzistuoti konfliktams;
- seksualumo ir intymumo tyrinėjimas;
- dalijimasis maloniomis patirtimis.

Santykių suderinamumą galima įžvelgti per bendras vertybes ir įsitikinimus, praleistą kartu laiką, leidimą kiekvienam pabūti atskirai, dalijimąsi švelnumu ir tai, kaip elgiamasi kasdienybėje. Į tai įeina vaikų auginimo praktika, finansų valdymas, laisvalaikio ir darbo laiko paskirstymas, pasidalijimas namų ruošos darbais ir t. t.

Taip pat svarbu pastebėti, kaip kiekvienas partneris apibūdina kitą santykyje su juo pačiu. Pavyzdžiui, ar kiekvienas jų kitame mato savo atvaizdą? Pastebėta, kad tie, kurių vertybės ir asmeninės savybės yra panašios, labiau linkę būti patenkinti savo tarpusavio santykiais. Dar daugiau, jie vienas kitame gali įžvelgti panašumų, kurie neegzistuoja.

Žmonės, kurie jaučiasi patenkinti santykiais ir yra stabilūs, supanašėja su savo partneriu, perimdami panašumus, kurių realybėje nematyti.

Murray ir kt. cituota iš Dickerson ir Allen, 2007, p. 133

Ryšių modeliai

Heard ir Lake (1997) ryšių supratimo struktūra taip pat gali padėti vertinimą atliekančiam socialiniam darbuotojui. Jie nustatė du alternatyvius artimo bendravimo modelius, kilusius iš ankstyvų prierašumo santykių. Vienas modelis yra palaikantis, draugiškai sutariantis (PD), jautrus, puoselėjantis ir saugantis kiekvieną žmogų, prisiderinant prie kito poreikių ir pomėgių. Kitas modelis yra dominuojantis ir nuolankus (DN), kur dominuoja vieno žmogaus poreikiai. Dominuojančio ir nuolankaus modelio aspektai yra interesų pasidalijimas ir seksualinė partnerystė.

Praktiški ryšiai yra tokie, kai yra patenkinami poros abipusiai poreikiai. Disfunkciniai ryšiai – kai partnerių poreikiai nėra patenkinami ir jie atsitraukia į gynybinę rūpinimosi savimi formą. Disfunkcinės partnerystės veikia bendrus interesus ir seksualinę partnerystę. Kartais temperamentų ar artumo vertinimo neatitikimas gali paveikti santykius, todėl reikia atkreipti dėmesį į suderinamumą, bendras vertybes ir prierašumo stilius.

Palaikantys, draugiškai sutariantys santykiai asocijuojasi su saugiu prierašumo stiliumi, dominuojantys ir nuolankūs – su ambivalentiniu ir vengiančiu stiliumi. Dominuojančio ir nuolankaus modelio atsiradimas susijęs su vaikystės patirtimis, kurios sukėlė nerimą, kompetencijos stokos ir bejėgiškumo jausmus.

Pokyčių ir skirtumų valdymas

Poros mokėjimas valdyti pokyčius ir pritaikyti savo santykius prie besikeičiančių aplinkybių gali rodyti jų gebėjimą įtraukti vaiką į šeimos gyvenimą, su visais galimais poslinkiais ir perversmais. Pora nebegalės išskirtinai koncentruotis ties savo poreikių tenkinimu. Bent jau pradžioje porai teks atidėti savo poreikius į šalį, kad galėtų visą dėmesį sutelkti į vaiką. Pareiškėjas, kuris tikisi gauti saugumo vien tik iš savo partnerio, gali tapti pažeidžiamu ir įsižeisti ant vaiko. Taigi vertinimas turi atsižvelgti ne tik į poros abipusį tarpusavio priklausymą, bet ir į vidinius žmogaus resursus tenkinti savo poreikius bei valdyti ateityje laukiančius pokyčius.

Be visų anksčiau jau išvardytų dalykų, socialiniam darbuotojui gali tekti atkreipti dėmesį į kitus, papildomus veiksnius, atsižvelgiant į konkrečias pareiškėjų aplinkybes. Pavyzdžiui, tai gali būti antri ilgalaikiai santykiai. Tuomet svarbu atkreipti dėmesį į tai, kaip partneriai pasikeitė, ko išmoko, kas yra

kitaip. Galbūt nauji santykiai baigėsi vedybomis ir darbuotojas norės sužinoti, su kokiais iššūkiais pareiškėjui tenka susidurti būnant patėviu ir kaip tai veikia poros tarpusavio santykius.

Socialinis darbuotojas taip pat turi stebėti ir vertinti porų tarpusavio santykius vertinimo ir pasirengimo proceso metu. Kaip jie vienas kitą paremia? Ar palieka vienas kitam erdvės išsakyti savo nuomonę, mintis ir jausmus? Ar išreiškia šilumą bei meilę verbaliniu ir neverbaliniu būdu? Kaip išsprendė nesutarimus vertinimo metu? Ar parodė problemų sprendimo įgūdžius kaip pora? Ar rodė vienas kitam pagarbą? Ar vertina savo kaip poros stiprybes?

Daugiau informacijos galima sužinoti ir iš porą pažįstančių žmonių, asmenų, galinčių rekomenduoti šią porą kaip tinkamus tėvius/globėjus, be to, svarbių įžvalgų apie įvairius poros santykių aspektus galima gauti sukūrus genogramą ir ekožemėlapi.

Nevaisingų tėvių vertinimas – septyni klausimai vertinimą atliekančiam darbuotojui

- Ar suprantate, kaip nevaisingumas paveikė įvaikintojus?
- Kokių gavote įrodymų apie tai, kaip pareiškėjas išgyveno savo nevaisingumą ir kaip įveikė po to sekusį skausmą bei nusivylimą?
- Ar žinote, ko pareiškėjas tikisi iš įvaikinimo?
- Ar žinote, ko pareiškėjas išmoko ir sužinojo apie įvaikinimą vertinimo proceso metu?
- Ar jaučiate, kad pareiškėjas gali turėti konkrečių silpnybių, kilusių dėl nevaisingumo?
- Kokių stiprybių pareiškėjas įgavo iš nevaisingumo patirties, kurios gali padėti jam kaip tėviui/įmotei?
- Ar pareiškėjas turi kokių nors specifinių poreikių, kylančių iš nevaisingumo?

Pratimai

Vertybių ir įsitikinimų, susijusių su santykiais, tyrinėjimas

Žemiau pateikti teiginiai gali būti atspausdinti ant kortelių ir naudojami paskatinti diskusijas apie pareiškėjų vertybes bei įsitikinimus, susijusius su santykiais. Kai kurie šių teiginių gali būti naudojami diskusijose su vienišais pareiškėjais, kiti tinkamesni poroms ar dirbant grupėje. Pareiškėjų galima paprašyti sudėlioti korteles nuo „labai pritariu“ iki „visai nepritariu“. Diskusija gali kilti, kai pareiškėjai norės pastumti korteles į vieną ar kitą pusę sekoje, ir gali atsirasti sutarimo ir nesutarimo sritys.

Tėvai turi likti kartu dėl savo vaikų gerovės.

Celibatiniai ryšiai rodo artumo tarp partnerių stoką.

Santuoka/civilinė partnerystė yra visam gyvenimui.

Vieniši tėvai/globėjai turi save išskirtinai pašvęsti vaikui(-ams).

Virtualūs santykiai šiais laikais yra visiškai priimtini.

Kai kurie suaugusieji yra asekualūs (belyčiai).

Pareiškėjo seksualinis gyvenimas yra asmeninis dalykas ir nederėtų jo aptarinėti vertinimo metu.

Konfliktai yra natūrali ir sveika kiekvienos poros santykių dalis.

Atitolimas nuo išplėstinės šeimos narių nėra tiesiogiai susijęs su poros santykiais.

Pareiškėjo vaikystės patirtis, susijusi su jo tėvų santykiais, turės įtakos jo ir partnerio santykiams.

Seksualinio intymumo trūkumas santykiams suteikia nestabilumo.

Mažai tikimybės, kad santykiai išliks, jei partnerių vertybės ir įsitikinimai labai skiriasi.

Bevaikystė yra pozityvus kai kurių porų pasirinkimas.

Kiekviena moteris turi biologinę paskatą turėti vaikų.

Nėštumo ir gimdymo patirtis yra svarbi tapimo tėvais dalis.

Nicky Probert ir Berni Stringer, mokymų konsultantės, BAAF

Suaugusiųjų santykių vertinimas: klausimai partneriams (tiek kartu, tiek atskirai)

- Iš kur jūs žinote, kad partneris jus myli?
- Kaip jūs parodote meilę savo partneriui?
- Kokias pozityvias ir negatyvias žinutes gavote iš savo partnerio pastarąją savaitę?
- Ar per pastaruosius metus esate patyrę kažką (pvz., liga, netektis, persikraustymas, nesėkmės darbe ir pan.), kas jums padarė įtakos? Kur ir kada ieškodavote paramos? Kaip jūs paprašėte paramos? Kas nutiko? Ar tai buvo kaip tik tai, ko jūs norėjote? Kaip tai padėjo?
- Kai jūsų partneris jus erzina, ar patiriate iš jo frustraciją, kaip paprastai kiekvienas iš jūsų elgiatės?
- Kaip sužinote, ką jūsų partneris jaučia apie įvairius dalykus?
- Ką darote, kaip elgiatės, kai judu su partneriu nesutariate?
- Ką paprastai jūs ir jūsų partneris darote kartu/atskirai?
- Kaip partneris jus apibūdintų (parinkite penkis būdvardžius)?
- Kaip jūs apibūdintumėte savo partnerį (parinkite penkis būdvardžius)?
- Kaip jūsų artimiausi draugai apibūdintų jus kaip porą?
- Kaip pasikeis jūsų santykiai į šeimą atėjus vaikui?
- Papasakokite apie ypatingą laiką, praleistą kartu praeityje.
- Kaip pasikeitė jūsų partneris nuo santykių pradžios?
- Ko jūs negalite pakeisti partneryje, su kuo teko susigyventi?

Istorijos perrašymas

Paprašykite poros papasakoti apie pasipiršimą, vestuves/civilinę metrikaciją/sprendimą gyventi kartu ir pirmąsias dienas kartu. Ar jie:

- Prisimena šį laikotarpį kaip chaotišką, keliantį įtampą, taip pat kupiną įkvėpimo, laimingą?
- Į praeities sunkumus žvelgia su pasididžiavimu, kad galėjo kartu juos įveikti?
- Jaučia „sąsają“ vienas su kitu prisitaikydami prie vienas kito poreikių?
- Prisimena konkrečias, specifines partnerio savybes/bruožus, kurie buvo patrauklūs?
- Išreiškia teigiamus jausmus, prisimindami vienas kitą ankstesniais santykių etapais?

Suderinamumo sritys

Paprašykite poros pagalvoti, kaip jiedu sprendė šiuos dalykus:

- Finansų valdymą
- Bendrą ir atskirą draugų turėjimą
- Socialinį elgesį
- Meilės, šiltų jausmų parodymą
- Kartu ir atskirai leidžiamą laiką
- Namų ruošos darbus
- Religinis ir politinius įsitikinimus

- Karjeros klausimus
- Santykius su žmonos/vyro giminaičiais
- Laisvalaikį bei pomėgius ir interesus
- Seksualinius santykius
- Pagrindinius sprendimus
- Pagalbos ieškojimą
- Vaikų auginimą
- Vaidmenis šeimoje

Žinutės apie lytinius santykius ir seksualumą

Šie klausimai padės socialiniam darbuotojui pradėti su pareiškėju pokalbį apie lytinius santykius ir seksualumą.

- Kada ir kaip jūs sužinojote apie lytinius santykius?
- Kokias žinutes apie lytinius santykius jūs gaudavote vaikystėje?
- Ar šios žinutės skiriasi, ar yra panašios, nei dabar jūs galvojate ir jaučiate? Jei kitokios, tai kuo kitokios ir dėl ko šis požiūris pasikeitė?
- Kokias žinutes jūs gaudavote vaikystėje ir paauglystėje apie tai, kaip vyrai ir moterys turi elgtis vieni su kitais; kaip tos pačios lyties asmenys turi elgtis vieni su kitais? Ar dabar jūs galvojate kitaip? Jei taip, tai kodėl?
- Kaip jaučiatės būdamas vyras ar moteris? Kas jums labiausiai/mažiausiai patinka?
- Ką norite, kad jūsų globojamas vaikas žinotų apie lytinius santykius? Arba apie buvimą vyru ar moterimi?
- Kaip jūs padėtumėte savo globojamam vaikui tvarkytis su šiomis žinutėmis?

Vienių pareiškėjų vertinimas

Kai kurie pareiškėjai, prieš kreipdamiesi į specialias įstaigas/organizacijas, ilgai ir kruopščiai apmąsto įvaikinimo ar globos galimybes. Kai kurie jų klysta manydami, kad į jų pareiškimą nebus atsižvelgta, jeigu jie neturės partnerio arba bus dirbantys. Vienišiemis vyrams gali būti ypač sunku šiuo klausimu kreiptis į įstaigą, nes kai kur, deja, išlikęs įtartinas požiūris į vyrus, kurie vieni rūpinasi vaikais. Kai kuriose įstaigose vieniši žmonės priimami ir sutinkami kitaip nei poros. Taigi svarbu apgalvoti visas kliūtis, galinčias sutrukdyti eiti pirmyn šiuo keliu.

Įstaigos turi užtikrinti, kad visi pareiškėjai būtų vienodai laukiami ir priimami, su jais detalai ir atvirai aptariami visi vertinimo kriterijai. Štai keletas minčių apmąstymams.

Jei įmanoma, į mokymus grupėje turėtų būti pakviestas ne tik vienišas pareiškėjas. Į grupinius susitikimus jis gali pasikviesti savo šeimos narį ar draugą. Be to, į susitikimus su darbuotoju vienišas pareiškėjas gali pageidauti pasikviesti jį palaikantį žmogų.

Vertinimą atliekantys socialiniai darbuotojai turėtų apmąstyti savo vertybes ir įsitikinimus apie šeimos gyvenimą bei vienišo tėvio ar globėjo vaidmenį. Taip pat reiktų pamąstyti apie galimą diskriminaciją paskutiniaisiais proceso etapais, pavyzdžiui, galutinai pareiškėjus patvirtinant ar suporuojant. Vis dar egzistuoja tradicinis požiūris ir įsitikinimas, kad vaiko globėjais gali būti tik heteroseksuali dviejų suaugusių asmenų šeima. Nors yra tokių vaikų, kuriems dėl jų poreikių reikia dviejų suaugusiųjų priežiūros ir globos, tačiau nenoras atsižvelgti į platesnes šeimų ribas sumažina vaikams galimybes gyventi ne instituciniuose globos namuose.

Kai kurios įstaigos žiūri įtariai į pareiškėjus vyrus, pageidaujančius globoti mergaites. Svarbu pamąstyti, kodėl kartais jaučiamės nejaukiai šiuo klausimu, ir užtikrinti, kad vertinimo metu įmanomi įvairiausi klausimai. Vyras globėjas turi žinoti apie jo lyties kaip vienišo globėjo poveikį auginamiems vaikams. Reiktų apgalvoti konkrečius asmeninės globos ir priežiūros aspektus. Jei globoti nori vieniša moteris, vertėtų apmąstyti kitus su globa susijusius aspektus. Tačiau vertinant bet kokį pareiškėją – tiek moterį, tiek vyrą, tiek vienišą, tiek turintį porą – būtina aptarti visus svarbius klausimus. Socialiniam darbuotojui svarbu apgalvoti pareiškėjo lyties poveikį ir kokią įtaką tai daro tenkinant vaiko poreikius, tačiau svarbiausia, reikia žiūrėti, ar pareiškėjas gebės atlikti kompleksines globėjo ar tėvio užduotis, ko mes iš jo ir tikimės. Socialiniams darbuotojams gali būti naudinga pasidalyti su pareiškėju savo supratimu ir lūkesčiais globėjams vyrams.

Kartais vyrams būna sunku vieniems kreiptis į įstaigą. Gali būti, kad jie bus vieninteliai vyrai visoje mokymų grupėje, kurią ves socialinės darbuotojos moterys. Tokiais atvejais vyrams kartais būna sunkiau nei moterims dalytis savo jausmais ir diskutuoti įvairiomis temomis. Todėl būtų gerai, kad socialinis darbuotojas vyras galėtų įsitraukti į šį procesą ir dalyvauti vizituose į namus – tuomet pareiškėjui vyrui gali būti lengviau atsiverti ir kalbėtis.

Svarbu, kad vertinimo metu nebūtų akcentuojamas vienišo asmens statusas. Tai tik vienas iš pareiškėjo gyvenimo aspektų, nors, be abejo, reikia atsižvelgti, kokią įtaką šis statusas turi žmogaus tapatumui, gyvenimo stiliui ir paramos tinklui. Kai kurie vieniši pareiškėjai praeityje yra turėję draugysčių ir partnerių, todėl reikėtų apžvelgti šiuos buvusius santykius. Kiti neatmeta galimybės ateityje užmegzti artimus ryšius. Socialiniams darbuotojams vertėtų atkreipti į tai dėmesį ir pagalvoti, kokią įtaką būsimi santykiai gali daryti globai/įvaikinimui, tačiau pareiškėjai neturėtų būti priversti rinktis tarp globos/įvaikinimo ir naujų santykių.

Poroje gyvenantys pareiškėjai turi daugiau galimybių pademonstruoti ir įrodyti savo gebėjimą išlaikyti ilgalaikius bei artimus santykius, o vertinant vienišą pareiškėją reikėtų atsižvelgti į jo santykius su šeimos nariais, giminaičiais, draugais.

Daugelis vienišų pareiškėjų gerai apsvarsto savo paramos ratą ir tik tada pradeda dalyvauti vertinimo procese. Jeigu įmanoma, į mokymus grupėje ir dalį vertinimo proceso galima įtraukti svarbų pareiškėjui asmenį iš jo paramos rato. Be to, paramos ratas turėtų užtikrinti, kad vaikas turės galimybę matyti tiek vyriškų, tiek moteriškų vaidmenų modelius. Tuo tikslu galėtų pagelbėti pareiškėjų genogramos ir ekožemėlapiai.

Šeimos ir draugų vertinimas

Pastaruoju metu daugiau dėmesio skiriama apgyvendinant vaikus pas išplėstinės šeimos narius ar draugus. Tai yra pagrįsta įrodymais, kad vaiko apgyvendinimas jam pažįstamoje aplinkoje sumažina atskyrimo nuo biologinių tėvų traumą ir suteikia ilgalaikį stabilumą.

Šeimos nariai ir draugai dažnai pasirenka kitą tapimo įtėviais ar globėjais kelią nei „svetimi“ pareiškėjai. Vertinimo pradžioje vaikas kurį laiką jau gali būti praleidęs pas pareiškėjus arba anksčiau trumpam skubiai apgyvendintas. Kitais atvejais pareiškėjas arba pats buvo kreipęsis, norėdamas pasiūlyti nuolatinį apgyvendinimą, arba į jį buvo kreipęsi šeimos nariai ar vietinės socialinės įstaigos. Dažnai pasitaiko, kad šeima ir draugai, prieš kreipdamiesi dėl globos/įvaikinimo, nėra apsvarstę ir padiskutavę įvairiais klausimais.

Šeimos narių ar draugų kaip globėjų vertinimas turi būti atliekamas atsižvelgiant į ryšį su konkrečiu(-iais) vaiku(-ais). Kai pareiškėjai pageidauja įvaikinti, tai jie turi būti vertinami, bet taip pat darbuotojas įvertina pareiškėjo ir konkretaus vaiko tarpusavio suderinamumą. Šiuo atžvilgiu pareiškėjų stiprybės būna jau egzistuojantis ryšys tarp pareiškėjo ir vaiko, taip pat atsidavimas. (Neturinčio ryšio su vaiku šeimos nario vertinimas yra panašus į „svetimų“ pareiškėjų vertinimą, tik papildomai dar atsižvelgiama į kontaktų ir ryšių su išplėstine šeima poveikį.) Todėl vertinimą atliekantis socialinis darbuotojas privalo turėti žinių apie konkretų vaiką, jo istoriją, vystymosi, etninius, kalbos, kultūrinius, religinius poreikius, vaiko asmenybę, jo norus ir jausmus, susijusius su pasiūlyta globa/įvaikinimu.

Vertinimas turi būti atliekamas iš ekologinės perspektyvos, atsižvelgiant į tarpusavio sąveiką tarp vaiko poreikių, pareiškėjų tėvystės įgūdžius, šeimą ir aplinkos veiksnius, apimančius išplėstinę šeimą ir pasiūlytos globos/įvaikinimo įtaką.

Vaiko apgyvendinimas pas giminaičius turės įtakos globėjo santykiams su vaiko tėvais ir kitais šeimos nariais. Turi būti įvertinta šeimos dinamika, leidžianti pamąstyti apie galimus konfliktus ar santykių įtampas, gebėjimą juos valdyti. Jei pareiškėjai yra seneliai, tai gali būti komplikuoja, kadangi seneliai imasi tėvų vaidmens savo anūkams, o tuo pačiu tęsia savo kaip tėvų vaidmenį vaikams – globojamų anūků tėvams. Panašiai komplikuočius gali ryšiai, kai globėju tampa vaiko tėvo/motinos brolis/sesuo ar artimas šeimos draugas. Svarbu įvertinti pareiškėjo gebėjimą pritaikyti savo vaidmenį šeimos rate. Norėdami įvertinti šeimos ryšius, ribas ir pan., naudokite pratimus su genograma, šeimos ryšių žemėlapius.

Kiti svarstymai būtų apie šeimos palikimą. Tai reiškia įvykių, privedusių situaciją iki vaiko globos, ir išplėstinės šeimos funkcionavimo svarstymą. Pavyzdžiui, reikėtų atsargiai vertinti norinčius globoti senelius, jeigu yra žinoma, kad jie menkai rūpinosi savo vaikais (nebent būtų akivaizdžiai pasikeitę jų tėvystės gebėjimai). Jei vaikas yra patyręs seksualinę prievartą iš giminaičio, tuomet jo

apgyvendinimas su kitu, nedalyvavusiu prievartos veiksmu, giminaičiu, sukeltų sunkumų, susijusių su vaidmenų ir ryšių valdymu.

Labai svarbu įvertinti šeimos ir paramos rato išteklius, kurie gali suteikti ilgalaikę pagalbą. Svarbu įvertinti šeimos stiprybes ir rizikos veiksnius. Taip pat reikia atsižvelgti į apsaugos veiksmus ar fizinę namų aplinką. Visa tai turi būti proporcinga su esamu vaiko prieraišumu ir priklausymo jausmu.

Svarbu įvertinti pareiškėjo motyvaciją. Greenbalt ir kt. (2002) nustatė 6 motyvacijos veiksnių tipus, tiesiogiai susijusius su giminaičių globa:

- lojalumas – šeimos kultūra rūpintis savais;
- įsipareigojimas – šeimos pareigos jausmas, kad tai reikia padaryti;
- atgaila – kaltės išpirkimas dėl blogo savo vaikų auklėjimo, noras gauti antrą galimybę;
- gelbėjimas – vaiko gelbėjimas nuo „sistemos“, nuo kultūros, šeimos ryšių praradimo;
- pyktis – ant „sistemos“, tėvų;
- finansai – pagrindinė paskata yra finansinis atpildas.

Motyvacija gali būti netiesioginė, bet atspindėti anksčiau išvardytų veiksnių mišinį bei stiprias emocijas dėl to, kas nutiko vaikui ir jo tėvams. Reikėtų būti atsargiems ir negarantuoti, kad vien tai, jog šeimos narys ar draugas krizės metu atėjo į pagalbą, rodo jo stiprią motyvaciją ir galėjimą ilgam įsipareigoti.

Hunt ir kt. (2008) tyrimas apie vaikų giminaičių globą atskleidė, kad vienintelė patikima priemonė padedanti numatyti sunkumus apgyvendinant vaiką yra tėvystės įgūdžių vertinimas. Todėl šis vertinimas ir vaiko vystymosi poreikių supratimas turėtų sudaryti pagrindinę vertinimo dalį. 5 skyriuje „Tėvystės įgūdžiai“ rasite naudingos informacijos šia tema.

Kai kurie pareiškėjai gali turėti sveikatos problemų. Tai reikėtų apsvarstyti atsižvelgiant į vaiko stabilumo ir pastovumo poreikį. Gali būti, kad yra kitų šeimos narių, galinčių suteikti tinkamą paramą ir tokiu būdu užtikrintų likimą gyventi šeimoje. Daugeliui giminaičių, ypač seneliams, gali būti sunku ilgam įsipareigoti dėl finansinių dalykų. Tai keletas sričių, į kurias vertėtų atkreipti dėmesį vertinant paramos poreikius dėl apgyvendinimo.

Ryšys tarp pareiškėjo ir vaiko tėvų yra lemiamas dalykas, padedantis vaikui formuoti tapatumo jausmą ir suprasti savo praeitį. Šioje srityje dėl emocijų ryšių su vaiko tėvais ir kitais giminaičiais daug sunkiau gali būti šeimos nariams ir draugams nei „svetimiams“ globėjams. Tai, kaip jie kalba su vaiku apie tėvus, kokią istoriją pasakoja ir kaip organizuoja susitikimus, suteikia galimybę pamatyti, kaip jie tai darys ateityje. Į paramos planą reikėtų įtraukti tokius dalykus: kaip jie bendrauja su tėvais ir leidžia jiems įsitraukti į vaiko gyvenimą, atsakinėja vaikams į jiems rūpimus klausimus.

Kai kurie šeimos nariai piktinasi vietinių institucijų įsikišimu į jų gyvenimus ir kad jiems reikia būti įvertintiems tam, kad galėtų pasirūpinti „savu“. Socialinis darbuotojas turi būti jautrus pareiškėjo jausmams ir užtikrinti, kad vertinimo metu bus atsižvelgta į skirtumus tarp šeimos, draugų vertinimo ir „svetimųjų“ vertinimo. Pareiškėjas, jau besirūpinantis vaiku, turi įveikti savo naujojo vaidmens kliūtis, kurios apjungia buvimą giminaičiu/šeimos draugu ir globėju. Socialinis darbuotojas su naujais globėjais turės įvertinti vaidmens pasikeitimus.

Užsieniečių tėvių vertinimas

Užsieniečiai, norintys įsivaikinti, susiduria su papildomais iššūkiais. Jie turi suprasti tos šalies, iš kurios nori įsivaikinti vaiką, taisykles, nuostatus ir reglamentus; jie turi atvykti į vaiko kilmės šalį susitikti su vaiku; jie turi sumokėti už vertinimo ir įvaikinimo procesą. Be to, įvaikintojai iš užsienio turi suprasti vaiko ir savo poreikius bei ginčytinus klausimus, jiems tampant tėvių šeima.

Vertinimą atliekantys socialiniai darbuotojai turi išmanyti tarptautinio įvaikinimo klausimus ir kuo daugiau žinoti apie šalį, iš kurios pareiškėjai kreipiasi. Tarptautinis įvaikinimo centras (Lietuvoje – Įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos) atsakys į darbuotojų ir pareiškėjų klausimus.

Tarptautinio įvaikinimo klausimai kartais tampa ginčų objektu, ypač kai spaudoje atsiranda istorijų apie taisyklių neatitikimus, jų pažeidimus arba kai garsenybės „renkasi“ vaikus, ketindamos įsivaikinti. Įvaikinimo įstaigos turi rasti pusiausvyrą tarp tarptautinio įvaikinimo paslaugų ir spaudimo surasti vaikui tėvių šeimą jo šalyje, todėl nenuostabu, kad kai kurių darbuotojų jausmai yra sumišę ir susipynę tarptautinio įvaikinimo klausimu.

Taigi įvertinimą atliekantiems socialiniams darbuotojams būtų naudinga įvertinti savo jausmus bei mintis ir suvokti, kaip tai gali paveikti vertinimą. Rutter ir kt. (2009) atliktas tyrimas apie vaikus įvaikintus Rumunijoje atskleidė, kad joje yra mažiau žlugusių įvaikinimo atvejų, negu Jungtinėje Karalystėje. Šie autoriai mano, kad prie to galėjo prisidėti aukštas tėvių įsipareigojimų ir pasižadėjimų lygis.

Tarptautinio įvaikinimo galimybę svarstantys pareiškėjai gali būti motyvuoti daugelio veiksnių. Kai kurie yra bevaikiai ir mano, kad tai – vienintelis būdas įsivaikinti kūdikį ar labai mažą vaiką. Kiti gali būti susiję su užsienio šalimi tam tikrais sątais ir/ar turėti asmeninės patirties su ten gyvenančiais šeimų neturinčiais vaikais ir norėti kaip nors tam(tiems) vaikui(-ams) pagelbėti. Dar kiti galbūt yra girdėję apie sunkią vaikų, gyvenančių institucijose, padėtį ir nori įsivaikinti iš altruistinių paskatų. Yra keletas žmonių, norinčių „išgelbėti“ vaiką iš siaubingų sąlygų. Pareiškėjų motyvaciją reikia vertinti kartu su jų supratimu bei gebėjimais, įvertinant visas rizikas ir iššūkius, susijusius su vaiko iš kitos šalies įvaikinimu. Žr. 2 skyriuje „Motyvacija ir lūkesčiai“, prie „Motyvacijos veiksnių“.

Daugelis tėvių šeimų gali pasirinkti, kam ir kada atskleisti įvaikinimo faktą. Daugeliui iš užsienio įvaikintų vaikų ir jų tėvams įvaikinimas yra viešas, visiems matomas dėl fizinių skirtumų. Pareiškėjai turi pagalvoti, kaip tai gali paveikti privatų jų šeimos gyvenimą ir tapatumą. Jiems būtina suprasti, kad žmonių reakcijos bus labai įvairios: nuo „Jūs esat nuostabūs imdamiesi tokio dalyko“ iki „Šie vaikai turi likti savo šalyje su tokiais pačiais kaip jie“. Kartais šeimos būna nemalonios nustebintos ir nusiminusios dėl patirtų rasistinių bei įžeidžiančių pastabų. Darbuotojai turi tai prisiminti, vertindami tapatumą ir savivertę, taip pat gebėjimą priimti ir įveikti skirtumus.

Pareiškėjai turi įvertinti vaiko ankstyvąją patirtį, kurią jie įgijo gimtojoje šalyje. Kai kurie vaikai didžiąją laiko dalį bus praleidę instituciniuose globos namuose, kuriuose daugelis išgyvena stiprią deprivaciją, stimuliacijos trūkumą ir neturi galimybės prisirišti. Kuo ilgiau vaikas gyvena institucinėje globoje, tuo skaudesnės šių neigiamų patirčių pasekmės (Rutter ir kt., 2009). Pareiškėjai turės suprasti ilgalaikį stiprios deprivacijos poveikį, tad jiems gali prireikti pagalbos formuojant prierašumą ir atkuriant sutrikusį vystymąsi (1 skyriuje „Pieraišumas ir netektis“ pateikiami naudingi pratimai). Iš užsienio įvaikinti vaikai gali turėti tam tikrų sveikatos sutrikimų, apie kai kuriuos jų gali būti žinoma iškart, o kiti gali pasireikšti vėliau. Darbuotojai su pareiškėjais turi aptarti galimus sveikatos pavojus ir užtikrinti, kad jie gali kreiptis pagalbos visuomet, kai tik jos prireiks.

Įvaikinimas gali būti sudėtingas, keliantis problemų. Tarptautiniame įvaikinime visuomet kyla papildomų pavojų, susijusių su informacijos trūkumu apie vaiko biografijos faktus, neigiamą ankstyvąją patirtį ir vaiko perkėlimą iš jo gimtos šalies. Pareiškėjų gebėjimas įveikti neužtikrintumo jausmą ir riziką, išskylančią jų gyvenimuose, yra svarbus veiksnys vertinant šeimą.

Norėdami formuoti ir skatinti iš užsienio įvaikintų vaikų tapatumo jausmą, tėviai turi pagalvoti, kurioje srityje jie gali būti iniciatyvūs ieškodami būdų, kaip galėtų padėti savo įvaikiams išlaikyti sąsajas su jų kilmės kultūra, kalba, religija ir papročiais. Įvertinimą atliekantys socialiniai darbuotojai norės įrodymų, kiek pareiškėjai yra susipažinę su būsimo įvaikio kilmės šalimi, kultūra bei tradicijomis arba kaip ketina tai padaryti. Jie taip pat norės žinoti, kokius ryšius pareiškėjas ketina užmegzti arba jau yra užmezgę su tos šalies žmonėmis, grupėmis, organizacijomis, kurios atspindi etninę vaiko kilmę. Pareiškėjams gali prireikti pagalbos perteikiant asmenines istorijas bei tai, kaip jos gali paveikti rasinį ir kultūrinį tapatumo jausmą. Vaikai, kilę iš karo nusiaubtų vietų ar šalių, kuriose vyksta dideli žiaurumai, augdami gali patirti tam tikrų sunkumų, formuodami tapatumą su savo kilmės šalimi. Tėviai turėtų žinoti, kad kai kuriems vaikams gali būti skausminga priimti savo istoriją ir suformuoti vientisą, aiškų savęs suvokimą. 3 skyriuje „Tapatumas ir skirtumai“ pateikiama daugiau literatūros ir naudingų patarimų.

Visam laikui atskirtiems nuo savo biologinės šeimos vaikams netektis yra pagrindinė problema. Iš užsienio šalių įvaikinti vaikai susiduria su papildomomis netektimis: šalies, kultūros, kalbos, religijos, papročių. Darbuotojai turėtų įvertinti, ar pareiškėjai supranta, kaip šios netektys paveiks vaikus ir kaip kai kurių sąsajų išsaugojimas gali sumažinti šią traumą. Ši sritis yra glaudžiai susijusi su tapatumu ir gebėjimu išsaugoti vaiko istoriją, jo atsiradimą. Todėl svarbu išsiaiškinti ir įvertinti, kaip pareiškėjai supranta šių netekčių poveikį paaugusiems vaikams. Pavyzdžiui, kalbos užmiršimą, kai užaugęs įvaikintas vaikas norės užmegzti ryšius su savo kilmės šalies bendruomene, tačiau neturės bendravimo priemonės – kalbos.

Įtėvių šeimos įvertinimas turėtų apimti ne tik pareiškėjų požiūrį į ryšius su biologine šeima bei kilmės šalimi išlaikymą, bet ir būdus, kuriais jie tikisi šį ryšį išlaikyti. Pavyzdžiui, ar jie pasiryzę su vaiku

aplankyti jo kilmės šali? Kaip planuoja užmegzti prasmingus ryšius su vaiko biologiniais giminaičiais, kai atsiranda kalbų ir kultūrų skirtumai? Kaip jie padės vaikui priprasti prie naujos kultūros ir jaustis visaverte naujos šeimos dalimi? Žr. 7 skyrių „Ryšys“.

Juodaodžių ir pareiškėjų iš etninių mažumų vertinimas

Savita de Sousa, juodaodžių ir pareiškėjų iš etninių mažumų konsultantė, BAAF

Būtina išardyti pasaulį, kurį mato vienas žmogus savo akimis, ir iš naujo jį surinkti, kuris būtų matomas kito žmogaus akimis.

George ir Moreira, 2007

Juodaodžių ir etninių mažumų (JEM) šeimos turi ilgametę neformalaus įvaikinimo ir globos patirtį. Globojamiems vaikams jie gali suteikti stabilią globą ir mylinčios šeimos atmosferą, kurioje vaikas gali plėtoti savo tapatumą bei paveldą, todėl tokios šeimos turi būti vertinamos kaip nepakeičiamos globos sistemos pagalbininkės.

Nors vertinimo procesas pagrįstas partnerystės, bendradarbiavimo ir įgalinimo principais, tačiau jis gali ganėtinai gąsdinti šeimas, susidūrusias su kultūriniu ir instituciniu rasizmu. Taigi vertinant JEM šeimas labai svarbu, kad specialistai atkreiptų dėmesį į šį papildomą aspektą ir jo įtaką. Nors daugelis pareiškėjų turi būdus, kaip įveikti ir spręsti rasizmo bei diskriminacijos klausimus, tačiau gali būti, kad kiti pareiškėjai gali su tuo kovoti ir nebūti linkę pasitikėti specialistu bei vertinimo procesu.

Šalia to, kad socialiniai darbuotojai turėtų būti susipažinę su įvairių tautinių mažumų papročiais ir kultūra, jiems taip pat pravartu žinoti ir suprasti, kad pats vertinimo procesas yra iššaknijęs į tokią vertybių ir įsitikinimų sistemą, kuri paprastai nėra labai palanki juodaodžių šeimoms.

Iš socialinių darbuotojų reikalaujama, kad jie turėtų galvoje ir atsižvelgtų į pareiškėjų rasinę/etninę kilmę, jų kultūrinį, religinį ir kalbos paveldą. Kiekviena kultūra turi susidariusi savo nuomonę apie socialines normas, todėl specialistai turi nusimanyti apie jas tam, kad būtų išvengta kultūrinių stereotipų apie JEM šeimas kaip apie keistas, netinkamas, menkesnes ar nevisavertes. Specialistams reikia nustatyti, kokie konkretūs pareiškėjų etniškumo, kultūros ir kalbos aspektai yra svarbūs jiems, kokia yra pareiškėjų stiprioji pusė ir kaip jie gali teigiamai paveikti jų tėvystę.

Yra du JEM šeimų vertinimo proceso būdai:

- Deficitinis, stokos, trūkumų modelis JEM kultūras ir tikėjimus mato kaip disfunkcinius ar nepakankamus, palyginti su Vakarų kultūra. Vertinimo procese tai reiškia, kad šeimos normos, įsitikinimai, įpročiai, nusistovėjusi tvarka yra vertinami sąsajoje su paties socialinio darbuotojo kultūra, kuri yra laikoma kaip „norma“. Šis neigiamas kai kurių specialistų požiūris, paremtas prielaidomis ir žinių, supratimo trūkumu, gali pakenkti JEM šeimoms (Barn, 2007).
- Įgalinantis metodas pripažįsta, kad visos kultūros yra lygios. Šis metodas koncentruojasi ties JEM šeimų stiprybėmis, sugebėjimu greitai atgauti jėgas ir kitais gebėjimais, teigiamu bendradarbiavimu (MacDonald, 1992).

Vertinimą atliekantiems darbuotojams gali būti naudinga peržvelgti vertinimo kontrolinį sąrašą, kuris yra publikuotas „Visi lygūs pagal aktą“ (*All Equal Under the Act*, MacDonald, 1992, p. 81). Šiame sąraše nagrinėjami veiksniai, sudarantys šeimos tapatumą ir šeimos poziciją visuomenėje bei jų vietinėje bendruomenėje. Taip pat čia yra nagrinėjamos rasizmo pasekmės šeimai ir individuali šeimos narių patirtis.

Neįgalių pareiškėjų vertinimas

Jennifer Cousins, Negalios projekto konsultantė, BAAF

Pirminis, daugeliui šeimų užduodamas klausimas: „Ar šie žmonės gali rūpintis kieno nors kito vaiku?“ Visi kiti klausimai apie negalią, gyvenimo stilių ir kitus dalykus yra antriniai.

Klausimai, kurie vertinimo metu turi būti aptarti su neįgaliais suaugusiais, yra praktiškai tokie patys kaip ir su kitais suaugusiais:

- Ką vaikui reikš, jei juo rūpinsis ši šeima/asmuo?
- Kokius gebėjimus ir talentus turi šis žmogus?
- Kokios yra silpnosios pusės?
- Ar geba šis žmogus greitai atgauti jėgas?
- Ar šis žmogus turi lengvai prieinamą paramos ratą – tiek praktinį, tiek emocinį?
- Ar jis susidoroja su fiziniais vaiko auginimo aspektais?
- Kokios kasdienės užduotys/darbai yra sudėtingi ir kaip žmogus įveikia šias kliūtis?
- Ar jo gyvenamoji aplinka yra tinkama?
- Ar yra finansinis stabilumas?
- Kaip jis padės vaikui susitvarkyti su „žaidimų aikštelės“ gandais ir paskalomis, jei į jį patį žiūrima kaip į „kitokį“?

Į negalią turinčius pareiškėjus, kurie kreipiasi norėdami įvaikinti ar globoti, turi būti atsižvelgta kaip ir į kitus pareiškėjus. Jie gali jausti, kad tai, ko išmoko iš savo nepalankios padėties, galima naudingai panaudoti neįgalaus vaiko naudai, ir tai gali būti jų pasirinkimas. Tačiau jų tinkamumas turi būti apsvaistytas atsižvelgiant į visus vaikus, ne tik turinčius negalią. Sumanumas, išradingumas ir ryžtingumas yra būtent tos savybės, kurių reikalaujama iš visų tėvų ir globėjų.

Tačiau anksčiau ar vėliau šiame procese negalią turintys suaugusieji gali susidurti su tendencinga visuomenės nuomone, esą tokie žmonės paprasčiausiai netinkami ne tik įvaikinti ar globoti, bet net ir pastoti, auginti biologinius vaikus. Apie šiuos požiūrius nedaug kalbama, bet jie suformuoja pagrindinius prietarus, su kuriais neįgalūs žmonės nuolat kovoja. Michele Wates, rašytoja apie negalią ir jos šalininkė, metė iššūkį šiems galingiems visuomenės stereotipams (Wates, 2002) parodydama, kad visuomenėje yra labai nedaug teigiamų negalią turinčių tėvų įvaizdžių ir pavyzdžių.

Net ir tuomet, kai negalią turintys suaugusieji būna patvirtinti kaip tinkami globoti ar įvaikinti asmenys, juos ilgai delsiama suporuoti su vaiku. Bandoma nevisiškai įtikinamais atsiprašymais pasiteisinti, kodėl konkretus suporavimas negali būti atliktas su neįgalium žmogumi. Galima net pradėti manyti, kad tuomet, kai turi įvykti suporavimas, personalas pasąmoningai galvoja: „Aš galiu vaikui padaryti geriau, nei parinkdama(-as) jam neįgalų žmogų.“ Kai kurie negalią turintys būsimoji globėjai netenka vilties ir paprasčiausiai nuleidžia rankas, atsitraukia nuo šios idėjos. Taigi tokiu būdu mes prarandame vertingus šaltinius.

Įvaikinimas ir globa pirmiausia yra pirminės paslaugos vaikams, o ne suaugusiesiems: kiekvienas vaikas turi teisę į šeimą, bet ne kiekviena šeima turi teisę į vaiką. Tai reiškia, kad socialinis darbuotojas turi imtis iniciatyvos gynėjo vaidmens ir mesti iššūkį stereotipams, kurie kliudo negalią turintiems suaugusiesiems.

Neįgalūs asmenys, norintys tapti tėvais ar globėjais, bei jų socialiniai darbuotojai turėtų apsvaistyti šiuos aspektus:

- Suraskite būdų, kaip pateikti, parodyti save kaip asmenybę, o ne stereotipą (nuotraukos, draugų komentarai ir t. t.).
- Pabrėžkite konkrečius gebėjimus ir talentus.
- Nusifilmuokite atliekantys įvairius kasdienes darbus, ypač kartu su mažais vaikais.
- Įrodykite, kad jūsų paramos ratas yra tikras, artimas ir stiprus.
- Pabrėžkite savo gebėjimą greitai atgauti jėgas susiklosčius nepalankioms aplinkybėms: tai jūsų koziris.
- Kai jau esate patvirtinti, įsitikinkite, kad patekote į bendrus šalies globėjų/įtėvių sąrašus. Pasikalbėkite su ten dirbančiu personalu.
- Apsvarstykite galimybę pirmiausia tapti laikinu globėju.
- Susipažinkite, užmezgkite ryšį su konkrečiu vaiku.

- Dalyvaukite bendruose renginiuose.

Homoseksualių pareiškėjų vertinimas

Chris Christophides, mokymų konsultantas, BAAF

Per pastaruosius penkerius metus Jungtinėje Karalystėje padaugėjo homoseksualių žmonių, norinčių globoti ar įvaikinti. Ši tendencija paskatino naują suvokimą, kad atliekant praktiką į nemažai sudėtingų, painių klausimų buvo kreipiamas nepakankamas dėmesys (Brown ir Cocker, 2010).

Mallon ir Betts (2005) pripažįsta, kad strategijos ir bendros krypties stygius sunkina socialinių darbuotojų darbą. Nors įstatymais buvo priimta lygiavertiškumo pozicija, tačiau reikia judėti pirmyn nuo „vienodumo“ modelio – teigiančio, kad homoseksualūs globėjai/įtėviai yra „tokie patys kaip“ heteroseksualūs – link skirtingų šių pareiškėjų patirčių pripažinimo.

Kaip ir atliekant visus vertinimus, pagrindiniai kriterijai ir komponentai yra šie: homoseksualų gebėjimas užtikrinti vaikų poreikių tenkinimą, jų tarpusavio ryšiai, paramos tinklas, jų gebėjimas reflektuoti savo vaikystės ir pilnametystės patirtis.

Tačiau taip pat reikia atkreipti dėmesį į sritis, konkrečiai susijusias su lytiškumu, kaip tą nurodė Brown ir Cocker (2010, p. 26):

- Jų individuali istorija ir homoseksualumo patirtis (jų pačių ir jų šeimos reakcija bei atsakas į tai laikui bėgant).
- Ar jie tvirtai įsitikinę dėl savo seksualinės orientacijos ir ar jie gerai jaučiasi būdami homoseksualūs.
- Kaip homofobija ir heteroseksualumas neigiamai paveikė jų gyvenimus, kaip jie elgėsi šioje situacijoje ir kokius sprendimus priėmė.
- Jų dabartiniai tarpusavio santykiai – seksualiniai, emociniai, paramos, šeimyniniai ir t. t. – bei kaip tai suderina su artimais ryšiais (pvz., broliai/seserys).
- Perėjimas į tėvystę – saitų su vietine bendruomene užmezgimas, susijęs su globojamais vaikais. Kaip vaikai juos vadins?
- Kaip pareiškėjai palaikys, padės vaikui, kuris susidūrė su aplinkinių išankstine nuostata dėl jo globėjų/įtėvių seksualinės orientacijos.

Padedant homoseksualiems žmonėms apsispręsti dėl globos ir įvaikinimo, be galo svarbu ištirti, kodėl jie nori vaiko, t. y. jų motyvaciją. Holland (2004) teigia, kad yra tendencija gauti žmogaus ar šeimos paaiškinimus ir pagal juos formuoti arba pakreipti tolesnį vertinimą, nes darbuotojas dažnai siekia gauti tokios informacijos, kuri patvirtintų jo ankstesnį paaiškinimą.

Pradžioje vertintojai turi atlikti savo pačių „kultūrinę apžvalgą“. Pavyzdžiui, paklausti savęs:

- Ką ir iš kur aš žinau apie gėjus, lesbietes?
- Kokių išankstinių nuostatų laikausi?
- Ką aš žinau arba ko tikiuosi iš tokių pareiškėjų?
- Kokio požiūrio laikosi mano bendradarbiai? Ar jie atviri homoseksualams ir juos priima?

Reikia prisiminti, kad lesbietės ir gėjai pareiškėjai negali būti nepriimti į pradinį interviu. Savo ruožtu jie gali „vertinti socialinį darbuotoją ir įstaigą dėl saugumo“ bei bandyti nustatyti, ar įstaiga juos palaikys (Mallon ir Betts, 2005).

Įvertindami literatūrą ir priimtas bendras globos/ivaikinimo vertinimo gaires, įskaitant ir lesbiečių bei gėjų vertinimus, Brown ir Cocker (2010) bendrais bruožais nusakė SASIINM modelį, kuris vertinime veikia kaip diskusijas ir refleksijas apie seksualumą skatinantis mechanizmas.

SASIINM – tai akronimas, reiškiantis:

S – seksualinė orientacija

A – ankstesni seksualiniai ryšiai

S – tarpusavio santykiai (dabartiniai)

I – intymumas (jo išreiškimas tarpusavyje)

I – integracija į bendruomenę

N – nelabai gražūs dalykai: ilgalaikių santykių nagrinėjimas, sunkumų, streso, nesutarimų šalinimas.

M – mąstymas apie papasakotų istorijų pavyzdžius ir spragas.

SASINM yra taikomas *visiems* pareiškėjams, nepaisant jų seksualinės orientacijos, taip pat apimant tuos aspektus, kurie ypač paliečia seksualinės orientacijos klausimus.

Kaip ir heteroseksualiems tėvams bei globėjams, gėjams ir lesbietėms taip pat kartkartėmis reikia paramos ir palaikymo, padedant įtraukti vaikus į jų gyvenimą bei sklandžiai pereiti į naujos šeimos gyvenimą. Šie globėjai ir tėviai gali pageidauti susitikti su kitais gėjais ir lesbietėmis, kurie yra ryžęsi tokiam pat tėvystės ir vaikų auginimo iššūkiui.

Neformalus tinklas labai svarbus teikiant paramą globėjams ir tėvams. Tačiau grupės, kurios pripažįsta šeimos tapatumą ir įgalina lesbiečių bei gėjų vaikus susitikti su kitomis panašiomis šeimomis, yra nepaprastai svarbios (Hicks ir McDermott, 1999). Kiti homoseksualūs globėjai/tėviai gali suteikti bei pasiūlyti solidarumą, vienybę ir specialistų pagalbą.

SEPTINTAS SKYRIUS

Ryšys

Įvadas

Per pastaruosius kelis dešimtmečius visuomenės ir specialistų nuomonė dėl įvaikintų vaikų galimybės užmegzti kontaktus su savo biologine šeima absoliučiai pasikeitė. Visi pradėjo suprasti, kad vaiko interesams ne visada geriausia būna visiškas ryšių su jo biologine šeima nutraukimas ir paslapties išlaikymas. Todėl tapo priimtina, kad susiklosčius tinkamoms aplinkybėms įvaikinti žmonės turėtų galimybę užmegzti ryšius su savo biologinėmis šeimomis. Pastaraisiais metais šie lūkesčiai pažengė dar toliau, kai yra daroma prielaida, kad kontaktai su biologine šeima turėtų tapti norma, o ne vien lūkesčiu. Didžiąja dalimi šie pokyčiai vyko dėl ideologijos, o ne dėl atliktų tyrimų įrodymų. Ir kai tyrimai pradėjo teikti informacijos apie ryšių pasekmes, pirminės išvados dėl ryšių būtinumo ir jų naudos vaikui iš dalies buvo neįtikinamos. Dėl to nuomonės išsiskyrė į ryšių palaikymo ir nepalaikymo pranašumus bei žalą.

Per pastaruosius 10 metų buvo atliekama vis daugiau įvairių tyrimų, taip pat dėl netiesioginių kontaktų įvaikinimo ir nuolatinės globos atvejais. Be to, peržiūrėjus įvaikinimo įstatymų bazę pripažinta, kad vaikui svarbu išlaikyti kontaktus su savo biologine šeima, taigi būtina atidžiai planuoti ir organizuoti susitikimus, o vietinės tarnybos turėtų teikti tinkamą paramą ir pagalbą vaikams, tėvų ir biologinėms šeimoms (ypač susitikimų laikotarpiu).

Tyrimai ir toliau sustiprina vaiko kontaktų su savo šeima vertę. Jie pabrėžia įvertinimo, planavimo ir pagalbos svarbą, užtikrindami pozityvią patirtį susitikimų metu. Esant nuolatiniam apgyvendinimui, susitikimų planai sustiprintų tikslus, kurie padėtų vaikui formuoti saugų prierašumą, atkreipiant dėmesį į atskyrimą ir netektis bei padedant formuoti visuminį tapatumo jausmą (Neil ir Howe, 2004).

Būna sudėtinga, kai susitikimai ir ryšio palaikymas tampa derybų objektu tarp suaugusiųjų ar su įstaigomis, o vaikas pamiršamas. Vaiko gerovė yra svarbiausias dalykas, o vaiko ryšių poreikis turi būti svarstomas kiekviename įvaikinimo planavimo proceso etape. Tai apima įvaikinimo įtakos esamiems ryšiams su šeima ir kitais svarbiais žmonėmis aptarimą, taip pat kokią naudą ar žalą šių ryšių tęstinumas gali padaryti vaikui?

Nuolatinėje apgyvendinimo vietoje gyvenančių vaikų susitikimų planai turi būti reguliariai peržiūrimi ir įsitikinama, ar jie vykdomi, ar atitinka vaiko arba jaunuolio interesus ir ar yra atsižvelgiama į pastarojo jausmus. Suaugusieji gali negebėti bendradarbiauti. Taip pat lengva pražiūrėti, nepastebėti svarbių ryšių su kitais asmenimis (ne biologiniais tėvais), ypač su broliais/seserimis, išplėstine šeima, ankstesniais globėjais ir kitais svarbiais žmonėmis, įskaitant ir vaikus. Taip pat, pavyzdžiui, sudarant susitikimų planą su broliais/seserimis, gali būti ignoruojamos, nepakankamai įvertintos ar išnagrinėtos tokios temos kaip etniškumas, negalia, lytis ir socialinė klasė. Kai kuriais atvejais tiesioginiai kontaktai gali būti netinkami.

Labai sunku užtikrinti, kad ryšių palaikymas ir susitikimai būtų nukreipti į vaiką – tai sudėtingas uždavinys. Tarnybos gali tik rasti būdą, kaip tinkamai suplanuoti, priimti sprendimus ir stebėti, kaip tie planai yra vykdomi.

Šis skyrius stengsis lavinti pareiškėjų supratimą apie atvirumo ir ryšių svarbą bei sudėtingumą vaikui, biologinei ir nuolatinei šeimoms. Jame yra tyrinėjamas poveikis pareiškėjų jausmams ir jų suvokimas apie kontaktų pasėkmes visiems jų šeimos nariams. Taip pat pareiškėjams suteikiamos palankios progos ištirti vaikų norus ir jausmus, susijusius su biologine šeima ir kitais svarbiais jiems asmenimis iš praeities.

Klausimai, susiję su ryšiais, paprastai būna labai sudėtingi. Tačiau svarbu, kad pareiškėjai ir šeimos nebūtų įbaugintos ar priblokštos, nes ryšių klausimai gali suteikti vienus galingiausių įrankių užmezgant supratingus ryšius ir ruošiant vaiką ateičiai.

Šio skyriaus pratimai padės socialiniams darbuotojams ištirti kai kuriuos klausimus, o pareiškėjams – apsvarstyti, kaip gali juos išspręsti ir nustatyti sritis, kur dar reikia padirbėti. Kai kuriuos pratimus galima sėkmingai atlikti grupėje, kiti gali būti tinkamesni atlikti individualiai/šeimoje naudojant kai kuriuos iš nurodytų skaitinių.

Nuolatinės šeimos ir ryšys

Nors suplanuotas ryšys gali būti pirminis ir svarbiausias, skirtas geriausiems vaiko interesams, tačiau šeimose tai neišvengiamai sukelia stiprias emocines reakcijas. Bendravimas veikia kaip neišvengiamas priminimas, kad su juo susijęs vaikas yra gimęs kitoje šeimoje. Kai kuriais atvejais tai gali būti

skausmingas bevaikystės (ir jos priežasčių) priminimas. Tai gali paaštrinti bet kuriuos užsitęsusių nerimo, pasipiktinimo, apmaudo jausmus biologiniams tėvams, kurie blogai elgėsi su vaiku ar kurių gyvenimo būdo pagrindą sudaro piktnaudžiavimas alkoholiu ar/ir narkotikais. Tačiau šis bendravimas taip pat gali padėti šeimoms koncentruotis į vaiko poreikį pripažinti, patvirtinti, kas jis yra, išgedėti praeities netektis ir susigyventi su savo praeitimi.

Pareiškėjams, analizuojantiems savo nerimą, reikia padėti suformuoti harmoningą požiūrį į vaiko ryšius su biologine šeima bei suvokti vaiko ryšių svarbą jam gyvenant nuolatinėje šeimoje.

Ryšys ne tik gali padėti vaikui suvokti save, bet ir sutvirtinti vaiko narystę naujoje šeimoje bei paremti besiformuojančius vaiko ryšius joje.

Vertinimą atliekančiam socialiniam darbuotojui yra naudinga suprasti ryšio vaidmenį nuolatinėje globoje, jo teikiamą naudą ir keliamą pavojų bei įvairius veiksnius, susijusius su ryšio veiksmingumu. Jų kompetencija šioje srityje persiduos pareiškėjams arba sukels nerimą, jei pajus savo darbuotojo neuztikrintumą šia tema.

Aptariant, ar gerai pareiškėjai geba patenkinti vaiko poreikius, svarbu sužinoti jų išankstinę nuomonę:

- Ar jie priima tai kaip būtiną sąlygą, kuri moko veiksmingai tai spręsti ir nagrinėti?
- Ar pareiškėjams kaip globėjams anksčiau yra tekę dalyvauti susitikimuose su kitais vaikais, kurių tėvai gyvena kitur? Ar jiems yra tekę girdėti sėkmingų ir nesėkmingų patirčių šia tema iš draugų, šeimos?
- Kokių minčių jiems sukelia žiniasklaidoje pasirodantys pranešimai šia tema (pvz., žmonių ieškojimai, susitikimai, susijungimai)?

Kad ir kokie būtų informacijos šaltiniai, pareiškėjai turi apgalvoti savo norus ir jausmus, savo gebėjimą pripažinti vaiko poreikius bei savo norą mokytis iš kitų žmonių patirties ar tyrimų išvalgų.

Vertinant pareiškėjo ryšių palaikymo gebėjimą, reikia atsižvelgti į jų atvirumą, empatiją, jautrumą, gebėjimą „matyti“ vaiką pirmoje vietoje ir lanksčiai žiūrėti į ryšius. Atvirumą Brodzinsky aprašo taip (cituota iš Neil ir Howe, 2004, p. 227):

... Atviro, nuoširdaus, sąžiningo, negyvybiško ir emociškai įtraukiančio dialogo kūrimas, kuris būtų susijęs ne tik su įvaikinimo klausimais bei žmonių noru apmąstyti įvaikinimo reikšmę jų gyvenime, pasidalyti ta reikšme su kitais, iširti su įvaikinimu susijusius klausimus jų šeimos kontekste, pripažinti ir palaikyti vaiko dvigubą sąsają su dviem šeimomis bei palengvinti vaiko ryšį vienoje iš tų šeimų.

Neil ir Howe (2004, p. 235) nurodo „psichologinį ir komunikacinį atvirumą“ tarp tėvų/globėjų ir vaikų. Atvirumas ir bendradarbiavimas yra skatinamas:

... Santykinai neapibrėžta būseną, kuri yra pasiduodanti jautrumui, empatijai bei gebėjimui matyti, suprasti ir reflektuoti, kaip atrodo dalykai kito žmogaus, įskaitant ir vaikus bei jų biologinius giminaičius, akimis.

Pirmas skyrius „Prieraišumas ir netektis“ aptaria suaugusiųjų prieraišumo bei pareiškėjų vertinimo klausimus, jų būseną, empatiją ir refleksiją. Tėviai ir nuolatiniai globėjai turi suprasti biologinės šeimos svarbą vaikui. Jie turi būti įsitraukę į vaiko mintis ir jausmus, traumuojančių prisiminimų priežastis, sumišimą dėl tapatumo bei pastangas tapti naujos šeimos dalimi. Jie turi padėti vaikui išlaikyti jų pasirinktus praeities prisiminimus. Atvirumas susijęs ne tik su biologinės šeimos vaidmens įtaka jų gyvenimui pripažinimu, bet ir su jautrumu įvaikinto ar globojamo vaiko aspektams, su kuriais jis nuolat kovoja, bei žinojimu, kaip kalbėti su vaiku apie netektis ir prisiminimus, susijusius su jo biologine šeima. Taip pat tai reikalauja pamąstymo apie pačių pareiškėjų biologinę šeimą, jų nerimą ir kitus jausmus, susijusius su ryšiais.

Atvirumas, skirtumų priėmimas – tai požymiai, kuriuos galima nagrinėti pasitelkus genogramą ir ekožemėlapi. Susitikimas su biologiniais tėvais taip pat gali būti atvirumo ir priėmimo požymiu.

Vaikų ir jaunuolių ryšių palaikymo poreikis, norai ir jausmai, susiję su ryšiais, keičiasi jiems augant. Tai reikalauja tėvų/nuolatinėjų globėjų nuovokumo ir lankstumo, kuriems taip pat reikia pritaikyti šeimos gyvenimą prie besikeičiančių poreikių. Ne visi įvaikinti vaikai nori surasti biologinius tėvus ar kitus šeimos narius, vis dėlto didžioji dalis nori. Pareiškėjus reikia padrąsinti pamąstyti apie galimas jų reakcijas ir kaip jie galės padėti savo suaugusiam vaikui šioje kelionėje. Jauni suaugusieji, gyvenę globoje, gali ieškoti šeimos narių, su kuriais jie prarado ryšį.

Svarbus yra pareiškėjų gebėjimas įsijausti į biologinius tėvus. Tai nereiškia prievartos ar nepriežiūros toleravimo, tačiau supratimą, ką reiškia būti atskirtam nuo vaiko, paprašytam atsisakyti savo tėvystės vaidmens. Tikimasi, kad jie gebės dalyvauti ryšių palaikymo procese. Atvejo analizės knygos gale, realūs atvejai iš jūsų įstaigos gyvenimo gali puikiai pailiustruoti jausmus ir elgesį, susijusį su biologiniais tėvais.

Ryšiai geriausiai palaikomi tuomet, kai suaugusieji jaučia bent kiek pozityvius jausmus vienas kitam ir gali bendrauti tarpusavyje, kai biologiniai tėvai gali duoti įtėviams/globėjams „leidimą“ auginti, ir kai yra abipusis rūpinimasis vaiko gerove.

Ryšiai ilgalaikėje globoje – praktiniai patarimai

Perdaryta iš Beek ir Schofield, 2004, p. 139–141

- Dažniausiai skatinti teigiamus kontaktus yra linkę tie globėjai, kurie yra jautrūs tiek vaiko, tiek biologinių tėvų jausmams ir mintims.
- Svarbu gebėti vaikui suteikti globėjų šeimos narystės jausmą ir tuo pat metu suteikti biologinės šeimos narystės jausmą.
- Visuomet reikia tinkamai įvertinti ryšių sudėtingumą vaiko atžvilgiu. Jiems reikia suteikti galimybę galvoti ir kalbėtis su savo biologiniais giminaičiais ir išreikšti su jais susijusius sumišusius jausmus.
- Planuojant susitikimus, turėtų būti išsikeltas tikslas sumažinti nerimą ir suteikti vaikui saugumą. Šis tikslas turėtų atsispindėti susitikimų dažnume, trukmėje, pasirinktoje vietoje ir supervizijose.
- Tikėtina, kad nerimas gali būti sumažintas, kai yra tęstinumas tarp globėjų šeimos, kuri turi atstovauti vaiko „saugiai bazei“, ir biologinės šeimos. Tai galima pasiekti globėjui (ar kitam patikimam asmeniui) dalyvaujant visuose arba dalyje susitikimų.
- Kai planuojamas tiesioginis susitikimas su vaiku, turi būti dėtos visos pastangos palengvinti pozityvius ryšius tarp biologinių giminaičių ir globėjų. Jei tai galima pasiekti, tuomet tikėtina, kad vaikai galės lengviau išsikalbėti apie savo sudėtingus ir sumišusius jausmus.
- Vertinant vaikų reakcijas ir atsiliepimus apie bendravimą, svarbu atkreipti dėmesį tiek į jų žodžius, tiek į elgesį. Kai elgesys parodo, kad ryšys sužadina su ankstesne trauma susijusius jausmus, tada vertėtų rimtai apsvarstyti susitikimų naudą.
- Jautrūs vaikų jausmams ir mintims globėjai labiau supranta ryšių poveikį. Todėl reikėtų įsiklausyti į jautrių globėjų požiūrį.
- Ilgalaikėje globoje reikalinga, kad susitikimai būtų stebimi ir kartkartėmis peržvelgiami. Nepanašu, kad susitikimai, vykę globos pradžioje, išliktų tokie pat tinkami, kai vaikas paauga, daugiau ar mažiau įsikuria globos vietoje ar pasikeičia biologinės šeimos aplinkybės.
- Sprendžiant apie kontaktus ilgalaikėje globoje, svarbu matyti teigiamą naudą vaiko raidai. Turi būti išsikeltas pagrindinis klausimas: kokia galima šio ryšio nauda ir kaip jis siejasi su įvykusiais susitikimais?

Atvirumo formavimas nuolatinėje vaiko apgyvendinimo vietoje

Atvirumą galima pasiekti per:

- Biologinės šeimos įtraukimą į pasirinkimus ar diskusijas apie apgyvendinimą alternatyvioje šeimoje.
- Apsikeitimą informacija tarp biologinės šeimos narių ir būsimų įtėvių/nuolatinių globėjų dėl apgyvendinimo.
- Įtėvių ir biologinių tėvų susitikimą „dėl įvairių dalykų aptarimo“, nepaisant to, ar yra kontaktų palaikymo planas po apgyvendinimo.
- Tiesioginį ar netiesioginį kontaktą tarp vaiko ir/ar jo įtėvių/nuolatinių globėjų ir biologinės šeimos narių.
- Vaikų ir jaunuolių norų bei jausmų dėl susitikimų aptarimą jiems augant ir atsižvelgimą į jų pageidavimus, sudarant naujus susitikimų planus.
- Įtėvių/globėjų atvirumą ir bendravimą su savo vaikais aptariant susitikimų, ryšių ir biologinės šeimos klausimus.

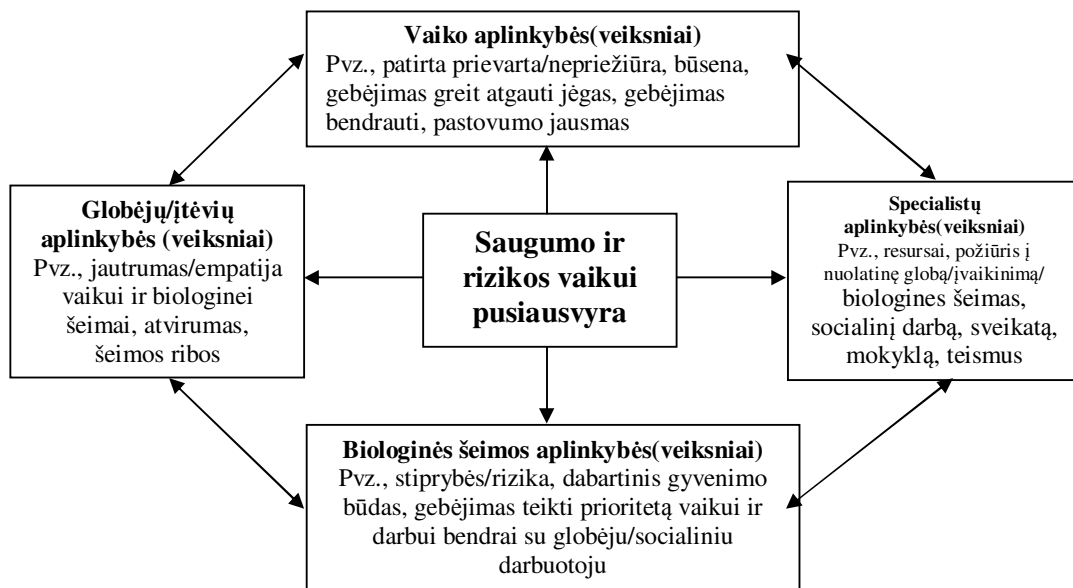
Vaikų poreikis turėti ryšį

Dabar mums reikia pajudėti nuo apibendrinimų apie susitikimų žalą ir naudą, taip pat apsvarstyti, kokiam vaikui, kokiomis aplinkybėmis ir kokiomis priemonėmis šis ryšys gali būti skatinamas ar nutraukiamas.

Selwyn, 2004, p. 144

Savo šaknų, istorijos ir ankstyvųjų ryšių žinojimas kaip raktas į praeitį ir kaip ateities ištekliai yra gyvybiškai svarbus kiekvieno vaiko tapatumui. Šio atvirumo galima pasiekti per informacijos surinkimą ir apsisveitimą arba per tiesioginį ar netiesioginį bendravimą tarp vaiko ir šeimos narių ar kitų svarbių asmenų praeityje.

Sąveikaujantis, dinamiškas kontaktų modelis

Perdaryta iš Beek ir Schofield, 2004, p. 128

Nepaprastai svarbu, kad kiekvienas susitikimų planas būtų atidžiai apgalvotas koncentruojantis į vaiko ilgalaikius interesus. Susitikimų planas turėtų būti paremtas ne šablonišku požiūriu, bet jis turi atspindėti individualaus vaiko poreikius ir aplinkynes. Planuojant susitikimus būtina atkreipti dėmesį į įvairius veiksnius, susijusius su vaiku: biologine šeima, įtėviais/nuolatiniais globėjais, taip pat specialistų ratą (Schofield ir Beek, 2004).

Patiems vaikams gali būti nelengva išreikšti savo jausmus ir norus dėl susitikimų, bet to visada reikia prašyti. Jei vaiko norai yra nerealiūs arba nenaudingi jo interesams, tada į tokią situaciją reikia atsižvelgti itin jautriai.

Įtėviams ir nuolatiniais globėjais galbūt padėtų supratimas apie tai, kad visa, kas susiję su susitikimais, gali būti gera proga užmegzti artimą ryšį su vaiku. Vaikas visuomet nešiojasi psichologinį biologinės šeimos atvaizdą, net jei jis jos neprisimena. Jausmų ir prisiminimų pripažinimas rodo empatišką supratimą.

Ryšų pavyzdžiai nuolatinėje apgyvendinimo vietoje

Terminas „ryšys“ dažnai vartojamas kaip trumpinys, norint nusakyti susitikimus akis į akį, tačiau esti daugybė ryšio tipų, tiek tiesioginių, tiek netiesioginių. Ryšys gali būti su daugybe žmonių:

- Biologiniais tėvais
- Broliais/seserimis
- Išplėstinės šeimos nariais
- Ankstesniais globėjais ir jų vaikais
- Vaiko draugais
- Kitais svarbiais asmenimis

Tiesioginis ryšys gali apimti:

- Apsikeitimą laiškais, atvirukais, dovanomis, garso ir vaizdo įrašais, nuotraukomis
- Elektroniniais laiškais, tekstais, socialiniu tinklu
- Susitikimais akis į akį (namuose ar neutralioje vietoje)

Netiesioginis ryšys gali apimti:

- Bendravimą per trečią asmenį (pvz., įstaigos laiškų dėžutė)
- Suaugusiųjų susitikimą be vaiko

Kai yra diskutuojama apie ryšius, reikia iš pat pradžių išsiaiškinti, kas turima omenyje. Reikia aptarti, ko tikimasi, kas ir kodėl dalyvaus, kada ir kur vyks susitikimas. Kai kuriems vaikams, dažniausiai dėl praeityje patirtos prievartos, susitikimai netinka. Susitikimų nebuvimas nebūtinai reiškia ryšių nutraukimą su biologine šeima. Šis ryšys gali būti išlaikomas pokalbiais apie biologinę šeimą ir vaiko prisiminimus, taip pat vaikas gali turėti įvairių klausimų, todėl reikia būti pasirengusiems atsakyti į juos sąžiningai, jautriai ir tinkamai pagal vaiko amžių. Šiame procese gali padėti gera vaiko gyvenimo knyga.

Tais atvejais, kai yra įvertinta, jog vaikui reikalingi kontaktai, reikia padėti šeimoms pasitikėti priimtais sprendimais. Vis dėlto darbuotojams reikėtų prisiminti, kad šeimoms gali prireikti pakankamo laiko suprasti šį vaiko konkretų poreikį bei situaciją ir tik tuomet jos galės pilnai įsipareigoti pasiūlytam planui.

Kiekvienas vaikas yra unikalus, dar ir kiekvienas susitikimų planas yra unikalus vaiko istorijai/patirčiai/raidos etapui. Jei susitikimai trunka ilgą laikotarpį, tuomet šiuos planus reikia pritaikyti prie besikeičiančių vaiko raidos etapų ir poreikių – ypač paauglystės laikotarpiu.

Kuriant ryšių planus reikia atsižvelgti į specialias aplinkybes. Darbuotojai ir globėjai turi būti kūrybingi, užtikrindami svarbius kontaktus negalia turinčiam vaikui, kuris, pavyzdžiui, turi sensorinių sutrikimų. Atvirukas ar laiškas tikriausiai bus ne tokie svarbūs kaip iškvepinta nosinaitė, parašyta žinutė ar vaizdo įrašas. Kai kuriems mažiems ar mokymosi sutrikimų turintiems vaikams vienas ar du susitikimai per metus yra bereikšmiai, nebent jie gali tą asmenį laikyti mintyse, jį prisiminti laikotarpiuose tarp susitikimų.

Ryšių vaidmuo nuolatinėje apgyvendinimo vietoje

- Suteikia vaikui galimybę susidaryti realų supratimą apie išsiskyrimo aplinkybes.
- Suteikia vaikui galimybę gedėti dėl savo netekties.
- Suteikia vaikui galimybę eiti pirmyn ir formuoti naujus prieraišumus su savo tėvų palaiminimu.
- Ryšio išlaikymas gali palengvinti bendravimą ateityje.
- Tiesioginės informacijos poreikis (apie save/šeimą/istoriją).
- Užtikrinimas, kad šeimos nariams ir draugams viskas gerai.
- Pilno tapatumo jausmo suformavimas, apimant etniškumą, kultūrą, religiją, kalbą.
- Tinkamo biologinės šeimos vaidmens (dabartyje ir ateityje) nustatymas.
- Realybės jausmo sužadinimas, pakeičiantis fantazijas.
- Vertingų ryšių išlaikymas.
- Vaiko „ne ryšio“ poreikio patenkinimas jo perkėlimo metu arba vėliau.

Ryšiai įvaikinime: esminiai dalykai

- Vadovavimas dviem šeimoms, praktiškai ir psichologiškai, yra didžiulis uždavinys vaikui ir tiems, kurie nori skatinti vaiko gerovę. Susitikimai turi būti suplanuoti.
- Globojami ir įvaikinti vaikai turi apmąstyti, suprasti ir priimti dviejų šeimų narystę, taip pat susidoroti su savo asmeninėmis istorijomis tokiu būdu, kad jos nekeltų pernelyg didelio nerimo ar kaltės jausmo.

Pagrindiniai veiksniai, į kuriuos reikia atkreipti dėmesį, sprendžiant apie ryšius nuolatinėje gyvenamojoje vietoje

Perdaryta iš „Ryšiai nuolatinėje gyvenamojoje vietoje“ (Contact in Permanent Placement, 1999, BAAF)

Vaiko norai ir jausmai, susiję su ryšiais; ryšys su biologinės šeimos nariais, įskaitant brolius/seseris; emocinės ir vystymosi funkcijos; psichologinis gebėjimas greitai atgauti jėgas ir gebėjimas formuoti ar išplėsti prieraišumo ryšius

Turi būti išsiaiškinti vaiko norai ir į juos atsižvelgta, turint omeny jo amžių bei supratimo lygį. Tai reikia atlikti jautriai, ypač kai tai susiję su vaiko etnine, kultūrine kilme ir bet kokiais specialiaisiais poreikiais. Ryšių įvertinimas turi apimti išplėstinės šeimos narius ir potencialų neatsakingų biologinių tėvų vaidmenį. Taip pat gali būti svarbus ryšys su ankstesniais globėjais, todėl reikia, kad globėjai duotų leidimą su jais susitikinėti.

Svarbu suprasti vaiko prieraišumo istoriją. Turi būti išsiaiškinti vaiko emociniai ir vystymosi poreikiai bei kaip juos patenkinti. Vaiko prieraišumas prie svarbių jam suaugusių žmonių geriausiai mus informuos, ar prieraišumas yra saugus, ambivalentinis ar dezorganizuotas. Ar yra tinkama vaikams, kurių prieraišumas pažeistas, tęsti ryšius su biologiniais tėvais arba globėju ir ar šis ryšys paskatins naujo prieraišumo naujam globėjui formavimąsi. Kartais ryšys gali sukliudyti sveikimą ir sveikesnių bendravimo būdų plėtojimą.

Be to, reikia įvertinti ne tik pirminį prieraišumą, bet ir antrinį, pvz., su broliais/seserimis, išplėstine šeima, draugais.

Vaiko ryšys su biologiniais giminaičiais, jo požiūris dėl nuolatinio apgyvendinimo ir ryšių; jų ankstesnė susitikimų patirtis; jų sveikata ir emocinė savijauta bei dabartinės funkcijos

Nors tėvai negali vaiku rūpintis visą laiką, pvz., dėl vaiko negalios, jie gali pageidauti likti įsitraukę į vaiko gyvenimą kaip besirūpinantys suinteresuoti suaugusieji. Kartais iš tokios situacijos galima dviguba nauda.

Turime žinoti apie tokias situacijas, kai nuolatinis ryšys potencialiai gali būti žalingas vaikui. Reikia imtis atsargumo priemonių vertint ryšį su tuo žmogumi, iš kurio vaikas yra patyręs stiprią seksualinę prievartą. Auklėjimas, kuris yra apibūdinamas maža šiluma/dideliu kritikavimo laipsniu, yra žalingas vaiko savivertei.

Gali kilti įtampa išlaikant ryšius su biologine ir naująja šeimomis, kilusiomis iš skirtingų etninių, kultūrinių ar socioekonominių grupių ir klasių. Yra svarbu, kad abi jos suprastų ir prisitaikytų viena prie kitos. Svarbu, kad biologinė giminė nebūtų įsižeidusi, pasipiktinusi naujuoju globėju ar bent jau turėtų galimybę peržvelgti savo jausmus. Taip pat svarbu žinoti apie bet kokias galimas ryšių kliūtis, tiek praktines, tiek emocines.

Dabartinių globėjų požiūris ir patirtis, susijusi su ryšiais

Galbūt laikinieji globėjai yra stebėję vaiko ir biologinių tėvų susitikimus ir galbūt gali pasidalyti naudingomis įžvalgomis. Tačiau taip pat svarbu atsižvelgti į jų šeimos sistemą, ankstesnę susitikimų patirtį, jausmus vaikui ar tėvams ir t. t.

Aiškus bet kokių siūlomų susitikimų vaikui tikslas – kieno poreikiai bus tenkinami

Sprendimai dėl susitikimų turi būti priimami, atsižvelgiant į tai, kas geriausia vaiko interesams. Turi būti aiškiai nustatyta tiesioginių ar netiesioginių ryšių nauda visoms šalims. Galbūt vaikas gaus naudos netiesiogiai, jei tėvių ir biologinių tėvų ryšys pasitarnaus naudingiems tikslams, pvz., aptariant ir paremiant apgyvendinimo vietą.

Potencialaus globėjo požiūris ir supratimas apie tiesioginius ir netiesioginius ryšius ir kaip jie gali patenkinti vaiko poreikius

Nuolatiniai globėjai turi būti įpareigojami įgyvendinti vaiko tiesioginį ar netiesioginį bendravimo poreikį. Metams bėgant globėjai turi būti atviri bendravimo pokyčiams. Nepriklausomai nuo to, ar susitikimai yra numatyti, ar ne, vaikas visuomet gaus naudos iš atviro požiūrio į juos. Kartais būna sunku įvertinti globėjų pasiryžimą vykdyti susitikimų įgyvendinimą, kai vaikas jau apgyvendintas. Todėl gali būti pravartu įtraukti nuolatinis globėjus į pradinius sprendimus dėl susitikimų poreikio. Paprastai žmonėms lengviau įgyvendinti planus, kai jie buvo įtraukti į jų kūrimą.

Bet koks konfliktas yra būdingas pasiūlytiems planams – kaip tai vertinti/kaip į tai reaguoti

Turi būti atpažinti ir sprendžiami bet kokie galimi konfliktai tarp nuolatinių globėjų ir biologinių tėvų. Tai gali būti susiję su etniškumu, kultūra, klase, lytimi. Turi būti nustatytos ir minimizuotos bet kokios kliūtys.

Kokia administracinė, praktinė, finansinė, emocinė ar kitokia parama (įskaitant tarpininkavimą ir superviziją) gali būti reikalinga, siekiant palengvinti bet kokį planuotą ryšį

Visais atvejais gali pagelbėti rašytinis sutikimas dėl ryšių palaikymo ir susitikimų. Taip pat reikia atkreipti dėmesį į finansinę paramą įgyvendinant šiuos susitikimus, pavyzdžiui, jei tėvams ar globėjams reikia važiuoti didelį atstumą. Paslaugos po apgyvendinimo turi būti prieinamos visoms šalims, įskaitant ir tarpininkavimo paslaugą, jei susitarimai vyksta netinkamai ar į juos kreivai žiūrima, arba tais atvejais, kai šalims reikia palaikymo.

Ko reikia, kad laikui bėgant būtų atliekamos tinkamos susitarimo peržiūros, siūlant naujus pokyčius, paremtus besikeičiančiais vaiko poreikiais, norais ir abiejų šeimų aplinkybėmis

Įsigaliojus įvaikinimo faktui, įstatymiškai vaiko apgyvendinimo vietos nereikia peržvelgti. Tačiau laikui bėgant susitikimų tikslas ir poreikis keisis, todėl poįvaikinimo paslaugas teikiančios įstaigos turėtų atlikti susitikimų peržvalgas. Susitikimų trūkumas vaikui gali lemti sunkumus, nuolatinių globėjų ar biologinių tėvų nenoras gali sukelti izoliacijos ar nepriėmimo jausmą, persikraustymas į naują gyvenamąją vietą – komplikuoti susitikimus. Šiuos veiksnius reikia aptarti peržvelgiant susitikimus.

Susitikimų/nesusitikimų planavimas

Klausimai aptarimui šeimoje ar grupėje

- Susitarimai dėl dabartinio susitikimų/nesusitikimų plano: žodžiu? Raštu? Su kuo jis buvo suderintas, su kuo susitarta?
- Visos būtinos informacijos užtikrinimas: kas užtikrina? Ar jis naujusias? Kas jį turi turėti?
- Poreikis kalbėtis apie ryšio jausmus ir susitikimų įvykius: kieno? Su kuo? Kada?
- Visų dalyvių vaidmenų ir išpareigojimų pripažinimas: ką reikia aptarti, apsvarstyti? Ką reikia įtraukti?
- Veiklos suplanavimas: kas? kur? kada?
- Kas jeigu?.. Galimi klausimai ir pasirinkimai.
- Darbas su visų dalyvavusių žmonių (įskaitant ir vaikus) jausmais ir reakcijomis.
- Darbas su vaiku dėl ryšio palaikymo/nepalaikymo
 - prieš: fantazijos, pasiruošimas;
 - po: atgalinis ryšys, pakartotinis įvertinimas, ateities planavimas;
 - nepalaikant ryšių: fantazijos, pakartotinis įvertinimas.
- Poveikis šeimoje esantiems vaikams – biologiniams, posūniams/podukroms, globojamiems, įvaikintiems.
- Parama/pagalba: ar reikalinga? Kam reikalinga?
- Partnerystė ryšiuose:
 - biologinės šeimos;
 - ankstesni globėjai;
 - socialiniai darbuotojai.
- Pakartotinis susitarimas: su kuo? Kaip? Kaip tai užfiksuojama?

Tiesioginis ryšys: sėkmės veiksniai

Klausimai aptarti šeimoje ar grupėje

Privalumai/trūkumai

- Kokie jie?
- Nustatykite paeilui tėviams/globėjams, vaikui ir biologinei šeimai

Planavimas

- Kas turi būti įtraukta/kas turi dalyvauti?
- Kaip, kur ir kiek tai turi užtrukti?
- Kas jeigu...? galimybės ir pasirinkimai
- Parama/pagalba

Pasiruošimas – kaip?

- Vaiko paruošimas
- Savęs paruošimas
- Savo šeimos paruošimas

Grįžtamasis ryšys

- Sąžiningumas, padaršinimas, atvirumas, savo poreikių/jausmų pripažinimas
- Bendravimas su vaiku: kada? Kur?
- Kitų dalyvių reakcijų įvertinimas

Įvertinimas ir ateities planavimas

- Pakartotinis tiesioginio bendravimo įvertinimas – požymiai?
- Koks yra poveikis vaikui/visiems dalyviams?
- Ką reikia pakeisti?
- Kaip tai galima aptarti/pakartotinai susitarti?

Bendravimo palaikymas ir sunkumai nuolatinėje apgyvendinimo vietoje

Perdaryta iš Neil ir Howe, 2004, p. 230–234

Mūsų pasiūlymai dėl susitikimų planavimo nuolatinėje vietoje apgyvendintiems vaikams yra tokie, kad specialistai turi aptarti kiekvienos triados šalies – vaiko, tėvių ar globėjų ir biologinių giminaičių, psichologinius poreikius bei padėti. Kaip jie gali būti pažeidžiami? Kaip gali atsistatyti jų jėgos? Kokią naudą ir kokius pavojus vaikui gali sukelti kiekvienas susitikimų dalyvis? Kaip kiekvieno dalyvio psichologinė būseną gali sąveikauti ir paveikti vaiko vystymosi poreikius? Svarstant ryšio užmezgimo arba neužmezgimo galimybes, reikia apsvarstyti:

vaiko būdą ir savybes;
tėvių ar globėjų būdą ir savybes;
biologinio giminaičio būdą ir savybes.

Vaiko būdas ir savybės

Veiksniai, siejami su palankiu ryšiu:

- kūdikio apgyvendinimas;
- vaikas iki apgyvendinimo neturi sukūręs pastovių ryšių su biologiniais giminaičiais.
- saugus prierašumas/saugus apgyvendinimas (vaikas jaučia, kad nuolatiniai globėjai gali suteikti saugumą ir apsaugą nerimo, sumaišties laikotarpiu);
- sveikas psichosocialinis vystymasis;
- geras socialinis pažinimas/emocinis intelektas;
- didelių elgesio ir psichinės sveikatos sutrikimų nebuvimas;
- suformuoti teigiami ar bent jau neutralūs ryšiai su biologiniais giminaičiais (pvz., seneliais, broliais/seserimis, biologiniais tėvais).

Veiksniai, siejami su sunkiais ar žalingais ryšiais:

- nesaugus prierašumas/nesaugus apgyvendinimas;
- didelės elgesio ir psichinės sveikatos bėdos;
- vyresnis iki apgyvendinimo vaikas yra turėjęs traumuojančių/sudėtingų ryšių su biologiniais giminaičiais; apleistas vaikas yra gyvenęs pas keletą biologinių giminaičių (rizika: vyresniam vaikui sunkiau užmegzti ryšius su biologiniais giminaičiais, susitikimų metu vaikas patiria emocinį išsiderinimą);

- susitikimų su biologiniu giminaičiu metu vaikas iš naujo traumuojamas (rizika: vaikas nejaučia, kad pas naujus globėjus jam yra saugu);
- vaikas nenori palaikyti ryšio/susitikimų.

Įtėvių ir globėjų būdas ir savybės

Veiksniai, siejami su palankiu ryšiu:

- ganėtinai jautrūs, empatiški, gebantys reflektuoti, turi socialinį pažinimą, yra atviri bendravimui (neturi psichologinės gynybos), yra saugūs/autonomiški, bet paiso, atsižvelgia į prierašumo ryšius;
- nuolatiniai globėjai pripažįsta atvirumo ir bendravimo naudą vaikams, net jei dėl jų nerimauja;
- pripažįsta ir supranta, kad vaikui bus smalsu sužinoti savo istoriją ir apie biologinius tėvus;
- pripažįsta biologinius giminaičius; geba pristatyti ir papasakoti vaikui jų padėtį;
- pozityviai reaguoja į biologinę šeimą, pripažįsta jų priežastis ir aplinkybes, dėl ko vaiką reikia apgyvendinti kitoje šeimoje;
- yra tvirti, ryžtingi, bet taip pat atsižvelgia į netektis ir/ar prievartą;
- konstruktyvus ir bendradarbiaujantis požiūris į problemas;
- konstruktyvus ir bendradarbiaujantis požiūris į darbą su giminaičiais;
- anksti pradeda galvoti apie biologinės šeimos vaidmenį ir galimą bendravimą su jais;
- pilnai įsitraukia į esamus ryšius su jais;
- turima bendravimo su biologiniais tėvais patirtis bei jų pripažinimas padidina empatiją, supratimą, pasitikėjimą. Realybė išsklaido baimes ir fantazijas.

Veiksniai, susiję su sudėtingais ar žalingais ryšiais:

- naujieji globėjai/tėvai yra sunerimę dėl bendravimo (iš pradžių šis nerimas gali būti didesnis, kol nėra nusistovėjęs jų tėvystės vaidmuo ir ryšių saugumas su vaiku);
- nėra pakankamai jautrūs, empatiški, gebantys reflektuoti, neturi socialinio pažinimo, nėra atviri bendravimui, yra psichologiškai gynybiški (rizika: nesaugus apgyvendinimas/nesaugus vaikas);
- neišspręsta situacija dėl prierašumo, netekčių ir/ar prievartos (pavojus, rizika: būsimas bendravimas globėjams kelia nerimą, vaikui jie tampa mažiau emociškai pasiekiami, o tai savo ruožtu padidina nesaugią aplinką);
- nuolatiniai globėjai negeba užmegzti atviro ryšio ir jiems trūksta bendradarbiavimo įgūdžių;
- nuolatiniai globėjai nedalyvauja organizuojant susitikimus (rizika: vaikui paliekama pačiam susidoroti su įtampa, vaikas neturi sąsajos tarp dviejų šeimų);
- nuolatiniai globėjai kritikuoja/nesupranta biologinių tėvų (rizika: vaikas negali kalbėti apie savo biologinę šeimą ir psichologiškai negali sujungti dviejų savo šeimų; globėjams bendraujant trūksta atvirumo; vaikas negali įvykdyti netekties ir tapatumo užduočių).

Biologinių giminaičių būdas ir savybės

Veiksniai, susiję su naudingais ryšiais

- Biologiniai giminaičiai niekada nebuvo pirminiai vaiku besirūpinantys žmonės.
- Biologiniai giminaičiai priima ir palaiko vaiko apgyvendinimą (jie suvokia, kad naujieji vaiko globėjai yra vaiko *psichologiniai* tėvai).
- Biologiniai giminaičiai patvirtina naujuosius globėjus jų vaidmenims.
- Konstruktyvus ir bendradarbiaujantis požiūris į bendravimą su naujaisiais globėjais.
- Priešingai nei biologiniai tėvai (ir kai kuriais atvejais seneliai, broliai/seserys ar kiti žmonės, turėję svarbų auklėjamąjį vaidmenį), biologiniai giminaičiai užleidžia savo auklėjamąjį vaidmenį naujesiems globėjams.
- Biologiniai giminaičiai bendrauja su vaiku nepriekabiaudami, neužgauliodami, pozityviu būdu.
- Bendravimas biologiniams giminaičiams padeda pamatyti vaiko pažangą, suteikia jiems galimybę pamatyti šiandieninį vaiko paveikslą, žinojimas, kad vis dar yra vaiko gyvenime, sumažina jų nerimą, pyktį ir kaltę.
- Biologiniai giminaičiai sąlyginai neturi (arba gauna paramą) didelių asmeninių sunkumų (pvz., psichinės sveikatos problemų, svarbių prievartos, smurto problemų ir t. t.), kurie galėtų paveikti jų gebėjimą išlaikyti palaikančius ryšius.

Veiksniai, susiję su sudėtingais ar žalingais ryšiais

- Biologiniai giminaičiai nepriima ar neparemia naujo vaiko apgyvendinimo ir veikia taip, kad jam pakenktų.
- Biologiniai giminaičiai nepaliauja reikalauti, kad galėtų užimti pirminio ir teisiausio globėjo vaidmenį; vaikas atkalbinėjamas, jam trukdoma pamilti savo naujuosius globėjus (rizika: vaikas išgyvena lojalumo konfliktą, didėja nesaugumo jausmas ir pavojus nesuformuoti ryšio su savo naujaisiais globėjais).
- Biologiniai giminaičiai ypač blogai elgėsi/traumavo vaiką (rizika: vaikas iš naujo patiria prievartą/traumą susitikimo/bendravimo metu).
- Biologiniai tėvai atstumia/atsisako vaiko.
- Biologiniai tėvai turi asmeninių/gyvenimo būdo sunkumų (pvz., psichinės sveikatos problemos, piktnaudžiavimas alkoholiu/narkotikais, ir t. t.), kurie apsunkina ir kliudo jų gebėjimui išlaikyti palaikančius ryšius.

Geriau jau žinoti savo kilmę

Perdaryta iš „Būkite mano tėvais“ (*Be My Parent*), kovo mėn., 2009

Kartais biologiniai giminaičiai gali veikti išvien su vaiko tėvais ar globėjais, padėdami atsakyti į kai kuriuos su jo tapatumu susijusius klausimus: iš kur yra kilęs ir kodėl vaikui reikėjo naujos šeimos. Vienas geriausių būdų tai padaryti yra užmegzti kontaktą. Ne visų vaikų geriausias interesas yra užmegzti kontaktą su savo biologine šeima, tačiau daugeliui jų šių ryšių išlaikymas be galo svarbus. Dvylikametė Sofija teigia, kad tai buvo sudėtingas, bet galiausiai labai naudingas dalykas. „Geriau jau žinoti savo tėvus ir iš kur esi kilęs... Aš norėčiau žinoti [savo biologinę motiną] ir, ką ji daro, nes visi vaikai turi žinoti, kokie yra jų tėvai... Užuoat jaustis sutrikusiai ir nežinoti, dėl ko ji tave atidavė įvaikinti, ir jaustis kaip ateiviui, kaip iškritusiam iš Mėnulio, kaip niekam nepriklausančiam. Jei aš nebūčiau jos pažinojusi, tikrai jausčiausi sutrikusi...“

Tiesą sakant, ryšys gali padėti vaikui įsikurti naujoje šeimoje ir jaustis, kad jie „priklauso“, užtikrinant, kad jų biologinė šeima, tikėtina, yra saugi ir jai viskas gerai. Ypač tai svarbu vyresniems vaikams, kurie anksčiau buvo suformavę stiprų prierašumą ir galbūt kaltina save dėl šeimos iširimo.

Vienuolikmečiui Jurgiui patinka rašyti kasmetį laišką savo biologinei mamai. Jis rašo: „Aš labai susijaudinu, kai ateina laikas rašyti. Mes rašome visas mūsų naujienas. Man patinka ta diena, kai gauname laišką...“ Jurgis taip pat pastebi, kad tas ryšys jį nuramina: „Svarbu žinoti apie ją ir ką ji veikia. Svarbu neslėpti savo emocijų, nes vieną dieną jos visos išlįs ir gali apimti depresija.“ Jurgis nežino savo biologinio tėvo ir dėl šios spragos jis nežino tos tapatumo dalies. Jis sako galvojantis, ar jo tėvas yra „nors kiek panašus į jį kaip asmenybė“.

Ivona teigia, esą jos dukra Ketrina labai nerimavo, kad jos biologinė mama pamirš, kaip ji atrodo. Įstaigai pagelbėjus, Ivona nusiuntė jai nuotrauką. Matydama, kaip tai nuramino ją, Ivona bandė suorganizuoti netiesioginį kontaktą. Ji jaučia, kad Ketrinos minčių išklausymas padeda jai nusiraminti ir ji pastebimai jaučiasi mažiau atstumta.

Jonė, įmotė, pripažįsta, kad „ryšys/susitikimai yra emocinis minų laukas“ visiems jame dalyvaujantiems žmonėms. Bet ji taip pat primena globėjams apie šio ryšio svarbą konkrečioms vaikams. „Jums reikia prisiminti, kad tai darote ne sau ir ne biologinei šeimai, bet vaikams – dėl jų ateities, dėl jų poreikių ir dėl to, kad jų kelionė į suaugusiųjų gyvenimą būtų lengvesnė.“

Susitikimų klausimai ir jų organizavimas

Perdaryta su Foxon leidimu, 2003

Vis didesnis įvaikintų vaikų skaičius per pastarąjį dešimtmetį išlaiko ryšį (vienokia ar kitokia forma) su savo biologine šeima.

Ilgus metus buvo jaučiama, jog įvaikintiems žmonėms pakankama žinoti, kad jie yra įvaikinti, kad šį tą žino apie savo biologinius tėvus ir įvaikinimo priežastis.

Tačiau daug žmonių, net ir tie, kurie buvo įvaikinti kūdikystėje, kalbėjo apie žiojinčią „skylę“ jų tapatybėje, panašią į tą, apie kurią kalba sielvartaujantys žmonės. Jie dažnai kalbėjo apie gilų savo biologinės motinos ilgesį. Tik ji galėjo atsakyti į esminį klausimą: „Tu mane pagimdei, kodėl mane

atidavei?“ Dažnai įvaikinti žmonės nori informacijos apie savo biologinį tėvą, sveikatą, fizinį panašumą ar esamus brolius/seseris. Įvaikinti žmonės mus moko, kad įvaikinimas yra būties būseną, o ne įvykis. Įvaikinti vaikai išlieka įvaikinti ir suaugę, jie nuolat balansuoja tarp savo genų įtakos ir šeimos auklėjimo – tai viso gyvenimo uždavinys.

Jei tai tiesa apie įvaikintus kūdikius, tuomet tai dar didesnė tiesa apie tuos, kurie buvo įvaikinti ne kūdikystėje ir buvo užmezgę ryšius su savo biologiniais tėvais bei kitais biologinės šeimos nariais. Dažnai šių jaunuolių klausimai yra sudėtingi, jie gali skambėti: „Tu mane pagimdei, tu mane pažinojai, aš esu tavo vaikas. Kodėl tu manęs nemylėjai taip, kad būtum galėjusi manimi pasirūpinti?“ „Kodėl neapsaugojai manęs nuo skriaudos?“

Ryšys padeda vaikui susieti praeitį su dabartimi – tai padaryti sudėtinga, jei praeitis išlieka „užtrenkta“. Todėl šiandien itin skatinami tenkinti vaiko tęstinumo, nuoseklumo ir susietumo poreikius. Daugelis tėvų šiandien vieną kartą susitinka su vaiko biologiniais tėvais prieš įvaikinimą ir išlaiko bent jau kasmetinį ar abipusį „pašto dėžutės susitikimo“ ryšį. Kai kurie skatina ir tiesioginį ryšį su vaikui svarbiais biologinės šeimos nariais. Dažniausiai tai būna seneliai ir broliai/seserys, tačiau neseniai padaugėjo vaikų, kartkartėmis susitinkančių su savo biologiniais tėvais.

Įvaikintų žmonių susitikimai su biologine šeima tapo nustatyta įvaikinimo darbotvarkės dalimi, kai įvaikinti suaugusieji prakalbo apie spragą savo gyvenime, kurią paveikė informacijos apie jų kilmę stygius.

„Mano mama manęs nemylėjo, nes aš negalėjau priversti manęs mylėti. Aš nesu mylimas.“ Be ryšio palaikymo vienokiu ar kitokiu būdu, vaikas neturi galimybės tirti ir vertinti savo biologinių tėvų vėliau. Vaizduotė gali užpildyti šią spragą ir maitinti. Štai kodėl naudinga vienokia ar kitokia bendravimo forma tarp biologinės šeimos ir tėvų. Dukart per metus su savo biologine motina susitinkantis paauglys gali pasakyti: „Mano mama nėra motiniška. Norėčiau, kad ji būtų kitokia, tačiau ji nėra, bet man patinka ją pamatyti. Man patinka su ja kur nors išeiti.“

Dauguma atvejų laiškų apsikeitimas tarp tėvų ir biologinių tėvų gali būti labai naudingas, nes vaikas sužino, kas vyksta jo biologinėje šeimoje, ir tai padeda jam pamatyti, kad jo tėvai yra realūs žmonės – nei angelai, nei pabaisos. Tikimasi, kad bus bendraujama netiesiogiai, nebent yra pavojus vaikui ar jo gyvenamajai vietai. Bendravimas per „laiškų dėžutę“ dabar jau tapo priimtinas daugelyje vietų.

Kitiems vaikams gali būti reikalingas tiesioginis ryšys. Net ir tuomet, kai ryšys su biologiniais tėvais nėra naudingas vaiko interesams, galbūt yra kitų biologinės šeimos narių – senelių, tetų, dėdžių, per kuriuos gali būti išlaikomos vaiko šaknys.

Aš daug ko išmokau iš savo dukros, kurios biologinė mama yra mirusi, tačiau ji palaiko ryšius su savo vyresniais broliais/seserimis (gali pasikalbėti su jais apie mamą) ir jie suteikia jai svarbiausią žinojimo apie save jausmą. Ji yra pagrindinė mūsų šeimos dalis, tačiau šis papildomas aspektas itin svarbus jos gerovei.

Mes išmokome priimti jos brolius/seseris dėl to, ką jie suteikė mūsų dukrai – ryšį su savo šaknimis, daug anksčiau, kol mes pamėgome juos kaip žmones. Mūsų atveju, tai nebuvo sunku, nes jie yra geri, jos niekada nenuskriaudę žmonės. Yra daug sunkiau tėviams priimti savo vaikų meilę tėvams, kurie naudojo prieš juos prievartą, ar seneliams, kurie nesirūpino vaikaičiais. Tačiau mylėdami savo vaiką ir norėdami jam paties geriausio, daugelis tėvų priima šį ryšio palaikymo su biologinėmis šeimomis iššūkį – dažnai nenoriai, o kartais užmezgdami nuoširdų ryšį.

Ar visais atvejais reikalingas ryšys/bendravimas/susitikimai?

Kadangi padaugėjo vaikų, nukentėjusių nuo namų aplinkoje patiriamos prievartos, pasunkėjo ir vaikui naudingų bei saugių ryšių išlaikymo uždutis. Daugelis įvaikintų suaugusiųjų, jautusių, kad jiems galėjo duoti naudos tęstiniai ryšiai tarp dviejų šeimų, buvo nesantuokiniai visuomenės normas sulaužiusių moterų vaikai. Jie buvo atiduoti įvaikinti kūdikystėje. Dėl uždaro įvaikinimo bet kokios pastangos susisiekti su biologine šeima galėjo sukelti keblumą, gėdą ir emocinį stresą, tačiau nepanašu, kad galėjo sukelti fizinę žalą.

Visai kitokia yra įvaikinto vaiko, paimto iš prievartą ir smurtą naudojusios aplinkos, padėtis. Kai kuriais atvejais, jei ryšys išlaikomas, tam tikri tėvai gali kelti grėsmę vaikui ir tėvų šeimai. Kitais atvejais, kai tėvai išlaiko tą patį žiaurų gyvenimo būdą ir vartoja narkotikus, gali kilti pavojus pažeidžiamam paaugliui būti nutemptam į pavojingą gyvenimo būdą. Seksualinę prievartą naudojančios šeimos dažnai išlaiko tą patį gyvenimo būdą ir kai kuriems vaikystėje prievartą patyrusiems jaunuoliams gali kilti didelis pavojus būti įtrauktiems į prievartos kultūrą.

Mums reikia nuspręsti, ar besitęsiantis su biologine šeima ryšys yra geriausias vaiko interesams, ar ryšio išlaikymas gali padidinti žalingą pakartotinį per ankstyvo įvedimo į suaugusiųjų pasaulį pavojų. Ryšių palaikymas su prievartą naudojusia biologine šeima gali užkirsti kelią sveiko prieraišumo prie įtėvių šeimos formavimuisi. Tyrimai rodo: tik tada, kai jaučiasi saugus, vaikas atskleidžia, kad patyrė prievartą. Taigi iš prievartautojo gautas atvirukas ar laiškas gali užkirsti kelią prievartos atskleidimui, nes tai sustiprina prievartautojo galią vaikui. Potekstė gali būti tokia: „Tu esi įvaikintas, bet aš žinau, kur tu esi ir aš tave surasiu, pričiupsiu.“

Mūsų žinios apie tai, kas nutiko vaiko biologinėje šeimoje, nebūtinai yra ribotos, o gimtadienio atvirukas gali būti tarsi ženklas, kad prievartautojas yra šalia, ir kad jis yra pavojingas. Vieną jaunų brolių/seserų grupę tarsi išvedė iš proto gautas „nekaltas“ gimtadienio atvirukas su liūtuku nuo biologinio tėvo. Tuo metu mes dar nežinojome, kad tėvas šiuos vaikus seksualiai išnaudojo apsirengęs gyvūnų kostiumais, todėl jo atsiųstas atvirukas simbolizavo tėvo grėsmę susidoroti, jeigu jie kam nors apie tai prasitars.

Galiausiai dvimetis berniukas papasakojo globėjui apie prievartą, o keturmetė ir penkiametė sesutės patvirtino jo žodžius. Visi ryšiai buvo nutraukti.

Visuomet yra dalykų, kurių mes nežinome apie vaikus ir jų biologines šeimas. Buvo vienas atvejis, kai įtėviai sutiko tęsti tiesioginius susitikimus su jų šešiametės dukros biologiniu tėvu. Ji to nenorėjo, bet įtėviai buvo įtikinti susitikti, nes jis buvo pirmasis žmogus, kuris rūpinosi vaiku. Per pirmuosius gyvenimo įtėvių šeimoje mėnesius paaiškėjo, kad jis mergaitę seksualiai išnaudojo per įvairius žaidimus, ir susitikimai buvo nutraukti.

Seksualinę prievartą patyrusiems vaikams saugiau yra nepalaikyti jokio ryšio.

Ryšys, kai yra sudarytas ilgalaikis ir pastovus planas

Dažnai susitikimai su biologine šeima tęsiasi, kol vaikas pradeda gyventi savo naujoje šeimoje.

Jeigu yra nuspręsta vaiką įvaikinti, būtų labai sveika, jeigu tėvai kieno nors padedami vaiko aplankymo metu galėtų pasidalyti savo pozityviais prisiminimais apie vaiką, jo atsiprašyti už tai, kas buvo negerai, bei išreikšti viltį, kad vaikas sėkmingai įsikurs savo naujoje šeimoje. Norintiems tą atlikti biologinės šeimos nariams reikės pagalbos. Kai vienas kolega paskatino biologinę motiną kartu su vaiku kurti jo gyvenimo knygą – ši buvo daug vertingesnė už profesionalo sudarytą knygą.

Labai svarbu, kad tuomet, kai yra sudarytas ilgalaikis ir pastovus planas, vaikas žinotų, kodėl ir kokia forma susitikimai tęsis po įvaikinimo.

Ryšys po apgyvendinimo

Ryšių išlaikymas (arba neišlaikymas) su biologine šeima yra nepaprastai svarbus dalykas vaikui, persikeliančiam gyventi į nuolatinę šeimą. Šis sprendimas paprastai priimamas siekiant „geriausio vaiko interesams“, tačiau plano sudaryme nedalyvaujant vaikui. Dažniausiai tuo metu vyksta daugelis dalykų ir vaikas gali nesuprasti, kad yra priimami svarbūs sprendimai. Mes turime pasikalbėti su vaiku apie ryšį per specialų atskirą vizitą bei vartoti vaikui suprantamą kalbą ir kitus bendravimo būdus, atitinkančius vaiko amžių.

Vienas paauglys prasitarė: „Niekas manęs neklausė, su kuo ir kada aš noriu matytis, todėl pagalvojau, kad reikia nesakyti.“ Nors jo socialinis darbuotojas buvo patyręs, malonus ir užmezgęs gerus santykius su paaugliu. Kaip priešingybę papasakojo viena aštuonmetė mergaitė: „Mano socialinis darbuotojas nusivedė mane į „McDonald‘s“ ir paklausė, su kuo aš dar norėsiu matytis, kai būsiu įvaikinta. Mes apie tai pasikalbėjome.“ Vienas vaikas pasijautė įgalintas, kitas – ne.

Kadangi kiekvienas vaikas yra unikalus, gali būti, kad broliai ir seserys norės susitikinėti skirtingu dažnumu. Viena devynmetė mergaitė turėjo stiprų ryšį su savo mama, ko nepasakysi apie prie šeimos prisijungusį žiaurų patėvį. Ji buvo įvaikinta kartu su savo dviem jaunesniais netikrais broliais, kurių prisiminimai apie šeimą buvo susiję tik su žiaurumu ir baime. Mergaitė kartą per metus susitikdavo su savo mama, o jos netikri broliai pageidavo ryšį palaikyti tik per „laiškų dėžutę“. Galbūt paaugę jie norės pakeisti savo sprendimą.

Šiuo atveju labai svarbus sąžiningumas. Jei vaikas sužinos, kad įtėviai bendravo su jo biologiniais tėvais jam nežinant, tai sugriaus jo pasitikėjimą įtėviais. Viena įmotė kartą per metus apsisekdavo su biologine motina laiškais be vaiko žinios. Kai įvaikintas jaunuolis sulaukė pilnametystės, baisiai supyko ir nuliūdo, kad visa tai buvo daroma jam nežinant.

Susitarimai dėl bendravimo

Jeigu tėvių šeima ir biologiniai giminaičiai prieina bendrą sutarimą dėl bendravimo formos, tuomet abi šalys gali pasirašyti neformalų susitarimą, kad žinotų, kokiame etape jie dabar yra. Vis dėlto, nors įvaikinimo pradžioje ir būna susitarta dėl bendravimo formos, tuo metu vaiko pirminis prieraišumas būna savo biologinei šeimai. Todėl reikia pripažinti, kad laikui bėgant susiformavus naujam prieraišumui prie tėvių šeimos, vaiko ryšys gali keistis.

Galbūt paaugęs vaikas norės keisti bendravimo formą ar jo dažnumą. Jei tėviai išsiskiria, tuomet dėl didelio geografinio atstumo vienišiams tėvams gali būti sunku išlaikyti ryšį. Jei visos šalys gerai sutaria, tuomet gali būti, kad bendravimas kur kas viršija pirminį susitarimą. Bet kokiu atveju visoms šeimoms turi būti suteikta galimybė peržiūrėti savo bendravimo susitarimus.

Taip pat svarbu susitarti, kad visos šalys turi informuoti viena kitą dėl brolių/seserų gimimo, svarbaus žmogaus mirties, vestuvių, skyrybų, atrastų genetinių dalykų ir t. t.

Bendravimas per laiškų dėžutę

Netiesioginis/laiškų dėžutės bendravimas yra suprantamas kaip paprastas bendravimo būdas, kad vaikas žinotų, kas vyksta jo biologinėje šeimoje. Tačiau tai nėra labai paprasta, todėl abiem šeimoms reikia kruopščiai jį aptari.

Bendravimas per laiškų dėžutę bent jau pradžioje turi būti profesionaliai valdomas tam, kad būtų išlaikomas konfidencialumas, pasivejami vėluojantys susirašinėtojai ar išspręsti laiškų turinyje pasitaikantys sunkumai. Laiškai turi būti siunčiami tėviams, o ne tiesiogiai vaikams.

Kai kurios įstaigos neatplėšia vokų, bet paprasčiausiai persiunčia laiškus tėviams – taip jiems gali tekti spręsti sudėtingas situacijas. Viena biologinė mama nusiuntė savo paaugliui sūnui atviruką su užrašu „M... ir bum.“ Tai turėjo reikšti, kad ji tapo nėščia ir, jei atvirukas būtų patekęs į jo rankas, paauglys būtų labai susirūpinęs dėl naujojo kūdikio saugumo.

„Socialiniai darbuotojai sakė, kad mane paėmė iš mamos ir tėtės, nes jie negalėjo manęs prižiūrėti. Bet dabar jų namuose yra kitų vaikų ir niekas iš jų tų vaikų nepaima. Taip nesąžininga!“ – daugelį įvairaus amžiaus vaikų kamuoja panašūs jausmai.

Kitu atveju biologinė mama persikraustė, nuotraukos pasimetė. Laimė, atsakinga įstaiga buvo padariusi šio laiško ir nuotraukų kopijas, todėl buvo galima nusiųsti jų dublikatus.

Gimtadienio proga laiškų iš biologinės motinos gavimas gali vaikui pranešti, kad jis nėra užmirštas ir vis dar yra jai svarbus. Tačiau, jeigu atvirukas vėluoja dėl laiškų dėžutės sistemos kaltės, arba mama susirgo ar yra dezorganizuota, arba jeigu atviruką gavo vaiko sesuo, o jis ne, vaikas dėl tokio „įrodymo“, kad tėvai jo nemyli, gali jaustis labai įskaudintas ir supykęs išlieti savo jausmus tėvių šeimoje.

Ką gali bendravimas

Jis gali:

- sumažinti vaiko sutrikimo jausmą, padėti jam išlaikyti savo šaknis bei savyje sujungti dvi šeimas ir suformuoti stiprų tapatumo jausmą;
- palengvinti ryšį/bendravimą, kai vaikas sulauks pilnametystės, nes jis pats galės paklausti savo tėvų jį dominančių klausimų ir galbūt užmegzti ryšį su kitais šeimos nariais, taip dar labiau sustiprindamas savo tapatumo jausmą;
- padėti jaunam suaugusiajam susirasti savo brolius/seseris;
- išvengti/sumažinti fantazijų: „Mano mama yra tobula. Tai buvo socialinio darbuotojo kaltė“ į „Ji praeityje suklydo, bet dabar jai viskas gerai.“ „Ji buvo puiki, tai buvo mano kaltė“ į „Aš nebuvau vienintelis vaikas, kuriuo jie nesirūpino, taigi tai nėra mano kaltė“;
- suteikia vaikui galimybę rinktis, kam ir kur jis nori priklausyti;
- padeda vaikui susitvarkyti su galimai skausmingomis naujienomis, kol dar jis yra palaikančių tėvių šeimoje. Keletas jaunuolių, neturėjusių ryšio per laiškų dėžutes, sužinojo apie vieno iš savo biologinių tėvų mirtį. Jie tvirtino, kad jiems būtų buvę daug lengviau įveikti šią informaciją mažesniems, kai tėviai būtų galėję juos „pasisodinti ir stipriai apkabinti“;
- suteikti informaciją apie genetinį paveldėjimą.

Jis taip pat gali:

- sukelti nuolatinę įtampą tėvams;
- padidinti tikimybę prievartą naudojusiomis šeimoms surasti įvaikintą vaiką;
- paskatinti paauglių maištavimus prieš tėvius;
- padidinti pavojų, kad pažeidžiami paaugliai vėl bus įtraukti į prievartos situacijas;
- sukurti vaikams dilemų. Panašumas į biologinius tėvus yra galingas priminimas apie tai, kam tu priklausai, todėl gali kliudyti vaikui įsitvirtinti naujoje šeimoje. „Dabar aš jau suaugęs. Ar aš privalau grįžti ir pasirūpinti savo jaunesniais broliais/seserimis?“

Turint galvoje visus šiuos sudėtingumus, gerai apgalvotas ir organizuotas ryšys gali suteikti vaikui galimybę užaugti žinant, kas jis yra ir kam priklauso. Yra išlaikomos sąsajos su svarbiais vaiko gyvenime žmonėmis, taigi augdamas jis gali geriau suprasti savo kaip įvaikio statusą ir tokiu būdu tapti sveiku, tvirtą pagrindą po kojomis turinčiu žmogumi.

Pagrindiniai klausimai

- Nuolatinėje vietoje apgyvendintiems vaikams ryšys gali padėti formuoti savęs supratimą, tapti naujos šeimos nariu ir išlaikyti ryšius su savo biologine šeima bei kitais svarbiais žmonėmis.
- Bendravimas turi būti gerai suplanuotas, nukreiptas į vaiką ir paremtas jo poreikiais. Ryšys turi atitikti vaiko nuolatinio apgyvendinimo – globos ar įvaikinimo – tikslus.
- Su bendravimo planu turi sutikti visos šalys ir jis turi būti reguliariai peržiūrimas. Visos šalys turi gauti reikalingą paramą ir tarpininkavimą.
- Bendravimas vaikams ir jaunuoliams turi tam tikros rizikos. Pareiškėjams privalu suprasti ir įvertinti pavojus bei naudą ir paremti vaikus.
- Atviras bendravimas yra pagrindinis dalykas, užtikrinantis, kad tai duos vaikams ir jaunuoliams naudos dalijantis savo mintimis ir jausmais apie biologinę šeimą, kitus svarbius asmenis.
- Vertinant pareiškėjų gebėjimą formuoti bendravimo įgūdžius, reikia atkreipti dėmesį į:
 - jų suprantamą nerimą;
 - jų gebėjimą atvirai bendrauti;
 - jų empatiją biologinėms šeimoms;
 - jų lankstumą;
 - jų supratimą, kad kartkartėmis vaikams reikia pokyčių.

Pratimai: Ryšys

Ryšio testinumas

Paprašykite pareiškėjų pagalvoti apie savo jausmus, susijusius su ryšiu, ir tai, kurioje sekos vietoje jie būtų:

labai nelaimingi, ganėtinai nelaimingi, nežinantys, ganėtinai laimingi, labai laimingi

Aptarkite žemiau pateiktus punktus:

- Kodėl jie yra būtent toje sekos vietoje?
- Kokia asmeninė, šeimos, didesnės grupės ar bendruomenės patirtis suformavo tokius jų jausmus?
- Kas galėtų pakeisti šiuos jausmus?

Po diskusijos – aptarus ryšio tikslus (visų dalyvaujančių šalių), naudą ir riziką, kaip reikia valdyti ryšius ir t. t. – paprašykite pareiškėjų iš naujo save įsivertinti pritaikius tą pačią seką.

Ar priimant sprendimus yra labai svarbūs „čia ir dabar“ bei „ateitis“?

Žemiau pateikti klausimai padės pareiškėjams pagalvoti, kokias vertybes jie priskiria žinioms ir informacijai apie jų šeimą, ryšiams su šeimos nariais bei draugais ir kaip tai kinta laikui bėgant.

- Kaip jūsų požiūris į savo šeimą ir jos tinklą pasikeitė laikui bėgant?
- Kas jums buvo svarbūs tada? Ir dabar?

- Sukurkite savo ryšių ekožemėlapi, kuriame būtų pavaizduoti ryšiai su jūsų šeima ir draugais.

Bendravimas ar nebendravimas

Diskusijoms šeimoje ar grupėje

Pranašumai tėvų/globėjų:

- paremti realybe, o ne fantazija;
- nėra šeimoje paslapčių;
- naujausios žinios apie biologinę šeimą.

Ar galite dar ką nors pridėti?

Trūkumai globėjams:

- priminimas apie biologinių tėvų skausmą;
- kaltės jausmas dėl vaiko;
- gali būti sunku „apsaugoti“ vaiką nuo emocinio ar seksualinio spaudimo.

Ar galite dar ką nors pridėti?

Klausimai pamąstymui:

- Ar visiems nuolatinės šeimos nariams yra tie patys/skirtingi privalumai/trūkumai: tėviams/globėjams, esantiems vaikams (biologiniams, posūniams/podukroms, globotiniams, įvaikiams)?
- Su kokiais klausimais susiduria apgyvendintas vaikas?
- Kaip galima pranašumus padidinti /trūkumus sumažinti?
- Kas, jeigu nėra ryšio (nei tiesioginio, nei netiesioginio)? Kokia to reikšmė dabar ir ateityje?

Vaikų jausmai ir norai

Kas gali trukdyti vaikams būti atviriems dėl savo jausmų, susijusių su ryšiu:

1. Kai jie ką tik buvo apgyvendinti alternatyvioje šeimoje?
2. Kai jie 5–6 metus gyveno naujoje šeimoje?
3. Kai jie yra jauni suaugę, pvz., 18 metų?

Ryšio pranašumai/trūkumai

Šis pratimas sukurtas naudoti grupėje, tačiau jį galima pritaikyti ir poroms ar dirbant individualiai.

Padarykite kortų rinkinį, naudodami skirtingas susitikimų formas iš „Ryšių pavyzdžiai nuolatinėje apgyvendinimo vietoje“. Dalyviai paeiliui išsitraukia po kortą ir kaip grupė (arba susiskirstę į tris mažas grupes) įsivaizduoja esantys: a) vaikas, b) biologinė šeima, c) nauja nuolatinė šeima. Kiekviename vaidmenyje, pareiškėjai turi aptarti:

- Kokie gali būti šios bendravimo formos privalumai/trūkumai?
- Kaip būtų galima pakeisti potencialų šio ryšio trūkumą privalumu?
- Kas gali pakeisti privalumą trūkumu?
- Ką reikėtų padaryti, kad to neįvyktų?

Vėliau būtų galima padiskutuoti apie paramą, susijusią su bendravimu po vaiko apgyvendinimo. (Šį pratimą atlikdami poroje ar individualiai, diskusijoms pasirinkite vieną ar dvi ryšių formas ir aptarkite ją iš kiekvienos šalies perspektyvų.)

Prieštaraujantys brolių/seserų poreikai

Pasirinkite atvejo analizę iš 1 priedo arba naudokite savo pavyzdį ir „Ryšių vaidmuo nuolatinėje apgyvendinimo vietoje“ bei aptarkite su pareiškėjais šiuos klausimus:

- Kas ryšyje yra svarbu vaikų dabartiniam saugumui ir prierašumui? Būsima raida? Ar šie dalykai skiriasi; jei taip, tai kodėl?

- Pasakykite ar parašykite, kas jums atrodo svarbu kiekvieno vaiko ryšio/bendravimo poreikyje:
 - trumpalaikėje globoje;
 - ilgalaikėje globoje.
- Kokie yra skirtingi brolių/seserų ryšio/bendravimo poreikiai? Kaip elgtis tokiomis aplinkybėmis?

Socialiniai darbuotojai gali paskatinti šeimas atkreipti dėmesį į skirtingus vaikų ryšio/bendravimo poreikius, kai tie vaikai buvo įvaikinti skirtingu laiku ar kai šeimoje yra biologinių vaikų, posūnių/podukrų, globotinių ar įvaikių.

Prieštaraujantys norai

Paprašykite dalyvių įsivaizduoti galimus scenarijus. Apsvarstykite juos iš skirtingų pozicijų: a) įvaikinto/globojamo vaiko, b) biologinių tėvo/motinos, c) įtėvio/įmotės/globėjo(-os), d) kito vaiko, esančio šeimoje.

A situacija

Biologinė motina, kurios vaikas netrukus apsigyvens pas jus, paprašė, kad jai būtų leidžiama su vaiku palaikyti netiesioginį kontaktą per vaiko gimtadienius ir Kalėdas. Atvirukų ir laiškų gavimas gali nuliūdinti vaiką.

B situacija

Jūsų įvaikinto sūnaus biologinis tėvas norėtų susitikti su berniuku Velykų savaitgalį, kurio metu bus ir jo gimtadienis, kitu atveju jis bus vienas. Velykoms tradiciškai jūs išsinuomojate namą ant jūros kranto ir pas jus suvažiuoja visa šeima bei giminės – tai įvykis, kurio vaikai visuomet laukia.

C situacija

Jūsų globojamos mergaitės motina nori pakeisti kito mėnesio susitikimo datą. Paprastai jūs su Naome važiuojate apie 150 kilometrų į kitą miestą, kuriame gyvena Naomės motina, ir liekate nakvoti, kad mergaitė galėtų susitikti su savo broliais/seserimis, kurie taip pat yra globojami. Naomės motina norėtų paankstinti susitikimą, tačiau jis sutaptų su jūsų sūnaus baigiamaisiais egzaminai.

- Kaip jūs jaučiatės?
- Apie kieno poreikius galvojote?
- Kaip buvo galima šią situaciją palaikyti/nuo jos apsisaugoti?

Atsižvelgiant į kitų jausmus

Naudodami atvejo analizę iš 1 priedo arba savo pavyzdį, aptarkite, kitą situaciją: biologiniai tėvai nori susitikti su globėjais/įtėviais.

Kaip kiekviena šalis jaučiasi užmegzdama ryšius, atsižvelgdama į:

- save;
- vienas kitą;
- į kitus vaikus tose šeimose?

Kaip geriausiai būtų galima išspręsti šią situaciją?

Kaip kiekvienai šaliai būtų galima padėti pasirengti susitikimui?

Ko išmokote/ką sužinojote?

- Ką sužinojote apie vaikų jausmus/poreikius, susijusius su ryšiu ir bendravimu?
- Ką sužinojote apie savo arba savo artimiausios šeimos ar kitų jausmus? Kas galėtų numalšinti jūsų ar kitų šeimoms narių nerimą?
- Kaip manote, ar labai gali prieštarauti jūsų ir jūsų vaikų poreikiai? Kaip jūs susidorojate su savo ir kitų jausmais?

- Kokie tėvystės įgūdžiai galėtų jums padėti užmegzti ryšius? Aptarkite arba apibūdinkite įvairias idėjas, technikas ar gebėjimus, apie kuriuos sužinojote, atlikdami pratimus ar diskutuodami grupėje/šeimoje.
- Ką jūs sužinojote apie ryšio naudą ir pavojus? Kas yra svarbu ryšyje? Kokie galimi bendravimo tipai, dažnumas, laipsnis su žmonėmis, kurie anksčiau yra bendravę su vaiku?
- Kaip jūs pasiruošite susitikimams/bendravimui ir kaip padėsite pasiruošti vaikui? Kokia gali būti susitikimų/bendravimo emocinis/praktinis poveikis jums, vaikui, jūsų šeimai?
- Ar galite pasakyti, kokių dar žinių, supratimo ar tėvystės įgūdžių jums trūksta, kalbant apie ryšius/susitikimus/bendravimą?
- Ar yra dalykų, klausimų, dėl kurių jūs ir jūsų socialinis darbuotojas nesutariate?
- Ar galite jūs ir jūsų socialinis darbuotojas įvardyti dalykus, kur jums ateityje reikėtų patobulėti/pasimokyti?

AŠTUNTAS SKYRIUS

Šeimos vaikų įtraukimas į vertinimo procesą

Įvadas

Neabejojama, kad įvaikinimas ar globa daro didelę įtaką jau gyvenantiems šeimoje vaikams. Tyrimai rodo, kad vaikai išreiškia įvairiausių jausmus, susijusius su šia patirtimi. Kai kuriems tai yra pamokanti ir naudinga patirtis, kitiems – sudėtinga ir liūdinanti, leidžianti manyti, kad jų poreikiai yra apleisti, ignoruojami. Kai kurie vaikai nerimauja dėl savo tėvų ir naujųjų brolių/seserų elgesio su jais. Gerai pasiruošti turi ne tik patys pareiškėjai, bet ir geriau paruošti vaikus, suteikti jiems reikiamą paramą, kitu atveju šeimoje gali kilti rimtų sunkumų. Įvaikinimo tyrimai atskleidė, kad biologinių vaikų egzistavimas šeimoje siejamas su didesne rizika (Parker, 1999). Quinton ir kt. tyrimas (1998, p. 229) apie vyresnių vaikų apgyvendinimą teigia, kad naujos brolių/seserų formavimas gali būti sudėtingas ir keliantis iššūkius:

Nereikėtų sumenkinti šeimos dinamikos sunkumų, galinčių kilti apgyvendinus šeimoje naują vaiką.

Vaikų parengimas

Pasiruošimas ir vaikų įtraukimas į vertinimą padės šeimoje gyvenantiems vaikams geriau suprasti, ką reiškia įvaikinimas ar globa, bei pasirengti būsimiems pokyčiams.

Daugelis tėvų su vaikais jau anksčiau bus diskutavę šia tema. Kai kurie pareiškėjai atrankos ar grupės pasirengimo metu nusprendžia, kad įvaikinimą/globą sudėtinga suderinti su jų vaikų interesais. Kiti toliau siekia tikslo ir tikina, kad vaikas(-ai) juos palaiko. Daugeliu atvejų pareiškėjų šeimų vaikai tik ribotai žino, ką įvaikinimas ar globa reikš jiems ir jų šeimoms. Kai jie sužino daugiau, gali kilti daugiau klausimų ir susirūpinimo.

Tinkamas vaikų įtraukimas į pasirengimo procesą – tai sunkus darbas, kurį reikia gerai suplanuoti, kad atitiktų konkrečius šeimos poreikius. Gali būti, kad kai kurie vaikai bus geriau pasirengę ir aptarę nemažai dalykų su savo tėvais. Vyresni vaikai aiškiau nei jaunesni suvoks, ko jie imasi. Tikėtina, kad jie turi geresnes pasirūpinimo savimi strategijas, yra labiau nepriklausomi, o kai kuriuos jų poreikius gali patenkinti draugai. Bet jiems vis tiek būdingas užslėptas susirūpinimas ir nerimas dėl dalijimosi tėvais, naujo statuso šeimoje bei dėl turėjimo gyventi su nauju broliu/seserimi, kurio(-os) elgesys kartais gali atrodyti keistai, liūdinti. Gali būti sunkiau padėti mažam vaikui iš anksto priimti pokyčius ir paruošti jį gyvenimui su naujuoju broliu ar seserimi. Čia reikės kūrybiškumo, supratimo apie vaiko raidą, taip pat jautrumo vaiko jausmams ir mintims.

Vertinimo pradžioje socialiniai darbuotojai gali norėti susitikti su vaiku(-ais) ir pasikalbėti su pareiškėjais, kaip vaikai bus įtraukti į visą šį procesą. Svarbu užtikrinti, kad vaikai ir tėvai suvoktų vaiko dalyvavimo šiame procese tikslą. Apskritai, pasirengimas turi apimti vaiko paruošimą apgyvendinimui, įsiklausymą į jo nuomonę, jo stiprybių ir pažeidžiamų vietų įvertinimą bei užtikrinimą, kad jie gali kreiptis pagalbos. Tikėtina, kad vaikai ir jaunuoliai išgyvena įvairius jausmus, susijusius su būsima globa ar įvaikinimu – nuo džiaugsmingo susijaudinimo iki nuogaštavimo ir nerimo. Gali būti daug išsakytų ir neišsakytų klausimų apie kito vaiko įtaką jų vaidmeniui ir santykiams šeimoje. 2010 m. išleistas vadovas vaikams „Broliuko ar sesutės įvaikinimas“ (*Adopting a Brother or Sister*) vaikui suprantama kalba paaiškina, ką tai reiškia.

Kai kurios įstaigos organizuoja grupinius pasirengimus pareiškėjų vaikams, kur jiems padedama geriau suprasti, ką reikš įvaikinimas/globa jų gyvenimuose, taip pat išanalizuoti savo jausmus ir norus. Atsižvelgus į ankstesnę pasirengimą, vaikų skaičių šeimoje, jų amžių ir supratimo lygį, socialiniam darbuotojui reikia apgalvoti ir suplanuoti savo intervenciją (įsitraukimą). Kai kuriuose susitikimuose vaikai gali dalyvauti su savo tėvais ar kitais pasirinktais žmonėmis arba su broliais, seserimis, jei šeimoje auga daugiau nei vienas vaikas. Svarbu užtikrinti, kad į kiekvieną vaiką būtų žiūrima kaip į individualią asmenybę (pagal amžių) ir suteikiama pakankamai galimybių laisvai išreikšti savo norus, jausmus, užduoti klausimus.

Svarbu apsvaistinti reikšmingus vaiko gyvenime įvykius ir bet kokius veiksnius, galinčius padidinti pažeidžiamumą, pavyzdžiui, perėjimą iš pradinės į vidurinę mokyklą. Kai kuriais atvejais tai gali reikšti, kad vertinimą reikia atidėti vėlesniam laikui. Kartkarčiais, kai darbuotojas pradeda geriau pažinti vaiką, gali pastebėti, kad vaikui trūksta gebėjimo greitai atgauti jėgas ar saugumo jausmo, o tai rodo, kad šiuo momentu įvaikinimas ar globa neatitinka vaiko interesų. Jeigu pareiškėjai jau yra įtėviai

ar globėjai, darbuotojas turi atsižvelgti į įvaikinto ar globojamo vaiko istoriją, dabartinius ryšius šeimoje bei pasirėngimą priimti broli/seserį (žr. BAAF „Antrinis itėvių vertinimas“ (*Assessing Second-Time Adopters*)).

Savitarpio santykių kūrmas suteiks vaikui galimybę laisviau dalytis savo jausmais ir mintimis. Vaikui reikia jaustis priimtam ir vertinamam – paskirtų susitikimų laikymasis ir atėjimas nustatytu laiku perduoda vaikui žinutę, kad jis yra svarbus darbuotojui. Vieni vaikai išreiškia save žaisdami, kiti – piešdami, dar kiti – kalbėdami. Būtų labai naudinga, jei socialinis darbuotojas bendravimui palengvinti turėtų įvairių priemonių ir reikmenų – žaislų, knygų, piešimo ir rašymo priemonių, žaidimų. Darbo planas, atsižvelgiant į vaiko amžių ir supratimą, turi būti kūrybiškas, apimantis įvairius metodus ir priemones.

Darbas su vaiku ar vaikais gali paveikti būsima suporavimą. Vaiko poreikiai ir pageidavimai turi būti vertinami kartu su jų tėvų poreikiais bei pageidavimais. Socialiniai darbuotojai ir pareiškėjai turi apmąstyti, kaip padės vaikui jaustis saugiai, atkreipti dėmesį į jų tėvų problemas, kad ir kokios šios būtų, ir apie tai kalbėtis. Galimybė susitikti su kitais globojamais ar įvaikintais vaikais – dalyvaujant savitarpio paramos grupėse, darbo grupelėse ir visuomeninių įvykių metu.

Socialinis darbuotojas turi būti jautrus tam tikriems skirtingų vaikų ir šeimų grupių poreikiams. Tai, kiek vaikai kalbės ir diskutuos kartu su suaugusiais, priklausys nuo šeimos kultūrinės aplinkos. Darbuotojas turi suprasti įvairius etninius, kultūrinius, kalbinius ir religinius dalykus. Pareiškėjai gali būti jautrus su jų etniškumu ir lytimi susijusiems dalykams, kurie gali sukurti įvairius trukdžius ir kliūtis. Dirbant su negalia turinčiu vaiku, svarbus pačių darbuotojų negalios suvokimas ir gebėjimas taikyti skirtingus bendravimo būdus. Kitomis aplinkybėmis, pavyzdžiui, kai šeimoje apgyvendinamas giminaičių vaikas, darbuotojui reikia įvertinti tam tikrus veiksnius, galinčius paveikti šeimos vaikus. Pusseserė ar kūdikio amžiaus dukterėčia gali tapti naująja sesute, todėl gali atsirasti pokyčių šeimos dinamikoje ar tarpusavio santykiuose, pavyzdžiui, kas iš išplėstinės šeimos gali aplankyti namus, informacija apie šeimos narius, kuria anksčiau buvo dalijamasi nė nepagalvojus, tampa konfidenciali. Jei įvaikinamas vaikas iš užsienio, šeimoje gyvenantys vaikai turi žinoti tam tikrus kultūrinius ypatumus ir būti pasirėngę galimai diskriminacijai ir išankstiniams nusistatymams bei prietarams.

Išplėstinėje šeimoje gali būti žmonių, kurie yra dažni šeimos svečiai ir lankytojai arba su kuriais pareiškėjus sieja artimas ryšys. Socialinis darbuotojas turi nuspręsti, koku metu jie gali būti įtraukti. Bent jau mažiausiai, jie turi suprasti, kokių reikia tikėtis pokyčių ir kaip tie pokyčiai gali juos paveikti. Šiuos dalykus galima aptarti per susitikimą su rekomendacijos teikėjais ir darbuotojui susitikus su svarbiais pareiškėjams išplėstinės šeimos nariais.

Įvertinimo pabaigoje darbuotojas turi būti įsitikinęs, kad:

- tos šeimos vaikas supranta, kas yra įvaikinimas/globa ir ko tikimasi iš jo tėvų;
- vaikas supranta būsimo globotinio/įvaikio gyvenamosios aplinkos sąlygas, poreikius ir galimą to vaiko elgesį;
- žino, ką vaikas jaučia ir galvoja apie savo tėvų norą globoti/įvaikinti;
- žino, kokie ryšiai sieja vaiką su kiekvienu iš jo tėvų, koks yra jo prierašumas ir saugumo jausmas bei kaip tėvai juos auklėja ir augina;
- žino, kokie yra brolių/seserų ryšiai vienas su kitu ir kokia bus prie šeimos prisijungiančio vaiko įtaka brolių/seserų santykiams;
- kartu su vaiku jis ištyrė, koks gali būti kito šeimoje apsigyvensiančio vaiko poveikis jo gyvenimui bei kaip jis tvarkysis su savo jausmais ir elgesiu;
- žino vaiko stiprybes ir pažeidžiamas vietas;
- vaikas gebės užsitikrinti savo saugumą;
- vaikas gebės išreikšti savo poreikius, norus ir jausmus, kai bus apgyvendintas kitas vaikas;
- supranta, kaip reikia atlikti suporavimą su kitu vaiku(-ais), atsižvelgiant į aukščiau išvardytus dalykus.

Broliai/seserys itėvių ir globėjų šeimose

Pritaikyta iš „Vaikų gerovės informacijos vartų“ (*Child Welfare Information Gateway*)
www.childwelfare.gov/pubs/siblingissues/index.cfm

Sveikų santykių kūrmas (įvaikinimo ir globos pagrindu) su nauja brolių/seserų grupe yra svarbus tikslas. Gyvename skirtingų šeiminio gyvenimo pavyzdžių amžiuje, kur vaikams įprasta gyventi su

netikrais broliais/seserimis, įbroliais/įseseserimis, taip pat ir biologiniais broliais/seserimis. Įtėvių ir globėjų šeimose yra papildomų veiksmų, kuriuos reikia apsvastyti. Vaikai gali turėti begalę su kilme ir biologinių namų aplinka susijusių veiksmų bei poreikių. Kai skiriasi vaikų padėtis bei poreikiai, reikalaujantys iš tėvų ganėtinai daug dėmesio, gali kilti keblumų ir nesutarimų. Taip pat šiuo atveju gali veikti ir kiti veiksniai, pavyzdžiui, vaikai toje pačioje šeimoje gali turėti skirtingus bendravimo ryšius ar vienas vaikas mažiau pasiruošęs tapti šeimos gyvenimo nariu negu kitas.

Du Minesotos socialiniai darbuotojai sukūrė paramos modelį, skirtą šeimoje jau gyvenantiems vaikams, kai vyresni vaikai yra įvaikinti. Šis modelis buvo sukurtas tuomet, kai įstaiga patyrė įvaikinimo žlugimą, susijusį su kitais šeimoje gyvenančiais vaikais (Mullin ir Johnson, 1999). Modelis propaguoja turėti brolių/seserų grupei paskirtą socialinį darbuotoją. Yra be galo svarbu parengti vaikus tiek teigiamiems, tiek neigiamiems pokyčiams, kurie, tikėtina, įvyks šeimoje apsigyvenus naujam(-iems) vaikui(-ams), taip pat padėti tėvams sukurti bendravimo strategijas ir tenkinti vaikų poreikius.

Mullin ir Johnson tėvams bei darbuotojams siūlo įvairias strategijas, kurios gali būti taikomos vaikų poreikiams šeimoje tenkinti.

- Skatinti vaikus dalytis savo jausmais ir mintimis, išgyventi su jais ir nesumenkinti jiems svarbių dalykų.
- Parūpinti galimybes smagioms ir teigiamoms sąveikoms tarp vaikų, kad būtų skatinamas prieraišumas.
- Skatinti tarpusavio sąveiką tarp vaikų, pavyzdžiui, jei vaikas sugadina kito nuosavybę, suraskite būdų, kad jis galėtų atlyginti padarytą žalą, pavyzdžiui, vaikui leisti užsidirbti pinigų, kad nupirktų sugadintą daiktą.
- Tėvai turėtų rasti laiko kiekvienam vaikui individualiai.
- Išmokykite vaikus pačius spręsti savo ginčus/problemas pagal jų amžių ir supratimo lygį.
- Suformuokite (neformalią) paramos grupę broliams/seserims.

Vaikų parengimas naujam broliui/seseriai

- Užtikrinkite, kad kiekvienas vaikas suprastų, jog jis turi nuomonę, jo nuomonė bus išklaudyta ir atsižvelgta į jo požiūrį. Socialinis darbuotojas turi būti tikras, kad vaikai geba išreikšti savo nuomonę netgi tuomet, kai ji skiriasi nuo tėvų.
- Su kiekvienu vaiku aptarkite, kaip jis įsivaizduoja prie jų šeimos prisijungiančio vaiko paveikslą/viziją. Atkreipkite dėmesį, kad kai kurie vaikai turės lūkesčių ir norų, bet kartu ir baimių bei fantazijų, susijusių su būsimu vaiku.
- Padėkite vaikams suprasti ir turėti realių lūkesčių, susijusių su prie šeimos prisijungiančiu vaiku. Padėkite jiems apgalvoti ir suprasti skirtingus elgesio modelius, kuriuos gali turėti būsimas vaikas, bei kaip jie gali reaguoti į šį elgesį.
- Prisiminkite, kad vienturčiui vaikui gali būti sunkiau priprasti dalytis savo gyvenimu ir tėvais su kitu vaiku. Apsvarstykite pavydo, pasipiktinimo ir apmaudo galimybę. Padėkite vaikui pasipraktikuoti dalytis, pasitelkdami įvairius scenarijus.
- Pagalvokite, kokiais būdais vaikas gali išlaikyti savo tapatumą ir individualumą: tai galima pasiekti per skirtingų mokyklų lankymą, skirtingai leidžiant laisvalaikį ir turint atskirus draugus.
- Įtikinkite tėvus, jog jie turi padalyti savo laiką ir dėmesį visiems vaikams, kad šie nesijaustų palikti.
- Pasvarstykite, kaip skatinti naujų brolių/seserų ryšius ir bendravimą. Tai gali būti bendra veikla lauke ir namie. Padedantys darbuotojai gali suplanuoti įvairios linksmos veiklos, kurios metu vaikai turi dalytis, veikti paeiliui ir spręsti įvairias problemas.

Darbo su vaikais ir jų šeimomis pavyzdžiai

Bendri

- Krepšys su įvairiais įdomiais daiktais, kuriuos vaikas gali peržiūrėti, – tai gali sukelti įvairias reakcijas, kurias galima kartu aptarti.
- Kasdinių įvykių dienoraštis – naudojant nuotraukas, atvirukus.
- Atsiminimų dėžutė – įvairių vaikui svarbių daiktų, jų dalių išsaugojimas.
- Plastilinas, dažai, popierius, žurnalai, lipdukai, blizgučiai, spalvoti kaspiniai, juostelės, klijai, žirkklės.

Istorija

6. Gyvenimo kelias
7. Struktūrinė schema
8. Užrašyta istorija
9. Žemėlapis
10. Lėlių namas

Kas yra kas

- Ekožemėlapis
- Šeimos medis/genograma
- Žvakių pratimas

Jausmai

- Besišypsantys veidai
- Lėlės-pirštinės
- Pagalvėlės niuksams, pasikumščiojimams
- Popieriniai kamuoliukai, mažos pupelių dėžutės mėtymuisi
- Vaidmenų žaidimai
- Žodžių ir piešinukų kortelės
- Tuščia kėdė
- Telefonas
- Piešimas, tapymas
- Sakinio pabaigimas
- Užduotys
- Kvepianti dėžutė

Tikri broliai ir seserys

Perdaryta su Hedi Argent leidimu, 2008

Hedi Argent yra nepriklausoma šeimų konsultantė, instruktorė ir autorė. Straipsnyje ji pasakoja apie įvaikių ar globotinių įtaką biologiniams vaikams ir pabrėžia tiek suaugusiųjų, tiek vaikų tinkamo pasirengimo svarbą.

Visi vaikai patiria sumišusius jausmus, kai yra paskelbiama apie ilgai laukto kūdikio atėjimą, o šio mažo naujo žmogaus realybė dažnai nesutampa su lūkesčiais. Vaikai turi išmokti savo pirmą sunkią pamoką, kaip dalytis savo tėvais, erdve ir daiktais. Kai jų vidinis smalsumas patenkintas ir smagus susijaudinimas užleidžia vietą dėmesiui kitam vaikui, kurį jie buvo įpratę gauti, daugelis net ir vyresnių vaikų prašo savo mamų „grąžinti kūdikį į parduotuvę“.

Nepaisant šeimos struktūros, vaikų skaičiaus, kultūros, dauguma biologinių brolių/seserų užmezga visą gyvenimą trunkančius ryšius, kurie gali svyruoti nuo artimų ir mylinčių iki atitolusių ir įžeidžių. Išskyla klausimas, kaip užmezgami broliški/seseriški ryšiai, kai vaikai patenka į šeimą ne joje gimę, bet įvaikinti ar paimti nuolatinei globai?

Daugelio vaikų, aprašytų „Būkite mano tėvais“, patirtys yra toli gražu nepanašios į jų greitai būsimų brolių/seserų patirtis. Šių vaikų supratimas apie pasaulį greičiausiai yra iškraipytas, jų tapatumo jausmas sumišęs, o savivertė žema. Jeigu buvo atskirti nuo tėvų, draugų ir šeimos, jie neabejotinai yra sukaupę daugybę netekčių. Jeigu yra nuspręsta juos visus apgyvendinti kartu, gali būti, kad jie ateis su savo „vieningu frontu“ arba atsineš probleminius tarpusavio santykius. Vyrauja klaidingas įsitikinimas,

kad vaikai, kurie kartu pereina „ugnį ir vandenį“, būtinai užmegs stiprius ryšius. Jie kaip tie šuniukai greičiausiai pešis dėl kaulo, jeigu tai yra viskas, prie ko jie metaforiškai buvo pripratę.

Biologiniams vaikams gali būti labai sunku priimti vaikus su jau susiformavusiais tarpusavio santykiais. Kartais yra lengviau, jei broliai ir seserys apgyvendinami šeimoje vienas paskui kitą, siekiant imituoti biologinį šeimos formavimo būdą. Kai vaikas apgyvendinamas vienas, jis gali perduoti panašius brolių/seserų elgesio modelius savo naujiems broliams ir seserims. Berniukas, kurį biologiniai broliai visuomet užgauliodavo, gali išprovokuoti ir savo naujus brolius tapti agresoriais; mergaitė, kuri buvo girama už tai, kad šnipinėjo savo vyresnę biologinę seserį, norėdama pelnyti suaugusiųjų palankumą, gali pradėti sekti pasakas apie savo naują seserį. Biologiniai tėvų ir globėjų vaikai, būdami įpainioti į poelgius, kurių jie nesupranta, gali patirti stresą, ypač jei tai susiję su seksualiai nepriimtiniu elgesiu.

Būsimųjų tėvų ir globėjų vaikams, priklausomai nuo amžiaus ir supratimo, reikalingas toks pat pasirengimas ir pagalba, kaip ir jų tėvams. Vyrauja bendra nuostata, kad geras pasirengimas ir mokymai yra kertinis akmuo sėkmingo naujo(-ų) vaiko(-ų) apgyvendinime, ir biologiniai vaikai šiame procese atlieka itin svarbų vaidmenį. Daugelis įstaigų įtraukia juos bent jau į kai kuriuos grupinius susitikimus ir namų vizitus bei skatina tėvus dalytis ir diskutuoti su vaikais apie įvaikinimo/globos planus.

Labai dažnai tėvai tikisi, kad jų vienturčiui biologiniam vaikui, įvaikintas vaikas taps draugu ir kompanionu, ir kuo mažesnis bus jų amžiaus skirtumas, tuo artimesni jie taps. Tačiau pakankamai meilės, dėmesio, maisto ar saugumo neturėję vaikai retai kada yra pasirengę dalytis, būti ištikimi ar gauti ir duoti. Gali būti, kad jie net nemoka žaisti ir nesupranta, kas yra jų, o kas priklauso kitam vaikui. Pirmiausia jiems gali prireikti išmokti prisirišti prie suaugusiojo, o tik paskui jau galės tinkamai susisieti su bendraamžiais. Tai biologiniams vaikams gali būti sunku.

Biologinių vaikų parengimas priimti specifinį vaiką ar brolių/seserų grupę reikalauja kvalifikuoto tiesioginio darbo. Tai nėra vienas iš įprastų interviu ar pokalbis su grįžusiu iš mokyklos vaiku. Tai turi būti planuotas darbas, o su jo tikslais ir planu būtina supažindinti vaiko tėvus. Į kai kuriuos užsiėmimus gali būti įtraukti visi vaikai ir jų tėvai, tačiau kiekvienas vaikas turi būti išgirstas individualiai.

Gali būti, kad nebus nustatytas darbo formatas. Kiekvienos aplinkybės yra unikalios ir reikalauja individualaus dėmesio. Susitikimų trukmė ir dažnumas priklauso nuo biologinių vaikų amžiaus ir skaičiaus, nuo būsimų vaikų amžiaus ir skaičiaus, taip pat nuo visų jų turimų patirčių. Šeimos ratas yra geras būdas pradėti: iš ko jis sudarytas ir kaip juos atverti, kad priimtų naują? Kodėl kai kuriems vaikams reikalingos naujos šeimos? Kaip gali vaikai priklausyti dviem šeimoms ir kaip gali du šeimos medžiai augti kartu?

Taisyklių sudarymas, kurių vaikai turi paisyti, emocijų įvardijimas bei vaidmenų žaidimai suteikia gilesnį vaikų jausmų ir jų gebėjimo atgauti jėgas pažinimą. Ką pasakysi savo draugams apie naujo, „pusiau užaugusio“ broliuko „įsigijimą“? Kuo skiriasi ir kuo panašus šeimos kūrimas įvaikinant? Su kokiais sunkumais čia galima susidurti? Ko jūs tikėtės, norite, bijote? Kaip auga meilė?

Suaugę vaikai, jau neįgyvenantys namuose, taip pat turi būti įtraukti į šį procesą. Viena vertus, jie gali turėti griežtą požiūrį į buvimą pakeistais „antros šeimos“ arba dėl nenorimų atsakomybių įbrukimo jiems, kita vertus, jie gali neįkainojamai prisidėti prie sėkmingo apgyvendinimo.

Nesvarbu, kad ir kaip mes stengtumėmės, neįmanoma visų viskam paruošti. Tėviai nuolatos mums kartoja, kad jie neturėjo supratimo, kaip viskas iš tikrųjų bus, kol iš tikrųjų nepradėjo to daryti, taigi kaip vaikai gali tai žinoti? Vaikams reikia ne tik tinkamo pasirengimo, bet ir paramos bei forumo, kuriuose jie galėtų išreikšti savo požiūrį. Darbas su biologiniais vaikais turėtų būti ne įvaikinimo ir globos mokymų paketų pridėtinė puošmena, bet neatskiriama šio proceso dalis. Nemažai globų ir įvaikinimų nepasiseka dėl to, kad darbas buvo atliktas paviršutiniškai ir atsainiai. Neabejotinai darbas su biologiniais vaikais atima daug laiko ir reikalauja daug darbo, bet dėl to niekada negali kilti klausimas: „Ar mes tai galime sau leisti?“ Klausimas turėtų būti: „Ar mes galime leisti nerasti resursų ir išteklių?“

Skirtingi, bet vienodi

Perdaryta iš "Būkite mano tėvai" (Be My Parent), 2008 m. gegužės mėn.

Brolių/seserų ryšiai ne visada yra paprasti ir lengvi. Nesvarbu ar jų naujasis broliukas/sesutė užaugo "mamytės pilvelyje", ar yra įvaikintas/globojamas, šeimoje esantys vaikai turės patirti daugybę pokyčių ir pertvarkymų. Kai kurių rungtyniavimų reikia tikėtis, tačiau kaip jie skirsis, jeigu jų brolis/sesuo nesusijęs giminystės ryšiu? Čia pateikiami vaikų pasakojimai apie tai, ką jiems reiškia turėti įvaikintus brolius/seseris...

"Tiesiog šeimos narys" (*Just a Member of the Family*) – tai filmas, kurio pagrindiniai veikėjai yra vaikai, turintys įvaikintą(-us) brolių(-ius) ar/ir seserį(-is) bei atvirai kalbantys, ką tai jiems reiškia. Šiame filme į procesą nuo pat pradžių buvo įsitraukę visi biologiniai vaikai, o tėvai, atsižvelgdami į jų amžių, aptardavo su jais, ką reiškia įvaikinimas. Šie vaikai taip pat dalyvavo vertinimo procese ir kalbėdavosi su socialiniu darbuotoju:

Smagu, kai [socialinis darbuotojas] apsilanko, nes tuomet galima daugiau sužinoti apie ateinantį vaiką.

Mes daug geriau pažinome savo šeimą... Mes labai sustiprėjome.

Kai kurie vyresni vaikai pasakoja, kaip jiems buvo smagu padėti parengti knygą apie savo šeimą su nuotraukomis ir istorijomis, kurios buvo naudojamos prisistatant naujam broliui/sesei. Ta diena, kada jie sutiko savo naują brolių ar sesę, buvo kupina džiugaus susijaudinimo, sumišusio su nerimu:

Tai panašu į atėjusių į šeimą vaikų įsimylėjimą. Jei tu juos gerai pažinai, tuomet tikrai būna šaunu.

Tai tikrai buvo miela. Aš prisimenu... daviau jai meškiuką, kuris buvo daug didesnis už ją pačią, o ji irgi turėjo man dovaną. Man tai buvo tikrai smagu ir aš norėjau grįžti namo ir žaisti su ja.

Tai buvo tikras nervų tampymas... nežinojimas, ką sakyti... Kaip ten jie sako: "Nes mes atėjome iš skirtingų pasaulių su skirtingomis tarmėmis."

Tai, ką vaikai galvojo apie savo naujų brolių, seserų atsikraustymą, priklausė nuo biologinių vaikų amžiaus ir nuo to, ar jie jau turėjo brolių/seserų:

Tu turi išmokti dalytis daugeliu daiktų... tiesiog reikia prisitaikyti... Tikrai smagu sužinoti, kaip jie reaguoja į tave, ir panašiai. Man nebuvo sunku dalytis, nes aš jau turiu du brolius. Aš jau išmokau dalytis.

Tačiau šiam jaunuoliui prisitaikyti buvo sudėtingiau:

Aš aštuoniolika metų buvau vienintelis vaikas šeimoje... Kai dabar grįžtu namo... turiu seserį, kuriai reikia mano dėmesio. Tai labai sunku, kai tau reikia erdvės, prie kurios buvai pripratęs, o dabar "tiesiog yra" kažkas, kas irgi yra šeimos dalis.

Būdamas vyresnis jis geriau suprato savo sesers istoriją ir jos biologinės šeimos aplinkybes:

Nesuprantu, ką jai yra tekę išgyventi. Galiu įsivaizduoti, bet aš nežinau. Yra tam tikrų dalykų, kurių nenoriu sakyti tik šiaip... Kai reikia jai pasakyti "Pasitrauk", aš nenoriu ant jos rėkti... Iš pradžių nemaniau, kad galiu. Tačiau galiausiai viskas krypta prie to, kad aš galiu taip pasakyti, kai ji ką nors padaro blogai. Aš nemanau, kad ji apsisuks ir pabėgs.

Kitas mažas berniukas jautė aiškų pavydą dėl savo naujos įvaikintos sesutės atvykimo ir tai kūrybiškai išreiškė. Jis nupiešė save stovintį ant kalno ir savo naująją sesutę lyg ir krentančią ore, kurią tikriausiai pats pastūmė. Berniuko tėvai paaiškino, kaip jie panaudojo tą piešinį, kalbėdami su sūnumi apie jo jausmus.

Tačiau pavydas ne visada būna ten, kur jo tikimasi. Pora papasakojo, kaip jie nustebo sužinoję, kad jų biologinė dukra baugino ir gąsdino įvaikintą dukrą, kaip ji konkuravo bei nepaisė įvaikintos mergaitės. Įvaikintai dukrai būdavo sunku ir ji supykėdavo. Įtėviai padėjo jai įveikti savo jausmus ir paaiškino, kad kartais ir jie pyksta.

Nepaisant konkurencijos ir kartais pasitaikančio pykčio, visos šeimos tikina įvaikinimą išgyvenančios kaip teigiamą reiškinį, o vaikai joms antrina:

Mes susipažįstame su kitais vaikais ir jų sąlygomis, kurios buvo prieš ateinant pas mus. Kartais tai būna sunkus darbas, jei viskas pasibaigia lignonine, bet didžiąją laiką dalį būna smagu, ir jie tikrai yra geri draugai.

Turėti kuo rūpintis, prižiūrėti ir būti jiems pavyzdžiu... tuo tikrai galima didžiūotis.

Tai labai skiriasi nuo to, kaip buvo galima įsivaizduoti. Jis tampa šeimos dalimi, ir dėl to tu jautiesi taip gerai...

Jaunuolis, broliu tapęs aštuonuolikos metų, taip pat kalba apie praturtėti paskatinusius jausmus, kai pas juos apsigyveno sesutė:

Nėra lengva... bet tai daug atperka... Ji yra tas žmogus, su kuriuo galima pasidalyti tuo, kokie yra tavo tėvai, smagiai pajuokauti, kuriuo gali pasirūpinti, nes kai tu buvai vienturtis, rūpinaisi tik savimi. Paprasčiausiai yra malonu dalytis, dalytis tuo, ką turi su savo tėvais.

Taigi, ar įvaikinti broliai/seserys skiriasi nuo biologinių brolių/seserų? Štai ką viena mergaitė sako apie savo įvaikintą brolių:

Tu negalvoji: "Taigi jis įvaikintas." Tu negalvoji apie panašius dalykus... kad jis negyveno čia nuo gimimo. Jis gali nuliūsti, tačiau jis žaidžia, juokiasi ir panašiai. Jis paprasčiausiai yra šeimos narys.

Bendravimas su vaikais

Perdaryta su leidimu iš Romaine ir kt., 2007, p. 38–40

Žodinis bendravimas

Vaikai ir jaunuoliai sutinka daug žmonių, kurie jiems užduoda daugybę klausimų. Kai kurie vaikai bus turėję daug socialinių darbuotojų, vadinasi, jiems yra tekę daug kartų papasakoti savo istoriją, o tai gali būti varginantis ir nuobodus dalykas. Naujas socialinis darbuotojas ir globėjas, klausydamasis ir pozityviai atsiliepdamas, turi parodyti, kad yra verta dar kartą pasitikėti.

Kartą devynmetis man pasakė, kad "prieš tai, kaip socialinis darbuotojas pradės pasakoti man svarbius dalykus, susijusius su mano gyvenimu, jis turėtų bent jau mane pažinti". Tai man priminė, kad pirmas bendravimo etapas yra klausymasis.

Manęs kaip socialinio darbuotojo niekas nemokė bendrauti su vaikais. Aš žinojau apie atstovavimą, įgalinimą, vaikų teises, tačiau atrodė, kad bendravimo menas yra savaime suprantamas gebėjimas, kurį aš jau turiu. Tačiau iš mano patirties bendravimas su vaiku yra sudėtingiausia ir daugiausia darbo reikalaujanti sritis.

Iš asmeninio pokalbio su vaiko socialiniu darbuotoju

Vaikų išklauskymas/kalbėjimas su vaikais

- Atidžiai klausykitės, ką kalba vaikas ar jaunuolis netgi tada, kai galbūt jums atrodo, kad tai nėra susiję, neteisingai suprasta ar klaidinga.
- Užduokite atvirus klausimus. Dažniausiai jie prasideda: "Papasakok man apie... mokyklą/gyvenimą čia/paskutinę savaitę..." Atviri klausimai yra naudingi, kai stengiamasi pažinti vaiką, susitikimų pradžioje per laisvą žaidimą, arba kai jaučiate, kad darbas greitai "įstrigs".
- "Įstrigimas" – kai pokalbis ima kartotis, eina ratu ar vilkinamas. Galite pabandyti sakydamas: "Pastebėjau, kad kai mes apie tai kalbame, tu dažnai sakai "na ir kas" arba "aš nesiruošiu" (arba bet ką kitą, ką jaunuolis vartoja norėdamas nutraukti diskusiją/pokalbį). Kas dar gali nutikti? Kaip mudu galime pakeisti dalykus, kad galėtume mąstyti kitaip?"
- Pasistenkite suprasti vaiko išreiškiamus jausmus. Kartais galite savęs paklausti, ką vaikas mano apie tai, kas yra diskutuojama, aptariama.
- Performuluokite kai kurias vaiko frazes, kad jis galėtų detaliau išdėstyti, smulkiau paaiškinti ar perfrazuoti, jei tai yra naudinga. Nekalbėkite už vaiką, neinterpretuokite jo žodžių. Paprasčiausiai elkitės kaip veidrodis – atspindėkite.

- Leiskite vaikui išsikalbėti jo nepertraukdami. Pasinaudokite jo užuomina, kada įsitraukti į pokalbį ir kada baigti.
- Pasistenkite, kad jums paaiškintų tinkamu momentu: “Taigi, kada tu sakei, aš būnu teisu(-i), manydamas(-a), kad?..“ arba “Tai kaip tu dėl to jautiesi?”
- Norėdami ką nors išsiaiškinti naudokite uždarus klausimus,. Uždari klausimai yra tokie, į kuriuos atsakymas būna “Taip”, “Ne” ar “Kadangi...” Taip pat uždari klausimai tinkami, kai vaikas ar jaunuolis išsisukinėja arba dvejoja. Prisiminkite, kad uždari klausimai gali gąsdinti, todėl naudokite juos taupiai. Nesirinkite jų kalbėdami su vaiku kasdien ar pradėdami susitikimą, užsiėmimus.
- Įsiklausykite į tai, kas nebuvo pasakyta. Pavyzdžiui, jaunuolis, neturėjęs didelės ugdymo/auklėjimo patirties, mokyklos gyvenimą, šeimos įvykius ar draugystes gali apibūdinti nesusiedamas jų su savo jausmais.
- Jei vaikas užsimena apie kokią nors naudingą informaciją ar mintį ir iškart “nuslysta” į kitą temą, jūs lengvai galite grįžti prie tos minties užduodami paprastą klausimą: “Girdėjau, kad ką tik sakei (užsiminei)... “, “Apie ką tu ką tik užsiminei?” arba “Ar tu ką tik užsiminei, jog?..”
- Jei vaikas prašo pasakyti savo požiūrį, atsakydami būkite sąžiningi, bet taip pat ir jautrūs.
- Nekalbėkite apie save. To, ką vaikas pasakoja, nesusiekite su savo asmenine patirtimi (“Prisimenu, kai kažkas panašaus nutiko man...”). Jeigu jūs iš tikrųjų buvote panašioje situacijoje (pavyzdžiui, globoje), tai gali būti naudinga prisimenant ir panaudojant tam tikrą informaciją, tačiau tai darykite atidžiai, būkite tikri, dėl ko tai darote ir ką, jūsų manymu, iš to gausite, ko pasieksite. Paprastai tai nėra naudingas ryšio su vaiku užmezgimo būdas. Jautrios asmeninės informacijos suteikimas užkrauna atsakomybę, kurios vaikui ar jaunuoliui tikriausiai visiškai nereikėtų. Jei vėliau su vaiku pradėsite nesutarti, šią informaciją jis gali panaudoti tam, kad jaustumėtės nepatogiai.
- Emociškai neįsitraukite į vaiko istoriją.
- Pasistenkite paprasčiausiai suprasti. Analizė ateina vėliau.

Tylos toleravimas

Tyla gali reikšti:

- nuobodulį;
- drovėjimąsi, sutrikimą;
- nežinojimą ar nesupratimą, kas vyksta;
- nežinojimą, ko tikėtis;
- nuomonės apie jus susidarymą, jūsų įvertinimą;
- jūsų ignoravimą;
- stiprių emocijų sulaikymą, tramdymą;
- galvojimą;
- buvimą sukrėtam, priblokštam situacijos;
- norėjimą būti kur nors kitur (žaisti futbolą/žiūrėti mėgstamą TV laidą);
- rengimąsi kažką jums pasakyti;
- įvykių, nutikusių praėjusį kartą, prisiminimą;
- diskusijos vengimą;
- nuovargį.

Emocinis klausymasis

Emocinis klausymasis – tai vaiko emocijų pripažinimo technika, padedanti būti ir išreikšti jausmus, tačiau nesileisti jų užvaldomam. Kartais, kai norime, kad kitas žmogus mus “emociškai” išgirstų, reikia, kad tas kitas žmogus atsilieptų į mūsų emocijų lygį akivaizdesniais judesiais. Ginčiuose dažnai nutinka, kad kiekvienas žmogus užkelia kito emocinį lygį, ir staigiai pradeda kilti įtampa. Tokiame kontekste “emocinio klausymosi” technika yra priešinga.

Jaunas žmogus gali jus išoriškai provokuoti greitai žingsniuoti ir pasiduoti energijai, kurią jis naudoja savo stipriems jausmams išreikšti. Jūs neturėtumėte sujungti jausmo su jausmu, bet klausydamiesi ir atsakydami paprasčiausiai perdėtai išraiškingai reaguoti veido mimika.

Tai priešinga ginčijimuisi technika – kiekvienas jūsų bendravimas turėtų būti nukreiptas į šiek tiek mažesnę vaiko judesio kiekį. Jei tai bus veiksminga, vaikas pamažu atsipalaiduos ir nesijaus neišgirstas.

Veiksniai, į kuriuos reikia atkreipti dėmesį, kai šeimoje yra vaikų

Maureen Burns, mokymų konsultantas, BAAF

Ikimokyklinio amžiaus vaikai

- Prie kokio žmogaus vaikas labiausiai prisirišęs? Kas nutinka, kai jie išskiriami?
- Ar vaikas geba nusiraminti, kai kiti svarbūs žmonės jį guodžia?
- Kaip vaikas ieško nusiramavimo?
- Kaip vaikas reaguoja, kai tėvai ramina, guodžia kitą vaiką?
- Kaip vaikui pavyksta dalytis:
 - savo erdve?
 - savo tėvais (tėvu/motina)?
 - savo giminaičiais?
 - savo draugais?
- Kaip vaikas dalijasi? Ar jis tai daro laisvai, ar jam reikia paskatinimo?
- Kaip vaikas siekia dėmesio?
- Kokia yra vaiko kasdienė dienotvarkė? Kaip ji pasikeistų, jeigu kitas vaikas prisidėtų prie šeimos?
- Kaip vaikas įveikia pokyčius?
- Kaip vaikas išreiškia emocijas?
- Kaip vaikas moka bendrauti su kitais vaikais skirtingose aplinkose?
- Kaip vaikas reaguoja į triukšmą?
- Kaip vaikas reaguoja į netinkamą kito vaiko elgesį?
- Kaip jūs apibūdintumėte vaiko asmenybę?
- Kokios yra vaiko stiprybės? Pažeidžiamos vietos?

Mokyklinio amžiaus vaikai

Visi anksčiau išvardyti, taip pat:

- Ar vaikui sekasi mokslai? Jei ne, kokios to priežastys?
- Kokios vaikui reikia paramos ir pagalbos dėl jo specifinių poreikių? Kaip gali tai pasikeisti ir kaip vaikas gali reaguoti į pokyčius?
- Kaip vaikas reaguoja į vaikus/suaugusiuosius, kurie yra kitokie?
- Ką vaikas mano apie galimybę turėti brolių/seserį?
- Kaip vaikas bendrauja ir sutaria su kitais vaikais? Ar skirtingai bendrauja su mergaitėmis ir berniukais?
- Ar vaikui labai svarbu būti tokiam pačiam kaip kiti?
- Ką vaikas supranta apie įvaikinimą/globą?
- Dėl ko, jo manymu, vaikai būna įvaikinami/globojami?
- Kaip jis elgiasi su laužančiais taisyklės vaikais?
- Kaip jis reagavo ir elgėsi, kai jam reikėjo pasilikti nakvynės? Ar buvo kitų vaikų, kurie taip pat nakvojo kartu su juo?
- Kaip vaikas reaguoja ir tvarkosi su nesėkme/pralaimėjimu?
- Kaip vaikas reaguoja ir sprendžia konfliktus?
- Kaip vaikas reaguoja į fizinį kontaktą?
- Kaip vaikas supranta piktavališkumą, nemielumą?
- Ką tėvai vaiką moko apie:
 - asmeninį saugumą?
 - ribas?
 - socializavimąsi?
 - skirtumus?

- Kaip tėvai atsako į vaiko klausimus apie pasaulį?
- Kokios yra šeimos taisyklės ir dienotvarkė? Kaip jos pasikeis į šeimą atėjus naujam vaikui? Kaip tėvai padės vaikui prisitaikyti prie pokyčių?
- Kaip tėvai su savo vaiku ištyrė/aptarė kito vaiko įvaikinimo ar globos idėją?

Pagrindiniai klausimai

- Šeimos vaikų įtraukimas į vertinimo procesą yra svarbi būsimų globėjų ar tėvių vertinimo dalis.
- Pagrindiniai vaikų įtraukimo tikslai yra parengti juos globai/įvaikinimui, įvertinti jų stiprybes ir silpnąsias vietas, išklausti juos bei įtraukti jų nuomonę ir požiūrį į vertinimo išvadas, suteikti jiems paramą ir pagalbą.
- Darbas, neapimantis vaikų nuomonės, jų požiūrio, negali būti laikomas baigtu. Tai priklauso nuo vaikų skaičiaus, jų amžiaus ir supratimo bei veiksmingiausio sudominimo būdo pasirinkimo.
- Socialinis darbuotojas turi sukurti ryšį, paremtą vaikų teisėmis, kad šis būtų saugus ir gerbiamas.
- Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas šeimos jau įvaikintiems ar globojamiems vaikams, jų santykiams šeimoje, galimoms pažeidžiamoms vietoms ar nesaugumui, kurį jie gali patirti.
- Atliekant suporavimą reikia atsižvelgti į visų šeimos narių poreikius, nuomonę ir požiūrius.

Pratimai, kuriuos galima atlikti su pareiškėjų vaikais

Tėvų žinutės

Šių žinučių rinkinys gali būti atspausdintas ant kortelių ir pritaikytas naudoti su pareiškėjų vaikais. Vaikai gali pasirinkti korteles, atitinkančias jų auklėjimo/ugdymo patirtį. Kortelės gali būti naudojamos kartu su atvejų analize, kad padėtų vaikams apsvarstyti kai kurias globėjų ar tėvų siunčiamas žinutes.

Tėvų žinučių pavyzdžiai

Tu esi sumanus	Aš būsiu laimingas, kai tu užaugsi ir išėsi iš čia
Tu esi kvailas	Pasitikėk savimi dėl savo poreikių
Būk laimingas(-a)	Aš (tėvas, motina) turiu žinoti, kaip tu jautiesi, kad galėčiau priimti geriausius šeimai sprendimus.
Jausmai yra gerai	Man reikia tavo pagalbos rūpinantis...
Tu esi nemylimas	Nuodėmė pykti ant savo tėvų
Niekas nėra paslaptis	Norėčiau, kad nebūtum gimęs
Nejaušk	Paskubėk ir suauk
Kodėl negali išmokti pats pasidaryti?	Tavo poreikiai nėra svarbūs. Nesitikėk, kad kiti tavimi pasirūpins
Tu esi pamišęs	Jeigu yra smagu, tai turėtų būti amoralu
Tu esi lėtas	Man smagu stebėti, kaip tu augi
Paaugliai yra pragaras	Mane baugina tavo liūdnumas
Tu esi paskutinis	Man užteks laiko jums visiems
Tu esi pastovus	Vaikai yra tam, kad jie būtų matomi, o ne girdimi
Kodėl tu nieko negali padaryti gerai?	Visi kartais suklysta
Džiaugiuosi, kad esi berniukas	Toliau taip tęsk ir atsidursi kalėjime
Gali pasitikėti savo jausmais	Norėčiau, kad kas nors kitas, o ne tu būtų mano vaikas
Aš tau neturiu laiko	Pinigai yra svarbiau už meilę
Kai jautiesi vienišas, gali ateiti ir pabūti šalia	Jei kas nors vyksta blogai, tai yra tavo kaltė
Aš gėriuosi tavimi	Ne mergaitėms/merginoms būti protingoms
Tu esi pirmoje vietoje	Aš visuomet turiu tau laiko

Man patinka, kai tu mane lieti	Turi apgaudinėti, jei nori gyvenime ką nors pasiekti
Vargšelis	Tėvai yra nepastovūs
Man patinka auklėti	Aš tau niekada neturiu laiko
Pykti nėra nieko bloga	Ar kada nors išmoksi?
Tu čia vadovauji	Aš nieko nenoriu žinoti, kuo tu užsiimi
Man gera, kad esi mano vaikas	Prieš dirbdamas pažaisk
Dirbti gali būti linksma	Tavo burna didelė
Tu atitinki mano poreikius	Tu esi geras vaikas
Man reikia, kad mane paguostum	Velniškai gražus
Padaryk, kad aš kaip tėvas/motina gerai atrodyčiau	Vėl slampinėjai
Tu mane vedi iš proto	Žiūrėk savo reikalų
Tu gali pasitikėti manimi	Tu esi gražus
Niekada negali žinoti/niekada negali būti tikras	Kodėl negali užsiimti kuo nors kitu?
Aš tavęs nekenčiu	
Tu esi netvarkingas	Tu neprivalai būti tobulas

Fahlberg, 1994 p. 370–371

Rankų apdangalas

Duokite pareiškėjų vaikams didelį popieriaus lapą, rašiklių, lipdukų, senų žurnalų, klijų ir paprašykite jų sukurti apdangalą iš šeimos rankų. Šio pratimo tikslas – sukurti šį tą, kas suteikia šeimai unikalumo. Jame gali atsispindėti šeimos elgesio principas, būti pavaizduoti šeimos narių pomėgiai ir pasiekimai, šeimos taisyklės ir pan.

Albumo „Tai mes“ kūrimas

Gerai būtų, kad vaikai, kurie bus apgyvendinti naujoje šeimoje, anksčiau arba pirmomis apgyvendinimo dienomis gautų albumą „apie mus“, kuriame būtų informacija apie namiškius, namų ūkį. Šis albumas gali būti naudingas kaip naujos šeimos prisistatymas. Šią užduotį įvaikintojų šeima gali atlikti kartu arba tai gali būti užduotis įtėvių šeimos vaikams, kurią jie gali atlikti su socialiniu darbuotoju. Padrąsinkite šeimą naudoti kuo įvairesnes medžiagas, kad pateikta informacija atrodytų gyviau.

Albumas turi suteikti pagrindinę informaciją apie šeimos narius – tai padės naujam vaikui sužinoti apie šią konkrečią šeimą ir jos aplinką. Taip pat reikėtų įdėti šeimos narių, augintinių, svarbių giminių ar šeimos draugų (kurie dažnai svečiuojasi namuose) nuotraukas ir vardus. Be to, praverstų namo, buto, vaiko kambario, sodo, vietinės mokyklos, šeimos nuotraukos. Taip pat gali būti paminėtos šeimos gyvenimą pagyvinančios detalės, pavyzdžiui, šeimos narių vardai, jų pomėgiai ir interesai. Jei šeimoje yra daugiau globojamų/įvaikintų vaikų, galima (su vaikų leidimu) suteikti šiek tiek informacijos apie juos. Aprašykite šeimoje nusistovėjusią tvarką, rutiną, santykius ir kokius nors įdomius pavyzdžius.

Albumas gali būti įdėtas paprastas paaiškinimas, kas yra įtėvių ar globėjų šeima. Tai gali būti puikus būdas sužinoti, kaip vaikai suvokia įvaikinimo ar globos pobūdį.

Romaine M ir kt., 2007, p. 19

Bendras istorijų pasakojimas

Bendras istorijų pasakojimas gali būti geras būdas pakalbėti su vaikais apie jų istoriją, jausmus ir tai, kas gali nutikti, jų šeimai tapus įtėvių arba globėjų šeima. Šis pratimas gali būti taikomas 3–12 metų vaikams ir, priklausomai nuo amžiaus, gali būti paprastesnis arba sudėtingesnis.

Paprašykite vaiko išsirinkti mėgstamą gyvūną ir suteikti jam vardą. Tuomet pradėkite pasakoti istoriją apie tą gyvūną, kuri primena paties vaiko istoriją. Po kelių sakinių paprašykite vaiko tęsti istoriją. Taip jam bus suteikta galimybė pasidalyti savo suvokimu apie praeities įvykius ir su jais susijusiais jausmais, kurie gali paveikti tai, kas nutiks ateityje. Kai vaikas pasakė keletą sakinių, pasakojimą tęskite jūs, akcentuodami sritis, kuriose vaikas gali jausti neužtikrintumą, nerimą arba yra ką tik apsvairstęs, pavyzdžiui, kas gali nutikti, kai vaikas bus apgyvendintas jų šeimoje.

Pritaikyta iš Romaine ir kt., 2007, p. 68

Jausmų išreiškimas – pristatomasis darbas

Vaikams paprastai patinka tokie užsiėmimai kaip piešimas ant popierinės lėkštutės – liūdnu, linksmų ar piktų veidų vaizdavimas ir pan. Galite panaudoti popierinių lėkštučių veidus, kad vaikas parodytų, kaip jis jaučiasi kiekvieno susitikimo, mokymų metu arba aptariant įvairius gyvenimo su įvaikintu/globojamu broliu/seserimi scenarijus.

Pritaikyta iš Romaine ir kt., 2007, p. 68

Klausimyno naudojimas

Tai gali būti pateikta kaip klausimų ar nebaigtų sakinių rinkinys, kurį vaikui reikia pabaigti/atsakyti, į jį sureaguoti ir aptarti. Šis pratimas gali būti naudingas vaikams, kurie atsargiai reiškia savo jausmus. Teiginiai gali prasidėti ganėtinai neutraliai:

„Mano mėgstamiausia TV programa/laida yra...“

„Mano mėgstamiausia spalva yra...“

Ir tapti kryptingesni:

„Mano mėgstamiausias žmogus yra...“

„Mano mažiausiai mėgstamas žmogus yra...“

„Aš esu laimingas, kai/dėl...“

„Aš esu liūdnas, kai/dėl...“

„Kai galvoju apie globą, aš...“

„Kai pirmą kartą susitiksiu su vaiku, aš tikriausiai jausiuosi/jausiu...“

„Manau, kad kai kurie geri su globa/įvaikinimu susiję dalykai yra...“

„Manau, kad kai kurie blogi su globa/įvaikinimu susiję dalykai yra...“

Ir panašiai.

Šis pratimas gali padėti vaikams išreikšti save ir labiau pasitikėti savimi išreiškiant tiek teigiamas, tiek neigiamas nuostatas apie save, kitus žmones ar situacijas.

Mėgstantys piešti vaikai vienam klausimui gali panaudoti visą popieriaus lapą su antrašte „Tai aš“ arba „Dėl šių dalykų aš džiaugiuosi/liūdžiu“ ir nupiešti, kaip patys įsivaizduoja save arba kaip kiti žmonės juos mato.

Šis klausimynas gali būti paverstas į lankstinuką, brošiūrą su paties vaiko piešiniais, nuotraukomis ir lipdukais. Laikui bėgant šį kūrinių vaikas gali vis papildyti.

Pritaikyta iš Romaine ir kt., 2007, p. 69

Kiti pratimai

- *Akmenų skulptūros.* Paprašykite vaiko kiekvienam šeimos nariui parinkti po akmenį ir paaiškinti, kodėl būtent tokį pasirinko. Tuomet paprašykite, kad vaikas išdėstytų šiuos akmenukus, parodydamas erdvinius šeimos narių tarpusavio ryšius (tai galima atlikti ir su minkštais žaislais).
- Paprašykite vaiko atsinešti savo skirtingo amžiaus nuotraukų ar filmuotos medžiagos. Paprašykite jo papasakoti, ką veikė būdamas tokio amžiaus. Susiekite tai su būsimo vaiko amžiumi ir raida.

- Padarykite situacijų korteles su įvairiais užrašais, pavyzdžiui: „Kas būna tavo šeimoje, kai?..“ ar „Kas ant ko pakelia balsą, kai?..“
- *Vaidmenų žaidimai.* Paprašykite vaiko užimti mamos ar tėčio vaidmenį ir suvaidinti įvairias situacijas. Pavyzdžiui, vaikas įeina į kambarį ir perjungia televizoriaus kanalą. Kas tuomet nutinka? Arba: paauglys grįžta namo pusvalandžiu vėliau, nei buvo sutarta. Kas tuomet nutinka? Galima sukurti daugybę įvairių istorijų.
- Paprašykite vaiko sugalvoti dešimt taisyklių, kurias šeima turi pasakyti naujai atėjusiam gyventi vaikui.
- Paprašykite vaiko parašyti rašinėlių apie savo mamą ar/ir tėtį.

Interviu iš vaiko ėmimas

- Nupasakok, kaip atrodo tavo šeima, ką nors kartu darydama.
- Papasakok, kaip atrodys tavo šeima, atvykus naujam vaikui.
- Apibūdink, kaip atrodo tavo šeima, kai kas nors nesiseka.
- Papasakok, kaip atrodys tavo šeima, kai kas nors nesiseka atvykus naujam vaikui.
- Kas nesikeis?
- Kas bus kitaip?
- Kas pasikeis tarp tavęs ir tavo mamos/tėčio?
- Kaip ketini apsaugoti tau brangius daiktus?
- Kaip rengiesi išsaugoti kartu su tėvais praleidžiamą laiką?
- Kaip manai išsaugoti savo asmeninį laiką?

Paaiškinkite: „Kambario dalijimasis gali sukelti tam tikrų sunkumų. Kaip saugosi savo daiktus?“
Vaikams gali prireikti saugios vietos daiktams laikyti.

Jei įmanoma, paskatinkite vaiką supažindinti naujai atėjusį vaiką su tam tikrais dalykais, pavyzdžiui, kokie yra šeimos įpročiai, kai kas nors supyksta?

Claudia Jewett idėjos

1 PRIEDAS

1 atvejis: Kortnė

Kortnė yra gana rimtai atrodanti septynmetė, ji yra labai atsargi su nepažįstamais suaugusiais žmonėmis.

Mergaitės tėvai yra baltaodžiai anglai. Jie nebuvo susituokę, o tėvas išėjo iš namų, kai Kortnė buvo dar kūdikis. Retkarčiais jis susitikdavo su mergaite, kai ši buvo maža, tačiau jau ketveri metai dukros nėra matęs.

Kortnės mama Julija – labai pasyvi moteris, nors ir seniai išėjo iš namų, jai vis dar reikia tėvų pagalbos. Julijai pasidarė labai sunku prižiūrėti Kortnę nuo tada, kai ši pradėjo vaikščioti, o kai sulaukusi ketverių mergaitė ėmė lankyti darželį, auklėtojos pastebėjo, kad ji labai nepaklusni ir įžūli. Julija pripažino, kad Kortnę labai sunku suvaldyti. Dukra nuolatos buvo lepinama saldainiais ir traškučiais. Mama vis dažniau pradėjo prašyti savo tėvų prižiūrėti Kortnę. Julijai tai suteikdavo laisvo laiko, o seneliai sakydavo, kad Kortnei „viskas gerai“, tačiau mergaitė pradėjo šlapintis į lovą ir padėtis vis blogėjo. Kartą Julija perdozavo vaistų ir buvo nuvežta į ligoninę. Tuomet ji paprašė, kad Kortnė būtų apgyvendinta globos namuose, mat seneliai esą nesugeba tinkamai pasirūpinti mergaite. Išėjus iš ligoninės Julijai vis dar reikėjo gydytis nuo depresijos. Kortnė liko su globėjais, kurie ją apibūdino kaip nepaprastai nerimastingą mergaitę, nuolatos tikrinančią, kur jie būna. Mokykloje ji padarė šiokią tokią pažangą, tačiau mokytojai sakė, kad ji dažnai „svajoja“. Julija ateidavo susitikti su Kortne kartą per savaitę, bet nelabai turėdavo jėgų su ja pažaišti. Iš pradžių Kortnė susitikdavo ir su motinos tėvais, savo seneliais, tačiau mergaitė pradėjo sielotis ir atsisakė eiti.

Jau dveji metai Kortnė gyvena pas globėjus. Tuo tarpu jau daug nuveikta dėl Julijos, kad ji galėtų rūpintis dukra ir išmokyti tinkamai ją auklėti. Kortnė šešiams mėnesiams grįžo namo, per tą laiką Julija vėl ėmė prasčiau ja rūpintis, o mergaitė pasidarė dar nerimastingesnė ir visiškai sutrikusi. Laimei, ji galėjo grįžti pas tuos pačius globėjus. Julija savo gyvenime yra patyrusi didelių sunkumų: sunkią vaikystę, seksualinę prievartą šeimoje. Ji jau tris mėnesius kartoja, kad Kortnei geriausiai būtų įvaikinimas.

Kortnė jau žino apie šią galimybę. Ji labai mažai pasakoja savo motinai, tačiau sugebėjo jai pasakyti, kad nors ir liūdna, vis dėlto mano, jog Kortnei būtų geriausia rasti naują mamą ir tėtį. Kortnė mielai pasilikytų su savo globėjais, tačiau žino, kad jie yra laikini globėjai. Jai dabar rūpi, kad nereikėtų susitikti su seneliais. Julija norėtų susipažinti su dukros naująja šeima ir ateityje galbūt retkarčiais su ja susitikti.

2 atvejis: Aleksas, Keira ir Džeisonas

Aštuonmetis Aleksas, penkiametė Keira ir trimetis Džeisonas yra netikri broliai ir sesuo. Visi turi skirtingus tėvus: Alekso ir Džeisono tėvai yra baltaodžiai, Keiros – azijietis. Apie visus juos žinoma mažai, nes vaikų motina Karena gyvena ganėtinai klajoklišką gyvenimą, vartoja narkotikus ir tarsi vaikščiojo peilio ašmenimis.

Dabar Karenai 24 metai. Didesnę savo paauglystės dalį ji yra praleidusi vaikų globos namuose ir išėjo iš globos namų būdama 16-kos, jau laukdamasi kūdikio. Ji atsisakė bet kokios socialinio darbuotojo pagalbos. Karena bandė grįžti pas savo mamą, tačiau galiausiai abi susipyko ir dabar ji su savo šeima nebebendruoja. Paskutinis lašas buvo Keiros gimimas: Karenos mama negalėjo priimti į šeimą azijiečio vaiko. Karena glausdavosi nakvynės namuose, pas draugus ir šiek tiek nuomojamame būste. Ji niekur ilgai neužsibūdavo, kad vaikams nebūtų nustatyta jokia pastovi, ilgalaikė globa.

Per tą laikotarpį, kai Karena pati augino savo vaikus, pas juos lankydavosi sveikatos priežiūros specialistai, socialiniai darbuotojai, o neseniai ir mokytojai bei mokyklos medicinos sesuo. Jie vaikams nustatė lėtą augimą, stimuliacijos trūkumą, pavyzdžiui, jie ilgam būdavo pririšami vežimėlyje ar vaikiškoje lovytėje. Visi vaikai vėlai pradėjo vaikščioti ir kalbėti. Kartais ant jų kūnų būdavo pastebimi nubrozdinimai, tačiau nebuvo jokių įrodymų, kad sužalojimai tyčiniai. Aleksas ir Keira kelis kartus buvo patekę į vaikų globos namus, kai Karena neturėdavo kur gyventi ar vartojo narkotikus.

Situacija pasiekė kritinę ribą, kai Karena atvedė tuomet keturmetę Keirą į vaikų polikliniką su sulaužyta ranka. Tyrimais buvo nustatyta daugybė nubrozdinimų, kai kurie seni, kai kurie nauji, o padarius rentgeno nuotrauką pastebėti skilę šonkauliai ir senas lūžis. Tuomet įsikišo Vaiko teisių apsaugos tarnybos, Keira iš ligoninės pateko pas globėjus. Iš Karenos buvo labai sunku išgauti, kas

vyksta šeimoje. Buvo aišku viena, kad jos dabartinis partneris yra labai agresyvus ir atsisako bendrauti su specialistais. Būdamas blogos nuotaikos jis paprastai išsiliedavo ant Keiros, tačiau apžiūros metu Aleksui ir Džeisonui taip pat buvo nustatyta nubrozdinimų. Broliai buvo taip pat paimti iš namų ir kartu apgyvendinti kituose globos namuose. Šioje situacijoje Aleksas buvo labai paniuręs ir piktas, o Džeisonas atrodė tarsi sustingęs. Be to, Karenos partneriui buvo pateikti kaltinimai dėl smurto ir prievartos prieš vaikus. Jis išsiskyrė su Karena, tačiau mamos susitikimai su vaikais vyko labai nepastoviai ir nereguliariai, ji jau šešis mėnesius jų nėra mačiusi. Šiuo metu socialiniai darbuotojai negali jos niekur rasti ir yra pateiktas prašymas dėl jos valdžios vaikams ribojimo.

Vaikai po truputį pradeda atskleisti, kas vykdavo namuose, ypač apie namuose naudotą smurtą. Nors daugiausia tai vykdavo tarp Karenos ir įvairių jos partnerių bei draugų, tačiau, atrodo, kad iš vaikų labiausiai kentėdavo Keira. Dabar visi trys vaikai reguliariai susitinka. Keira labai džiaugiasi susitikimais su broliais ir visados jiems padovanoja pačios padarytų dovanėlių. Aleksui svarbu žinoti, kad jai viskas gerai, tačiau susitikimų metų jis gali parodyti, kad sesė jam nesvarbi. Džeisono elgesys gali būti labai nenuspėjamas ir vis dar neaišku, kaip jis reaguoja į Keirą.

3 atvejis: Teiloras

Teiloras yra labai gyvas ir triukšmingas šešiametis berniukas. Jo motina yra jamaikietė, o tėvas – nigerietis. Kai Teilorui buvo dveji, jo tėvas grįžo į Nigeriją ir paliko motiną vieną.

Teiloro motina Keiša yra trisdešimtmetė moteris, Teiloro tėvą ji sutiko universitete tęsdama podiplomines studijas. Tačiau kelerius pastaruosius metus dėl atsinaujinusios psichinės ligos ji negalėjo pasirūpinti savimi ir Teiloru. Daug kartų jai teko gulėti psichiatrinėje ligoninėje, kur patenka dėl itin keisto elgesio. Moteris be priežasties pradeda rėkti ir šaukti ant kaimynų, su kuriais paprastai gerai sutardavo, būdavo draugiška. Jos kalba pastebimai tampa įmantri, ji regi haliucinacijas, tačiau diagnozė nėra aiški. Iš pradžių draugai jai padėdavo prižiūrėti Teilorą, tačiau tokiems atvejams dažnėjant, tai tapo nebeįmanoma.

Po trijų trumpų kartų įvairiuose globos namuose, kai motina gulėdavo ligoninėje, Teiloras jau beveik metus praleido pas tuos pačius globėjus. Atrodo, per tą laikotarpį Keiša tapo nenuspėjama, imta manyti, kad ligos paūmėjimus galbūt sukėlė prievartos atvejai. Būna laikotarpių, kai Keiša su Teiloru gali bendrauti labai gerai, jiedu žaidžia, puikiai bendrauja ir abu būna labai meilūs. Kitais atvejais Keišos elgesys Teilorui kelia sielvartą. Globėjai stengiasi jį nuo to apsaugoti, pavyzdžiui, patikrindami motinos telefono skambučius, jeigu ji skambina labai susijaudinusi ir sutrikusi. Tačiau jie taip pat supranta, kad berniukas darosi labai neramus, jeigu ilgą laiką negauna iš mamos jokių žinių.

Teiloro globėjai yra senyvo amžiaus baltaodžiai. Jie nemano galėsiantys jį nuolat globoti. Nors daugeliu atvejų jis būna mažas atjautus berniukas, tačiau globėjai pavargsta nuo jo daug dėmesio reikalaujančio elgesio. Teiloras nesijaučia užtikrintas dėl savo ateities. Jis sako, kad nori pasilikti ten, kur yra, arba kitoje baltųjų šeimoje.

Jam sunku rasti draugų tiek mokykloje, tiek globėjų kaimynystėje. Teiloras dažnai patenka į bėdą, vaikai skundžiasi, kad jis stumdosi ir gnaibosi. Tačiau mokytojai, stebintys mokyklos žaidimų aikštelę, įtaria, kad kiti vaikai jį erzina. Globėjai yra pastebėję, kad daugybę kartų berniukas atrodė labai sutrikęs, kai pabandžius prisijungti prie kitų vietinių vaikų, šie greitai nubėga į šalį.

4 atvejis: Konoras

Keturmetis Konoras gimė neišnešiotas ir pirmuosius savo gyvenimo mėnesius praleido ligoninės intensyviosios terapijos skyriuje. Ne kartą manyta, kad vaikas neišgyvens. Nors mama slaugė kiek galėjo, tačiau jai buvo nelengva, kadangi augino dar tris vaikus iki penkerių metų. Jos vyras dirbo statybose ir būdavo priverstas pasiimti laisvų valandų, nes stigo darbo. Abu Konoro tėvai, Marija ir Sinas, yra kilę iš tvirtų katalikiškų airiškų šeimų, tačiau jų išplėstinės šeimos gyveno Airijoje ir realios pagalbos negali suteikti.

Konoras išgyvendavo ir įveikdavo įvairias krizes, tačiau buvo labai geibus kūdikis nusilpusiu raumenų tonusu, be to, paaiškėjo, kad jis aklas. Nors jis grįžo į namus, sveikatos bėdos neišnyko, jam pradėjo reikštis epilepsijos priepuoliai, kuriuos sunku stabilizuoti. Nekilo jokių abejonių, kad Konoro fizinis ir protinis vystymasis smarkiai atsilieka.

Buvo suorganizuota trumpalaikė „atokvėpio“ globa, padedanti Marijai susitvarkyti su Konoru ir skirti daugiau laiko likusiems šeimos nariams. Pirmuosius dvejus metus viskas vyko palyginti sklandžiai,

nors „atokvėpio“ globėja pradėjo abejoti, ar namuose Konoras gaudavo pakankamai stimuliacijos. Ji įtarė, kad vaikas daug laiko praleisdavo sėdėdamas savo specialioje kėdutėje.

Kai Marija vėl pastoj, „atokvėpio“ globėjai pradėjo kelti didelius reikalavimus – kad ji dažniau ir ilgesniam laikui paimtų Konorą. Globėja sutiko priimti Konorą ilgesniam laikotarpiui, kol Marija pagimdys penktąjį vaiką. Tuo metu globėja išreiškė susirūpinimą, kad Konorą dažnai išberia nuo šlapių vystyklų, jis atrodė išblyškęs ir apsnūgęs, mieguistas, jo plaukai negausūs, o aplink akis juodavo ratilai. Marija į ligoninę atsigulė anksti, nes iškilo su nėštumu susijusių komplikacijų. Vyresni vaikai buvo išsiųsti pas senelius į Airiją, o Konoras liko pas globėją. Vėliau paaiškėjo, kad Marija savo tėvams yra pasakiusi, esą Konoras gyvena specialiuose namuose, nes jam reikalinga medikų priežiūra. Pats Konoras lengvai priprato prie globėjų. Per tris mėnesius pas juos Konoras priaugo svorio, ėmė atrodyti sveikesnis, pradėjo aktyviau reaguoti į garsus ir prisilietimus, rodydamas konkrečias sąsajas su muzika. Jis išsiugdė užkrečiamą kikenimą. Globėjai iškelė klausimą, ar jis neturėtų grįžti pas savo tėvus. Marija kelis kartus telefonu teiravosi apie Konorą. Ji pagimdė kitą berniuką ir dabar buvo namie. Moters balsas atrodė pavargęs, nes jos naujagimis prastai valgė ir jį kankino stiprūs pilvo diegliai, todėl motina vis delsė aplankyti Konorą. Ji nieko neužsiminė apie savo planus pasiimti Konorą namo.

5 atvejis: Čelsė ir Luiza

Čelsė ir Luiza yra sesės, joms devyneri ir treji metai. Mergaičių motinai Felisei eina ketvirta dešimtis, tačiau ji atrodo daug vyresnė.

Būdama maža ji lankė specialią mokyklą, skirtą silpnus ir vidutinius mokymosi sutrikimus turintiems vaikams. Nuo tada ji retkarčiais turėdavo išplauti indus ar ką nors išvalyti, tačiau dažniausiai būdavo bedarbė. Felisės pirmąjį vaiką, taip pat mergaitę, kuriai dabar 18 metų, užaugino moters tėvai. Jos nebendruoja. Felisė išėjo iš namų skaičiuodama trečią dešimtį ir glausdavosi įvairiuose nakvynės namuose. Ji pradėjo leisti laiką su benamiais žmonėmis ir išgėrinėti. Tuomet sutiko Denį, Čelsės ir Luizos tėvą. Jis yra pagyvenęs vyras, kuriam dabar 58 metai. Jis taip pat turi suaugusių vaikų, su kuriais nesusitinka. Denis turėjo nuomojamą būstą, todėl Felisė atsikraustė pas jį ir dabar jau keleri metai čia kartu gyvena. Nors jie dažnai pykstasi ir pešasi, tačiau girtuokliaudami yra priklausomi vienas nuo kito. Metams bėgant ši šeima turėjo daug pažeidžiamų vietų, jai buvo teikiama įvairi pagalba, kuri kartais būdavo sėkminga. Daug kartų stengiamasi padėti išvalyti namus ir tinkamai įrengti butą, tačiau lygis vis tiek buvo ribinis, nes vaikai dažnai būdavo purvini, netinkamai aprengti. Kai mergaitės buvo mažos, stokodavo higienos, jos dažnai sirgdavo infekcinėmis ligomis. Nepaisant to, Felisė ir Denis vaikus akivaizdžiai mylėjo. Nors namų aplinka nebuvo stimuliuojanti, abu tėvai fiziškai buvo prisirišę prie savo dukrų.

Kai Čelsė buvo maža, ji keliskart trumpai gyveno globos namuose, dažniausiai tai nutikdavo tuomet, kai policija aptikdavo girtus jos tėvus ar kai kaimynai pranešdavo, kad yra palikta be priežiūros. Kiekvieną kartą po perspėjimų Felisė ir Denis prisiekdavo pasitaisyti ir reikalai kuriam laikui pagerėdavo, tačiau vėliau vėl slysdavo žemyn.

Kai Luiza buvo ką tik gimusi, šeima iš tikrųjų stengėsi, o Čelsei nuo gimimo buvo surasta globos vieta. Felisė ilgiau nei įprastai užsibuvo ligoninėje, kad specialistai padėtų jai sureguliuoti dienvakšę, nes Luiza buvo ypač sunkus ir neramus kūdikis. Buvo atlikta supervizija, kai Luiza grįžo namo, o Čelsė trims mėnesiams pasiliko pas globėjus. Paaiškėjo, kad Felisės sveikata labai silpna, o jos trumpalaikė atmintis paveikta alkoholio. Denis dėl artrito fiziškai taip pat buvo nestiprus. Sąlygos namuose suprastėjo ir galiausiai abu vaikai buvo iškelti iš namų, kai Luizai buvo tik šiek tiek daugiau nei metukai ir ji nusidėgino užkritis ant ugnies Deniui miegant.

Nuo tada mergaitės buvo globojamos. Iš pradžių abu tėvai jas reguliariai lankydavo, bet paskui liovėsi tai darę. Retkarčiais jie paskambina socialiniam darbuotojui pasiteirauti apie savo dukras, tačiau neturi jokių aiškių planų, susijusių su jomis.

Devynmetė Čelsė turi nežymių mokymosi sutrikimų: šiuo metu ji skaito kaip šešiametė, taip pat daro nežymią pažangą mokydamosi skaičius, sudėties ir atimties veiksmų. Ji beveik niekada neklausinėja apie savo padėtį. Tačiau, kai nerimauja, mergaitė iki kraujo nusikramto pirštų nagus.

Luiza yra mažesnė nei priklausytų pagal jos amžių, šiek tiek „keistai“ atrodanti mergaitė, pastebimi šioke tokie alkoholinio vaisiaus sindromo požymiai. Įveikiant savo amžiaus raidos uždavinius, ji gali trumpam susikoncentruoti. Kai kurie jos žaidimai labai kartojami. Luiza gali būti nerangi ir užkliūti už

savo kojos. Žiūrėdama Felisės ir Denio nuotraukas, Luiza jų neatpažįsta, o Čelsė mieliau juos vadina vardais, bet ne mama ir tėčiu.

2 PRIEDAS

Pasikonsultavimas

Pasikonsultavimo terminas dažniausiai vartojamas norint nupasakoti procesą, kai kandidatas yra įgalinamas pereiti nuo prašymo etapo iki įvaikinimo ar globos arba yra informuojamas, kad tarnyba nusprendė netęsti proceso. Daugeliu atvejų, kai nesiimama oficialiai pateikti prašymo, kandidatui duodamas neigiamas atsakymas per pirminius aptarimus ir diskusijas ar atrankos etapą, tolesnį pasirengimą. Kiti tęsia iki vizitų namuose (namų studijos) ir tuomet nusprendžia, kad globa arba įvaikinimas – ne jiems. Tokiais atvejais susitarimas tarp įstaigos ir kandidatų nutraukiamas paprastai ir tiesiogiai, o kandidatai tęsia savo įprastą gyvenimą.

Padėtis tampa komplikuočiau, kai įstaiga nusprendžia nebetęsti proceso dėl vertinimo metu paaiškėjusių įvairių faktų. Kai kuriais atvejais pareiškėjai gali sutikti, nors ir nenoriai, kad jie netinkami būti tėvais ar globėjais ir/ar kad jų pareiškimas (prašymas) greičiausiai nebus patenkintas. Norint priimti abiem pusėms naudingą sprendimą, įstaiga nuo pat pradžių turi aiškiai įvardyti kandidatų patvirtinimo kriterijus. Pavyzdžiui, jei įstaiga įveda kriterijų, kad mažesni nei penkerių metų vaikai negali būti apgyvendinti pas rūkalius, tai yra labai aiški priežastis, dėl kurios atkris dalis kandidatų jau pačiuose pradinuose etapuose. Tas pat galioja ir teistumui ar tam tikriems teisės pažeidimams, nusikaltimams. Tačiau yra daug sunkiau nuspręsti dėl tėvystės įgūdžių, auklėjimo, motyvacijos ar gebėjimo suprasti ir tenkinti vaiko poreikius. Aiškūs vertinimo rėmai, įskaitant aiškius kriterijus, paremtus tyrimų išvadomis bei praktika, padės socialiniam darbuotojui rasti įrodymų apie įvairius gebėjimus. Tėviams ir globėjams reikalingi gebėjimai ir patirtis aiškiai nurodyti BAAF pateiktoje F formoje bei Būsimų tėvių protokole (BĪP, *Prospective Adopter's Report*). Darbuotojams gali būti naudinga vertinimo pradžioje peržvelgti kai kurias šių gebėjimų detales, o vėliau vėl pasitikrinti.

Kai pareiškėjas nesutinka nutraukti vertinimo procesą, įstaigos darbuotojui būtina žinoti, kad jis turi pakankamai informacijos ir įrodymų pagrįsti savo sprendimą. Priklausomai nuo Didžiosios Britanijos grafystės, kurioje gyvena, ir nuo to, kuo jis nori tapti – tėviu ar globėju, pareiškėjas gali pasinaudoti įvairiomis procedūromis, teisės normomis (žr. apačioje).

Priežastys nebetęsti mokymų

Esti įvairių priežasčių, dėl kurių tarnybos gali nuspręsti nebetęsti vertinimo proceso. Štai kai kurios jų.

- Pareiškėjas yra teistas arba padaręs tam tikrus gana rimtus teisės pažeidimus ir nusikaltimus.
- Pareiškėjas neatitinka konkretaus kriterijaus, pvz., nori įsivaikinti vaiką iki penkerių metų ir rūko, arba, tarptautinio įvaikinimo atveju, neatitinka tos šalies, iš kurios nori įsivaikinti, kriterijų.
- Sveikatos sutrikimai, kurie neleidžia prisiimti visaverčio auklėjimo ir vaiko auginimo vaidmens arba vaikui augant jam gali grėsti pavojus.
- Informacija iš asmeninių ar kitų šaltinių, rodanti tinkamumo būti tėviu/globėju trūkumą ar pavojų vaikams.
- Informacija iš buvusio pareiškėjo partnerio ar suaugusio vaiko, liudijanti tinkamumo būti tėviu/globėju trūkumą.
- Pareiškėjo vaikas(-ai) nenori ar nesutinka tęsti vertinimo procesą.
- Informacija apie tos šeimos vaiką, kelianti abejonių vaiko gerovei, jeigu jis bus globojamas ar įvaikintas.
- Pareiškėjas yra nuslėpęs informaciją apie save, o tai kelia abejonių jo sąžiningumu.
- Požymiai, kad pareiškėjas negali dirbti bendradarbiavimo ir atvirumo pagrindu su socialiniu darbuotoju ir tarnyba.
- Požymiai, rodantys, kad poros tarpusavio santykiai yra nestabilūs/nepastovūs.
- Pareiškėjo praeitis ir gyvenimo istorija kelia užuominų, kad vaiko, turinčio neramią praeitį, apgyvendinimas pareiškėjui gali iš naujo sukelti neišspręstas ankstesnių traumų ar netekčių problemas arba konfliktus.
- Netinkamas gyvenimo būdas auginti vaiką(-us).
- Nesuprantama pareiškėjo motyvacija.
- Netikrumas dėl pareiškėjo gebėjimo užtikrinti vaiko emocinius poreikius ir spręsti praeities problemas.

- Abejonės dėl pareiškėjo gebėjimo įveikti stresą, įtampą; prastas gebėjimas greitai atgauti emocines jėgas.
- Tinkamo paramos rato trūkumas/nebuvimas.

Jei vertinimo metu socialiniam darbuotojui iškyla abejonių dėl pareiškėjo tinkamumo, šias abejones reikia išsakyti pačiam pareiškėjui. Vertinimo procesui judant į priekį, darbuotojas kels ir tikrins įvairias hipotezes. Esant konkrečiam požiūrio požymiui, reikia pagalvoti, ar yra kokių nors kitų požymių, verčiančių suabejoti pirmaisiais. Šios abejonės turėtų būti aptartos supervizijų metu, kai probleminiai klausimai aptariami ir analizuojami detaliau. Kai kuriais atvejais prireikia papildomo vertinimo, kurio metu, pavyzdžiui, gali būti ieškoma kito šaltinio arba suteikiama dar viena galimybė. Į papildomą vizitą gali vykti kitas darbuotojas, kuris padėtų patikslinti rūpimus klausimus.

Užsimezgęs ryšys tarp socialinio darbuotojo ir pareiškėjo iki tam tikro lygio gali nulemti šio proceso valdymą. Kai tarpusavio ryšys grįstas abipuse pagarba ir pasitikėjimu, o vertinimo procesas – atvirumu ir aiškumu, dvasios skaidrumu, tuomet lengviau išskelti nesusipratimus, nesutarimus ir ginčytinus klausimus. Kai kyla nepasitikėjimas ir įtarinėjimai, darbuotojui reikės nustatyti, kaip tai įvyko. Ar tai atspindi pareiškėjo nepatogumus, suvaržymus, jeigu taip, kas juos gali sukelti? Ar trūksta tarpusavio supratimo apie vertinimo procesą? O gal tai susiję su pareiškėjo sąžiningumu ir informacijos nuslėpimu?

Kai darbuotojas kartu su grupės vadovu nusprendžia, kad pareiškėjas negali būti patvirtintas kaip tinkamas, tai reikia aptarti su pačiu pareiškėju, būtina pateikti sprendimo priežastis ir įrodymus/požymius. Vertinant porą, gali būti pateikta konfidenciali informacija, susijusi su vienu poros partneriu, pavyzdžiui, medicininė informacija ar informacija apie teistumą, apie kurią kitas partneris gali nežinoti, tačiau kuris gali lemti vertinimo sustabdymą. Tai turi būti aptarta su tuo asmeniu, su kuriuo ši informacija susijusi, ir jo turi būti paprašyta apsvarstyti šio nulėpto fakto reikšmę su savo partneriu.

Informacija gali būti gauta iš patikimo šaltinio. Tokiu atveju šia informacija negalima pasidalyti su pareiškėju, nebent šaltinis būtų davęs sutikimą. Tačiau galima rasti būdų, kaip aptarti šį klausimą nesulaužant konfidencialumo. Pavyzdžiui, jeigu rekomendacijos davėjas išreiškia abejonę poros santykių stabilumu, darbuotojas gali iš naujo persvarstyti šį vertinimo aspektą. Kai suteikiama labai specifinė informacija ir jos negalima suteikti pareiškėjui nepažeidžiant konfidencialumo, jei tik įmanoma, gautą informaciją būtina patikrinti kitaip. Kitas šaltinis šią informaciją gali nušviesti naujai. Esant tokiai situacijai, kai informacija lemia vertinimo proceso nutraukimą, o šios informacijos negalima pasakyti pareiškėjui, jam vis dėlto reikia pranešti, kad turima svarbi slapto šaltinio informacija paskatino priimti kaip tik tokį sprendimą.

Socialiniam darbuotojui reikia suplanuoti rekomendacijų ėmimo laiką. Nors nėra griežtai nustatyta ir apribota, tačiau nepatartina jų imti labai anksti, taip pat nepatartina to daryti, kai vizitai į namus (namų studija) yra baigti. Rekomenduojančių žmonių interviu gali suteikti nemažai naudingos medžiagos, patvirtinančios (nepatvirtinančios) informacijos, kurią pateikė pats pareiškėjas. Kai darbuotojas yra geriau susipažinęs su pareiškėju, jis gali užduoti konkretesnius klausimus. Jeigu rekomendacijos davėjas pateikė informacijos, kuri nugrinčia pareiškėjo pasakojimus, tuomet vertinimo eigoje prie šių klausimų galima grįžti papildomai. Jeigu tokia informacija socialinį darbuotoją pasiekia baigiantis vizitams į namus (namų studijai), pareiškėjui lengviau atsekti, iš kur ji gauta.